

אוקטובר 2000

משפט ופוליטיקה בפני ועדת אור

עורך: עו"ד מרואן דלאל

Adalah – The Legal Center for Arab Minority Rights in Israel

عدالة – المركز القانوني لحقوق الاقلية العربية في اسرائيل

עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל

اكتوبر 2000
قانون وسياسة امام لجنة اور
اعداد: مروان دلال

© 2003 حقوق الطبع محفوظة
عدالة – المركز القانوني لحقوق الاقلية العربية في اسرائيل
ص.ب. 510 شفاعمرو، 20200

OCTOBER 2000
Law and Politics before the Or Commission
Edited by Marwan Dalal

All Rights Reserved © 2003
Adalah- The Legal Center for Arab Minority Rights In Israel
P.O. Box 510, Shefa'amer 20200

מסת"ב 965-90512-0-4 ISBN

נדפס בחיפה 2003

תוכן עניינים

עמוד	
I	הקדמה
5	פתח דבר
6	1. הסיבות להתרחשות הפגנות המחאה באוקטובר 2000 בקרב המיעוט הערבי
6	1.א. סיבות ישירות
6	1.א.1. הקדמה
6	1.א.2. ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא
13	1.א.3. דיכוי קטלני להפגנות בשטחים הכבושים
16	1.א.4. ישיבת הערכת המצב מיום 1.10.2000 בביתו של ראש הממשלה אהוד ברק
19	1.א.5. פקודת "קסם המנגינה"
	1.א.6. פעולת המשטרה באוקטובר 2000: שימוש בצלפים, ירי באש חיה ובכדורי גומי
28	1.א.7. ידיעת הדרג המבצעי והמדיני אודות השימוש באש חיה ובצלפים
34	1.א.8. מסמך "כיסתוחו"
35	1.א.9. תפקיד התקשורת
36	
40	1.ב. סיבות עומק להפגנות המחאה באוקטובר 2000
41	1.ב.1. הפלייה היסטורית: 1948 ומשטר צבאי
44	1.ב.2. מדיניות תכנון הקרקע
47	1.ב.3. הפלייה בתחום הסוציו אקונומי
52	2. אי חוקיות האזהרות
52	א. מנדט ועדת החקירה הממלכתית
	ב. חקירת אלמנט ההסתה באופן מפלה וההתעלמות מביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא
60	ג. שאלות פוליטיות
62	ד. הסתמכות על חומר מודיעיני חסוי ומוטה
65	ה. חופש ביטוי
75	ו. חסינות חברי כנסת
82	
86	3. הניסיון של ועדות החקירה בעניין ה- Bloody Sunday בצפון אירלנד
87	4. המנהיגות הפוליטית של המיעוט הערבי
87	הקדמה
91	4.א. שייח' ראיד סלאח
91	4.א.1. מבוא
93	4.א.2. שייח' סלאח והתנועה האסלאמית
95	4.א.3. "מסרים לאלימות כדרך להשגת מטרות המגזר הערבי": 1998 – 2000
98	4.א.4. "שחרור מסגד אל-אקסא"
104	4.א.5. אסיפות "אל-אקסא בסכנה"

- 113 6.א.4. העברת מסרים "השוללים את עצם הלגטימיות של מדינת ישראל"
- 117 7.א.4 "הצגת המדינה כאויב"
- 120 8.א.4 "טבח מתוכנן ביום 29.9.2000"
- 124 9.א.4 "שיבח את ההתפרצות בטרם הסתיימה"
- 127 10.א.4. מחדלי ועדת החקירה הממלכתית בחקירת שייח' ראיד סלאח
- 128 I.10.א.4. התעלמות ממאמרי שייח' סלאח השבועיים
- 128 II.10.א.4. התעלמות מאלימות המשטרה כלפי שייח' סלאח
- 129 11.א.4. סיכום

4.ב. חבר כנסת עבד אלמאלכ דהאמשה

- 130 1.ב.4. מבוא
- 131 2.ב.4. חבר כנסת דהאמשה והתנועה האיסלאמית
- 136 3.ב.4. "אחריות להעברת מסרים של תמיכה באלימות"
- 136 I.3.ב.4. "לשבור ידיים ורגליים" של שוטרים
- 139 II.3.ב.4. אימרות נוספות בדבר "שימוש בכח"
- 142 4.ב.4. "אל-אקסא בסכנה"
- 145 5.ב.4. שאהיד למען אל-אקסא
- 148 6.ב.4. "טבח מתוכנן"
- 150 7.ב.4. הבעייתיות שבהסתמכות על קטעי העיתונות
- 152 8.ב.4. מחדלי ועדת החקירה בעת חקירת חבר כנסת דהאמשה
- 158 9.ב.4. סיכום

4.ג. חבר כנסת עזמי בשארה

- 159 1.ג.4. מבוא
- 159 2.ג.4. העדר תשתית עובדתית רלוונטית
- 166 3.ג.4. אירועים שלא נחקרו – חסר בתשתית העובדתית
- 168 4.ג.4. הציטוטים- תשתית עובדתית מפוקפקת
- 171 5.ג.4. אי אבחנה בין ניתוח לבין קריאה לפעול – טעות בקביעת התשתית העובדתית
- 173 6.ג.4. הסוגיות שועדת החקירה התייחסה אליהן כמסרים בתקופה 1998-2000
- 177 7.ג.4. המסרים העיקריים של ח"כ בשארה ובל"ד בתקופה 1998-2000
- 181 8.ג.4. "במהלך אירועי אוקטובר"
- 186 9.ג.4. "כדרך להשגת מטרות המגזר הערבי בישראל"
- 188 10.ג.4. הקשר הסיבתי
- 189 11.ג.4. סיכום

191 **סוף דבר**

נספחים

- החלטת ועדת החקירה הממלכתית מיום 27.2.2002 בדבר הוצאת מכתבי אזהרה.
- מכתב ליו"ר ועדת החקירה הממלכתית מיום 19.11.2000 בעניין מנדט ועדת החקירה.
- מכתב ליו"ר ועדת החקירה הממלכתית מיום 28.11.2001 בעניין מימוש מנדט ועדת החקירה.
- עתירה לבג"ץ נגד עריכת עדויות השב"כ בפני ועדת החקירה הממלכתית בדלתיים סגורות, תשובת המדינה, ופסק דין בית המשפט העליון מיום 4.2.2002.
- בקשה מיום 19.6.2002 ליתן מעמד למשפחות הרוגי אוקטובר 2000 בשלב השני של דיוני ועדת החקירה הממלכתית והחלטת ועדת החקירה מיום 25.6.2002.
- החלטת ועדת החקירה הממלכתית מיום 24.7.2002 בעניין הבקשה לזמן את אריאל שרון והרב עובדיה יוסף לעדות בפני ועדת החקירה.
- פסק דין של בית המשפט העליון מיום 4.8.2002 בעתירה המבקשת ביטול מכתבי האזהרה שהוציאה ועדת החקירה הממלכתית לנבחרי ציבור ערבים.

הקדמה

בתחילת אוקטובר 2000 מחו רבים מאזרחי ישראל הערבים נגד מדיניות הדיכוי הישראלית בשטחים שנכבשו בשנת 1967. הפגנות מחאה אלו התפתחו והופנו נגד פעילות המשטרה הקטלנית. כתוצאה מכך נהרגו שלושה עשר אזרחים ונפצעו מאות אחרים. המשטרה ירתה כדורים חיים וכדורי גומי כלפי מפגינים, ואף השתמשה בירי של צלפים, הכל בניגוד לחוק ובניגוד להוראות הפנימיות של המשטרה. פרסום זה הינו סיכומים שהוגשו לוועדת החקירה הממלכתית בראשות השופט תיאודור אור, בעניינם של שלושת נבחרי הציבור הערבים ח"כ עבד אלמאלכ דהאמשה, ח"כ ד"ר עזמי בשארה, ושייח' ראיד סלאח שקיבלו מכתבי אזהרה מועדת החקירה הממלכתית. ראינו לנכון לפרסם סיכומים אלו בגלל הסוגיות הרבות והחשובות המועלות בהם והנוגעות לניתוח האירועים באותה עת.

הסיכומים שבפניכם הוגשו לוועדת החקירה הממלכתית ביום 5.12.2002 והם מפרטים בהרחבה את פעולות ומחדלי הרשות המבצעת לקראת ובמהלך אוקטובר 2000, ואת ניסיון אותה רשות לטשטש את הדבר. פרסום זה אינו מתיימר לתאר ולנתח את כל אשר אירע בתחילת אוקטובר 2000. ייחודו של פרסום זה, בין השאר, בחשיפת פרטים רבים היישר ממסדרונות השלטון אודות יחסו כלפי המיעוט הערבי.

הסיכומים מציגים את היחס הבלתי אזרחי, בלשון המעטה, במערכות השלטון, ובייחוד המשטרה, כלפי האזרחים הערבים. חלק בלתי מבוטל של הסיכומים מתייחס לתפקידו של השב"כ בקביעת המדיניות הממשלתית כלפי המיעוט הערבי. תפקיד זה הינו שלילי על פי הגדרה, בלתי חוקי, ויש להפסיקו לאלתר. בנוסף, הסיכומים כוללים בקורת משפטית על החלטת ועדת החקירה הממלכתית בעניין הוצאת מכתבי אזהרה לנבחרי ציבור ערבים. צרפנו לפרסום זה כנספחים מסמכים עקרוניים הנוגעים לעבודה מול ועדת החקירה הממלכתית, לרבות החלטת ועדת החקירה מיום 27.2.2002 בעניין הודעות האזהרה שהוצאו על ידה, בקשה ליתן מעמד רשמי למשפחות הרוגי אוקטובר 2000 בשלב השני של עבודת ועדת החקירה הממלכתית, והחלטת ועדת החקירה לדחות אותה.

ב- 21 באוקטובר 2000 מינה אהוד ברק, ראש הממשלה דאז, ועדת בירור ציבורית "לבחינת תפקוד המשטרה באירועי ההתנגשויות עם מפגינים ערבים". משפחות שלושה עשר ההרוגים הערבים פעלו ביחד עם גופים פוליטיים, ארגונים לא-ממשלתיים, ואקדמאים, על מנת להביא את הממשלה להקים ועדת חקירה ממלכתית על פי חוק. חשש כבד התעורר שועדת בירור ציבורית, בהיותה נטולת כל סמכות משפטית או מעמד עצמאי, לא תוכל לחקור באופן מלא את האירועים שהביאו למות שלושה עשר אזרחים ערבים ולפציעת מאות נוספים.

ב-8 בנובמבר 2000 החליטה ממשלת ישראל על הקמת ועדת חקירה ממלכתית, בהתאם לחוק ועדות חקירה תשכ"ט- (1968). חוק זה מעניק לוועדת החקירה הממלכתית סמכויות רבות לצורך ביצוע החקירה, כולל הסמכות לזמן עדים ולחייבם להתייצב וליתן עדות בפניה. ב-15 בנובמבר 2000 מינה נשיא בית המשפט העליון שלושה חברים לוועדת החקירה הממלכתית: שופט בית המשפט העליון תיאודור אור (יו"ר); פרופסור שמעון שמיר, מאוניברסיטת תל-אביב ושגריר ישראל במצרים לשעבר; והשופט סהל גיראח, סגן

נשיא בית המשפט המחוזי בנצרת. ביוני 2001 פרש השופט ג'ראח מתפקידו מטעמי בריאות, ושופט בית המשפט המחוזי בנצרת, האשם חיטיב, מונה במקומו.

עדאלה הביעה דאגה עמוקה מיד לאחר הקמת ועדת החקירה הממלכתית, נוכח כתב המינוי שניתן לוועדה, אשר נבדל, מהותית, מכתב המינוי של ועדת הבריור הציבורית. ועדת החקירה הממלכתית הוסמכה לחקור ולברר את ההתנגשויות בין "כוחות הביטחון ואזרחים ישראלים החל מ-29 בספטמבר 2000". כמו כן, כתב המינוי מורה לחקור את "הגורמים שהובילו להתרחשותם [של האירועים] באותו מועד, ובכלל זה התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים, וכוחות הביטחון". עדאלה הסתייגה מנוסח כתב המינוי שכלל התייחסות ל"התנהגות המסיתים". היה ברור כי יעשה שימוש במושגיות של "ההסתה" נגד מנהיגות הציבור הערבי, כפי שאכן קרה.

משפחות ההרוגים הערבים מינו את עדאלה לייצגן בפני ועדת החקירה הממלכתית. כך גם ועדת המעקב לענייני הציבור הערבי בישראל (המורכבת מחברי הכנסת הערבים, ראשי הרשויות המקומיות ומנהיגים אחרים). שלושה עורכי דין – ריאד אניס, עזמי עודה ומחמוד שהין – מונו גם הם על ידי ועדת המעקב לעבוד כחברי הצוות המשפטי עם עורכי הדין של עדאלה.

עדאלה הגישה חומר ראיתי רב לוועדת החקירה הממלכתית, לרבות תצהירים, תמונות, תעודות רפואיות, קליעים, ומפות במקומות שבהם אירע הרג. ארגוני זכויות אדם נוספים, בישראל ומחוצה לה, עזרו לעבודת עדאלה בעבודתה מול ועדת החקירה הממלכתית. תודה מיוחדת לארגון Amnesty International שקישר אותנו עם ד"ר סטיפן מייסלס, מומחה לשיטור בעל שם עולמי, אשר סיפק לנו חוות דעת מקצועית אודות עבודת המשטרה באוקטובר 2000.

לפי הניסיון הישראלי בעניין ועדות חקירה ממלכתיות אין למשפחות הרוגי אוקטובר 2000, ואף לא לגוף כמו עדאלה, מעמד משפטי בפני ועדת החקירה. בהתאם, כשפתחה הוועדה בדיוניה, ב-19 בפברואר 2001, לא ניתן לעורכי הדין של עדאלה לחקור את העדים בחקירה נגדית. עם זאת, בעבודה היום יומית, בנוכחות רציפה, ובהתערבויות משפטיות חוזרות ונשנות במשך שנה שלמה השיגה עדאלה מעמד מעין-רשמי.

בשלב השני של עבודת ועדת החקירה הממלכתית, בו עמדו בפני ועדת החקירה רק אלו אשר הוזהרו על ידה, דחתה הוועדה בקשה של עדאלה ליתן מעמד למשפחות הרוגי אוקטובר באותו שלב, וממילא נבצר מאותן משפחות להפנות שאלות ולחקור בחקירה נגדית מוזהרים אלו.

בפני ועדת החקירה הממלכתית הופיעו 349 עדים, וכ-16,000 עמודי פרוטוקול מתעדים את הדיונים בפניה. ביום 27 בפברואר 2002, לאחר שנה של דיונים, הוציאה ועדת החקירה 11 מכתבי אזהרה, לראש הממשלה לשעבר אהוד ברק, לשר לבטחון פנים לשעבר שלמה בן-עמי, ולקציני משטרה. בנוסף הוציאה הוועדה מכתבי אזהרה לשלושה נבחרים ציבור ערבים חבר הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה, חבר הכנסת ד"ר עזמי בשארה והשייחי' ראיד סלאח. המכתבים מתרים בפני מקבליהם שהם עלולים להיפגע בגלל מעשיהם ו/או מחדליהם במהלך אירועי אוקטובר 2000. במכתבי האזהרה לשני חברי הכנסת עבד אל-מאלכ דהאמשה וד"ר עזמי בשארה נטען שבשנים 2000-1998 ובמהלך אירועי אוקטובר 2000 היו אלה "אחראים

להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי". לגבי השיח' ראיד סלאח הוסף, בין השאר, כי במהלך השנים 1998-2000 "היה אחראי להעברת מסרים השוללים את עצם הלגיטימיות של קיומה של מדינת ישראל והמציגים את המדינה כאוייב".

ועדת החקירה הממלכתית בחרה שלא לחקור מסיתים מקרב האוכלוסייה הישראלית יהודית על מנהיגותה הפוליטית, כולל אריאל שרון שביקרו הפרובוקטיבי במתחם חרם אל-שריף ביום 28.9.2000 הצית את ראשית האינתיפאדה הנוכחית. ברי שמכתבי האזהרה לשלושה מנהיגים מהאוכלוסייה הערבית מטילים את האשם בהריגת שלושה עשר אזרחים ערבים ובפציעת מאות מהם, על האוכלוסייה הערבית כולה ועל מנהיגותה הפוליטית. אישום זה הופך את הקורבן לאשם.

שלוש פעמים יצאה עדאלה נגד כתב המינוי שאפשר לועדת החקירה הממלכתית להוציא מכתבים שכאלה. עדאלה לא זכתה ולו לתשובה אחת לפניויותיה. ב-12 במרץ 2002 הגישה עדאלה בקשה לועדת החקירה למשוך את מכתבי האזהרה נגד נבחרי ציבור ערבים, ואולם הבקשה נדחתה.

על אף שבראש ועדת החקירה הממלכתית עמד שופט בית המשפט העליון, וחבר אחר שלה גם הוא שופט, לא ניתן להגדיר את ההליכים בפני הועדה במונחים משפטיים בלבד. ניסינו להביא בפני ועדת החקירה את תהליכי העומק החברתיים בקרב המיעוט הערבי. תהליכים חברתיים שהמשפט והחוק מנסים להסדיר ולהסתיר, לכוון ולשעתק, ובמקרה של הפגנות המחאה באוקטובר 2000 אף לדכא. ניסינו להרחיב את נקודת המבט הצרה, ולעיתים הא-היסטורית והלא סוציולוגית שכיוונה את שאלות חברי ועדת החקירה הממלכתית. כך למשל, ועדת החקירה הממלכתית לא עסקה בנושא הגזענות, או הגזענות במשטרה בפרט, וגם לא בסוגיית האפליה ההיסטורית נגד המיעוט הערבי. לשם כך נעזרנו בתרומתם ועדויותיהם של הסוציולוגים פרופסור נדים רוחאנא וד"ר אחמד סעדי, מומחה לשפה הערבית ד"ר אליאס עטאללה, הגיאוגרף הפוליטי פרופסור אורן יפתחאל, חוקר מדע המדינה פרופסור יואב פלד, והאנתרופולוג ד"ר דני רבינוביץ'.

לא ניתן לתאר את ועדת החקירה הממלכתית כועדת אמת ופיוס, כמו זו שכוננה עם תום משטר האפרטהייד בדרום אפריקה – **Truth and Reconciliation Commission**. במקרה של דרום אפריקה הועדה נוסדה על מנת לרפא את החברה מעוולות משטר האפרטהייד. ועדת החקירה הממלכתית בישראל, לעומת זאת, לא ניתבה את דיוניה לריפוי פצעי אוקטובר 2000. כמו כן, אי אפשר להשוות את דיוני ועדת החקירה הממלכתית לועדה השנייה שהוקמה בשנת 1998 לחקור את אירועי ה- **Bloody Sunday**: **The Bloody Sunday Inquiry**. אירועי ה- **Bloody Sunday** אירעו ביום 30.1.1972, כאשר כוחות ביטחון בריטים ירו למוות בשלושה עשר מפגינים קתולים בעיר Derry שבצפון אירלנד. שם, כלקח מכישלון ועדת החקירה הראשונה, עשרים ושש שנה מוקדם יותר, מונו שני שופטים זרים, בנוסף לשופט בריטי, כחברי ועדת החקירה. דיוני הועדה נערכו ברובם בעיר שבה בוצע ההרג - Derry.

בישראל, ועדת החקירה הממלכתית מונתה כאופציה שנייה, לאחר אי הצלחת מינוי ועדת בירור ציבורית לקבל לגטימציה כלשהי מקרב הציבור הערבי. עוזי לנדאו, השר לביטחון פנים שמונה בעקבות הבחירות

לראשות הממשלה, הביע עמדה נחרצת נגד עבודת ועדת החקירה הממלכתית. שר המשפטים מאיר שטרית תמך פומבית באליק רון, מפקד המחוז הצפוני במשטרה באוקטובר 2000, ואף הגיע לדיוני ועדת החקירה ביום עדותו של האחרון בפניה.

ממכתבי האזהרה שהוציאה ועדת החקירה ניתן להסיק כי היא לא הצליחה לאתר את אלה אשר הרגו את מרבית האזרחים הערבים שנהרגו באש המשטרה באוקטובר 2000. יחד עם זאת, ועדת החקירה מצאה לנכון, במסקנות הביניים לפחות, להזהיר את הדרג המדיני והמבצעי. אולם, אין אנו רואים מקום לאזהרת אישים מהמנהיגות הפוליטית של האזרחים הערבים שהפגינו כמחאה על הפעלת כוח מופרז וקטלני נגד מפגינים בשטחים הכבושים תחילה, ולאחר מכן נגד מפגינים ערבים בישראל.

עורכי הדין ריאד אניס, עזמי עודה, ומחמוד שאהין תרמו רבות לעבודת עורכי הדין של עדאלה מול ועדת החקירה הממלכתית, הן בשלב איסוף החומר הראייתי הרב שהוגש לוועדת החקירה והן בנוכחות מפקחת במהלך דיוניה. עו"ד חסאן טבאגיה מעמותת אל-מיזאן סייע בשלב השני של עבודת ועדת החקירה. עורכות הדין ארנה כהן וגדיר ניקולא תרמו ללא לאות לעבודה מול ועדת החקירה, עו"ד סוהאד חמוד ניהלה בכשרון את עבודתנו מול התקשורת, ועו"ד חסן ג'בארין ריכז את עבודת הצוות המשפטי. תודה מיוחדת לוועדת המעקב העליונה לענייני הציבור הערבי בישראל על תמיכתה הציבורית בעבודה המשפטית מול ועדת החקירה. מעל לכל, הבעת הערכה למשפחות הרוגי אוקטובר 2000, אשר כבשו את כאבן, והתמודדו בעוז רוח במהלך דיוני ועדת החקירה הממלכתית עם האובדן הקשה מכל, אובדן יקיריהם, יקירינו.

מרואן דלאל, עו"ד

עורך

ינואר 2003

”ברוכים הבאים למשחק מלחמה, רוח סערה’. אנחנו מתארחים היום ומארחים היום את כולכם במרכז ללימודי משטרה ולפני כ- 52 שנה הגזרה הזאת, שאנחנו נמצאים עליה, נכבשה על ידי חטיבה שבע וחטיבת גולני. התאריך המדויק: 14.7.48. והנה, 52 שנה לאחר מכן, אנחנו עוסקים כמעט באותן סוגיות, אמנם לא כיבוש הארץ, אבל שמירתה.”

דברי המשטרה בפתיחת משחק המלחמה ”רוח סערה”, שפרעם, 6 בספטמבר 2000.

פתח דבר

ועדת החקירה הממלכתית (להלן: ועדת החקירה) הוציאה ביום 27.2.2002 הודעות אזהרה לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייחי סלאח. לפי הודעות אזהרה אלה, ייחסה ועדת החקירה לשלושת נבחרי הציבור הערבים העברת מסרים של לגטימיות השימוש באלימות כדרך להשגת מטרות המגזר הערבי בישראל. לשייחי סלאח יוחסו דברים נוספים, כמו "שלהוב רוחות" בעניין מסגד אל-אקסא, ואף מסרים של חוסר לגטימיות המדינה.

ועדת החקירה טענה כשהוציאה את הודעות האזהרה נ"ל. כפי שיפורט הלהלן, הוצאת הודעות האזהרה אינו חוקי, ומכל מקום תוכן אינו תואם את המציאות. סיכומים אלה מחולקים לארבעה חלקים עיקריים. החלק הראשון מתייחס לסיבות הישירות ולסיבות העומק של הפגנות המחאה באוקטובר 2000. החלק השני דן באי חוקיות הודעות האזהרה שהוציאה ועדת החקירה לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייחי סלאח. החלק השלישי סוקר בקצרה את ניסיון ועדת החקירה בצפון אירלנד סביב נושא ה – Bloody Sunday. החלק הרביעי הינו אתגור ההנחות שמאחורי הודעות האזהרה של ועדת החקירה, התמודדות עם תוכן, וממילא הוכחת בטלותן.

1. הסיבות להתרחשות הפגנות המחאה באוקטובר 2000

1.א. סיבות ישירות

1.א.1. הקדמה

1. להפגנות המחאה בקרב המיעוט הערבי בישראל באוקטובר 2000 היו סיבות מיידיות וכן סיבות עומק. הסיבות המיידיות כרוכות בהצטרפות של כמה אירועים: ביקור חבר כנסת אריאל שרון, אז ראש האופוזיציה, במתחם מסגד אל-אקסא ביום 28.9.2000; דיכוי המשטרה והצבא להפגנות בשטחים שנכבשו בשנת 1967 (להלן: השטחים הכבושים), בימים 28.9.2000, 29.9.2000, ו-30.9.2000 ולאחריהם, לרבות הריגתו של הילד מוחמד אל-דורא בזרועות אביו. בימים אלה נהרגו עשרות מפגינים ונפצעו רבים אחרים. דיכוי זה שודר לכל רחבי העולם באמצעות תחנות טלוויזיה לוייניות. החל מיום 1.10.2000 פרצו הפגנות רחבות היקף במקומות רבים בעולם, לרבות בקרב האוכלוסיה הערבית בישראל. המשטרה עשתה שימוש בצלפים כבר ביום 29.9.2000, מול מפגינים במתחם מסגד אל-אקסא, ובידיעת המפכ"ל והשר לביטחון פנים בזמן אמת. באותו יום נהרגו במתחם מסגד אל-אקסא שבעה פלסטינים ונפצעו עשרות אחרים מירי כוחות המשטרה.

2. ביום 1.10.2000 ערך ראש הממשלה דאז אהוד ברק ישיבה בביתו בשעות הלילה המאוחרות, שבהן נתן הוראות להשתמש בכוח לפתיחת צירים חסומים על ידי מפגינים ערבים בתוך ישראל. המשטרה פעלה מול המפגינים הערבים בישראל על פי פקודת "קסם המגינה". הפקודה כוללת שימוש בצלפים. המשטרה לא ערכה תחקירים לגבי הריגת אזרחים ערבים ופציעת מאות, אך מצאה לנכון לשבח את השימוש בצלפים כאמצעי מרתיע, זאת כלקח מפעולתה במהלך אוקטובר 2000.

3. הדרג המבצעי הבכיר והדרג המדיני טענו בפני ועדת החקירה כי, לא ידעו על שימוש באש חיה ובצלפים אלא לאחר פתיחת דיוני ועדת החקירה. טענה זו נטענה על אף שבכנס הפקת לקחים לגבי הפגנות אוקטובר 2000 מפקדים של המשטרה מיום 8.11.2000, בנוכחות המפכ"ל והשר לביטחון פנים, צויין לשבח השימוש בצלפים. יתרה מכך, אמצעי תקשורת מרכזיים דיווחו על ירי המשטרה באש חיה וכן על השימוש בצלפים באותם ימים. הדיווח היה במהלך ההפגנות עצמן: בראשון, בשני ובשלישי באוקטובר 2000. זאת בנוסף למודעות מפורשות בעיתונות, בעניין ירי אש חיה ושימוש בצלפים, מצד ארגוני זכויות אדם, לרבות מודעת ארגון עדאלה מיום 10.10.2000.

1.א.2. ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא

4. ביום 28.9.2000 עלה חבר הכנסת אריאל שרון, ראש האופוזיציה דאז, אל מתחם מסגד אל-אקסא. לביקור זה היו השלכות מרחיקות לכת, הן בשל אישיותו של האיש המבקר, והן בשל מעמדו של אתר הביקור.

5. המשטרה חששה מתוצאות ביקור זה. בדו"חותיה הפנימיים היא ידעה כי יש התנגדות פלסטינית לביקור, משום, כאמור, אישיותו של האיש, ומשום מעמדו של אתר הביקור כמקום קדוש הנמצא תחת הכיבוש הישראלי. המשטרה מודעת לרגישות המקום, ואכן אוסרת בדרך כלל על פוליטיקאים מהימין, כמו תנועת "נאמני הר הבית", מלעלות למתחם מסגד אל-אקסא ולהתסיס את המתיחות הקיימת ממילא בשל קיומו המעיק גם כך של הכיבוש.

6. דו"חות מודיעיניים הזהירו במפורש מסכנת ביקור אישיות כמו שרון במקום כמו מסגד אל-אקסא. במסמך מודיעיני של אמ"ן מיום 27.9.2000¹, ואשר נשלח, בין השאר, אל המפכ"ל, ראש אג"מ, ומפקד מחוז ירושלים במשטרה, נסקרו ההתנגדויות הפלסטיניות לביקורו של שרון. המסמך מסכם ומעריך כי:

- א- לעיתוי הביקור והגורם המבקר על הנלווים לו משקל ייחודי בראייתנו
- ב- ערב תקופת החגים מחד, והמו"מ המדיני ובמרכזו סוגיית ירושלים והר הבית מאידך מוסיפים נדבך מרכזי לרגישות הביקור והשלכותיו.
- ג – לתגובות הרבות בתקשורת בנושא השלכות שליליות בראייתנו.
- ד – מהמידע המצטבר עד כה מסתמן תרחיש של אפשרות להגעה מוגברת להר הבית לרבות אח"מים, התלהטות רוחות וניסיונות למניעת הביקור

7. במסמך מודיעיני נוסף מיום 27.9.2000, של מפלג המודיעין במחוז ירושלים של המשטרה², ישנה התייחסות מפורשת יותר לסיכון שבביקור אישיות כמו שרון במתחם מסגד אל-אקסא. המסמך סוקר גם הוא את ההתנגדות הפלסטינית לביקור, ומציין, בין היתר, כי:

"משמעויות"

אריאל שרון – הדמות והסמל

ע"פ הפלסטינים, מתוייג ח"כ שרון בתודעתם כאישיות ישראלית הנושאת באחריות ישירה למותם של אלפי פלסטינים וערבים. התבטאותו של חוסאם שאהין כי הנ"ל פושע מלחמה מלמדת על המטען האמוציונאלי הכבד אשר רוכש לו הציבור הערבי בארץ ובעולם כולו. רק לאחרונה ציינו הפלסטינים את טבח צברה ושאתילה שבראיתם שרון, אז שר הביטחון, היה האחראי הישיר לו. ביתו שנרכש ברובע המוסלמי בעיר העתיקה ומוכר כ"בית שרון", פעילותו רבת השנים ודעותיו המוכרות, הפכו אותו לאישיות פרובוקטיבית – דווקאית המבקשת לייצר שוב אירוע והפעם – בהר הבית. "

8. לא מפתיע, אפוא, כי לנוכח תמונת המודיעין הברורה אודות הסיכון של ביקור אישיות כשרון במקום כמו מתחם מסגד אל-אקסא, סבר מפקד מחוז ירושלים במשטרה, בלילה של 27.9.2000, כי עדיף לא לקיים את הביקור מחשש שיגרום להפרת הסדר הציבורי. צור

¹ ראו מ/ 2502 – "מכתב מרמ"ח מחקר, אגף המודיעין לענין ביקורו הצפוי של שרון בהר הבית."

² ראו מ/ 2724 – " ביקורו הצפוי של ח"כ אריאל שרון בהר הבית."

דוד, ראש המטה המבצעי במשרד לביטחון פנים, מציין במזכר מטעמו³ את שיחת הטלפון שיזם מפקד מחוז ירושלים עמו, בלילה שלפני ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא, ואשר לפיו:

"ממ"ז ירושלים שוחח איתי בלילה שעה 22:00 לערך והיה מודאג מהמודיעין שהצטבר על מהומות והפס"דים, ואמר שלפי דעתו היה מוטב כי הביקור לא יתקיים".

9. יתר על כן, התרת ראש הממשלה ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא, ובניגוד למידע המודיעיני של המשטרה עצמה, מנוגד בתכלית הניגוד לעמדת בג"ץ העקבית בנושא זה, שניתנה בהקשר של בקשות נאמני הר הבית החוזרות ונשנות לעלות למסגד אל-אקסא (הר – הבית). ככלל, קיבלה פסיקת בג"ץ את עמדת המשטרה כי אין להתיר ביקורים פרובוקטיביים של יהודים קיצוניים במתחם מסגד אל-אקסא. בעניין **גרשון סולומון נ' מפקד מחוז ירושלים, משטרת ישראל**, בית המשפט העליון קבע כי רגישותו של מסגד אל-אקסא רק החריפה עם השנים, לפיכך דחה את העתירה בקבלו את עמדת המשטרה⁴:

ידועים דבריו של השופט ויתקון, בהתייחסו לזכות התפילה של היחיד על הר הבית ולהגבלות שניתן להטיל על זכות זו: "המצב הוא מיוחד במינו, וספק בלבי אם יש לו אח ורע בתולדות ארצנו או בעולם כולו. המצב רגיש והרה סכנות על רקע בין-עדתי, והמקום מועד לפורענות" (בג"צ 222/68, המ' 15/69 חוגים לאומיים אגודה רשומה, ואח' נ' שר המשטרה, בעמ' 168).

...

דברים אלה נכתבו לפני כעשרים שנים. מאז, המצב הוחרף ונעשה רגיש עוד יותר... משיב מפקד המחוז: הר הבית הוא מקום בעל רגישות דתית גבוהה ויוצאת דופן, עם פוטנציאל התלקחות מיידית ובלתי נשלטת. בנסיבות אלה, אין בידי המשטרה כדי להבטיח בוודאות מניעת מהומות ומניעת פגיעה בנפש, גם אם יוקצו כוחות משטרה גדולים למטרה זו, ואירועי הר הבית יוכיחו."

10. ביום הביקור, 28.9.2000, היו הפגנות מחאה נגד ביקור שרון, שהסתיימו בעיקר בפציעת מפגינים, וגם כמה שוטרים. העיתונאית סוזן גולדנברג מעיתון הגארדיאן האנגלי תיארה את אשר אירע בעת ולאחר ביקור שרון במתחם המסגדים⁵:

"Dozens of people were injured in rioting on the West Bank and in Jerusalem yesterday as the hawkish Likud

³ ראו מ/ 2552 - "זכ"ד של דוד צור על שיחותיו עם מפכ"ל, פייסל חוסייני ועוד לענין ביקור שרון בהר הבית." ראו גם מ/ 2993: סיכום תמונת מודיעין על פי דו"חות שב"כ ואמ"ן לימים 22.9.2000 – 3.10.2000, מאת שלמה תורג'מן, בכיר במטה המבצעי שבמשרד לביטחון פנים המציין כי "א. בקורת חריפה ותרעומת מצד גורמים פלסטינים לקראת הביקור; ב. הביקור עלול ליצור הסלמה מיותרת במתחם ההר; ג. פעילי תנטיים/פת"ח יפעלו למניעת כניסתו של שרון להר; ד. הביקור עלול לסחוף את הרחוב לאירועי הפרות סדר וייתכן אף אלימים..."

⁴ בג"צ 2725/93 **גרשון סולומון נ' מפקד מחוז ירושלים, משטרת ישראל** פ"ד מט (5) 366, 370 – 369.

⁵ Suzanne Goldenberg "Rioting as Sharon Visits Islam Holy Site" **The Guardian** 29.9.2000.

party leader, Ariel Sharon, staged a provocative visit to a Muslim shrine at the heart of the Israeli-Palestinian conflict.

Surrounded by hundreds of Israeli riot police, Mr Sharon and a handful of Likud politicians marched up to the Haram al-Sharif, the site of the gold Dome of the Rock that is the third holiest shrine in Islam. He came down 45 minutes later, leaving a trail of fury. Young Palestinians heaved chairs, stones, rubbish bins, and whatever missiles came to hand at the Israeli forces. Riot police retaliated with tear gas and rubber bullets, shooting one protester in the face.

The symbolism of the visit to the Haram by Mr Sharon - reviled for his role in the 1982 massacre of Palestinians in a refugee camp in Lebanon - and its timing was unmistakable...

Mr Sharon was unrepentant, claiming he had been on a mission of reconciliation. 'What provocation is there when Jews come to visit the place with a message of peace? I am sorry about the injured, but it is the right of Jews in Israel to visit the Temple Mount.'

11. למחרת, יום 29.9.2000, נהרגו שבעה מפגינים מאש המשטרה לאחר תפילת יום השישי במסגד אל-אקסא, ונפצעו רבים אחרים. בראיון טלוויזיוני עם המפכ"ל באותה עת, יהודה וילק, ואשר נעשה משטח פעילות המשטרה ושודר בתוכנית "יומן השבוע" בערבית בערוץ 6¹, ציין המפכ"ל כי במהלך פעילות המשטרה במתחם מסגד אל-אקסא היא השתמשה בירי של צלפים. וילק טען בעדותו כי הוא הודיע לשר לביטחון פנים על שימוש זה בצלפים בזמן אמת⁷:

"יהודה וילק: ...אני אתן את הדוגמה הקונקרטיה ביותר הפשוטה ביותר שתבהיר את הדברים. 29 לחודש, הפריצה להר הבית. אני מגיע להר הבית אחרי וזה.. אבל אני נמצא באירוע. עדיין מיידים אבנים, סיפור הצלפים....

השופט תאודור אור: ...שם אדוני דיווח דיווח ראשוני, אנחנו יודעים.

יהודה וילק: ...ואז מה שאני עושה וזה הר הבית, זה הר הבית עם כל הקונטקסט הזה. מייד אחרי שאני מתארגן שם ומגיע מיקי ומסייע לי ומגיע גיבריל רגיוב וכולם ואלה הגיע לבודד להרגיע וזה אני יוצא לרמפה במוגרבים. עוד מרחיקים אותי שאני לא אחטוף שם אבנים ואני מבקש ששיגו לי את השר ואני נותן לשר בשידור ישיר לא מה היה כי הרמ"ט שלו הגיע לפניי. אלא את ה-Input שלי כמפכ"ל שנמצא בזירת אירוע, בזירת אירוע, במקום, כולל את נושא הצלפים."

⁶ ראו מ/ 4099.

⁷ עמ' 78-7377 לפרוטוקול ועדת החקירה.

12. במהלך אותה תוכנית טלוויזיה התראיין השר לביטחון פנים דאז, מר שלמה בן עמי, ולשאלת המראיין סלמאן טוויל אם ביקורו של שרון הוא הסיבה להתדרדרות במצב, השר השיב כי "אכן, ביקור זה גרם להתדרדרות במצב."

13. ביקורו של שרון זכה לביקורת מקומית ובינלאומית. עיתון "הארץ" דיווח ביום 29.9.2000 מאת העיתונאים יוסי ורטור וברוך קרא כי⁸:

"ביקורה של סיעת הליכוד בהר הבית גרר תגובות קשות בשמאל; ראש מרצ, ח"כ יוסי שריד, אמר כי האירועים בהר הבית הם רק התוצאה הראשונה של ההתמודדות בין שרון לנתניהו. "אריק שרון כבר הוכיח יותר מפעם אחת שהוא מוכן להקריב חיים של אחרים על מזבח השאיפות והגחמות האישיות שלו. רק בנס הסתיים מיצג הפטריוטיות המזוייפת של אריק שרון ללא נפגעים בנפש," אמר יו"ר הקואליציה ח"כ אופיר פינס. "חבל שאת מחיר הפרובוקציה הלאומנית של שרון וחבריו שילמו עשרות הפצועים". יו"ר צוות התגובות בעבודה ח"כ אלי גולדשמידט אמר כי לכל אזרח יש הזכות לבקר בהר הבית אך הדרך שבה בחר שרון היא פרובוקטיבית, כדרכו. השרה דליה איציק כינתה את שרון "מצית סידרתי" "שביקורו בהר הבית נועד לפוצץ את תהליך השלום."

14. ביום 3.10.2000 פירסם עיתון "הארץ" מאמר מאת יואל מרכוס תחת הכותרת "סלע קיומנו", המתייחס בביקורתיות לביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא⁹:

"כשהיינו בבית הספר העממי, לא פעם נתקלנו בילד המעצבן הזה שהיה תוקע לנו את אצבעות ידיו מול העיניים בטענה ש"האוויר של כולם". עם טיעון לוגי כזה היה קשה להתווכח. אך פעם בפעם היה מישהו מחטיף לאובר-חוכם הזה אגרוף שהגיע לו ביושר. האוויר שייך אולי לכולם, אך אין זה אומר שאתה יכול להתגרות בצורה מרגיזה בחלשים ממך. עם הגיל המתקדם חוזרים כנראה פוליטיקאים ומצביאים ותיקים למשובות הילדות. אריאל שרון נהג בדיוק כמו אותם ילדים מעצבנים כשערך ביקור קבוצתי פרובוקטיבי על הר הבית, כדי להוכיח שהריבונות שם שלנו. אך את האגרוף קיבלה המדינה.

ראשית, הוא הוכיח את ההיפך ממה שרצה - מי שהריבונות שלו, אינו מופיע עם אלף שוטרים ומי יודע כמה שב"כניקים. שנית, הוא הוכיח שוב שיש פגם גנטי במנגנון הבקרה הפוליטי שלו. הוא מסוג הפוליטיקאים שובי הלב שיודעים להעמיד פנים של פרגמטיזם ויישוב הדעת, עד שמפעם לפעם עושים מהלך שהוא בכייה לדורות. תזכורת: 18 שנה לקח לנו להוציא את החייל האחרון מהרפתקת לבנון שלו. "באנו לכאן כמאמינים בחיים משותפים בין ערבים ליהודים", אמר שרון ולא צחק. בפועל הוכיח בדיוק את ההיפך. הוא גרם להתלקחות שנמנו בה עד כה עשרות הרוגים ומאות פצועים. הסכסוך בינינו לפלשתינאים הוא פוליטי, אך כשמעבירים אותו לפסים של מלחמת דת, קוצרים סופה. ברגע הכי רגיש במו"מ עם הפלשתינאים, הוא נכנס כפיל בחנות חרסינה ונתן לנו דוגמית מה יקרה כשנעבור ממשא ומתן למלחמה של ממש בלב הארץ."

⁸ יוסי ורטור וברוך קרא "השמאל תקף את ביקור שרון" הארץ 29.9.2000

⁹ יואל מרכוס "סלע קיומנו" הארץ 3.10.2000

15. ביקורת נוקבת על ביקור שרון נשמעה גם מקרב מנהיגים בולטים בעולם, לרבות מזכירת החוץ של ארה"ב מדליין אולברייט, נשיא צרפת ז'אק שיראק ושר החוץ שלה פדרין, ונשיא מצריים חוסני מובאראק. נשיא צרפת גם ביקר את היד הקשה נגד מפגינים פלסטינים בשטחים הכבושים. ביום 3.10.2000 דיווח עיתון הגארדיאן כי¹⁰:

"World leaders yesterday condemned Ariel Sharon, the Israeli hardliner whose visit to a holy site in Jerusalem has triggered five days of violence. The US secretary of state, Madeleine Albright, described his visit to the site - known to Jews as the Temple Mount and to Muslims as Haram al-Sharif - as 'definitely counter-productive'.

The French president, Jacques Chirac, called it an 'irresponsible provocation', while the French foreign minister, Hubert Vedrine, accused Mr Sharon of acting 'for domestic political motives, at the most sensitive moment in peace negotiations'.

President Hosni Mubarak of Egypt said that Mr Sharon had 'created health problems for the peace process now - maybe for personal or other reasons'.

Mr Sharon, an experienced politician, can scarcely have been unaware of the response his visit would provoke among Palestinians, who hold him responsible for the 1982 massacres of refugees at Sabra and Shatila in Lebanon. But yesterday some of the international criticism was also directed at the Israeli government's handling of the visit's aftermath.

In a comment apparently directed at the Israeli prime minister, Ehud Barak, President Chirac said: 'One does not fight against popular emotions with tanks.'"

16. ועדת מיטשל שהוקמה כדי לחקור את הסיבות להתדרדרות במצב במזרח התיכון, הגיעה גם היא למסקנה כי סיבה מרכזית לפרוץ האירועים היתה התרת ביקורו של שרון במתחם מסגד אלאקסא¹¹. בניגוד לטענת השר לביטחון פנים וראש הממשלה באותה תקופה, כי ביקורו של שרון תואם עם הפלסטינים, הדו"ח מראה, כמוהו כמו דו"חות המשטרה המודיעיניים, כי אלה התנגדו לביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא, ואף הפצירו בראש הממשלה לא להתיר את ביקורו של שרון:

¹⁰ Brian Whitaker "World Blames Sharon" **The Guardian** 3.10.2000.

¹¹ ראו מ/ 4270.

"In late September 2000, Israeli, Palestinian, and other officials received reports that Member of the Knesset (now Prime Minister) Ariel Sharon was planning a visit to the Haram al-Sharif/Temple Mount in Jerusalem. Palestinian and U.S. officials urged then Prime Minister Ehud Barak to prohibit the visit. Mr. Barak told us that he believed the visit was intended to be an internal political act directed against him by a political opponent, and he declined to prohibit it.

Mr. Sharon made the visit on September 28 accompanied by over 1,000 Israeli police officers. Although Israelis viewed the visit in an internal political context, Palestinians saw it as highly provocative to them. On the following day, in the same place, a large number of unarmed Palestinian demonstrators and a large Israeli police contingent confronted each other. According to the U.S. Department of State, "Palestinians held large demonstrations and threw stones at police in the vicinity of the Western Wall. Police used rubber-coated metal bullets and live ammunition to disperse the demonstrators, killing 4 persons and injuring about 200." According to the GOI, 14 Israeli policemen were injured.

Similar demonstrations took place over the following several days. Thus began what has become known as the "Al-Aqsa Intifada" (Al-Aqsa being a mosque at the Haram al-Sharif/Temple Mount)."

17. יתרה מכך, החלטת מועצת הביטחון של האו"ם מיום 7.10.2000 (החלטה מס' 1322) תיארה את ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא כ"פרובוקציה", וגם ביקרה את האמצעים הנוקשים שהשתמשה בהם מדינת ישראל נגד מפגינים בשטחים הכבושים, אמצעים שגרמו, עד ליום ההחלטה, ל- 80 הרוגים פלסטינים ופציעת מאות אחרים:

"Expressing its support for the Middle East peace process and the efforts to reach a final settlement between the Israeli and Palestinian sides and *urging* the two sides to cooperate in these efforts,

Reaffirming the need for full respect by all of the Holy Places of the City of Jerusalem, and *condemning* any behaviour to the contrary,

1. *Deplores* the provocation carried out at Al-Haram Al-Sharif in Jerusalem on 28 September 2000, and the subsequent violence there and at other Holy Places, as well as in other areas throughout the territories occupied by Israel since 1967, resulting in over 80 Palestinian deaths and many other casualties;

2. *Condemns* acts of violence, especially the excessive use of force against Palestinians, resulting in injury and loss of human life;..."

רצ"ב החלטת מועצת הביטחון 1322 מיום 7.10.2000 כנספח שסימנו ע/1.

1.א.3. דיכוי קטלני להפגנות בשטחים הכבושים

18. בעקבות ביקור שרון ביום 28.9.2000, ודיכוי אלים ביותר מצד כוחות הביטחון להפגנות של פלסטינים באותו יום וביום שלאחר מכן במתחם מסגד אל-אקסא, נהרגו שבעה פלסטינים ונפצעו עשרות. שוטרת מג"ב שפרצה אל מתחם מסגד אל-אקסא, תיארה בפני כתב "ידיעות אחרונות", שחר גינוסר, את הפריצה ואת הירי כלפי המפגינים שם. היא מצאה לנכון לציין את חוסר הסכנה כלפי השוטרים בעת אותה פריצה ואת האתגר שבלירות לעומת להיות רק פקידה בצבא¹²:

"היו לך פחדים, כשהגעת לרחבת הר-הבית וירית?"

לא. המפגינים שמרו מרחק מאתנו של 50 או 70 מטר, ומשם זרקו כל מה שהיה להם ביד. הם חכמים מרחוק, וככה אירועים אלה מתנהלים. אני יריתי מהכתף כדורי גומי. אני נחשבת כיורה טובה. כשאני פוגעת במפגין, אני רואה איך הוא נפגע ומתחיל לצלוע. בבית אני חושבת על הירי, אבל לא עושה חשבונות כמה פגעת. הדר וחברותיה ליחידה מדגישות שבמהלך המהומות לא חששו כלל לחייהן. ההתפרעויות היוו עבורן בעיקר אתגר צבאי מעניין. "נהניתי מאוד לעשות את העבודה הזו", אומרת הדר, "מפני שלמדתי להיות לוחמת. לא קל לבת לירות, אבל זה השירות הצבאי שהייתי רוצה. בשבילי זה אתגר מעניין הרבה יותר מלהיות פקידה".

19. ביום 30.9.2000 התקיימו הפגנות רחבות היקף ברחבי השטחים הכבושים. במהלך הפגנות אלה נהרג מאש חיילי צה"ל הילד מוחמד אל-דורה, בזמן שאביו ניסה לגונן עליו מפני הירי. הרג זה הונצח במצלמת טלוויזיה, ושודר לכל רחבי העולם באמצעות תחנות הלוויין, לרבות תחנות הלוויין הנקלטות בבתי אזרחי ישראל הפלסטינים. מחזה הילד חסר האונים, הנהרג בזרועות אביו חסר האונים גם כן, זעזע את העולם. הפגנות רבות משתתפים נערכו במקומות שונים בעולם: מדינות ערב, במדינות אירופה ואסיה וגם בארה"ב. בחדשות ה-BBC מיום 7.10.2000 דווח על התמשכות ההפגנות ברחבי העולם כתוצאה ממדיניות היד הקשה של מדינת ישראל מול מפגינים בשטחים הכבושים:

"Demonstrations against Israel have also been held in Germany, Italy, France and Sweden. Most of the demonstrations were violent -- although in Rome there was a peaceful march of solidarity with the Palestinians."

רצ"ב חדשות ה-BBC מיום 7.10.2000 כנספח שסימנו ע/2.

¹² שחר גינוסר "מורעלות" ידיעות אחרונות 3.11.2000 (מוסף 7 ימים). ראו מ/151.

20. במהלך עדותו בפני ועדת החקירה, תיאר ד"ר דני רבינוביץ, אנתרופולוג החוקר את החברה הערבית, את מחזה הריגת הילד מוחמד אל-דורה כשהוא בזרועות אביו¹³:

אני רוצה להגיד שתי מילים על מות מוחמד דורה, זה סמל שהחריד את כל העולם, אבל אני חושב שהיה בו עומק מיוחד עבור הפלשתינים, כולל אזרחי ישראל. יש כאן תמונה גרפית של ילד חסר אונים שמת בחיקו של אב חסר אונים. זה שני דורות, שגם אם מסתכלים על הגילאים הביולוגיים שלהם, גם אבא של מוחמד דורה שהוא בשנות השלושים שלו, אז זה שני דורות שגדלים תחת כיבוש והם יוצרים עבור ערבים בכל רחבי העולם וגם בישראל, איזה תחושה של זוג קורבנות גרפיים לעליונות ותוקפנות ישראלית מול חלשים. זה... הייתי אומר שקומפוזיציה יותר שלמה ופרסוניפיקציה יותר מלאה מזאת של החוויה הפלשתינית קשה להעלות על הדעת."

21. אכן, מדינת ישראל הפעילה אמצעים קטלניים ובכמויות מסיביות מול מפגינים פלסטינים בשטחים הכבושים. ביום 2.10.2000 דיווח ארגון Amnesty International על 35 פלסטינים הרוגים ומאות אחרים פצועים:

"Amnesty International condemned indiscriminate killings of civilians following four days of clashes in Israel and the Occupied Territories which have left at least 35 Palestinian civilians dead and hundreds of others injured.

"The dead civilians, among them young children, include those uninvolved in the conflict and seeking safety," the human rights organization said, "The loss of civilian life is devastating and this is compounded by the fact that many appear to have been killed or injured as a result of the use of excessive or indiscriminate force."¹⁴

רצ"ב הודעת Amnesty International "Civilian Lives Must Be Protected" מיום 2.10.2000 כנספח שסימנו ע/3.

22. על האמצעים הקטלניים שהפעילה מדינת ישראל מול מפגינים פלסטינים בשטחים הכבושים באותם ימים של תחילת אוקטובר 2000 ניתן ללמוד גם מדו"ח נציבות האו"ם לזכויות אדם, שנערך בעקבות ביקור נשיאת הנציבות מרי רונינסון באזור בתקופה שבין 8 – 16 בנובמבר 2000. הדו"ח מתייחס לאמצעים הקטלניים של מדינת ישראל, שכללו ירי טילים ממסוקים. בנוסף, הדו"ח מציין את צורת הפגיעות, כשרבות מהן בחלק הגוף העליון, וכן את היקף הפציעות בקרב קטינים נכון לתקופת עריכת הדו"ח:

¹³ עמ' 14593 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁴ ביום 2.10.2000 דיווח עיתון הארץ כי "לפחות 30 פלשתינאים, ערביי ישראלי מאום אלפחם, ושני אנשי משמר הגבול נהרגו במהלך החג בגל האלימות הקשה ביותר בשטחים ובתוך הקו הירוק מאז מהומות מנהרת הכותל ב-96". ראו אלוף בן, שרון גל, עמוס הראל, עמירה הס "ישראל: ערפאת אחראי למהומות; צה"ל מרכז טנקים בשטחים" הארץ 2.10.2000.

"In an attempt to disperse the demonstrations, the Israeli military authorities have used live ammunition, rubber coated steel bullets and tear gas, all of which have resulted in deaths and injuries amongst the Palestinians. Heavier weapons have also been used, including rockets fired by infantry and from helicopters, armoured vehicles which have been deployed throughout the Gaza Strip and the West Bank, and heavy machine guns. The use of heavy weapons has raised the incidence of death and injury amongst non-combatants and, indeed, several such deaths occurred during the period of the High Commissioner's visit.

A high percentage of the injuries sustained by Palestinians have been to the upper part of their body, including a large number of eye injuries, some caused by the firing of "rubber" bullets at close range. The result is often the loss of an eye, but can also be severe brain damage or death. In subsequent discussions senior IDF representatives accepted the potential lethality of "rubber" bullets, and also that of tear gas, if used in a confined area, as has been alleged.

...

According to the Red Cross/Red Crescent, as of 20 November, 86 children (aged 18 and under) had been killed and over 3,000 injured, two to three hundred of whom, it is estimated, will have permanent disabilities. According to the same source, hundreds of Palestinian children have been obliged to abandon their homes in order to escape the violence. The destruction of family dwellings has left more than a thousand children without homes, often in situations of food shortage and without access to medical care."

רצ"ב דו"ח נציבות זכויות האדם של האו"ם מיום 29.11.2000 כנספח שסימנו ע/4.

23. דו"ח של ועדת חקירה מיוחדת מטעם נציבות זכויות האדם באו"ם Report of the Human Rights Inquiry Commission Established Pursuant to Commission Resolution S-5/1 of 19 October 2000, שנוסדה ביום 19.10.2000, ואשר הגישה את הדו"ח שלה ביום 16.3.2001, הגיעה אף היא למסקנה כי מיום 29.9.2000 כוחות הביטחון הישראליים (צבא ומשטרה) השתמשו בכוח מופרז כלפי מפגינים, לרבות ירי באש חיה וכדורים מצופים גומי, כאשר פגיעות רבות הם בחלק העליון של הגוף, לרבות בראש:

"47. The Commission received disturbing evidence about both the rubber-coated bullets and the live ammunition employed by the IDF. The former are, apparently, designed to target particular individuals and not to disperse crowds. Moreover, it is misleading to refer to them as "rubber bullets" as they are metal bullets with a thin rubber coating.

The live ammunition employed includes high-velocity bullets which splinter on impact and cause the maximum harm. Equally disturbing is the evidence that many of the deaths and injuries inflicted were the result of head wounds and wounds to the upper body, which suggests an intention to cause serious bodily injury rather than to restrain demonstrations /confrontations."

רצ"ב דו"ח ועדת זכויות האדם מטעם האו"ם כנספח שסימנו ע/ 5.

4.א.1. ישיבת הערכת המצב מיום 1.10.2000 בביתו של ראש הממשלה אהוד ברק

24. ביום 1.10.2000 ארעו הפגנות במקומות רבים בקרב האוכלוסייה הערבית. באום אלפחם נורה מוחמד אחמד ג'בארין (23) למוות. אחמד ג'בארין ממועאווייה (18) נורה באותו יום, ומת מפצעיו למחרת. בנצרת נורה למוות איאד לואבנה (26). רבים במקומות שונים נפצעו מידי המשטרה לעברם.

25. בלילה שבין 1.10.2000 ו- 2.10.2000 התקיימה ישיבת הערכת מצב בביתו של ראש הממשלה דאז אהוד ברק. בישיבה השתתפו, בין השאר, השר לביטחון פנים ובכירי המשטרה. משתתפי ישיבה זו ידעו על ההפגנות באותו יום, ובייחוד ידעו שבאום אלפחם נהרג מפגין ונפצעו רבים מאש המשטרה. למחרת בבוקר, התראיין ראש הממשלה דאז ברדיו (רשת ב', מראיין אריה גולן), ואמר, בין השאר, את הדברים הבאים המתייחסים לתוכן אותה ישיבת הערכת מצב בביתו בלילה הקודם¹⁵:

"אני אתמול בדיון שנמשך עד אחרי חצות בביתי הנחיתי את השר לביטחון פנים ואת משטרת ישראל, שאגב מגיעות להם מחמאות גדולות מאוד על השליטה העצמית שהם גילו אתמול במהלך ההפגנות, אבל אמרתי להם יש לכם אור ירוק לכל פעולה שתידרש כדי להביא לשלטון החוק ולשמירה על הסדר הציבורי והבטחת חופש התנועה לאזרחי המדינה בכל מקום במדינה."

26. מר ברק טען בפני ועדת החקירה כי דברים אלה אינם משקפים את ההנחיות האמיתיות למשטרה, אלא נועדו להרגעת הציבור, וככל הנראה הוא התכוון לציבור היהודי בלבד. יחד עם זאת, בישיבת הערכת מצב זו בביתו של אהוד ברק נכח מזכירו הצבאי, גדי איזינקוט. תפקידו של האחרון הוא, בין השאר, לתעד ישיבות שנערכות בביתו של ראש הממשלה. בהופיעו בפני ועדת החקירה הוא נשאל אודות הרישום שעשה במהלך אותה ישיבה, שמעיד, ככל הנראה, על הוראה של ראש הממשלה לפתוח צירים חסומים בכוח¹⁶:

"השופט תיאודור אור: כן, כן, אנחנו... נגיע לואדי ערה: "ראש הממשלה בעד לפתוח את ואדי ערה..." ופה באות שתי מילים, אם אדוני יכול לעזור לנו, מה כתוב פה?
תא"ל גדי איזינקוט: כן, רק שנייה אחת.
השופט תיאודור אור: זה כאילו... "אי אפשר לאפשר".

¹⁵ ראיון רדיו מיום 2.10.2000 עם אהוד ברק בתוכנית הרדיו "הבוקר הזה", רשת ב', מראיין אריה גולן.

¹⁶ עמ' 7888 לפרוטוקול ועדת החקירה.

תא"ל גדי אייזנקוט: זה "ולאפשר, ולאפשר לתושבי
אום אל פחם".
השופט תיאודור אור: לאפשר לתושבי אום אל פחם?
תא"ל גדי אייזנקוט: כן."

27. עדות נוספת להנחיה כוחנית מצד ראש הממשלה ניתן למצוא בדבריו במהלך ישיבת
הממשלה ביום 2.10.2000. פרוטוקול ישיבה זו הוא חסוי, לכן ניתן ללמוד על מה שאמר
ברק במהלך אותה ישיבה משאלות הועדה¹⁷:

"השופט תיאודור אור: עכשיו, לגבי מה שאמר באותה ישיבת
ממשלה, כשאדוני אומר שלא צריכה להתייחס לזה כחלק
מההנחיות, אז כך צריך להתייחס גם לדברים שאמר באותה ישיבה
המפכ"ל? גם הוא ידע שזה, מדברים עם השרים ולכן זה לא קשור
במה שהולכים לעשות בשטח?"

...
השופט תיאודור אור: מר ברק, בעדות של אדוני אתמול, הוא
הזכיר את מה שאמר המפכ"ל, וכשאדוני אמר לפתוח את הצי
וכו', אדוני ייחס לעצמו את הדברים שאמר המפכ"ל, כאילו אדוני
אימץ אותם כלשונם. אם אני זוכר נכון, בעדות הקודמת של אדוני,
אדוני לא היתה... לא זאת היתה התיזה. אדוני אמר, 'אני, כשאני
אומר לפתוח, אז אני סומך על אנשים. אני, יש להם שיקול דעת
וברור שצריך לראות בשטח'. לפתוח זה לפתוח, או בכפוף למה ש...
אם אני זוכר את המוטו של הדברים של אדוני בפעם הקודמת.
אדוני לא אמר שהוא אמר לפתוח את הזה, 'אני מאמץ את מה
שאמר המפכ"ל, דהיינו תפתחו את הזה, אבל בהתאם לצרכים...' לו
זה כל מה שהיה נאמר באותה ישיבה, אז נניח שאפשר היה, אבל
אנחנו יודעים שמה שבפרוטוקול לא משקף את מה שכולם אמרו,
כמו שאדוני אומר, גם היו דיברו דיבור על אחרי הלוויה וכו',
והשאלה אם יש הצדקה, פרט לכך שאדוני רואה את זה כתוב,
שאדוני ינכס לעצמו את האמירה הזאת. כי האמירה של אדוני היא
לפתוח את הציר, הוא לא מזכיר את מה שאומר המפכ"ל."

28. עד היום הזה אין תיעוד מלא ומהימן לתוכן ישיבת הערכת המצב מיום 1.10.2000 בביתו
של ראש הממשלה דאז אהוד ברק. יחד עם זאת, ישנן סתירות בעדויות שבפני הועדה
באשר לסיבת העדר התיעוד. מזכיר אהוד ברק הצבאי דאז, גדי אייזנקוט היה, כאמור,
אחראי על תיעוד זה. בהודעתו הראשונה של אייזנקוט בפני אוספי החומר מטעם הועדה
מיום 25.7.2001, הוא ציין כי אין הוא יודע אם הישיבה מיום 1.10.2000 הוקלטה.
בהודעתו השנייה בפני אוספי החומר מיום 18.8.2002 הוא ציין כי לאחר כמה ימים
ממסירת הקלטת של אותה ישיבה לתמלול נודע לו כי אין הקלטה. וישנה גרסה שלישית,
של עוזרו של גדי אייזנקוט, אמיר נוימן, אשר בתצהיר שלו שהוגש על ידי ב"כ של אהוד
ברק, ציין כי אייזנקוט אמר לו שבתום הישיבה ניסה האחרון לשמוע את הקלטת וגילה
כי מכשיר ההקלטה לא הקליט כתוצאה מתקלה טכנית. יתרה מכך, נוימן התייחס
בדברים אלה לישיבת תיעוד ישיבת הערכת מצב מיום 30.9.2000, ולא מיום 1.10.2000.
כך עלו הדברים בעדותו השנייה, מיום 18.8.2002 של אייזנקוט בפני אוספי החומר מטעם
ועדת החקירה¹⁸:

¹⁷ עמ' 15833 – 15834 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁸ ראו מ/4269.

”בפגישה השניה ב- 1.10.00 ששמתי בה טיפ חזרו אלי אחרי תקופת מה שנתתי לפענוח ואמרו לי שהקלטת ריקה והישיבה לא הוקלטה. בדרך כלל הייתי בא עם טייפ גדול וזו היתה התנסות ראשונה עם הטייפ הזה. לשאלתך מדוע אמרתי בחקירת הראשונה ששתי הישיבות לא הוקלטו, זה בגלל שאז עוד לא ידעתי כמה זה קריטי ואני מאז חיפשתי את הקלטת הזאת ואז נודע לי שזה לא הוקלט.

לשאלתך אמיר נוימן כסגני היה ממונה על התיעוד בדרך כלל. אני נהגתי להכניס אותו לישיבות כדי שיתעד וזה למעט נישות סודיות בהם הוא לא היה שותף. למעשה בחצי שנה הראשונים שלי בתפקיד אמיר היה חתום על רוב הסיכומים. אמיר אסף את החומר עבור הועדה והיה אחראי על זה. אני אמרתי לאמיר ולרלי”שית לאסוף את כל החומר עבור הועדה. איסוף החומר ממש היה רק לאחר הפגישה שלי עם רפעאת. שאלה: יש לנו כרגע שלוש גרסאות לגבי ההקלטה. יש לנו את גרסתך מהיום שרק לאחר כמה ימים שנתת את ההקלטה לתמלול מסרו לך שאין הקלטה, לעומת זאת בחקירה אצל רפעאת ב- 25.7.01 אמרת שאתה לא יודע אם הישיבות הוקלטו והגרסה השלישית כפי שנמסרה לנו על ידי אמיר נוימן היא שאמרת לו שמיד בתום ההקלטה ביקשת לשמוע את ההקלטה ואז גילית שלא הוקלט דבר. איזו גרסה היא הנכונה.

תשובה: בפגישה עם רפעאת אמרתי ששתי הישיבות לא הוקלטו עד כמה שזכור לי ואם הוקלטו אני אגיש אותם לועדה. אחרי הפגישה עם רפעאת לקחתי פקידה ואמרתי לה לעבור על כל הקלטות ולחפש את הקלטת הזאת. לגבי הגרסה של אמיר – היו אלפי הקלטות – אין לי שום סיבה להגיד שלא היתה הקלטה ולא להציג אותה לכם. אין פה שום עניין להסתיר משהו.

שאלה: תסכים איתי שזה קצת מוזר שהקלטה של ישיבה כל כך חשובה לא הצליחה ואתה לא מציין נקודה זאת עם רפעאת.”

29. ובתצהיר סגנו של איזינקוט, אמיר נוימן, מיום 13.8.2002, שהוגש על ידי בא כוחו של אהוד ברק, מצויין שם כ¹⁹:

”לאחר תחילת עבודתה של ועדת החקירה הממלכתית, התבקשתי לרכז את התיעוד של הערכות המצב שהתקיימו בתקופה הרלבנטית. בשלב איסוף החומר עבור הועדה הובא לידיעתי שחסרה

¹⁹ ראו מ/ 4267.

תרשומת של ישיבת הערכת המצב שהתקיימה במעונו הפרטי של ראש הממשלה ביום 30.9.00.

בבדיקה שערכתי עם תא"ל איזינקוט, הוא אמר לי כי באותו יום הוא הביא עמו להערכת המצב מכשיר הקלטה חדש מלשכת ראש הממשלה. תא"ל איזינקוט אמר לי כי הוא הניח את מכשיר ההקלטה על השולחן במעונו הפרטי של ראש הממשלה והפעיל את מכשיר ההקלטה. תא"ל אמר לי כי, במהלך ישיבת הערכת המצב, הוא נאלץ לצאת מן החדר מספר פעמים לפרקי זמן שונים לצרכים מבצעיים דחופים. תא"ל איזינקוט אמר לי כי בתום הישיבה, כשביקש לשמוע את ההקלטה, התברר לו שמכשיר ההקלטה לא הקליט דבר כתוצאה מתקלה טכנית."

5.א.1. פקודת "קסם המנגינה"

30. ביום 2.10.2000 מספר ההרוגים מבין האזרחים הערבים באוקטובר היה הגבוה ביותר, ומאות נפצעו. המשטרה נהגה על פי פקודת "קסם המנגינה". פקודה זו הוכנה החל משנת 1998, למקרה של הפגנות רחבות היקף של האוכלוסייה הערבית, בעקבות דיכוי צבאי ישראלי להכרזה פלסטינית חד צדדית על מדינה. מעדותו של קצין אג"מ במרחב גליל במשטרה, ירון מאיר, ניתן ללמוד כי אכן הופעלה פקודת "קסם המנגינה"²⁰:

"ירון מאיר: בשלב הזה התפתח אירוע בכביש 85 בצומת מגיד אל כרום, מדווחים על יציאה... מודיעין מדווח על יציאה המונית החוצה, וכפי שתיכננו בפקודת "קסם המנגינה", מפקד המרחב מנחה אותי להיפרד ממנו ואני מתחיל (לא ברור) לחפ"ק ממגיד אל כרום על אירוע מגיד אל כרום עם חלק מהיס"מ שהוא מפריש לטובתי."

ובהמשך²¹:

"השופט תאודור אור: נעצור כאן רגע. אדוני אמר במשפט אחד שמרגע זה אתה מקבל את הפיקוד על הגזרה. פירושו של דבר שאתה בא תחת מת"ח, תחת מפקד התחנה של... ירון מאיר: על... השופט תאודור אור: סליחה? ירון מאיר: מעל. השופט תאודור אור: כן, כן, מעל, אבל הכוונה היא שאתה תחת אחראי... במקום שהוא היה אחראי קודם, אתה אחראי באזור. ירון מאיר: נכון. השופט תאודור אור: אתה יודע למה זה נעשה? ירון מאיר: כן. השופט תאודור אור: למה? ירון מאיר: בהתאם לפקודת 'קסם המנגינה'. השופט תאודור אור: בהתאם? ירון מאיר: לפקודת 'קסם המנגינה'."

²⁰ עמ' 2186 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²¹ עמ' 2188 לפרוטוקול ועדת החקירה.

31. "קסם המנגינה" הינה פקודה המכוונת את פעילות המשטרה במקרה של הפגנות רחבות היקף של הציבור הערבי בתוך מדינת ישראל. שלמה תורג'מן, מהמטה המבצעי במשרד לביטחון פנים, העיד לגבי פקודת "קסם המנגינה" כי²²:

"קסם המנגינה" זוהי פקודה שאני מניח שכבר שמעתם עליה שהתחילה עלתה לשידור או התחילו לדבר עליה כבר ממאי '98, כאשר הכוונה היתה שהפקודה הזו מכינה את משטרת ישראל... השופט תאודור אור: ...למקרה... שלמה תורג'מן: למקרה שתהיה הכרזה חד צדדית של הרש"פ, יפרצו הפרות סדר גדולות שיגלשו לתחומי ישראל."

32. תוכנה של פקודת "קסם המנגינה" הוא, בין השאר, שימוש באמצעים מוגברים יותר מול מפגינים. על כך ניתן ללמוד משאלת ועדת החקירה במהלך עדות של אהוד ברק בפניה מיום 21.8.2002, אודות השימוש במונח אויב בתיאור האוכלוסייה הערבית בפקודת "קסם המנגינה"²³:

"השופט האשם חטיב: למשל אני שם... האם לדעתו של אדוני ראוי היה... הרי זו פקודת 'קסם המנגינה', להתמודד עם אירועים שיכולים לגלוש לתוך מדינת ישראל, אירועי סדר שיכולים לגלוש... ושם משתמשים במילה "אויב", האם אדוני סבור שמינוח כזה היה מן הראוי שישתמשו בו לתאר אזרחים שאולי יהיו מפירי סדר, שאולי יעשו דברים בלתי חוקיים?"

33. במסמך של אג"מ מג"ב צפון מיום 14.1.1999 שכותרתו "פקודת "קסם המנגינה" מתוארת פקודה זו כדלקמן²⁴:

"פקודת "קסם המנגינה" הינה תוכנית מגירה של משטרת ישראל שתופעל במקרה של הכרזה על הקמת מדינה פלסטינית – חד-צדדית- מבחינת הרש"פ במאי 1999 או מאוחר יותר והידרדרות המצב הביטחוני מחוץ ובתוך הקו – ירוק."

34. לפי מסמך זה, נשוא הפעולה של מג"ב הוא, בין השאר, הפרות סדר בקרב האוכלוסייה הערבית, כולל בציר 65 (ואדי עארה), כאשר העקרונות להיערכות והשיטה כוללים הקמת מערך צלפים ושימוש בהם. שיטה זו אף הודגשה באותו מסמך של אג"מ מג"ב צפון:

ה. נשוא הפעולה:

- א. הפרות סדר המוניות בריכוזי אוכלוסייה הערבית הסמוכים לקו – תפר.
- ב. הפרות סדר מקומיות בקרב ערביי ישראל וסממני תמיכה ברשות.
- ...
- ו. חסימת צירים ראשיים במדינה ע"י האוכלוסייה הערבית.

ו. עקרונות להיערכות

- א. הערכות מסיבית בקו התפר ובציר 65, למתן תגובה מיידיית לאירועים.
- ...

²² עמ' 6777 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²³ עמ' 15920 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁴ ראו מ/ 1658.

ו. הערכות מול ישובים ערביים לקדם הפרות סדר, לטפל בהם ולמנוע גלישתם למוקדי אוכלוסיה יהודית.
ז. הקמת מערך צלפים במאחזים ולאורך קו התפר.

...

ח. השיטה

הערכות ברצועת התפר בארבע גזרות משנה ואבטחת ציר 65, עיבוי מערך הישובים בסמוך לקו התפר ותפיסת מאחזים בנקודות רגישות והגברת הפעילות ע"י מארבים, תצפיות, צלפים, סיורים רגליים וממונעים תוך שילוב אמצעים מיוחדים ובע"ח.

פירוט השיטה:

...

ג. הצבת צלפים וקלעים במרחב התפר.

...

ד. שילוב יחידות מיוחדות – ימ"מ, מתילן, ובע"ח במערך הבטי"ש לאורך קו – תפר.

...

יב. דגשים:

...

2. היחידות ישלבו במערך צלפים וקלעים שלהם וכן של יחידות המשא"ז והמצורפים בפקודה."

35. במסמך נוסף של המשטרה המתייחס לפקודת "קסם המנגינה" (של אג"מ/ מחלקת מבצעים), מיוני 2000, שכותרתו "קסם המנגינה II: הערכות מ"י לקראת התדרדרות אלימה בשטחים ושינוי תחומי האחריות במרחב התפר" נאמר בסעיף השיטה, בין השאר, כי יש להפעיל כוחות ואמצעים מיוחדים, לרבות צלפים²⁵:

"8. השיטה

...

ה. הפעלת כוחות ואמצעים מיוחדים במוקדים המהווים סכנה ופוטנציאל עימות עפ"י הערכת מצב כמו: ימ"מ, צלפים, מסוקים וכו'..."

36. ההתכוננות על פי פקודת "קסם המנגינה" החלה, כאמור בעדותו של תורג'מן, עוד משנת 1998. מאז אותה שנה נערכו כמה תרגולים ואף משחקי מלחמה לתרגל את אותה פקודה. ממסמך שכותרתו "הערכות מ"י ל"קסם המנגינה" עולה כי משטרת ישראל ערכה את התרגילים הבאים, בהקשר ההתכוננות לפקודת "קסם המנגינה"²⁶:

סיכום תרגיל ארצי "שנה טרופה" – 5.8.98

"חליל צד" – משחק הדמייה ארצי – פקודת יסוד – 7.1.99

"חליל צד" – משחק מלחמה קסם המנגינה – סיכום.

תרגיל ארצי "דרך ארץ" – יוני 2000.

²⁵ ראו מ/ 1274, עמ' 8.

²⁶ ראו מ/ 1279.

37. דברים דומים עולים ממסמך מיום 7.11.2000 של שלמה תורגימן סגן וממלא מקום המטה המבצעי במשרד לביטחון פנים. שם מפורט כי הוחלט על קיום משחק מלחמה "רוח סערה" במקום תרגיל ארצי "דרך ארץ"²⁷.

38. משחק המלחמה "רוח סערה" של המשטרה וכוחות אחרים, אשר חזה אף הוא במדויק את ההתרחשויות שקרו באוקטובר 2000, נערך כחודש לפני אותם אירועים, ביום 6.9.2000, בשפרעם. השתתפו בו, בנוסף לפיקוד המשטרה, נציגי צה"ל, שב"כ, משמר הגבול, שב"ס, פיקוד העורף, המועצה לביטחון שבמשרד ראש הממשלה והמשרד לביטחון פנים. התרגול נערך, בין השאר, לבקשתו של ראש הממשלה דאז אהוד ברק. זאב שיף דיווח על אותו משחק מלחמה בעיתון "הארץ" מיום 6.10.2000²⁸:

"האירועים שהתחוללו במשך המהומות האחרונות ביישובי המיעוטים וכן בערים מעורבות כמו יפו, נחזה במדויק בתרגיל רב משתתפים שכונה "רוח סערה", ונערך ב- 6 בספטמבר השנה בבית המשטרה בשפרעם. התרגיל נערך על ידי המשטרה והוזמנו אליו נציגי צה"ל, שב"כ, משמר הגבול, שב"ס, פיקוד העורף, המועצה לביטחון שבמשרד ראש הממשלה והמשרד לביטחון פנים.

מהמשטרה נמסר, כי הרעיון לעריכת תרגיל ארצי של מהומות אפשריות בקרב המיעוט הערבי בישראל הועלה כמה חודשים קודם לכן. לאחר שבתחילת יולי דיבר ראש הממשלה, אהוד ברק, על הצורך לבחון את אפשרויות התגובה השונות בקרב ערביי ישראל במקרה שהרשות הפלשתינית תכריז חד – צדדית על הקמת מדינה, הוחלט לבחון את האפשרות לקיים את התרגיל.

התרגיל התבסס על תרחיש, שלפיו פורצות מהומות פתאומיות בקרב המיעוט הערבי בעקבות תקרית גדולה בירושלים, שבה נפגעו פלשתינאים רבים וערבים ישראלים שנקלעו למקום. תרחיש אחר היה, שהמהומות מתפרצות בעקבות הכרזה חד-צדדית על מדינה פלשתינית, דבר שגורם להידרדרות הגולשת גם לתוך תחומי ישראל."

39. התרחישים שהופצו למפקדי המשטרה ואחרים מכוחות הביטחון לקראת משחק המלחמה "רוח סערה" הניחו כי ההפגנות בקרב הציבור הערבי בישראל יהיו כתוצאה מתגובת אותן כוחות הביטחון להכרזה חד צדדית על מדינה פלסטינית, תגובה שתהיה קטלנית ומיליטנטית. במסמך מאוגוסט 2000 "רוח סערה" משחק מלחמה ארצי משטרת ישראל: פקודת יסוד ותרחיש (מתוכנן) " מצויין במפורש כי²⁹:

1. הנחות יסוד

- א. חסוי
- ב. הכרזה פלשתינאית חד צדדית על הקמת מדינה עצמאית תהווה מהלך בלתי הפיך היוצר מצב אסטרטגי חדש.
- ג. הצבת ירושלים במרכז המו"מ מול הפלשתינאים הופכת את סוגיית ירושלים לבעלת רגישות מיוחדת אשר תרכז סביבה מאבק על סמלים וריבונות.

²⁷ ראו מ/ 1319.

²⁸ זאב שיף "המשטרה תירגלה בספטמבר התמודדות עם מהומות" הארץ 6.10.2000.

²⁹ ראו מ/ 1531, עמ' 6.

ד. אזרחי ישראל הערבים עלולים להצטרף למאבק ככל שתגובת ישראל על ההכרזה תהיה מליטנטית יותר.

40. במסמך נוסף של המשטרה מספטמבר 2000 "רוח סערה": משחק מלחמה ארצי משטרת ישראל – תרחיש (בלתי מתוכנן)", שהופץ בקרב משתתפי משחק המלחמה "רוח סערה", מצוין תרחיש לא מתוכנן, הכולל, פעם נוספת, הפגנות של האוכלוסייה הערבית כתוצאה מתגובת כוחות הביטחון הקטלנית על הכרזה חד צדדית על מדינה פלסטינית בשטחים שנכבשו בשנת 1967³⁰:

"הסלמה ביטחונית חריפה"

פללי

הודעה פלשתינית על קבלת פנים ממשלתית המתוכננת לשגריר מצרים לפלשתינן שיגיע בטיסה ישירה מקהיר לנמל התעופה דהנייה והזמנה של אישים בעלי מעמד בין לאומי מישראל להגיע לביקור במדינת פלשתינן. מת"א ומירושלים מתארגנת שיירה של שגרירים מרחבי העולם המתכוונים לחצות את מחסום ארז ולהגיע לדהנייה.

באיו"ש מתחזקות הפרות הסדר בעקבות הליוות ההרוגים הפלשתינים הממוקמות בערים חברון, רמאללה, ג'נין, טול כרם, קלקיליה כתוצאה מכך נאלץ צה"ל להפעיל כוחות גדולים, טנקים ומסקר"ים.

ערפאת ומובראק דורשים מהאוי"ם לשלוח בדחיפות כוח התערבות בינלאומי כפי שנשלח לקוסובו לצורך מניעת המשך ההרג של כוחות ישראלים בפלשתינאים.

ערביי ישראל מביעים תמיכה מוחלטת במדינה הפלשתינאית, נמשכות הפרות הסדר, זריקות האבנים על כלי רכב מתוך טענה כי ישראל אינה מגלה איפוק בטיפול המבצעי בהפרות הסדר בשטחים."

41. מתמליל משחק המלחמה רוח סערה³¹ עולה כי המשטרה אכן צפתה הפגנות מחאה רחבות היקף בקרב הציבור הערבי, בעקבות תגובת צה"ל להכרזה חד צדדית של הפלסטינים על מדינה, שתוצאתה הרוגים ופצועים רבים בצד הפלסטיני. עוד עולה מהתמליל כי נצפו הפגנות סוערות בציר 65 וחסימתו על ידי מפגינים. הנחת היסוד שאיפיינה את הדוברים במשחק המלמה "רוח סערה" היתה כי אין להשלים עם חסימת צירים, ויש לשמור אותם פתוחים כי, לפי דברי נציג מחוז צפון במשחק המלחמה, "עם ישראל צריך לנסוע שמה...". בניגוד לעדויות הפיקוד הבכיר של המשטרה בפני ועדת החקירה, כאילו שאלת פתיחת ציר חסום בתוך מדינת ישראל לא היוותה מקור להסלמה מצד המשטרה, במסגרת התכוננות המשטרה, על פי משחק מלחמה רוח סערה, אין להתיר חסימת כבישים ויש לפותחם לאלתר. כידוע, שלושה הרוגים ורבים פצועים אחרים היו בציר 65 ליד אום אל-פחם בראשון ובשני לאוקטובר 2000, שם נעשה גם שימוש בצלפים בשני לאותו חודש. הרוגים אחרים נהרגו גם הם בעת שהמשטרה ביקשה "לפזר מפגינים" מכבישים חסומים. רוח קרבית, ואפילו היסטורית, נשבה במשחק המלחמה בקרב כוחות

³⁰ ראו מ/ 1533.

³¹ ראו מ/ 2438.

משטרה שתירגלו כיצד להתמודד מול הפגנות מחאה של אזרחים ערבים. במילים אלה בחרה המשטרה לפתוח את משחק המלחמה "רוח סערה"³²:

"ברוכים הבאים למשחק מלחמה, 'רוח סערה'. אנחנו מתארחים היום ומארחים היום את כולכם במרכז ללימודי משטרה ולפני כ- 52 שנה הגזרה הזאת, שאנחנו נמצאים עליה, נכבשה על ידי חטיבה שבע וחטיבת גולני. התאריך המדויק: 14.7.48. והנה, 52 שנה לאחר מכן, אנחנו עוסקים כמעט באותן סוגיות, אמנם לא כיבוש הארץ, אבל שמירתה."

42. באשר לצירים חסומים נקבע הכלל במשחק המלחמה הקובע כי צירי תנועה ישארו פתוחים, בין השאר, כדי "למנוע רצף בין שכם ללבנון"³³:

"צירי תנועה, כמו שאמרנו, קבענו את הכלל, צירי תנועה יהיו פתוחים... צריך לזכור, הצירים הראשיים זה דבר הכרחי, לא יכול להיות שמדינה, הצירים שלה סגורים... אם נסגר ציר ואדי עארה, אז זה יהיה לא נכון לחשוב שיהיה סגור עד להודעה חדשה. אחרי איזה שהוא פרק זמן מדינת ישראל לא יכולה להסכים למצב שציר בשלב זה סגור, למה, כי עכשיו כך, אי אפשר בפועל שיווצר מצב שבו נוצר רצף בין שכם ללבנון..."

43. נציג המחוז הצפוני במשטרה התייחס במשחק המלחמה "רוח סערה", במענה שלו לתרחיש של הפגנות מחאה וחסומים ציר 65, וקובע כי במענה לתרחיש יש לכלול, בין השאר, ריכוז צלפים בברטעה³⁴:

"מבחינת המענה לתרחיש, בשלב הראשון בברטעה, בשלב הראשון בברטעה, בשלב הראשון בברטעה ריכוז אמצעי מיגון וצלפים, התמודדות מול האירוע על בסיס סד"צ, מתפתח לירי, בידוד ציר 65 על ידי חסימות כאמור..."

44. נציג המחוז הצפוני אף מדגיש את דברי המפקד"ל, ואת משמעות השארת ציר פתוח, בייחוד משום שעם ישראל צריך לנסוע שמה³⁵:

"...וכמו שאמר המפקד"ל קודם, ציר פתוח מבחינת משטרת ישראל, זה ציר שלא עפה בו אבן... עם ישראל צריך לנסוע שמה..."

45. אבי טילר, סגן מפקד מחוז הצפון במשטרה, קבע במהלך משחק המלחמה "רוח סערה" כי יש להיות תקיפים כבר בשלב הראשון של הפגנות המחאה, שמא יצטבר ביטחון עצמי בקרב המפגינים, ואז יהיה יותר קשה אחר כך לדכא את ההפגנות³⁶:

"...ואם בשלב הראשון תהיה לנו את היכולת להיות תקיפים... יכולה להיווצר נורמה שאחר כך היא תהיה בעייתית. לכן, אני חושב שהשלב הראשון ביכולת שלנו להגיב בשלב הראשון בחוזקה במגזר הערבי הוא מאוד חשוב, זה בהקשר לסד"כים. זה על סדר עדיפות ארצי, צריך לקחת את זה בשבון, אני אפילו ממה שרואה

³² שם, עמ' 1.

³³ שם, עמ' 25, 165-166, 218.

³⁴ שם, עמ' 120.

³⁵ שם, עמ' 124.

³⁶ שם, עמ' 155.

מאוטונומיות שקמות ואני מדבר על פרקי זמן ואז ייצבר ביטחון עצמי, יצטברו הישגים ואחר כך זה יהיה הרבה יותר קשה..."

46. המשטרה סיכמה את משחק המלחמה "רוח סערה" כשיא בהתכוננות ארוכה מטעמה לפקודת "קסם המנגינה", תוך מודעות מלאה לסיכון של "תבערה בירושלים"³⁷:

"...כי אם תהיה תבערה בירושלים, תהיה תבערה בכל המזרח התיכון. ואחרונים חביבים זה לאלה שארגנו את היום הזה ואני מודה ומתוודה שאנחנו מתעסקים בנושא 'קסם המנגינה' וכל התרחישים האלה כבר לא מעט זמן ועצם זה שצפו ועלו היום דברים שפספסנו בעבר או לא חשבנו עליהם בעבר או שלא צפו בעבר, כבר הרווחנו וכמש"מ ראשון במשטרת ישראל, הוא בפירוש על רמה..."

47. השר לביטחון פנים, שלמה בן עמי, סיכם את הצורך במשחק המלחמה, ושיבח את עבודת המשטרה. בסוף דבריו הוא הדגיש בפני משתתפי משחק המלחמה את הצורך להראות לעם בישראל כי ישנם דברים שלא מוותרים עליהם, גם אם אתה "שוחר שלום" מחוייב, כפי שכן עמי טוען לגבי עצמו. צריך להראות לעם, לפי דברי בן עמי במשחק המלחמה, שישנו כוח משטרה ערוך³⁸:

"...אבל פה אתה מדבר על תרחיש שיש בו פוטנציאל אלימות גדול ואנחנו רק יכולים לקוות שהדבר הזה ייגמר בטוב, ואם לא, אנחנו לפחות נוכל להקרין לציבור בישראל שאנחנו את המיטב עשינו ויש דברים שגם ה-פסיניקים הכי נחויים לא יהיו מוכנים לוותר עליהם ואת זה חשוב שהעם ידע ובטוח שכדי שהעם ידע, צריך שיהיה גם כוח נכון וערוך כדי לתת לזה גיבוי. תודה רבה לכם."

48. במסמך משטרת נוסף, שכותרתו "מש"מ "רוח סערה" – המענה המבצעי" המפרט, בין השאר, את עקרונות ההיערכות המבצעית של המשטרה, מתגלית, פעם נוספת, לא רק הכללת הימ"מ כחלק אינטגרלי מההיערכות של המשטרה מול הפגנות מקרב הציבור הערבי, אלא גם הוראות שונות לגמרי בכל האמור להפגנות מקרב האזרחים היהודים³⁹:

"עקרונות ההיערכות המבצעית"

...
* הערכות להפעלת כוחות ואמצעים מיוחדים (ימ"מ, מו"מ, מסוקים וכו')."

49. עוד מוסיף מסמך זה לעניין הערכות המשטרה מול הפגנות מקרב הציבור היהודי כי:

"3. מדיניות מפכ"ל"

...
אירועי סד"צ
במגזר היהודי יטופלו בגמישות מירבית."

³⁷ שם, 238.

³⁸ שם, עמ' 252. השר הגיע למשחק המלחמה אחר הצהריים, ועודכן אודות תוכנו על ידי דוד צור, ראש המטה המבצעי במשרד לביטחון פנים. ראו מ/ 3000.

³⁹ ראו מ/ 1530.

50. ואכן, המשטרה נהגה מול מפגינים יהודים במדיניות אחרת לגמרי לעומת התנהלותה מול מפגינים ערבים במהלך אוקטובר 2000. על אף שמפגינים יהודים חסמו כבישים ויידו אבנים על המשטרה, נהגה המשטרה "בגמישות מירבית", ואף התמודדה עם אותם מפגינים ללא אמצעים כלשהם, ובוודאי ללא ירי של כדורי גומי וכדורים חיים, לרבות באמצעות צלפים. כך היה, למשל, בעפולה ביום 8.10.2000, כפי שעולה מעדותו של לוי ורון, ראש צוות ביס"מ לכיש בפני אוספי החומר מטעם הועדה ביום 8.1.2001:⁴⁰

"היו שם חבריה שממרידים, וקראו קריאות גנאי נגד ערבים כששמעתי. הם היו חמים. ראיתי שהם מחפשים מגע עם ערבים. אני לא זוכר באיזה שעה הגענו לשם בדיוק. לא קיבלנו הוראות ספיציפיות לפני הגעתנו. הרמ"ס חבר אלינו בהגיענו. הסביר לנו שמהבוקר יש הפגנות קטנות שעכשיו תפחו למימדים גדולים. הוא היה שם עם כוח קטן, בסביבות 10 – 15 שוטרי תחנה, כולל בלשים, אנשים משא"ז. כשהגענו ירדנו מהרכבים ללא אמצעים וללא כלום, בגלל שמדובר ביהודים. בשלב זה הוא התחיל להודיע בכריזה שההפגנה בלתי חוקית, במכשיר כריזה של רכב, שעל הציבור להתפזר, ואם לא נפזר אותם. הוא חזר על זה מספר פעמים. זכור לי שכל השוטרים, כולל כוח היס"מ [אני נשארתי ברכב לבד] מתקדמים ביישור קו לרוחב הכביש על מנת לאפשר את פתיחתו. כל הזמן הזה תנועה לא עוברת. מעטים הרכבים שמפלסים דרך. מדובר ברכבים יהודיים. רכבים ערביים שהגיעו עשו פרסה באופן עצמאי. לא ראיתי רכב כזה מותקף. כן ראיתי שחיפשו את היושבים ברכב הם יהודים או ערביים."

51. המפגינים בעפולה אף זרקו סלעים לכביש עד חסימתו הטוטאלית, כפי שמציין לוי ורון בעדותו האמורה "הכביש עצמו לא היה כשיר למעבר כלי רכב בעקבות ידוי האבנים. היה ידוי אבנים מסיבי. החורשה היתה מעל, והם גם גלגלו סלעים לכביש."⁴¹

52. לעומת זאת, הגישה מול המפגינים הערבים היתה לוחמנית שתכליתה לדכא בכוח, ואף בכוח עצום, את הפגנות המחאה. שוטרות מג"ב שהשתתפו בדיכוי מפגינים בואדי עארה, ציינו בפני כתב **ידיעות אחרונות** שחר גינוסר, את רצונן ליישם "על חיי" את אימוניהן, וכן את תכלית עבודתן להרתיע את המפגינים, להבדיל מלמנוע סכנה כלשהי לציבור או להן:⁴²

"לוחמות אחרות של מג"ב הוצבו ביחידות מיוחדות שפעלו בוואדי עארה... חן ממגדל העמק הייתה בין הראשונים שהגיעו אל הצומת... לחן ולרותם השקפה לוחמנית מגובשת היטב. חן: "היה לנו את הרעל להכניס להם ולסיים עם זה. זה מה שעשינו באימונים, ועכשיו רצינו לעשות את זה על חי. חשוב להרתיע אותם. איך שאנחנו נראים, עם מחסניות בהכנס, זה כוח הרתעה. הם יודעים שברגע שמישהו זורק אבן, אנחנו ישר מגיבים בגומי או בגז... "אני מורגלת באירועים כאלה", מוסיפה רותם. "הערבים רק רואים מג"ב ומשקשקים. הם יודעים שאתנו לא מתעסקים, בגלל שאנחנו יותר תקיפים מאחרים. גם בשטחים מיוחדים מאתנו יותר, ושמעתי

⁴⁰ ראו מ/ 277, עמ' 10 – 11.

⁴¹ שם, עמ' 12.

⁴² שחר גינוסר "מורעלות" **ידיעות אחרונות** 3.11.2000 (מוסף 7 ימים). ראו מ/ 151.

הרבה על פלוגות שלמות שניסו לפזר אירוע, וכשרק כששני מג"בניקים התנפלו על המתפרעים, הם נבהלו וזה נגמר."

53. המשטרה ציינה במסמכיה לאחר הפגנות המחאה באוקטובר 2000 כי השימוש בצלפים מול אותן הפגנות היה אפקטיבי ומרתיע, ואף המליצה על שיפור השימוש בצלפים. במסמך של מחלקת מבצעים והדרכה במשטרה שכותרתו "כנס הפקת לקחים אירועי "גאות ושפל" 2000", מובאים הלקחים למג"ב העולים מהתנהלות המשטרה מול מפגינים באזורים שונים, לרבות הפגנות המחאה של הציבור הערבי בצפון הארץ. מטרת המסמך היא⁴³:

"הפקת לקחים מאירועי "גאות ושפל" 2000, הצגתם בפני המפקדים, על מנת לאפשר הטמעתם ביחידות לשיפור המוכנות המבצעית."

54. כלקחים והמלצות למג"ב במחוז צפון, המסמך קובע כי יש לשפר את מערך הצלפים באופן שיפעל ביום ובלילה⁴⁴:

"מערך הצלפים"

המלצה: יש לשפר את מערך הצלפים לפעילות יום / לילה." (ההדגשה במקור).

55. כך גם עולה ממסמך של המשטרה הנקרא "מסקנות לקחים ויישומם"⁴⁵, אשר הוצג בכנס מפקדים שנערך ביום 8.11.2000. בכנס זה נכחו, בין השאר, המפקד והשר לביטחון פנים. בגירסה אחת, המאוחרת⁴⁶, המסמך משבח את השימוש בימ"מ כמה שיצר "מימד של הרתעה". בגירסה אחרת, המוקדמת⁴⁷, של המסמך נעשה שימוש במונח צלפים, שימוש ש"היווה נקודת מפנה בטיפול באירועים." לפי הגירסה המאוחרת:

"שילוב מושכל של כוחות מקצועיים מיוחדים (ימ"מ, מסתערבים ועוד) באירועי הפס"ד חמורים, יצרו מימד הרתעה שהביא לירידה בהיקף וחומרת האירועים."

56. לפי הגירסה הראשונה:

"שילוב מושכל של כוחות מקצועיים מיוחדים (צלפים, מסתערבים, ועוד) באירועי הפס"ד חמורים, היווה נק' מפנה בטיפול באירועים."

57. כותב המסמך, עזרא אהרון ראש מחלקת מבצעים במטה הארצי במשטרה, לא הצליח להסביר את השינוי במונחים צלף / ימ"מ בעדותו בפני ועדת החקירה מיום 11.9.2001⁴⁸.

⁴³ ראו מ/ 3859.

⁴⁴ שם, עמ' 22.

⁴⁵ ראו מ/ 747 ומ/ 747.א.

⁴⁶ ראו מ/ 747.

⁴⁷ ראו מ/ 747.א.

⁴⁸ עמ' 6430 – 6439 לפרוטוקול ועדת החקירה.

יחד עם זאת, בעדותו בפני אוספי החומר מטעם הועדה ביום 25.6.2001⁴⁹ הוא מציין כי לא מוכר לו שימוש בימ"מ שאינו שימוש בצלפים במהלך אוקטובר 2000. כמו כן, הוא מתאר את תהליך אישור השימוש בימ"מ הכולל את אישור המפכ"ל להפעלתו⁵⁰:

"הניסיון שלנו מתבסס על שימוש בימ"מ באירועים כמו בירושלים, הר הבית. הפעלה של ימ"מ כשמתחילה התפרעות המונית. אני לא יודע על שימוש בימ"מ, שאינו שימוש בצלפים, באירועי אוקטובר... ביקשו מאיתנו להקצות צלפי ימ"מ. אני הייתי צינור שאישר את הקצאת הצלפים... הנוהל עם הימ"מ הוא כזה. אנו במטה הארצי מאשרים עקרונית את ההפעלה שלהם, אחרי שהימ"מ למד במידה מסויימת את הצורך המבצעי, והגיע למסקנה שהפעלתו רצויה במקרה הזה... אני אישרתי את זה בגדול. אני לא בלעדי. היה בזה גם ראש אג"מ וגם המפכ"ל."

58. באותו כנס מפקדים של המשטרה מיום 8.11.2000, שבמהלכו הוצג כלקח חיובי השימוש בצלפים מול מפגינים נכח, כאמור, השר לביטחון פנים. השר לביטחון פנים דאז, שלמה בן עמי, הביע במהלך הדברים שנשא באותו כינוס תמיכה אוטומאטית הן לגבי פעולות המשטרה בעת הפגנות המחאה באוקטובר 2000, והן לגבי פעולת המשטרה בזמן הכינוס, שכללה, כמבואר לעיל, הפקת לקח חיובי מהשימוש בצלפים מול מפגינים. ראש המטה המבצעי במשרד לביטחון פנים, דוד צור, סיכם את דבריו של השר לביטחון פנים באותו כנס. לפי סיכום זה השר לביטחון פנים הדגיש כי⁵¹:

"במהלך כל התקופה של האירועים וגם כיום לא עלה על דעתו של מי מהדרג המיניסטרילי שלא לגבות באופן אוטומאטי את הדרג המבצע."

6.א.1. פעולת המשטרה באוקטובר 2000: שימוש בצלפים, ירי באש חיה ובכדורי

גומי

59. כאמור, ביום 2.10.2000 נהרגו מאש המשטרה ונפצעו המספר הגבוה ביותר מבין הרוגי אירועי אוקטובר. חמישה אזרחים ערבים נהרגו באותו יום: עלא' נסאר (18) ואסיל עאסלה (17) מעראבה; עמאד גנאיים (25) ווליד אבו סאלח (21) מסכנין; מסלח אבו ג'ראד (19) מעזה שנהרג באום אלפחם. כמו כן נפצעו רבים אחרים כתוצאה מאותו ירי של המשטרה. ביום 3.10.2000 התקיימה ישיבה בירושלים בין ראש הממשלה דאז אהוד ברק וחברי ממשלה אחרים, לבין מנהיגות הציבור הערבי, חברי ועדת המעקב העליונה לענייני הציבור הערבי בישראל. באותו יום נורה מוחמד ח'מאייסי (19) מכפר כנא, ומת יום למחרת. גם ראמז בושנאק (24) מכפר מנדא נורה ונהרג באותו יום. ביום 8.10.2000 תקפו תושבים יהודים מנצרת עילית את השכונה המזרחית בעיר נצרת. המשטרה כיוונה את נשקה רק לכיוון מפגינים מקרב תושבי נצרת הערבים, אשר הגיבו למתקפה עליהם מכיוון נצרת עילית. כתוצאה מירי המשטרה נהרגו עומר עכאווי (42) וויסאם יזבק (25) מנצרת ונפצעו רבים אחרים.

⁴⁹ ראו מ/ 745.

⁵⁰ שם, עמ' 22.

⁵¹ ראו מ/ 1237.

60. הירי של המשטרה כלפי המפגינים היה מסיבי וללא אבחנה. המשטרה ירתה באש חיה ובכדורי גומי. בשני המקרים הפגיעות היו קטלניות והסבו נזק כבד לנפגעים הרבים. במחקר רפואי של פרופסור מיכאל קראוס מבית חולים רמב"ם **"Blunt and penetrating injuries caused by rubber bullets during the Israeli-Arab conflict in October, 2000: a retrospective study"** שהתפרסם במאי 2002 בכתב עת רפואי בינלאומי מוביל ("The Lancet"), אודות הפגיעות כתוצאה מירי המשטרה באוקטובר 2000, נחקרו פגיעות ב-152 אנשים שהובאו למרפאות ובתי חולים באום אלפחם, נצרת, וחיפה. המחקר איתר 201 פגיעות באותם אנשים, כאשר פגיעות רבות מביניהן היו בחלק הגוף העליון:

"Results

Of 152 patients with 201 proven rubber-bullet injuries, 35 were treated at the frontline clinic in Umm el Fahem, 101 were admitted to two regional hospitals in Nazareth, and 16 were referred to the Rambam Medical Center in Haifa. There were 151 males and one female, with an age range of 11-59 years (figure 1). 20 (13%) patients had more than one bullet injury, and in one (0.6%) individual, 13 bullet injuries were noted (figure 2)...

Figure 2: **Rubber-bullet injuries induced by MA/RA 88 bullet.** In this patient, 13 blunt bullet injuries were detected on the back.

The 201 rubber-bullet injuries were randomly distributed all over the body (figure 3). Injuries were mostly located in the limbs (n=73), but those to the head, neck, and face (61), chest (39), back (16), and abdomen (12) were also frequently noted. In accordance with ISS score, 92 (46%) injuries were mild, 71 (35%) were moderately severe, and 38 (19%) were severe. 116 (58%) of 201 sites of impact were detected above the umbilicus, whereas 85 (42%) were

noted below this area. 123 (61%) injuries were blunt, whereas 78 (39%) were penetrating."

61. המחקר מסכם בקובעו כי ירי המשטרה באוקטובר 2000, בייחוד ירי כדורי גומי, היה מסוכן ביותר וגרם להרג ופציעות קשות, רבות מהן, כאמור, בחלק הגוף העליון. לפיכך, ממליץ המחקר, כי יש לאסור את השימוש בכדורי גומי בפעילות המשטרה מול מפגינים :

"The need for authorities to control civil disturbances is well acknowledged. Techniques used by police forces to deter such activity must be effective and able to keep serious injuries to demonstrators to a minimum. We reported a substantial number of severe injuries and fatalities inflicted by use of rubber bullets when vulnerable upper-body regions such as the head, neck, and upper torso were struck. This type of ammunition should therefore not be considered a safe method of crowd control."

62. ד"ר סטיפן מייילס (Stephen Males) מבריטניה הינו מומחה לשיטור בעל שם עולמי. ד"ר מייילס חיבר כמה ספרים בנושא השיטור, ועבד, לרבות עם האו"ם, במקומות רגישים בעולם. בתחילת אוקטובר 2000, הגיע ד"ר מייילס לארץ והתרשם ממקור ראשון מעבודת המשטרה מול המפגינים. בחוות הדעת מטעמו שהוגשה לוועדת החקירה, הוא ציין את ירי ופעולת המשטרה הלוחמניים, בעוד שתכלית תפקידה של המשטרה הוא לא "למגר את האויב", אלא לשמור על הסדר, עם מינימום פגיעה במפגינים⁵² :

"In many cases there seemed little or no damage to security installations or property, or immediate risk to security forces deployed behind cover. It is difficult in those instances to imagine any justification for the use of lethal force. In one location (Arrabeh) the location was in open fields, near a refuse tip, where only rocks, refuse or olive trees could have suffered. The security forces ambushed the demonstrators and two people, including a young boy, were killed. Other demonstrators were ambushed in isolated locations outside the towns, perhaps midway between villages and settlement of different origins. Whereas measures had to be taken to protect those settlements, use of cordons, gas, baton rounds, physical barriers or other tactics might well have considerably reduced casualties. In most cases aggression has only boiled over upon appearance of police or security forces, and violence has been directed at them and their property rather than at others or property in general. Sometimes the security forces have not arrived at the symbolic location as expected and riot has not evolved, the crowds simply melted away.

⁵² ראו מ/ 4092.

Where it is the police duty to protect the public, a demonstration that results in death and many serious injuries to the public, no capture or neutralization of those throwing stones at police, but no police or security unit injuries is not a success, it is a failure. Where it is the police duty to protect the public, a demonstration that results in minor injury to the public, and the arrest of the most serious offenders, and regrettable as they might be, some minor or even some circumstance more serious injury to policing personnel, might well be considered a great success. The police and security forces in the latter circumstance can be justifiably proud that they have indeed prevented more serious injury and death, and the public, whatever their origin, grateful to them from the risks they have taken to preserve the peace. A military commander wishes to minimize risk to his soldiers and maximize injury to the enemy. A police commander should endeavor to preserve the peace and protect public lives and property, and knows that to do so will involve taking risks, which endanger police personnel...

The Hard Core, on arrival hurl rocks at the police, generally with little hope of injuring or damaging the police or police positions the police and military units respond with a mixture of C.S. smoke (tear gas), rubber coated metal bullets and live ammunition consisting of a variety of small caliber bullets. Serious casualties are inevitable. These are good military tactics for discouraging or wiping out an enemy, they are not policing."

63. ד"ר מייסלס מוסיף בחוות דעתו, כי השימוש של המשטרה בכוח ככלל, ובכוח קטלני בפרט,

היה לא מוצדק, ובכל מקרה מעבר לנדרש:

"The use of force by the police or security units should be the minimum necessary to achieve the objective, it should be proportional to the threat to security or public order, or appropriate to the crime anticipated, and clearly and precisely targeted to achieve effective results. The current rules of engagement, which permit the use of firearms, appear to be used with wide discretion, which is dangerous. Police should put the safety of public first, themselves second, and the criminal last. However, it is their responsibility to preserve life, even that of the criminal if possible, and without unnecessary danger to the public or police, bring the criminal to justice. In most of the cases, these rules did not seem to have been followed, neither does there appear to be immediate danger to life or property in many cases, and neither does the response seem proportionate to the threat or even effectively targeted. Damage to property sometimes occurred at the Symbolic

Locations, such as the burning of a bank or burger bar (after the shooting at demonstrators), or stone throwing. The simple protection of property where no life is or is likely to be put in danger cannot justify the widespread and ill-targeted use of lethal force."

64. ארגוני זכויות האדם הבינלאומיים AMNESTY INTERNATIONAL ו-HUMAN RIGHTS WATCH⁵³

54 RIGHTS WATCH חיברו דו"חות, בין השאר, אודות דיכוי הפגנות המחאה באוקטובר 2000. שני הארגונים התייחסו גם לדיכוי הפגנות המחאה במחוז הצפוני של המשטרה. שני הארגונים דיווחו על אמצעים קטלניים של המשטרה, ועל נוכחות הפרובוקטיבית של זו במקומות כמו נצרת ואום אל-פחם. ארגון AMNESTY דיווח ביום 19.10.2000 כי:

"Demonstrations within Israel

Demonstrations took place in over 30 towns and villages throughout Israel from 29 September onwards. Demonstrations which were not opposed by the police - for instance in Haifa, Reine near Nazareth, and other villages - passed off peacefully without loss of life. In Umm al-Fahm, after two days of demonstration with loss of life, the police did not show up on the third day and the demonstration passed off without injury.

In some cases, especially in northern Israel, at Nazareth, Umm al-Fahm, Sakhnin and Arrabeh, the military policing methods of Gaza and the West Bank were used: ie meeting demonstrators in force, rapid escalation to firing of rubber-coated metal bullets and live ammunition without attempting to use non-lethal means of dispersal.

Sometimes, after the death of a demonstrator, security forces appeared to have had recourse to teargas in massive quantities and demonstrators dispersed.

On 2 October at about 2pm demonstrators gathered in the village of Arrabeh and marched out of the village to a location symbolic of the village's confiscated lands in olive orchards near a rubbish dump, at a place where demonstrators posed no danger to life or property. Police, including the army and special forces, were on the hillside above the demonstrators; they shot tear gas and then charged the demonstrators, who numbered about 200, firing rubber-coated metal bullets and live ammunition as they scattered. Two demonstrators were killed, Ala' Khaled

⁵³ ראו מ/ 4093.

⁵⁴ ראו מ/ 4094.

Nasser, 22, and Asil Hassan 'Asleh, aged 17. Asil 'Asleh had been a supporter of "Seeds of Peace", a group which worked for Jewish-Arab friendship. He had stayed in their camp in Maryland in the United States and was wearing his Seeds of Peace T-shirt when he died. Witnesses say they saw him beaten to the ground by security forces; he was shot in the neck at close range.

Witnesses told Amnesty International that an ambulance was called after he was shot, but did not arrive due to the restrictions on movement imposed by police and soldiers. Asil 'Asleh was taken by private car to the Haifa Medical Centre in Sakhnin to receive emergency first aid. He was then transferred to another hospital in Nahariya, less than an hour away, but the ambulance in which he was being transported was delayed at several checkpoints. Upon arrival at Nahariya hospital, doctors immediately tried to operate on Asil 'Asleh, but he could not be saved. His grieving father said to Amnesty International delegates: "In normal circumstances, the police serve the people; they do not kill them.""

65. ארגון HUMAN RIGHTS WATCH דיווח, בין היתר, על האירועים באום אל-פאחם⁵⁵ :

“Um al-Fahm

At Um al-Fahm Human Rights Watch investigated two days of clashes between Israeli security forces and Palestinian citizens of Israel where the use of excessive lethal force by Israeli security forces resulted in Palestinian deaths and injuries. The clashes began on the morning of October 1, following a prayer service and symbolic funeral procession held well inside Um al-Fahm for four Palestinians killed in Jerusalem by Israeli police on September 29...

At no time on either day do the security forces appear to have faced imminent threats to their lives or serious injury. On both days wind conditions allowed security forces to use tear gas effectively to disperse the demonstrators when they wished to do so. On October 3 the crowd dispersed on its own when they arrived at the junction and found no police forces present.”

⁵⁵ יצויין כי גם ראש מרחב הצפון בשב"כ ציין בעדותו בפני אוספי החומר מטעם ועדת החקירה, ובמהלך עדותו בפני הועדה עצמה, כי התנהגות כוחות הביטחון האלימה היתה הסיבה להפגנות כפי שהיו.

7.א.1. ידיעת הדרג המבצעי והמדיני אודות השימוש באש חיה ובצלפים

66. הדרג המבצעי הבכיר, לרבות המפכ"ל דאז יהודה וילק, והדרג המדיני (השר לביטחון פנים בן עמי וראש הממשלה אהוד ברק) טענו במהלך עדויותיהם כי לא ידעו על שימוש באש חיה מצד המשטרה, וגם לא על השימוש בצלפים נגד מפגינים, עד לדיוני ועדת החקירה. כמובהר לעיל, שימוש בצלפים נעשה כבר ביום 29.9.2000 במתחם מסגד אל-אקסא, בידיעת המפכ"ל והשר לביטחון פנים בזמן אמת. כמו כן, פקודת "קסם המנגינה" כללה באופן מפורש שימוש בצלפים, פקודה שהופעלה נגד הפגנות המחאה באותה עת. המשטרה לא רק שלא ערכה תחקירים אודות נסיבות מות מפגינים ופציעתם, אלא אף קבעה במסמכי הפקת לקחים שלה כי השימוש בצלפים היה אפקטיבי משום הרתעת המפגינים. לקח זה הוצג בכנס מפקדים של המשטרה ביום 8.11.2000, בנוכחות המפכ"ל והשר לביטחון פנים.

67. לא זו אף זו. עוד ביום 2.10.2000 ידע יוסף מלמד, יועץ בכיר לענייני ביטחון לשר לביטחון פנים שלמה בן עמי על שימוש המשטרה בירי אש חיה וירי כדורי גומי כלפי מפגינים. דברים אלה עולים בבירורי ממכתב ששלח מלמד לקצין אג"מ מחוז צפון במשטרה, דב לוצקי, אודות השימוש בירי חי וירי בכדורי גומי⁵⁶:

"האם בגלל חוסר אמצעים אתה יכול לומר שהיה ירי חי וגומי...? מדיווחי המטה הארצי בטבלאות ובניירות היו מספיק תחמושת אלפא...".

68. יתרה מכך, כבר בראשית אוקטובר 2000 היה דיווח באמצעי תקשורת מרכזיים אודות ירי באש חיה של המשטרה כלפי מפגינים וכן לגבי שימוש המשטרה בצלפים. כך, למשל, בערב השני באוקטובר דווח במבט לחדשות⁵⁷ כי "אליק רון נתן את הוראה להפעיל צלפים באום אלפחם". באותו יום דיווח עיתון הארץ, לגבי ההפגנות באום אל-פחם יום קודם לכן כי "אום אלפחם. תושבים דיווחו כי המשטרה וכוחות מג"ב השתמשו באש חיה, במהלך כמה עימותים קשים שפרצו בעיר".⁵⁸ ביום 3.10.2000 דיווח עיתון הארץ לגבי ההפגנות באום אל-פחם וציין את שימוש המשטרה בצלפים נגד המפגינים⁵⁹:

"אום אל-פחם. 75 מפגינים נפצעו בהפגנות בעיר, רובם נפצעו קל מפגיעות כדורי גומי וטופלו במרפאה מקומית, אך 12 נזקקו לאשפוז בבתי חולים בסביבה. עשרות צעירים יצאו להתעמת עם כוח שוטרים ואנשי מג"ב שחנה מול הכניסה לכפר. השוטרים, שהשתמשו ברובי צלפים, ניסו למנוע את חסימת כביש ואדי עארה. צעיר נוסף נהרג מאש השוטרים ועשרות צעירים נפצעו."

⁵⁶ ראו מ/ 733. לוצקי השיב למלמד בהקשר זה כי "התרעת במש"מ מפני האפשרות הזו ("רוח סערה" – במלמ"ש), אין לי ספק שזו הסתברות מוחשית ואיני רוצה להתייחס כרגע מעבר לזה."

⁵⁷ ראו מ/ 4099.

⁵⁸ שרון גל, דוד רטנר ועית"ים, הארץ 2.10.2000, עמ' א3. ראו מ/ 4099.

⁵⁹ שרון גל, אורי ניר, דוד רטנר, הארץ, 3.10.2000, עמ' א3. ראו מ/ 4099.

69. ביום 6.10.2000 דיווח העיתונאי אורי ניר מעיתון "הארץ" על שימוש המשטרה באש חיה ובצלפים מול מפגינים⁶⁰:

"איך קרה ששוטרים ישראלים בתחומי מדינת ישראל, ירו למוות בתשעה אזרחים ישראלים? (הרוג נוסף, שנורה באום אל פחם הוא תושב עזה). איך קרה שרוב ההרוגים ורוב הפצועים קשה, לפי דיווחים רפואיים ראשוניים, נפגעו מאש חיה, ובחלקם הגדול – לפי דיווחים של עדי ראייה רבים – מירי מכוון של צלפים."

70. ביום 10.10.2000 פירסם ארגון עדאלה מודעה בעיתון הארץ, בגודל של רבע עמוד המופנית אל ראש הממשלה דאז אהוד ברק והיועץ המשפטי לממשלה. המודעה התייחסה בפירוש לשימוש המשטרה בנשק חם, לרבות באמצעות צלפים, ולאחריות פיקוד המשטרה והשר לביטחון פנים⁶¹:

"אהוד ברק, ראש ממשלת ישראל
אליקים רובינשטיין, היועץ המשפטי לממשלה

משטרה המגיעה להפגנות עם צלפים ונשק חם, כוונתה לפגוע ולרצוח אזרחים. משטרה היורה על אזרחים ומסייעת למתפרעים יהודים מנצרת עילית במקום להגן על חיי התושבים הערבים שהותקפו, ושאיננה מונעת פגיעה באזרחים פלסטינים וברכושם ברחבי המדינה, היא שותפה לפוגרום. הממשלה המופקדת על המשטרה נושאת באחריות ישירה לרצח פלסטינים אזרחי מדינת ישראל.

ממשלה המבקשת לגטימציה כלשהי מהציבור הפלסטיני בישראל חייבת לנקוט בצעדים מינימאליים אלה: להעמיד לדין את האחראים על רצח האזרחים הפלסטינים. להקים ועדת חקירה ממלכתית בעניין רצח האזרחים הפלסטינים על ידי משטרת ישראל. לפטר את שלמה בן עמי, השר לביטחון פנים המופקד על המשטרה ועל אליק רון שבאזור פיקודו נרצחו שלושה עשר אזרחים פלסטינים."

8.א.1. מסמך "כיסתוחו"

71. בטרם החלטת הממשלה על מינוי של ועדת חקירה ממלכתית, מונתה ועדת בירור ציבורית. כהכנה לעדותו הפוטנציאלית של השר לביטחון פנים בפני אותה ועדת בירור הוכן במשרד לביטחון פנים מסמך, אשר כולל פרק הנקרא "טיעונים לתשובות השר לוועדת הבירור, לצורך "כיסתוחו" במישור המוסרי, הפוליטי והציבורי". המסמך כולל סדרה של טיעונים המיועדים להדוף כל אחריות מעל כתפי האחראי באופו ישיר על כוחות המשטרה, לרבות טיעונים שבינם לבין המציאות אין כל קשר, כפי שניתן ללמוד מהשימוש במילה "כיסתוחו" בכותרת אותם טיעונים. המסמך מפרט, בין השאר, את הטיעונים שלהלן⁶²:

⁶⁰ אורי ניר, הארץ 6.10.2000, עמ' 33. ראו מ/ 4099.

⁶¹ ראו מ/ 4263.

⁶² ראו מ/ 828.

"לעניין עצמו: הסיטואציה היתה יוצאת דופן וקשה, ולכן התוצאה יוצאת דופן וקשה. ומה היה קורה אם היו נהרגים 13 שוטרים מיריות הפורעים מכיוון שלא הגנו על עצמם כראוי? יש לזכור שאותם הרוגים ופצועים ירו, שרפו, פצעו, הסיתו לרצח והרגו והכל במתכוון ובצורה מאורגנת ומתוכננת, ובעצם התנהגו כחיילים הנלחמים מול אויב, ולא כאזרחים במדינתם. ומכך אין להתעלם ולא ניתן להיתמם."

72. אכן, לא ניתן להתעלם מקיומו של מסמך רשמי של המשרד לביטחון פנים המייעד לשר לביטחון פנים להעיד על דברים שלא היו, כלומר לא לומר את האמת. אם מסמך זה מעיד על משהו, מלבד הרצון לומר אי אמת כדי לחפות על החלטות השר ופעולות המשטרה, אזי הוא מעיד על תרבות שלטונית קלוקלת. תרבות שלטונית זו באה ממשרד האמון על מונופול הפעלת הכוח במדינה, ומכאן מסוכנות אותה תרבות שלטונית לאזרחים בכלל, ולאזרחים הערבים בפרט.

9.א.1. תפקיד התקשורת

73. התקשורת העברית, ככלל, מילאה תפקיד שלילי במהלך הפגנות המחאה של הציבור הערבי באוקטובר 2000. הסיקור היה עוין כלפי הציבור הערבי, ולמעשה תיאר אותו במונחים מליטריסטיים כאויב, ואפילו כסכנה קיומית למדינה, חרף המציאות האובייקטיבית בשטח. חלק ניכר מעמדות אלו שהובעו על ידי כלי התקשורת הכתובים והאלקטרוניים נבעו מהסתמכות כמעט בלעדית על "מקורות ביטחוניים", מקורות אשר הם בעצמם היו מעורבים במעשים בלתי חוקיים, בלשון המעטה. העיתונאי אביב לביא מעיתון "הארץ" תיאר תהליך מסוכן זה עוד בטרם הפגנות המחאה וסיקורם באוקטובר 2000, ביום 22.9.2000 כדלקמן⁶³:

"כמו כל הכישלונות של התקשורת הישראלית, גם זה של השבוע שעבר התחיל ברעש גדול, והתאייד באוושה חרישית. פעם בכמה זמן מזעיק את העיתונאים גורם כלשהו במערכות הביטחון, ומוכר להם בילה אטרקטיווית תחת הכותרת "טרור בקרב ערביי ישראל". גורמי הביטחון התמחו בעיצוב החבילות האלה: לוקחים שניים-שלושה נושאים שאין ביניהם כל קשר, מדביקים אותם זה לזה, קצת מעוותים, קצת מוסיפים, ומשווקים עיסה דביקה עם כותרת צעקנית, בשלה לפרסום. איש לא טורח לבדוק, לפרק את החבילה לרכיביה ולבחון אותם בקפדנות. באופן אישי, יש עיתונאים שמוכנים להישבע שלא היו קונים מגורמים מסוימים בצבא או בשב"כ מכונית משומשת; אבל ידיעה משומשת - למה לא? לפני כחודש הדביק השב"כ לערבים אזרחי ישראל את הטרוריסט אוסאמה בן-לאדן והוליד כותרת פיקטיווית כאילו לאיל הטרור יש שלוחות בתוך ישראל. לא היה ולא נברא. בשבוע שעבר הגיע תורם של אליק רון ומשטרת ישראל לתפור עלילת דם. רון לקח סיפור אחד על הצתות, סיפור שני על אחזקת נשק לא חוקי, הוסיף את החקירה נגד ח"כ מוחמד ברקה מחד"ש (שנגנזה בינתיים), והגיע מוכן עם מערך מרשים של גרפים וחצים שמקשרים את הכל לכל.

כמו קודמיהם מהשב"כ, גם השוטרים עשו שימוש נוח בצווי איסור הפרסום שמוציא בית המשפט. הצווים האלה כבר היו מזמן לכלי

⁶³ אביב לביא "על רקע לאומני" הארץ 22.9.2000.

בידי כוחות הביטחון במשחק התקשורת: הם מבקשים להטיל אותם, ואחר כך לבטל אותם, בהתאם למועד הפרסום הנוח להם; לפני חודש הפר השב"כ את צווי איסור הפרסום שהוא עצמו ביקש להטיל. אם זה היה קורה לכלי תקשורת ערבי, מובטח לעורכיו שהיו מובלים לחקירה באזיקים.

אז המשטרה מכרה לוקש, והעיתונאים בלעו לתיאבון. הגדיל לעשות "ידיעות", שהולך ומצהיב לנגד עינינו. העיתון יצא ביום רביעי שעבר בכותרת ענק: "התארגנות טרור בלב המדינה". הפרשן רוני שקד כתב על "התארגנות של עשרות אנשים שמתכוונים לפגוע בטחון המדינה". איך יודעים? אליק רון אמר.

אלמלא יוזמתו של שרון גל, כתב "הארץ" בצפון, שהלך למחרת עם עמיתו דוד רטנר לבדוק מה באמת כתוב בכתבי האישום, השקר היה עומד בתוקף עד עכשיו...

הכל מתחיל מזה שבעולם המושגים של כמה מהעיתונאים, הערבים בישראל היו ונשארו האויב. "לא מסתמן מצב שבו הצבא יצטרך לטפל בערבים אזרחי ישראל?" שאל דן מרגלית את עוזי דיין ב"פוליטיקה". דיין נרתע: "אני לא חושב שהצבא צריך בכלל לעסוק בתחום ביטחוני שנוגע לאזרחי מדינת ישראל". אבוי למדינה שבה לובשי המדים קרובים יותר לדמוקרטיה מאשר העיתונאים.

ביום שישי אמנון אברמוביץ' סיכם את העימות בין הרמטכ"ל לראש הממשלה במלים "כדאי לזכור שאחרי הכל הם צריכים להילחם בערבים". אורית לביא נשיאל מעדה קשות: "כן, ובזה נעסוק עוד מעט, בעניין ערביי ישראל." בגיליון האביב של "קשר", ביטאון בענייני תקשורת שרואה אור באוניברסיטת תל אביב, התפרסם מחקר של ד"ר אילן אסיה על יחסה של התקשורת לערבים אזרחי ישראל במשך האינתיפאדה. מתברר שהרבה לא השתנה מאז. וכך אסיה כותב: "העיתונות מילאה תפקיד של סוכן שהעביר מסרים מהממשל או מהמימסד היהודי לערביי ישראל... המודל לפיו פעלו מערכות העיתונות כלפי ערביי ישראל היה דומה לזה שהיה מכוון לערביי השטחים. העיתונות היו מעין מכשיר חינוכי... העיתונות הדגישו בעמודי החדשות מסרים מרתיעים ולעתים מאיימים ממקורות מזוהים ובלתי מזוהים בממשל הישראלי". וכשהמקורות מחזיקים בתפישת עולם כמו זו של אליק רון, כך גם נראים אמצעי התקשורת שמשרתים אותם.

74. מחקר קשב – מרכז להגנת הדמוקרטיה בישראל "תקשורת יהודית או תקשורת ישראלית?: תפקוד כלי תקשורת בישראל בסיקור האירועים האלימים בין האזרחים הערביים למשטרה באוקטובר 2000"⁶⁴, הגיע למסקנות דומות לאלו של אביב לביא לגבי הסיקור הספציפי להפגנות המחאה באוקטובר 2000. התקשורת העברית, האלקטרונית והכתובה, יצרה אווירה מוגזמת ובלתי תואמת המציאות בשטח לגבי "הסיכון הערבי" מבפנים. תמונה מעוותת זו של המציאות נשענה לא אחת על מקורות משטרתיים וביטחוניים אחרים, אשר תוארו כמי שמגנים על המולדת, בעוד במציאות הם היו עסוקים בדיכוי לא חוקי של הפגנות מחאה:

"אחריותה של התקשורת ליצירת סחרור של התלהמות"

⁶⁴ ראו מ/ 1857.

אוירת "המלחמה על הקיום" שררה גם באולפני הטלוויזיה. אוירה זו עודדה שיח ציבורי לאומני ואליים כנגד האזרחים הערביים. במהדורת שבע וחצי בערוץ הראשון (3.10.2000) טען ח"כ מאיר שטרית: "אסור שחצי מדינה תישאר סגורה כמו ב-48. יותר כוח. יותר סדר. לנהוג באלימות. הקיפוח לא קשור לעניין". מוטי קירשנבאום (מראיין אורח): "מסכים אתך. (לנהוג יותר באלימות?) אבל הם קופחו". חיים יבין: "ח"כים מימין קוראים להכניס טנקים ומסוקים לשובים הערבים". ח"כ ישראל כ"ץ: "למחוז את ההתקוממות" (ההדגשה שלנו). ח"כ ליברמן: "ח"כים ערבים הפכו לזרוע המדינית של החמאס".

במהדורת החדשות של הערוץ השני (1.10.2000), מתאר הכתב אילן ליזרוביץ מיפו: "ממש מלחמה בין מידי האבנים לכוחות הביטחון". בהמשך הוא מדווח ישירות מהשטח ביפו. הוא ממשיך לתאר סיטואציה של מלחמה, אבל בויזואל, בתמונות החיות המוקרנות על המרקע, לא רואים מהומות, אלא דווקא רחובות שקטים.

כלומר, הסיקור הדרמטי והמתלהם מבטא ומעצים את תחושת המצור והסכנה הקיומית למדינת ישראל, מבית ומחוץ. והאיום הוא כפול - מצד האזרחים הערביים בישראל ומצד הערבים הפלסטינים תושבי השטחים.

...

מורכבות מערכת היחסים - עיתונאים-משטרה באה לידי ביטוי ב"ידיעות אחרונות". בשישה באוקטובר נכתב בעמוד 6: "אגודת העיתונאים למשטרה: הגנו עלינו מהמתפרעים". כלומר, העיתונאים מסקרים אירועים בהם תפקוד המשטרה כלפי האזרחים הערבים שנוי במחלוקת, או לפחות ראוי לבחינה ביקורתית בידי התקשורת ובאותה שעה הם דורשים חסות והגנה של המשטרה מידי אותם אזרחים ערבים. תופעה כזו מקשה על התקשורת למלא את תפקידה כגוף ביקורתי, חיצוני ובלתי תלוי ששואל שאלות ומעלה ספקות בנוגע להתנהגות המשטרה.

בעיתון "הארץ", בגיליון מתחילת האירועים (2.10.2000), מודיעה כותרת בעמוד 3: "בעכו ובנצרת ירו המפגינים הערבים לעבר השוטרים"⁶⁵. זאת למרות שהכתבה עצמה נפתחת במילים: "חמישה ערבים-ישראלים ופלשתינאי מעזה נהרגו בהפרות הסדר בגליל". משתמע מהכתוב כי מה שחריג וחמור יותר הוא שערבים ירו לעבר השוטרים ולא שנהרגו חמישה אזרחים ערבים מאש השוטרים. גם כאן, העיתון מציב עצמו לצד המשטרה ומול האזרחים הערביים.

באותו היום (2.10.2000), במהדורת החדשות של הערוץ הראשון בשעה שבע וחצי אמר אמנון אברמוביץ, מבכירי העיתונאים בישראל:

"הסוגיה הבעייתית יותר היא של ערבים ישראלים. צריך להבין שאף מדינה לא ערבית ולא מערבית, לא יכולה להסכים שציבור אלמים ומוסת ישתלט על עורקי תחבורה מרכזיים, ישתלט על תחנות משטרה, יצית תחנות משטרה, ויפגע באנשי אכיפת החוק. נדמה לי שלא נוכל לחיות עם זה לטווח ארוך. ואני לא רוצה אפילו לחשוב באילו אמצעים ישראל תצטרך לנקוט כדי לדכא את התופעה הזו"

גם כאן, לא מוצגות תהיות על מותם של אזרחים ערבים מאש המשטרה אלא רק השאלה, כיצד על המשטרה לפתוח את הצמתים

⁶⁵ למותר לציין כי גם טענה זו של המשטרה הוכחה כמופרכת בעת הדיונים בפני ועדת החקירה (מ.ד.).

בכל האמצעים. אברמוביץ מצייר כאן תמונה של אנרכיה: תחנות משטרה שרופות ואחרות בשליטת האויב, עורקי תחבורה חסומים שלא מאפשרים תנועה במדינה, אנשי משטרה פגועים – בעוד שבפועל התמונה שונה. זהו פער עצום בין המציאות הסימבולית לבין המציאות האובייקטיבית. המציאות, כפי שתיאר אותה אברמוביץ, מצדיקה, לכאורה, נקיטת אמצעים חמורים.”

75. החוקר ד"ר דניאל דור מנתח בספרו **עיתונות תחת השפעה** ביסודיות וביקורתיות את ייצוג התקשורת העברית לאירועים באוקטובר 2000, לרבות ייצוג הפגנות המחאה של הציבור הערבי באותה תקופה ועמדות המנהיגות הערבית הנבחרת. ד"ר דור חושף את העלמת הציבור הערבי כקהילה של סובייקטים עם דעות ועמדות, תהליך שלא פסח כותבים ליברלים שהצטרפו למקהלה שיצרה דמוניזציה של הציבור הערבי ומנהיגיו הנבחרים. ד"ר דור כותב⁶⁶:

”ב”הארץ”, דרך אגב, המצב גרוע עוד יותר: בתחתית עמוד 3 מתפרסמת ידיעה קטנה על החלטת ועדת המעקב של ערביי ישראל להמשיך את השביתה הכללית, אבל העיתון אינו מביא אפילו התבטאות אחת של מישהו ממנהיגי הציבור הערבי – לא כמאמר ידיעה, ולא במסגרת כתבה חדשותית. הכותב היחיד שמתייחס לשאלת ההנהגה של הציבור הערבי הוא עוזי בנזימן, שקובע במאמר הפרשנות שלו, תחת הכותרת ”החכ”ים הערבים שותפים לתוצאות המרות”, את הקביעה החד-משמעית הבאה:

”המנהיגות הפרלמנטרית של ערביי ישראל התייצבה בראש ביטויי המחאה לביקורו של שרון בהר הבית ובכך הפכה לשותפה לתוצאות המרות של מהומות הדמים שהתחוללו בעקבותיו. על אחמד טיבי, עבד אלמלק דהאמשה, טלב אלסאנע ועמיתיהם לשאול את עצמם האם עמדו בחובת האחריות והבגרות הדרושה. שום מדינה אינה סובלת ירי חי על כוחות הביטחון שלה, ניסיון תקיפה של ישוביה, חסימת דרכים ראשיות ושיבוש מכוון של אורח חייה. זה מה שעשו ערבים ישראלים בראש השנה תשס”א, כשמעשים חמורים אלה מקבלים, בפועל, גיבוי מחברי כנסת, נציגים של סיעות ערביות. זו התנהגות שאי אפשר להשלים איתה ולגלות כלפיה הבנה”.

שבוע לאחר מכן, לאחר התפרעויות היהודים של ערב יום הכיפורים, כתב עוזי בנזימן את הדברים הבאים:

”בערב יום כיפור השתוללו פורעים יהודים בטבריה, בחדרה ובאור עקיבא; לא נשמע כמעט שום קול מקרב מנהיגי הציבור היהודים שמתח ביקורת על כך. כאשר מתפרעים יהודים מציתים מסגד בטבריה, כאשר פרחחים יהודים תוקפים אזרחים ערבים, כאשר צעירים משתוללים בתל-אביב, נדרשת תגובה של הזדהות עם הציבור המותקף מצד ראשי המדינה. זה לא קרה בגלל חוסר מודעות, המוכיח עד כמה צודקת האוכלוסייה הערבית כשהיא חשה ניכור למדינה ולמוסדות השלטון שלה.”

קשה למצוא דוגמה טובה יותר לבלבול המושגי והערכי של העיתונים – בלבול שמאפיין גם את רוב הכותבים המתונים יותר – מאשר ההשוואה בין שתי הפיסקאות האלה. אם תחושת הניכור של האוכלוסייה הערבית מוצדקת כל-כך, כיצד ייתכן שהפגנות הערבים, מהשבוע הקודם, היו תוצאה חד-משמעית של הסתה? ואם תחושת הניכור מוצדקת, מדוע אי אפשר ”לגלות הבנה” כלפי ”ההתנהגות” של המפגינים הערבים? ושימו לב: תחושת הניכור של האוכלוסייה הערבית לא נולדה בערב יום הכיפורים, ובמרכזה של

⁶⁶ דניאל דור **עיתונות תחת השפעה** (תל-אביב: הוצ' בבל, 2001) 168 – 169.

התחושה הזאת לא עומדת האלימות הספונטנית של המתפרעים היהודים, אלא האלימות הממוסדת של המדינה – היחס המשפיל והכוחני של המשטרה ומשמר הגבול, והאפליה השיטתית מצד מוסדות המדינה האחרים. אי אפשר להיזכר בתחושת הניכור של הערבים רק כאשר מתפרעים יהודים יוצאים לרחובות.”

76. אכן, רוב התקשורת העברית לא ביצעה את התפקיד המוטל על התקשורת במשטר וחברה דמוקרטית. סיקור המציאות האובייקטיבית היה לוקה באופן בוטה. ייצוג קהילה שלמה התבצע דרך עיניהם המשוחדות של “מקורות ביטחוניים, מבלי אפילו לנסות לאזן מקורות אלה במקורות אחרים, לרבות מקורות מקרב אותה קהילה. התקשורת התייצבה לימין הממשל. היא שיקפה אותו, ובכך חסמה כל אפשרות של שקיפות. יתרה מכך, התקשורת הצטרפה לשורות השלטון בהעברת מסרים מאיימים כלפי האוכלוסיה הערבית, תפקיד שנועד בדרך כלל ל”מחלקה הערבית” בערוץ הראשון וב”קול ישראל”. אלו היו ימים רעים לחוגים רחבים בתקשורת העברית. כישלונה של האחרונה בהבנת תהליכים חברתיים עמוקים, ואף בהצגת המציאות האובייקטיבית כפי שהיא, רק הגבירו את הסכנה מצד הגוף שהם אמורים לשאול, לתהות אודותיו, לפקפק בפעולותיו ובכוונותיו, לבקר ולכוון על פי ערכים דמוקרטיים בסיסיים: השלטון.

1.1. סיבות עומק להפגנות המחאה באוקטובר 2000

77. להפגנות המחאה באוקטובר 2000 היו סיבות עומק הקשורים ביחס המדינה כלפי המיעוט הערבי, הן בעבר והן בהווה. סיבות עומק אלו קשורות גם לאירועים הפוליטיים שקדמו להפגנות המחאה, לרבות המשא ומתן המדיני ואופן ייצוגו על ידי אליטות פוליטיות ואחרות בישראל. ד”ר דני רבינוביץ’ מתאר תהליך זה בעדותו בפני הועדה⁶⁷:

”החוויה הפלשתינית של מה שקורה בקיץ 2000 ואחר כך אל תוך סתיו 2000, בעיקר אחרי ‘קמפ דיוד’, שונה לחלוטין מהחוויה של רוב הישראלים. בחוויה הפלשתינית ערפאת בקיץ 2000 נגרר לקמפ דיוד בגלל לוח הזמנים של ברק ושל קלינטון, הוא עובר שם משא ומתן תכתיבי, משפיל והצעה שהוא מקבל היא בלתי אפשרית, הוא... שוב, בארגומנטציה ובחוויה הפלשתינית הוא מקבל שם הצעה למדינת קנטונים שסועה, חסרת רצף טריטוריאלי, זרועה התנחלויות ודרכי גישה אליהן שיוצרים תחושה של צבעי זברה, מדינה שהיא נעדרת שליטה על הגבולות שלה, על הביטחון שלה, אין לה חלק ונחלה בירושלים, אין לה פתרון לבעיית הפליטים של 48’. לעומת זאת המצג שמאמצת התקשורת הישראלית הוא אחר לחלוטין ואני מדגיש את זה מפני שהאזרחים ה... ערבים אזרחי ישראל, הם צרכני תקשורת כמעט אובססיביים, גם של התקשורת הישראלית, הם יודעים כל דבר שנאמר על הסיטואציה וכמובן בתקופה כזאת שהיא כל כך סוערת. המצג שמאמצת התקשורת הישראלית, זה שהפלשתינים דחו הצעה נדיבה, בחרו במלחמה וה... זה ככה בכותרת כללית, אני לא מפרט את זה יותר... את האזרחים הערבים, הייתי אומר שזה... זה מכניס אותם לתסכול עמוק ותחושה של חוסר מוצא, תחושה של חוסר מוצא לא רק בסיטואציה הספציפית שמתפתחת, אלא אפילו במונחים היסטוריים – פער כל כך גדול בין החוויה שלהם של מה שקורה לבין מה ש... החוויה הישראלית הדומיננטית, שהיא גם מכוננת את

⁶⁷ עמ' 14583 – 14592 לפרוטוקול ועדת החקירה.

השיח והפעילות הפוליטית, נותן להם תחושה שחוסר המוצא הוא עמוק מאוד. אחר כך בא ביקור שרון בהר הבית ב-28, שבעה הרוגים למחרת, ה-29 בספטמבר באירועי יום שישי ומות מוחמד דורא והרוגים רבים בשטחים ביום שבת, ה-30 בספטמבר."

1.1.1. הפלייה היסטורית: 1948 ומשטר צבאי

78. לא ניתן להבין את המשטר הישראלי כיום ויחסו כלפי המיעוט הערבי, מבלי להבין את גלגוליו של משטר זה בעבר, ובייחוד בתקופת כינונו בשנת 1948 והשלטת הממשל הצבאי על האוכלוסיה הערבית מיד לאחר מכן. אין ספק כי תקופת ממשל זה, שנמשכה 18 שנים, מהווה תקופה מעצבת בכל האמור למערכת היחסים בין המדינה למיעוט הלאומי היליד שבה. תחת הממשל הצבאי כמעט ולא היה תחום חיים אחד של האוכלוסיה הערבית, ציבורי כפרטי, אשר המדינה לא התערבה בו. חדירה זו של המדינה אל הספירה הציבורית והפרטית של האזרחים הערבים כללה את הגבלת תנועתם, התארגנותם הפוליטית, עיבוד אדמתם, מינויים כעובדים במערכת החינוך, וכמובן חדירה זו של הממשל הצבאי הגיעה לכדי פגיעה תדירה גם בזכות לחיים.

79. ככלל, ניתן לתאר את מדיניות הרשויות כלפי המיעוט הערבי כמדיניות של שליטה ופיקוח. יסודותיו של משטר זה התבססו כבר בימים הראשונים של מדינת ישראל באמצעות הממשל הצבאי שהנחיתה המדינה על שארית העם הפלסטיני, כמאה וששים אלף אנשים שנותרו מקרב כ- 1.3 מליון אנשים לפני המלחמה ב- 1948. בספרם **פלסטינים: עם בהיווצרותו** מתארים ברוך קימרלינג ויואל מגדל את אותו משטר צבאי אכזר⁶⁸:

"המדיניות שהכאיבה ביותר היתה הטלת ממשל צבאי על רוב אזורי המגורים הערביים ואכיפתו ביד רמה ובחוסר רגישות. בהסתמכה על תקנות של הבריטים לשעת חירום מהשנים 1936 ו- 1945 (שנועדו לדיכוי מורדים ערביים ואחר כך יהודיים), הכריזה הממשלה בסתיו 1948 על 'שלטון צבאי' בעוד הלחימה בעיצומה. ב- 1950 ארגנה הממשלה מחדש את השלטון הצבאי והפכה אותו לממשל צבאי, שהיה בתוקפו עד 1966."

80. הממשל הצבאי שלט בכל מישור בחיי "האזרחים" הערבים: עיבוד אדמה, חינוך בבתי ספר ערבים, מסחר וגם רישום תעודות לידה ופטירה. גולת הכותרת של אותו משטר, כמובן, התערבות בוטה ועקבית בפעילות הפוליטית של האוכלוסיה הערבית, הן ברמה המוניציפאלית והן ברמה הארצית. סברי ג'רייס מצטט בספרו **The Arabs in Israel** את תיאור מושל צבאי לחדירת הממשל הצבאי לפרטי חיי האוכלוסיה הערבית⁶⁹:

"[I]nterferes in the life of the Arab citizen from the day of his birth to the day of his death. It has the final say in all

⁶⁸ ברוך קימרלינג ויואל שמואל מגדל **פלסטינים: עם בהיווצרותו** (ירושלים: כתר הוצ' לאור, 1999) 149.

⁶⁹ Sabri Jeryis **The Arabs in Israel** (Inea Bushnaq trans., 1976).

matters concerning workers, peasants, professional men, merchants, and educated men, with schooling and social services. It interferes in the registration of births, deaths, and even marriages, in questions of land and in the appointment and dismissal of teachers and civil servants. Often, too, it arbitrarily interferes in the affairs of political parties, in political and social activities, and in local and municipal councils."

81. משטר השליטה של הממשל הצבאי על האוכלוסיה הערבית בוצע, בין השאר, באמצעות הגבלת האינטלגנציה שהיתה אז בקרב אותה אוכלוסיה, בעיקר מורי ומנהלי בתי הספר. משטר הממשל הצבאי סיכן מדי שנה את מעמדו של המורה הערבי והגביל את תנועתו שמא האחרון ישתתף ויחנך על פי פוליטיקה מאתגרת לדיכוי זה. פרופסור מאג'ד אלחאג'י מציין בספרו **Education, Empowerment, and Control** דפוסי השליטה במורה הערבי מצד ההמדינה וממשלה הצבאי⁷⁰:

"During the period of the military government, Arabs who did not comply with the official policy or did not cooperate with the military government authorities were blacklisted, and Arab intellectuals who sought a teaching job or promotion made every effort not to be included in the blacklist...The military government also used indirect means to deal with Arab teachers described as subversive. This was through control of permits that every teacher had to get in order to be allowed to stay in the locality where he taught if he was not a local resident."

82. ממשל צבאי זה הונחת על הציבור הערבי מייד לאחר טראומת 1948, "אל-נכבה", שבה האוכלוסיה הפלסטינית הילידה איבדה את מולדתה כתוצאה מפעולות יזומות של כוחות צבאיים מקרב הישוב היהודי בארץ. ההיסטוריון רשיד ח'אלדי מאוניברסיטת שיקגו שבארה"ב מדגיש בספרו **Palestinian Identity: The Construction of Modern National Consciousness** את מימדי האובדן של החברה הפלסטינית, הקשורה למקום בייחוד לאור אופיה המסורתית, כמוה כמו כל חברה מסורתית אחרת⁷¹:

"Given the centrality of attachment to place characteristic not only of Palestinians, but also of others in traditional and semitransitional societies, it can be imagined how powerful an impact these events must have had: by the end of the process of dispossession in 1949, more than four hundred cities, towns and villages in Galilee, the coastal region, the

⁷⁰ Majid Al-Haj **Education, Empowerment, and Control** (Albany: State University of New York Press, 1995) 167-68.

⁷¹ Rashid Khalidi **Palestinian Identity: The Construction of Modern Palestinian Nationalism** (New York: Columbia University Press, 1997) 179

area between Jaffa and Jerusalem, and the south of the country had been depopulated, incorporated into Israel and settled with Israelis, and most of their Arab inhabitants were dispersed throughout the region as refugees."

83. היטיב לתאר את עובדות טראומה זו דווקא משה דיין, במהלך נאום שנשא בפני סטודנטים בטכניון ביום 19.3.69⁷²:

"...במקום הכפרים הערבים קמו כפרים יהודים. אתם אפילו אינכם יודעים את השמות ואין לי טענות אליכם. כי ספרי הגיאוגרפיה האלה כבר אינם. לא רק הספרים, גם הכפרים אינם. נהלל קמה במקום מהלול, וגבת קמה במקום ג'בתה, ושריד קמה במקום חנפס וכפר יהושע במקום תל-שמאן. אין אף מקום אחד שלא קם במקום שהיה ישוב ערבי קודם."

84. אחד משיאי האלימות של הממשל הצבאי כלפי המיעוט הערבי פלסטיני היה באוקטובר 1956. ביום 29.10.1956 ירו כוחות ביטחון ישראלים למוות ב- 49 אנשים מכפר קאסם שחזרו מעבודתם מבלי לדעת על העוצר המוטל על כפרם על ידי אותם כוחות. שבוע לפני ההרג ההמוני בכפר קאסם, השתתפה פלוגת מג"ב שביצעה אותו עם כוחות צה"ל בעת ההכנות לפלישה לתוך סיני ("מבצע קדש"). ממשלת בן גוריון ניסתה לכסות את עובדת קיומו של טבח בכפר קאסם⁷³. רוביק רוזנטל כותב במאמרו "מי הרג את פאטמה סרסור" על האווירה שהיתה בקרב הכוחות שביצעו את ההרג⁷⁴:

"פרוטוקול משפט כפר קאסם חושף באופן מבהיל את האווירה ששררה בקרב השוטרים הזוטרים במשמר הגבול כלפי הערבים, אווירה שהלכה והתעצמה לקראת מבצע קדש. עדויות הנאשמים חושפות את השנאה והחשד העמוק שקיננו כלפי הערבים בקרב חלק מאנשי החיל, ואת "תורה שבעל פה" ששררה שם, כמו בקרב חלקים לא מעטים בחברה הישראלית ובצה"ל. לפי "תורה" זו ניתן, ואף רצוי, להביא לבריחתם או לסילוקם של הערבים הישראלים שנשארו בגבולות הקו הירוק אל מעבר לגבול. שלמה בן פורדו, שוטר שפעל בכפר קאסם, ירה בכמה תושבים אך לא הועמד למשפט כיוון שהוכח שהם נורו תוך בריחה. כשהעיד במשפט אמר: "לא סמכתי עליהם. ראיתי בערבים גיס חמישי". שלום עופר, אחד הנאשמים המרכזיים שירה בדם קר ב- 41 ערבים, אמר גם הוא כי "כל ערבי שנתקלתי בו במסגרת תפקידי, היתה הוראה להורגו. תמיד הסבירו לי כי ערבים הם אויב המדינה ומהווים בה גיס חמישי. עופר סיפר כי בשיחות המחלקה שעסקו בבעיות הערבים הוזכרו לעתים קרובות מבצעים שנעשו נגד האוכלוסיה הערבית ב- 48. "הוסבר שהיתה זו מדיניות הממשלה לסלק את הערבים מכפריהם, כדי שהמדינה לא תסבול מאויב הנמצא בתוכה. לכן נעשו הפעולות שבהן נכנסו כוחות לכפרים ערבים, והיו יורים בהם מטחי אש, הורגים אנשים וגורמים לבריחתם". שמואל יזרסקי, מפקד במשמר הגבול, היה מגיע לסמינרים שונים של מג"ב, ומלמד את השוטרים שיש לציית לכל פקודה. "נתתי להם דוגמאות על פעולות מלחמת השחרור, שאני עצמי השתתפתי בהן, כמו בכפר סומסום.

⁷² הארץ, 4.4.1969.

⁷³ רוביק רוזנטל "מי הרג את פאטמה סרסור" מתוך **כפר קאסם: אירועים ומיתוס** (רוביק רוזנטל עורך)(הוצ' הקיבוץ המאוחד, 2000) 11 – 51.

⁷⁴ שם, עמ' 13.

המטרה היתה שאנשים יקחו את הרגליים וילכו. גם במקרה של עונג', שהאנשים היו מאוד ידידותיים עם אנשי דורות, הם קיבלו פקודה, לקחו את הרגליים והלכו".

85. לשנת 1948 ולמשל הצבאי יש קשר ישיר באשר לתפיסת האזרחות של האוכלוסיה הערבית בישראל. באותן שנים עוצבה מערכת היחסים בין המדינה והמיעוט הלאומי, לא על בסיס אזרחות, אלא מתוקף דיכוי קבוצה לאומית אחת לשניה. מצב זה אמנם לא נשאר סטטי, שכן בני אדם אינם חסינים מפני שינויים, לטובה או לרעה. יחד עם זאת, ועל אף שהאוכלוסיה הערבית הצליחה בעמל רב להרחיב את מרחב האזרחות הצר שבו היא פועלת, עדיין הרשויות רואות בקהילה זו כאובייקט שליטה, אשר עליה לכבד כללי משחק המקנים לה, במקרה הטוב, מעמד מרגינלי בלבד.

2.ב.1. מדיניות תכנון הקרקע

86. מדיניות השליטה מופעלת כיום נגד האוכלוסיה הערבית גם באמצעות גופי התכנון הפועלים על פי אותה מדיניות. מדיניות זו משרתת קהילה אחת, קהילת הרוב היהודית. צרכי הציבור הערבי התכנוניים אינם מהווים גורם בתכנון הממשלתי. נוכחותם הפיסית של הישובים הערבים במרחב נעקפת תדיר על ידי גופי התכנון, ואף נחשבת כמחסום שיש להתגבר עליו.

87. חלקה של האדמה לא נפקד ממודעות האוכלוסיה הערבית לדיכוי מצד המדינה. למעשה דיכוי זה היווה אחד האלמנטים המכוננים לזהות האזרחים הערבית. זהות זו, על אף שהיתה תחת משטר נוקשה של שלילה מצד הממסד, התבלטה גם באמצעות פרקטיקות דכאניות של המשטר בישראל. פרופסור רוחאנא, סוציולוג המומחה לפסיכולוגיה חברתית, מציין את תפקיד האדמה בתפיסה העצמית של האזרחים הערבים כמי שנמצאים תחת משטר של שליטה ודיכוי⁷⁵:

"בדרך הבנייתה של הזהות הערבית בישראל, "האדמה" וכל הקשור אליה באופן ישיר כמו "בית" "כפר" "עקירה" "גירוש מהקרקע" "חזרה לקרקע" נהיו מרכיבים מכוננים במרכיב הלאומי של זהותם של הערבים. החוויה הפלסטינית המכוננת שהובילה לאובדן האדמה והכפר סייעה בגיבוש הזהות הערבית בישראל. בנוסף, מדיניות הממשלות בישראל אשר הפקיעו את רוב האדמות של הערבים בישראל, והובילו לצמצום המרחב של יישוביהם תרמו להבניית נושא האדמה כנושא מאפיין, מכונן, מרכזי, ובלט בזהות זו. ועל כן, כל ניסיון לפגוע באדמה או בבית נתפס כפגיעה ישירה בזהות הלאומית של הקבוצה. ההגנה מפני פגיעה זו היא הגנה על הזהות כצורך אנושי בסיסי. לא במקרה הכרונולוגיה של ההיסטוריה של הערבים בישראל סבה סביב המאבק למען האדמה משנות ה-50 ל-"יום האדמה" ב-1976, אל-רוחה, אום אלסחאלי, לוד וסכנין."

88. בחוות דעתו שהוגשה לוועדת החקירה, עומד פרופסור אורן יפתחאל, מומחה לגיאוגרפיה פוליטית, על האתנוקרטיות של משטר התכנון בישראל, המהווה זרוע גלויה וברורה של

⁷⁵ ראו תקציר עדות פרופסור נדים רוחאנא מיום 4.8.2002.

משטר השליטה הכללי המופעל נגד האוכלוסייה הערבית, ומשליך ממנו על דפוסי המחאה בקרב הציבור הערבי⁷⁶:

היכן נופלת ישראל? לפי רוב המחקרים והניתוחים, ישראל נקטה עד היום במדיניות ברורה של שליטה. זו התבטאה כמעט בכל תחומי המדיניות, אך בראש ובראשונה במדיניות הקרקעית-מרחבית, כפי שיפורט להלן....

II. המדיניות האתנוקרטית בנושאי קרקע ומרחב כלפי הערבים בישראל

במצב הקיים, משטר הקרקעות והתכנון הישראלי מאיים על מרקם היחסים בין המיעוט לרוב, כיוון שהוא גורם לדפוסי קיפוח ומצוקה על בסיס אתני-לאומי, וסותר את רוב העקרונות הבסיסיים של שוויון ומינהל דמוקרטי. ככזה הוא צפוי להמשיך ולהוות מוקד לתסיסה ומתח. בעיות הקרקעות והתכנון של הערבים בישראל מתבטאות במספר תהליכים וגורמים מקבילים הקשורים כולם למדיניות המרחבית של מדינת ישראל, ובעיקר (לפרטים, ראו: יפתחאל, 2000ב):

צרכים גדלים מול מרחב מצטמצם: האוכלוסייה הערבית צומחת במהירות וכבר הכפילה את עצמה פי שש מאז הקמת המדינה, בעוד שעתודות הקרקע שלה הולכות ומצטמצמות. זאת בעיקר עקב מדיניות ייחוד המרחב 'האתנוקרטית' בה נקטה המדינה מאז 1948. למדיניות זו היו זרועות רבות, שכללו הפקעות נרחבות של קרקעות ערביות בעיקר בשנות החמישים והשישים (כולל קרקעות הקדש של הואקף), סיפוח קרקעות ערביות רבות למועצות יהודיות, הגבלת המרחבים המוניציפאליים של היישובים הערביים, והקמת מעל 700 יישובים יהודים, כפי שיפורט להלן. עתודות הקרקע הקיימות במרחב הערבי המצומצם אינן נותנות מענה נאות לצורכיה הגדלים האוכלוסייה הערבית.

אפליה מערכתית וחוקית: משטר הקרקעות והתכנון בישראל, על זרועות המדיניות והמשפט השונות שלו, מפלה בצורה עקבית את הערבים. כפי שקבע בג"צ בקעדאן נ' קציר: "האפקט של מדיניות ההפרדה הנהוגה כיום היא מפלה". האפליה בלטה לאורך השנים בתחומים כגון הקצאה מזערית של קרקעות מדינה לשימוש הערבים, מניעת התיישבות חדשה של ערבים, מדיניות אי-שוויונית של נגישות לקרקעות מדינה והריסת בתים שניבנו ללא אישור, תיחום מוניציפלי המותיר כמעט את כל המרחב האזורי בשליטה יהודית. בשנים האחרונות חלה התמתנות בעומק האפליה, אך זו עדיין קיימת.

הדרה ממוקדי ההחלטות: אי השוויון בולט בתחומים המנהליים של זרועות המדיניות השונות, ובעיקר בייצוג הדל ביותר של הערבים במוסדות התכנון והקרקע. לערבים אזרחי ישראל הייתה עד היום השפעה כמעט אפסית על התהליכים הקובעים בצורה עמוקה את דפוסי חייהם, שגשוגם, זכויותיהם, ומיקומם העתידי. זאת ועוד, המבנה הממסדי-פוליטי שעמד בייסוד התהליכים שתוארו לעיל, עומד עדיין על כנו, וממשיך ליישם את המדיניות המפלה ממנה סובלים הערבים אזרחי המדינה בתחומי הקרקע, התכנון והפיתוח. היבט בעייתי במיוחד הוא המעורבות המערכתית של הקק"ל והסוכנות היהודית שהם גופים יהודיים בלעדיים, בתוך מערכת קבלת ההחלטות הרשמית של המדינה.

⁷⁶ ראו מ/ 3785.

התיישבות יהודית אל מול קיפאון ערבי: המרחב הישראלי הוא דינמי ביותר, אך השינוי הוא בעיקרו חד-צדדי. האוכלוסייה היהודית בישראל ממשיכה בתהליך של התיישבות והתרחבות בו הוקמו כבר כ-700 יישובים יהודיים, ולעומתו המגזר הערבי נשאר 'קפוא' כמעט לחלוטין באותם יישובים כבר כ-50 שנה. היישובים הערביים היחידים שהוקמו עד היום בישראל היו למען יישוב כפוי ברובו של האוכלוסייה הבדווית בצפון ובדרום. בנוסף, עשרות יישובים ערבים-בדווים אינם מוכרים על ידי המדינה, ונמנעים מהם שירותים בסיסיים.

גורמים עיקריים אלה משקפים אי-שוויון בולט בין אזרחיה היהודים והערבים של המדינה בנגישותם למשאבי קרקע, בזכויותיהם הקרקעיות, וביכולות שלהם להשתמש במשאב הקרקע לקידום הקהילה. מצב זה מודגם על ידי הנתונים הבסיסיים הבאים:

<p>הערבים הנם כ-18% מאוכלוסיית אזרחי המדינה - בבעלותם הפרטית כ-3.5% מהקרקעות במדינה - שטח השיפוט של הרשויות המקומיות הערביות מכסה כ-2.5% משטחה של המדינה - כמחצית מאדמותיהם הפרטיות של האזרחים הערבים הופקעו על ידי המדינה - הקצאת הקרקע לצורכי ציבור בכל היישובים הערבים נופלת מסטנדרט המינימום הארצי - הערבים חסומים למעשה מרכישת או חכירת קרקעות בכ-80% משטחה של המדינה - אוכלוסיית הערבים גדלה פי 6 מאז 1948 אך הקרקע שברשותה הצטמצמה - מאז הקמתה לא אפשרה המדינה לערבים-עצמם לייסד יישובים חדשים עשרות יישובים ערבים וותיקים אינם מוכרים, והמדינה מבקשת לפנותם</p>
--

...

קרקע, תסכול ומחאה: אם נחזור לנושא הקרקע, נוכל להבין עוד את התסכול הערבי מול המשטר הישראלי. למרות מסע המחאה, ולמרות הרטוריקה של המדינה בדבר דמוקרטיה ושיוויון, תהליך ייחוד המרחב הלך והעמיק בשנים מאז יום האדמה, אם כי התגובה הערבית אכן האיטה אותו. אמצעי הייחוד שונו ונהיו מתוחכמים יותר, וכללו מגוון של כלי מדיניות, כגון הקמת יישובים ומועצות יהודיות, סימון מרחבי תכנון ובנייה, נטיעת יערות, הקמת בסיסי צבא חדשים ואזורי תעשייה, או החלפת קרקעות בין המדינה לערבים חסרי קרקע עירונית ביחסים שהעמיקו כל-הזמן את השליטה הקרקעית היהודית (חמאיסי, 1992; יפתחאל, 1998, 2000; יפתחאל וקדר, 2000). אכן, הפקעות הקרקע הגדולות נפסקו, אך אחיזתם ושליטתם של הערבים במרחב הישראלי עדיין הולכת ומצטמצמת. ההתנגדות הערבית אמנם האיטה תהליך זה, אך לא שינתה את כיוונו (ראו גם: Rabinowitz, 1997; Fenster, 1993; חמאיסי, 1992).

מדיניות הייחוד בולטת בצורה חריפה בסוגיית הכפרים הלא-מוכרים, בעיקר בנגב. יישובים אלה נמצאים כיום במקומם עקב שתי סיבות עיקריות: (א) העברה כפויה של הערבים-הבדווים מאדמותיהם אל 'אזור הסייג' צפונית ומזרחית לבאר-שבע בשנות

החמישים; (ב) הימצאות היישובים הבדווים באזור לפני 1948. מכאן שאין לראות בהם 'פולשים', כפי שמנסה לטעון המדינה.

אך למרות זאת, לא מתירה המדינה שום בנייה קשיחה, אספקת חשמל, מים, ביוב או כבישים ביישובים אלה בהם מתגוררים כ-65,000 אזרחים ישראלים. המדינה מונעת את אספקת השרותים עקב היות היישובים הערבים, לטענתה, 'לא חוקיים', או 'קטנים מדי' לתכנון תשתיות מודרני. אולם באותה תקופה עצמה מוקמים יישובים יהודיים רבים הקטנים מאותם יישובים לא מוכרים. בדרך זו ממשיך תהליך ייחוד המרחב הישראלי, תוך כדי שימוש בסטנדרטים כפולים. כוונת המדינה היא לרכז את הערבים-הבדווים בדרום בשבע עיירות, ולא לפזר אותם לוותר על תביעות הבעלות הנרחבות שלהם על הקרקעות בהם התגוררו, ואותן עיבדו לפני 1948 (ראו: בן-דוד וגונן, 2001).

89. פרופסור יפתחאל מגיע למסקנה, בין השאר על סמך מחקר השוואתי, כי משטר שליטה אינו יכול להחזיק מעמד לטווח ארוך, על אף הצלחה מדומה לטווח הקצר:

מה שעולה מניתוח רוב המקרים בהם יושמה גישת השליטה מול מיעוטי מולדת היא הצלחה-היחסית בטווח הקצר, וכישלונה בטווח הארוך. כלומר, המדינה והרוב האתני הצליחו לשמור על דומיננטיות ועל 'שקט' ציבורי במשך תקופה לא קצרה. אך בטווח הארוך יותר כמעט תמיד התמוטט משטר השליטה, והמיעוט החל מתגבש אל מול הקיפוח והניכור מהמדינה, והחל מאתגר את מדיניותה ואופייה.

3.ב.1. הפלייה בתחום הסוציו אקונומי

90. סיבת עומק נוספת היא, כמובן, מצבה הסוציו – אקונומי העגום של האוכלוסיה הערבית, הנובע ממדיניות מפלה של ממשלות ישראל: העדר השקעה, הדרה ממפת אזורי העדיפות הלאומית, וכמעט מכל תכנית חברתית שמטרתה סיוע לאוכלוסיות עניות. עונייה של האוכלוסיה הערבית הינו מעבר ליחס הקהילה מכלל האוכלוסיה. הנתונים שלהלן מדו"ח מבקר המדינה משנת 2001 ממחישים את רמת העוני המוגברת והייחודית בקרב אזרחי ישראל הפלסטינים⁷⁷:

"אוכלוסיית המיעוטים צעירה ביחס לאוכלוסיה הכללית: קבוצת הגיל 0 – 19 היא 50.7% מאוכלוסיית המיעוטים לעומת 37.2% באוכלוסייה הכללית...משקי הבית באוכלוסיית המיעוטים גדולים ביחס למשקי הבית באוכלוסייה הכללית: 24.7% ממשקי הבית באוכלוסיית המיעוטים מונים 4 ילדים ויותר בגילאים 0 – 17 לעומת 8.2% באוכלוסייה הכללית...שיעור האבטלה במגזר המיעוטים הוא 11.9% - גבוה ב- 35% מאשר שיעור האבטלה באוכלוסייה הכללית, העומד על 8.8%. שיעור בעלי ההכנסה הנמוכה באוכלוסיית המיעוטים גבוה מאשר שיעורם באוכלוסייה הכללית. כך, בשנת 1999, 53.8% מהשכירים ביישובים העירוניים של אוכלוסיית המיעוטים השתכרו עד שכר המינימום, לעומת 40.9% בכל היישובים העירוניים. מצב זה הוחמר באוכלוסיית המיעוטים ביחס לשנת 1997, אז 41% מהשכירים ביישובים העירוניים של אוכלוסיית המיעוטים השתכרו עד שכר המינימום...כמעט כל הרשויות המקומיות במגזר המיעוטים מצויות

⁷⁷ מבקר המדינה דו"ח שנתי 52 (2001), עמ' 5 – 7.

במעמד חברתי – כלכלי נמוך : כ- 96% מהרשויות המקומיות במגזר המיעוטים, המדרגות בידי הלמ"ס לפי עשרה אשכולות חברתיים – כלכליים...מדרגות באשכולות הנמוכים 1 – 4. רובן המכריע של הרשויות המקומיות המדרגות באשכול 1, האשכול הנמוך ביותר, נמנות על מגזר המיעוטים, כ- 88% מהרשויות המקומיות המדרגות באשכול 2, וכ- 68% מהרשויות המקומיות המדרגות באשכול 3, נמנות על מגזר המיעוטים."

91. קבוצת הילדים הערבים בישראל סובלת מעוני מוגבר גם היא, עוני שהוא תוצאתו הישירה של משטר האפליה וההדרה המופעל כנגד האוכלוסייה הערבית. רמת העוני של הילדים הערבים גבוהה הרבה יותר מממוצע העוני בקרב ילדים בכלל. אצל הילדים הערבים העניים ישנה מגמה של עלייה ברמת העוני, לעומת יציבות ואף ירידה ברמת העוני אצל ילדים יהודים. כך, למשל, בשנת 1998 ממוצע העוני בקרב ילדים באוכלוסייה כולה עמד על 21.8%, כאשר רמת העוני בקרב ילדים ערבים היתה 42.9% ואצל ילדים יהודים רמת העוני היתה 16.1%. בשנת 1999 ממוצע העוני בקרב ילדים היה 24.9%, בקרב ילדים ערבים 51.4%, ובקרב ילדים יהודים 17.5%. בשנת 2000 המספרים היו 25.1% ממוצע עוני ילדים בכלל, 52.8% בקרב ילדים ערבים, 17.2% בקרב ילדים יהודים⁷⁸.

92. להלן טבלה המפרטת את ממוצע העוני בקרב האוכלוסייה הערבית, לרבות הילדים הערבים, במהלך השנים 1998 - 2000 :

עוני בקרב האוכלוסייה הערבית 1998 – 2000

מדד העוני	לפני תשלומי	לאחר תשלומי	לאחר תשלומי
1998	העברה ומסים	העברה בלבד	העברה ומסים
האוכלוסייה הענייה			
משפחות	82,800	49,800	63,200
נפשות	434,000	242,500	317,800
ילדים	227,800	124,600	167,400

תוחלת העוני (%)

⁷⁸ המוסד לביטוח לאומי סקירה שנתית 2001, נספח לוחות עוני ואי שוויון.

36.9	29.1	48.3	משפחות
37.1	28.3	50.7	נפשות
42.9	32.0	58.4	ילדים

1999

האוכלוסייה הענייה

74,900	60,300	92,500	משפחות
387,900	308,200	487,600	נפשות
211,300	168,400	255,900	ילדים

תחולת העוני (%)

40.6	32.7	51.6	משפחות
42.9	34.1	53.9	נפשות
51.4	41.0	62.3	ילדים

2000

האוכלוסייה הענייה

85,900	70,900	111,900	משפחות
431,700	345,400	568,200	נפשות
226,400	179,200	285,700	ילדים

תחולת העוני (%)

42.9	35.4	55.9	משפחות
44.9	35.9	59.1	נפשות
52.8	41.8	66.6	ילדים

93. על ממדי העוני בקרב הציבור הערבי בכלל, והילדים מאותו ציבור בפרט, ניתן ללמוד גם מרמת האבטלה בחברה הערבית. לפחות 24 הישובים מוכי האבטלה הגבוהה ביותר הם ישובים ערבים, כפי שניתן להבחין מהטבלה שלהלן:

ישובים מוכי האבטלה הכי גבוהה במדינה

שיעור דורשי אבטלה % ⁷⁹	ישוב
24.4	1. עילוט
24.3	2. ערוער
23.6	3. כפר מנדא
23.6	4. אבו רביעה
23.2	5. לקייה
23.1	6. עין מאהל
23.0	7. אל-אעסם
22.8	8. טובא זנגריא
22.6	9. טמרה
22.5	10. ביר - אלמכסור
22.2	11. כסיפה
21.9	12. בועינה – נגידאת
20.8	13. קאבול
20.6	14. בסמת טבעון
20.5	15. דיר חנא
20.1	16. חורה
19.7	17. ג'דיידה – מכר
19.4	18. כפר קנא
18.8	19. עבלין
18.8	20. שפרעם
17.9	21. שגב שלום
17.5	22. בענה
17.5	23. רהט
17.4	24. תל-שבע

94. אלון אטקין ממרכז אדוה מנתח במסמך מפברואר 2002 את רמת השכר בישראל לשנים 1993 – 1999. אטקין מוצא כי בישובים הערבים מתגוררים בעלי רמת השכר הנמוכה במדינה, השווה ל – 69% בלבד מהשכר הממוצע בישובים בארץ. אטקין מציין כי⁸⁰:

”רמת השכר הנמוכה ביותר -- ביישובים ערביים

היישובים הערביים הם בעלי השכר היישובי הממוצע הנמוך ביותר: 4,477 ש”ח לחודש -- שיעור של בערך 30% פחות מהשכר הממוצע בישראל, שעמד על 6,494 ש”ח לחודש.

⁷⁹ מקור: משרד העבודה והרווחה (נתונים מאוגוסט 2002). נתונים אלה אינם שונים בהרבה מהנתונים לשנת 2000.

⁸⁰ ראו אלון אטקין ”מקום מגורים ורמת שכר בישראל, 1993 – 1999 (מרכז אדוה, 2002).

במקום השני מלמטה מצויות עיירות הפיתוח, עם שכר יישובי ממוצע של 5,510 ש"ח לחודש -- שיעור של בערך 15% פחות מהשכר הממוצע בישראל. במקום השלישי מלמטה מצויות המועצות האזוריות, עם שכר יישובי ממוצע של 6,248 ש"ח לחודש -- מעט פחות מן השכר הממוצע בישראל.

לעומת זאת, ביישובי יש"ע וביישובים המבוססים נרשם שכר יישובי ממוצע גבוה מן השכר הממוצע בישראל (סכום ממוצע של 6,715 ש"ח, וסכום ממוצע של 7,829 ש"ח, בהתאמה).

לוח 1. שכר ממוצע ממודד לפי סוג יישוב

ממוצע ארצי = 100

ממוצע ארצי	יישובים ערביים	עיירות פיתוח	מועצות אזוריות	יש"ע	יישובים מבוססים
100	69	85	96	103	121

התרשים שלהלן מעלה כי השכר היישובי הממוצע הנמוך ביותר ביישובים היהודיים (מודיעין עילית -- 3,923 ש"ח) גבוה בשיעור של 20% מהשכר היישובי הממוצע הנמוך ביותר ביישובים הערביים (ג'יסר א-זרקא -- 3,281 ש"ח). הפער משמעותי עוד יותר בראש הסולם: השכר היישובי הממוצע הגבוה ביותר ביישובים היהודיים (סביון -- 13,045 ש"ח) גבוה פי 2.3 מהשכר היישובי הממוצע הגבוה ביותר ביישובים הערביים (מעיליא -- 5,644 ש"ח).

רצ"ב מסמך אלון אטקין ממרכז אדוה כנספח שסימנו ע/ 6.

95. הדיכוי הסוציו – אקונומי של האוכלוסיה הערבית מהווה, אם כן, גורם פעיל לניכור כלפי רשויות המדינה הנוקטות במדיניות זו בפועל. העוני והאבטלה בקרב האוכלוסיה הערבית גבוהים בהרבה מאחוזם בכלל האוכלוסיה. אחוז העוני אף גבוה במיוחד בקרב ילדים ערבים לעומת ילדים יהודים. אין מדובר בידה הנעלמת של השוק, או בכשרון שלא נמצא בקרב אוכלוסיה זו, המייצרים מנגנון שעתוק של עוני ואבטלה. מאחורי מדיניות כלכלית מפלה כלפי המיעוט הערבי ישנם אנשים, בשר ודם, המחליטים וקובעים מדיניות המדירה את הציבור הערבי. אנשים אלה נמצאים בשלטון ומייצרים, כמעט מדי יום, סיבות לאתגור מדיניות ייצור העוני ופיתוח האבטלה של השלטון.

2. אי חוקיות האזהרות

96. המוזהרים יטענו כי הודעות האזהרה שהוציאה ועדת החקירה לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייחי' סלאח על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה אינן חוקיות, וזאת מהנימוקים שלהלן: א. הכללת אלמנט ההסתה במנדט ועדת החקירה ואזהרת חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייחי' סלאח בהתאם לאותו אלמנט; ב. חקירת אלמנט ההסתה באופן מפלה תוך התעלמות מהסתה במגזר היהודי, ובייחוד התעלמות כוללת מביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא ביום 28.9.2000; ג. שאלת חברי הכנסת והשייחי' שאלות פוליטית תוך חריגה מסמכות ואפלייה; ד. הסתמכות על חומר מודיעיני חסוי ומוטה נגד האוכלוסיה הערבית בכלל, ומנהיגיה בפרט; ה. הדברים המיוחסים לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייחי' סלאח, ואשר שימשו בסיס לאזהרות הועדה על פי סעיף 15 הנ"ל, אינם חורגים ממימוש זכות היסוד לחופש ביטוי העומדת להם כפרטים, ובייחוד כנבחרי ציבור; ו. לחברי הכנסת דהאמשה ובשארה עומדת חסינותם כחברי כנסת על פי סעיף 1 לחוק חסינות חברי כנסת, זכויותיהם וחובותיהם, תשי"א – 1951.

97. חלק מהטענות הועלו בפני ועדת החקירה ונדחו על ידה ביום 14.3.2002. ועדת החקירה לא התייחסה כלל בהחלטתה לשאלת אי חקירת אריאל שרון בגין ביקורו במתחם מסגד אל-אקסא.

98. בנוסף, בג"ץ דחה עתירה (6342/02) נגד החלטת ועדת החקירה מיום 14.3.2002 בנימוק כי היא הוגשה בשיהוי. בית המשפט הוסיף כי הוא דוחה את העתירה גם לגופו של עניין, אם כי הוא לא דן בפסק דינו בטענות המפורטות שבגוף העתירה, וממילא לא הכריע בהן לגופן. לאור זאת, טענות שהועלו בפני ועדת החקירה מועלות פעם נוספת, בנוסף לטענות חדשות כגון חופש ביטוי וחסינות חברי כנסת.

2. א. מנדט ועדת החקירה הממלכתית

99. ועדת חקירה ממלכתית הינה גוף מעין שיפוטי המתמנה על ידי הרשות המבצעת. ככזו היא אמורה לנתב את חקירתה, לרבות אזהרותיה, הסקת מסקנותיה והמלצותיה כלפי הרשות המבצעת. ועדת חקירה ממלכתית אמורה לפרש את סמכותה, בין השאר, על פי מקומה בתבנית הקונסטיטוציונית, מבלי להפר או להתערב בפעולתן של רשויות אחרות.

ד"ר אביגדור קלגסבלד, בעקבות פסיקת השופט ברק (כתוארו אז) בעניין **ברזילי**⁸¹ מדגיש את חשיבות פירוש סמכות ועדת חקירה ממלכתית בהתאם למיקומה במארג הרשויות, ותוך כיבוד עיקרון הפרדת הרשויות. דברים אלה מתחייבים על פי עקרונות בסיסיים של המשפט החוקתי והמינהלי, והם תקפים גם אם אינם מוזכרים בחוק המסמך⁸²:

"הכלל הוא כי כל סמכות המוענקת לרשות, מוענקת לה לשם מילוי תפקידיה, אף אם הדברים לא נאמרו במפורש בחוק המסמך...מעבר לצמצום הפעלת הסמכות על פי מטרת הפעולה, הסיווג הקונסטיטוציוני של הרשות מכתוב גם את תחומי הסמכות שהוענקה לרשות, וזאת גם אם הגבלה כזו לא נקבעה במפורש בחוק המסמך.

הטעם לכך הוא שכל סמכות המוענקת לרשות משתלבת במערך זה בהתאמה. אף אם התאמה כזו לא נקבעה במפורש בחוק המסמך – יש לעשותה על דרך פרשנות, שבבסיסה ראייה כוללת של סמכויותיה של אותה רשות בהתאמה לסמכויות של רשויות אחרות.

תפיסה זו בוטאה על ידי השופט ברק, אגב דיון בסמכות החנינה של נשיא המדינה, המנוסחת אף היא בלשון רחבה ובלתי מסויגת. השופט ברק הבהיר, כי עקרון הפרדת הרשויות מכתוב את היקף הסמכות המוענקת לרשות בחוק, גם אם הסמכות מנוסחת באופן רחב ובלתי מסויג...על פי תפיסה זו, יש לפרש סמכות המוענקת לרשות מתוך התאמה למיקומה ולתפקידיה של אותה רשות ב"תבנית הקונסטיטוציונית" של המשטר בישראל:
"אכן, הגישה הפרשנית הראויה היא זו המתמקדת בחלוקת הסמכויות בין רשויות המדינה, והמבקשת ללמוד עליה מתוך ה"תבנית הקונסטיטוציונית" העומדת ביסוד החקיקה."

100. מלומדים שחקרו את נושא ועדות חקירה ממלכתיות מצביעים על מאפיין חקירת הרשות המבצעת כמרכזי בהגדרת עבודתה של אותה ועדה. השיקולים לכך הם, אפוא, חוקתיים בעיקר, ונוגעים לשמירת העיקרון בדבר הפרדת רשויות. בספרו **ועדות חקירה ממלכתיות** (2001), מדגיש ד"ר קלגסבלד את הצורך שלועדת חקירה ממלכתית תהיה מטרה אקזוקטיבית וסמכות חקירה שאינה חורגת מסמכויות הרשות המבצעת, שכן⁸³:

"מיקומה של ועדת החקירה הממלכתית ב"תבנית הקונסטיטוציונית" – כזרוע של הרשות המבצעת המכוונת לביצוע פונקציה מינהלית – מכתוב את סמכויותיה. סמכויותיה חייבות להיגזר מתחומי פעולתה של הרשות המבצעת, באופן שלא יתחרו בסמכויותיהן של רשויות אחרות המהוות חלק מאותה "תבנית קונסטיטוציונית".

101. זוהי גם דעתו של פרופסור סגל אשר גורס כי "עובדת קיומו של ענין בעל חשיבות ציבורית חיונית, המצדיק בירורו באמצעות ועדת חקירה, נובעת מקיומה של מועקה ציבורית רחבה שבבסיסה במשבר אמון כלפי מערכת הממשל בגין מעשה או מחדל מטעמה." פרופ' סגל מוסיף כי "מוסד ועדת החקירה צריך להיות שמור, ביסודו של דבר,

⁸¹ בג"ץ 428/86 **יצחק ברזילי ואח' נ' ממשלת ישראל** פ"ד מ (3) 505, 607.

⁸² אביגדור קלגסבלד **ועדות חקירה ממלכתיות** (ת"א: נבו הוצ' לאור, 2001), עמ' 138 – 139.

⁸³ שם, עמ' 140.

לחקירתם של עניינים הנוגעים לאחריותה של הממשלה בפני הכנסת, ואל לו להיות מופעל לשם בירורם של עניינים אחרים.⁸⁴

102. הניסיון בישראל מראה, כי מטרת הקמת ועדות חקירה ממלכתיות על פי חוק ועדות חקירה – 1968, היתה, ברוב המוחלט של המקרים, לחקור את הרשות המבצעת בעקבות מעשה ו/או מחדל מטעמה שיצרו חוסר אמון בה מצד הציבור. נדגיש במיוחד את ועדת שמגר השנייה, שבדקה את נסיבות רצח ראש הממשלה יצחק רבין (1996), אשר התמקדה ברשות המבצעת, זאת למרות הנסיבות שקדמו לרצח, שכללו הסתה פרועה נגד רבין עצמו. המנדט של אותה ועדה הורה כי:

”הועדה תחקור ותקבע ממצאים ומסקנות בכל הקשור להיערכות הביטחונית והמודיעינית ובכל הקשור לאבטחת האישים בכלל ובעצרת בה אירע הרצח בפרט.”

103. גם מנדט ועדת שמגר הראשונה (1994), שחקרה את הטבח שבוצע על ידי ברוך גולדשטיין בחברון, התייחס לחקירת עובדות ונסיבות הטבח, כאשר הועדה למעשה מתמקדת ברשות המבצעת, באותו מקרה צבא הכיבוש ונהלי התפילה במסגד אלחרם אל-אבראהימי. מנדט ועדת שמגר הראשונה קבע, אפוא, כדלקמן:

”הועדה תחקור ותקבע ממצאים ומסקנות באשר לעובדות ולנסיבות הקשורות לטבח האמור.”

104. בהחלטתה מיום 14.3.2002 כתבה ועדת החקירה הממלכתית כי היא כן מוסמכת לחקור ולהודיע על פי סעיף 15 לאותו חוק למי שאינם נמנים על הרשות המבצעת, ומפנה בהקשר זה לניסיון ועדת בייסקי⁸⁵:

”נזכיר בהקשר זה, שוועדת החקירה לעניין ויסות מניות הבנקים, עסקה והמליצה המלצותיה גם לגבי מי ששמשו בתפקידים שונים, בבנקים שונים, ולא נמנו על הרשות המבצעת.”

105. ראוי להדגיש בהקשר זה כי ועדת החקירה שהוקמה בעניין ויסות מניות הבנקים (ועדת בייסקי), לא הוקמה על ידי הממשלה, אלא על ידי הועדה לענייני ביקורת המדינה של הכנסת, מכוח סעיף 14(ב) לחוק מבקר המדינה, המפנה לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968. יוצא, שמדובר במקורות שונים לכינונה של ועדת החקירה במקרה של ויסות מניות הבנקים, לעומת ועדת החקירה מושא סיכומים אלו. לפיכך, התבנית הקונסטטיטוציונית שונה בשני המקרים. למעשה, במקרה של ויסות מניות הבנקים אין מדובר בוועדת חקירה ממלכתית, שנוסדה על ידי הממשלה, אלא בוועדת חקירה אשר רק פעילותה מוסדרת באמצעות הוראות חוק ועדות חקירה. בבג"ץ 381/85 **בנק לאומי לישראל בע"מ ואח' נ' ועדת החקירה לעניין ויסות מניות הבנקים**⁸⁶, בית המשפט לא קיבל את טענת מקבלי

⁸⁴ ראו זאב סגל, "ועדת חקירה מכוח חוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968: מעמדה הקונסטטיטוציוני ומתחם הלגיטימיות לפעולתה", **מחקרי משפט ג** (1984), 199, 218, 245.

⁸⁵ עמ' 1 להחלטת הועדה מיום 14.3.2002.

⁸⁶ פ"ד לט (4) 225.

הודעות על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, כי אין הועדה מוסמכת להוציא הודעות אלו, משום שאין הם גוף מבוקר כמשמעותו בחוק שמסמיך את כינונה של ועדת החקירה. לא נטען בפני בית המשפט דבר לעניין היקף סמכויות ועדת חקירה ממלכתית שנוסדה על ידי הממשלה. לפיכך, יש לראות את דברי בית המשפט בהקשר זה כהערת אגב שאינה מחייבת⁸⁷ למקרה הנוכחי, של כינון ועדת חקירה ממלכתית על ידי הרשות המבצעת.

106. כאמור, ועדת חקירה ממלכתית, אשר נוסדה על ידי הממשלה, הינה זרוע בדיקה ביקורתית כלפי הרשות המבצעת. תכלית קיומה ומטרתה הן לקבוע ממצאים, מסקנות, והמלצות כלפי הרשות המבצעת על מנת לשפר את דרכי פעולתה. התפשטות חקירת ועדת חקירה ממלכתית אל מעבר לאורגאנים של הרשות המבצעת, כלפי אזרחים או נציגיהם הנבחרים שאינם ממלאים תפקיד כלשהו ברשות המבצעת, פסול גם מהטעם כי אז הרשות המבצעת עצמה פולשת לתחום סמכויות שאינו לה, בין אם זה תחום השיח הפוליטי הציבורי, ובין אם זה תחום הרשות השופטת.

107. אם תכלית ועדת החקירה הממלכתית, שמונתה על ידי הרשות המבצעת ואשר תחום חקירתה מוגדר על ידי האחרונה, לא היתה מוגבלת לבחון רק את ביצועי, החלטות, ומחדלי הרשות המבצעת, אלא מהווה מעין ועדה לקיום דיון ציבורי בין קהילתי (השוו, למשל, עם ועדת הפיוס בדרום אפריקה לאחר תום משטר האפרטהייד שם), הרי שמנדט פעולתה לא היה נקבע על ידי הממשלה בלבד, אלא בשיתוף כל הגורמים הנוגעים בדבר. במקרה דנן, אם תכלית ועדת החקירה הממלכתית היא ביצוע חקירה אל מעבר לפעולות ומחדלי הממשלה, הרי שהיה צריך לשתף את הציבור הערבי, באמצעות נציגיו הנבחרים, בקביעת תחום פריסתו של מנדט ועדת החקירה. דבר שלא נעשה, כמובן.

108. ביום 8.11.2000 החליטה הממשלה להקים ועדת חקירה ממלכתית לחקר אירועי אוקטובר 2000. הממשלה קבעה את מנדט ועדת החקירה כדלקמן:

"הוועדה תחקור השתלשלות האירועים ותקבע ממצאים ומסקנות לגבי מה שהתרחש בהם ולגבי הגורמים שהובילו להתרחשותם באותו מועד, ובכלל זה התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים, וכוחות הביטחון."

109. יצויין כי בטרם ההחלטה על מינוי ועדת חקירה ממלכתית, מינה ראש הממשלה ועדת בירור ציבורית, וקבע את המנדט של אותה ועדה באופן שאינו כולל את אלמנט ההסתה, כדלקמן:

"הנני מתכבד למנותכם בהסכמתכם כחברים בוועדת בירור ציבורית לבדיקת אירועי התנגשויות עם כוחות הבטחון במדינה בהם היו מעורבים ישראלים ערבים ויהודים, החל מיום 29 בספטמבר 2000.

אתם מתבקשים לבדוק את שהתרחש באירועים האמורים ואת הגורמים שהובילו להתרחשותם באותו מועד."

⁸⁷ שם, בעמ' 234.

110. הכללת נושא ההסתה, המכוון כלפי אנשים שאינם חלק מהרשות המבצעת, במנדט ועדת החקירה הממלכתית הינו בעייתי ביותר, ובלתי חוקי. ועדת חקירה ממלכתית מהווה, כאמור, זרוע ארוכה של הרשות המבצעת, והיא אמורה לבחון את תפקודה הביצועי, ומערכת קבלת ההחלטות במסגרת רשות זו. חריגה מתחום הבדיקה של האורגאנים השונים של הרשות המבצעת מהווה, אפוא, כניסה לתחום חקירה שאינו של ועדת חקירה ממלכתית. במקרה של חברי הכנסת דהאמשה ובשאר מדובר בהתערבות בפעולתה של הרשות המחוקקת. במקרה של שייח' סלאח, יחד עם חברי הכנסת דהאמשה ובשאר, מדובר בפגיעה והגבלת זכות יסוד, חופש הביטוי, כאשר סמכות הגבלת זכות זו נתונה לרשות המחוקקת, המלווה בסמכות הביקורת שיפוטית של בג"ץ. בכל מקרה אין מדובר בסמכות של ועדת חקירה ממלכתית, אשר איננה אלא גוף מעין שיפוטי הפועל בשליחותה של רשות אחרת, הרשות המבצעת.

111. כבר בימים הראשונים לאחר הכרזת מנדט ועדת החקירה הממלכתית על ידי הממשלה היו פניות בנושא הבעייתיות שבהכללת אלמנט ההסתה במנדט ועדת החקירה הממלכתית. הפניה של ארגון "עדאלה" שלושה ימים לאחר ההכרזה על מנדט ועדת החקירה הממלכתית (מיום 11.11.2000) לממשלה שמינתה את ועדת החקירה, ולנשיא בית המשפט העליון שמינה את חברי אותה ועדה, בעניין אי חוקיות מנדט ועדת החקירה הכולל את נושא ההסתה החורג מתחום חקירת הרשות המבצעת, ציינה במפורש את אותה בעייתיות:

"נקדים ונאמר, כי ראוי היה שמנדט ועדת החקירה הממלכתית, כאמור בהחלטת הממשלה, יכלול במפורש חקירת הריגתם של 13 אזרחים ערבים פלסטינים ופציעת מאות במהלך הפגנות המחאה האחרונות של ציבור זה... זאת ועוד. קביעת קיומה של הסתה כעובדה מוגמרת, עוד בטרם החלה ועדת החקירה את עבודתה, יש בה משום שיבוש לסמכותה של הועדה, אשר ככל גוף מוסמך המפעיל שיקול דעת מינהלי, חייבת היא להיות נטולת דעה קדומה באשר לנושא בדיקתה. כמו כן, שומה עליה להפעיל שיקול דעת עצמאי, ולממש זכות טיעון בפניה בלב פתוח ונפש חפצה."

112. באותו יום (19.11.2000) פנה מר מוחמד זידאן, אז יו"ר ועדת המעקב העליונה לענייני הציבור הערבי בישראל, אל ראש הממשלה אהוד ברק, בבקשה מפורשת לשנות את מנדט ועדת החקירה הממלכתית באופן שלא יכלול את אלמנט ההסתה. מר זידאן ציין במכתבו, בין השאר, את תמיהתו אודות הכללת אלמנט ההסתה בעוד שבמנדט ועדת הברור הציבורית שקדמה להקמת ועדת החקירה הממלכתית לא צוין עניין ההסתה:

"כמו כן, לא מובן לנו מדוע בחרה הממשלה לשנות את מנדט ועדת החקירה על ידי הכללת "התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים, וכוחות הבטחון". זאת, לעומת הגדרה שונה מיום 22.10.2000 שאומצה על ידכם למנדט הועדה הציבורית. שם הוגדר המנדט כדלקמן: "אתם מתבקשים לבדוק את שהתרחש באירועים האמורים ואת הגורמים שהובילו להתרחשותו באותו מועד."

113. ביום 19.11.2000 פנה מרכז עדאלה אל יו"ר ועדת החקירה הממלכתית השופט אור בעניין הבעייתיות המשפטית שבהכללת אלמנט ההסתה במנדט ועדת החקירה הממלכתית. במכתב הודגש, בין השאר, את חובת הפעלת סמכות החקירה של ועדת חקירה ממלכתית כלפי הרשות המבצעת, הן על פי הדין הישראלי והן על פי הניסיון בישראל:

"ראוי לציין עוד כי על פי דין ועל פי נסיון, ייעודן של ועדות חקירה ממלכתיות בישראל הוא לחקור את רשויות המדינה במידה והתנהגותן של אלה גרמו ליצירת חוסר אמון בהן מצד הציבור. זאת, להבדיל מחקירת התנהגות אזרחים הכפופה לבחינת רשויות המדינה השונות. זוהי גם דעתו של פרופסור סגל אשר גורס כי "עובדת קיומו של ענין בעל חשיבות ציבורית חיונית, המצדיק בירוור באמצעות ועדת חקירה, נובעת מקיומה של מועקה ציבורית רחבה שבסיסה במשבר אמון כלפי מערכת הממשל בגין מעשה או מחדל מטעמה." פרופ' סגל מוסיף כי "מוסד ועדת החקירה צריך להיות שמור, ביסודו של דבר, לחקירתם של עניינים הנוגעים לאחריותה של הממשלה בפני הכנסת, ואל לו להיות מופעל לשם בירורם של עניינים אחרים." ראו זאב סגל, "ועדת חקירה מכוח חוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968: מעמדה הקונסטיטוציוני ומתחם הלגיטימיות לפעולתה", **מחקרי משפט** ג (1984), 199, 218, 245."

114. בפניה זו לוועדת החקירה הממלכתית הודגשה גם סמכותה, על פי סעיף 2(ב) לחוק ועדות חקירה, לפנות לממשלה ולבקש את שינוי המנדט, ואף התבקשה לעשות שימוש בסמכות זו⁸⁸. סעיף 2(ב) לחוק ועדות חקירה קובע כי:

"2(ב) הממשלה רשאית, על פי פניית ועדת החקירה, להבהיר, להרחיב או לצמצם את נושא החקירה."

115. תשובות לפניות לראש הממשלה, נשיא בית המשפט העליון וועדת החקירה הממלכתית בעניין הבעייתיות המשפטית שבהכללת אלמנט ההסתה לא התקבלו.

116. שנה לאחר מכן, ביום 28.11.2001, ולאחר תחילת שלב חקירת נבחרי ציבור ערבים, פנה מרכז עדאלה לוועדת החקירה פעם נוספת. הפניה הזכירה לוועדת החקירה את פניותינו אליה מראשית ימיה, וכן הבעת דאגה ממגמת השאלות של ועדת החקירה כלפי נבחרי ציבור ערבים אשר מצביעה על חוסר עקביות, בלשון המעטה, בכל האמור לבחינת סוגיית ההסתה שבמנדט ועדת החקירה:

"אבקש להסב את תשומת לב ועדת החקירה למכתבנו אליה מיום 19.11.2000 בנושא " הבעייתיות המשפטית בקביעת מנדט ועדת החקירה הממלכתית מיום 8.11.2000."

⁸⁸ בהחלטת ועדת החקירה מיום 14.3.2002 מצויין כי בקשה זו נשקלה על ידי הוועדה. יחד עם זאת, הוועדה לא הודיעה, לא בכתב ולא בעל פה, בתשובה לבקשה להפעיל את סמכותה על פי סעיף 2(ב) לחוק ועדות חקירה מיום 19.11.2000, כי שקלה את הנושא והחליטה לא להפעיל את סמכותה. ועדת החקירה נהגה להעלות על הכתב את החלטותיה בעניין בקשות המופנות אליה. הנימוק משנת 2002 כי הבקשה משנת 2000 נשקלה ונדחתה, מבלי להעלות זאת על הכתב כבר בשנת 2000, הינו דחוק ואינו משכנע.

רצ"ב מכתבנו מיום 19.11.2000 לועדת החקירה הממלכתית.

כבר אז הדגשנו כי ישנה בעייתיות משפטית בהכללת נושא ההסתה במנדט של ועדת החקירה. דומה כי על פי התנהלות ועדת החקירה עד כה, נושא ההסתה נכלל במסגרת חקירתם של נבחרי ציבור ערבים בלבד. מגמה זו לא רק שאינה ממצה, אלא מצביעה על חוסר עקביות בכל האמור לבחינת האירועים של תחילת אוקטובר 2000. זאת מעבר להנחה המצויה כבר בכתב המנדט כי אכן היתה ההסתה, ושכל מה שנותר זה למצוא מי היו המסיתים."

117. גם למכתב זה לא התקבל מענה מועדת החקירה הממלכתית.

118. על אף שמנדט ועדת החקירה הממלכתית אינו מזכיר זאת, נראה, משאלות ועדת החקירה ואזהרותיה לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייחי' סלאח, כי ההסתה המוזכרת בו היא הסתה לאלימות. בעת האירועים נשוא בחינתה של ועדת החקירה הממלכתית לא הוגדר בחוק כלשהו מהי הסתה לאלימות. לפיכך אין קרטיון כתוב מוסמך כלשהו שעל פיו ניתן לבחון אם היתה הסתה או לא. באין חוק או קריטריון כתוב מוסמך אחר המדריך את ועדת החקירה הממלכתית בשאלת מה הסתה לאלימות, אך הכרחי היה כי הועדה תפנה למחוזות שאין בינם לבין סמכותה לחקור את הרשות המבצעת דבר. מחוזות אלה הם פעילותם הפוליטית והחברתית של חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייחי' סלאח.

119. סעיף 1 לחוק העונשין, תשל"ז - 1977 קובע באופן מפורש כי "אין עבירה ואין עונש על פיה אלא אם נקבעו בחוק או על פיו". סעיף זה מעגן למעשה את עיקרון החוקיות בדין הפלילי. בית המשפט העליון הדגיש את חיוניות אבטחת עיקרון זה, בייחוד בהקשר הפלילי, שמא יהפוך העניין כולו תלוי בפרשנות הפרשן, שאינה חסינה מפני "רוח הזמן וצורך השעה"⁸⁹:

"...חוק פלילי שאינו מוגדר די צרכו חוטא בעקרון המקודש של *nulla poena sine lege* ובדרך זו מגיעים אנו משלטון החוק לשלטון הפרשנות הפתוחה לרווחה לשיקול-דעתו של הפרשן, הכל לפי רוח הזמן וצורך השעה... בכך הורסים אנו את תדמיתו של המשפט הפלילי."

120. גם פרופסור פלר עמד על הצורך לשמור על עיקרון החוקיות בכל האמור לפרשנות מה מותר ומה אסור בחברה⁹⁰:

"ניתן לחדד את השאלה ולגרוס, שיש לפרש את הנורמה האוסרת לפי קנה-המידה של אדם שנטייתו המוצהרת היא להגיע עד לקצה הגבול של תחום המותר, ולו אף תוך ניצול מודע של העובדה שאותה נורמה משתמעת לכמה פנים, ותוך בחירת הפרשנות המותרת לו את חופש הפעולה הרחב ביותר. מבחינה מוסרית, ניתן אולי להעריך

⁸⁹ ד"ר 7/78 זקצר נ' מדינת ישראל, פ"ד לב (2), 828, 832.

⁹⁰ ש"ז פלר, יסודות בדיני העונשין, (חלק א), 1984, בעמ' 18.

אדם כזה באורח שלילי, אך כל אימת שפרשנות הנורמה היא בתחום הסבירות אין הוא יכול להיחשב כמי שהפר אותה, ואין להבדיל בינו לבין אדם תמים כלשהו, שלעולם לא הניח, שהיקף האיסור רחב יותר. בסופו של דבר, כאשר אדם מתנהג בדרך המשתמעת באורח סביר מנורמה משפטית הקובעת דפוסי התנהגות, אין בודקים מה הניע אותו לנהוג כפי שנהג, אפילו ניתן היה לפרש באורח סביר אותה נורמה גם בדרך אחרת. החוק צריך להיות מנוסח כל שלא רק המחמיר עם עצמו בשמירה על ציוויו יבין אותו, אלא שגם המקל ראש בו לא יוכל להיכשל בהבנתו... עניין לנו בהבטחת מימוש עקרון החוקיות, לפיו אין עונשין אלא אם כן מזהירין, והאזהרה הקובעת לגבי פרט היא זו אשר מצרה פחות את צעדיו, וזכותו היא לאמץ גירסה זו, כל עוד היא נובעת מהוראת החוק."

121. אין, אם כן, חוק או טקסט משפטי מוסמך כלשהו שועדת החקירה יכולה לסמנו כעוגן למסקנותיה והמלצותיה בסוגיית ההסתה. ועדת החקירה תפעל בניגוד לעיקרון החוקיות, שניתן לשאוב ממנו השראה להליכים בפני ועדת החקירה, על אף שאינה גוף שיפוטי פלילי במלוא מובן המילה. ועדת חקירה ממלכתית איננה גוף שיפוטי, אלא מעין שיפוטי. ההליכים בפניה אינם כמו ההליכים בבית משפט. מרגע הוצאת אזהרות לפי סעיף 15 לחוק ועדות אזהרה, תיפקודה דומה יותר לניהול דיונים משפטיים. יחד עם זאת, הטענה היא כי הועדה פועלת בתחום הציבורי, להבדיל מהמשפטי, ומכאן גם נגזרות מסקנותיה והמלצותיה.

122. התחום הציבורי הוא, על פי הגדרה, תחום פעילותם של חברי כנסת ונבחר ציבור אחרים. יוצא כי ועדת החקירה הכניסה את עצמה אל תחום פעילות שאינו לה, תוך סטייה ברורה וגלויה מכללים משפטיים ברורים, שגם אם אינם חלים במישרין, ניתן לשאוב מהם השראה. כללים אלה מציבים תמרון אזהרה ברור ובולט בפני ועדת החקירה המעין שיפוטית, כי לא רק שאין היא מוסמכת להיכנס אל הספירה הציבורית המיועדת לפעילות חברי כנסת ונבחר ציבור, אלא שכניסתה לוותה בבעייתיות משפטית מסוג אחר, המטילה דופי בפעילותה החוקרת בכלל: מהי הסתה? מה המבחנים לקביעת קיומה של הסתה? האם ישנה הסתה אסורה שאינה עבירה פלילית? מהם השיקולים הלבר משפטיים המסמנים אות קין במצחו של המסית, בהעדרם של קרטריונים כתובים ומוסמכים הקובעים מה הסתה?

123. התשובות לשאלות אלה בהכרח תלויות במיקומו (Location) של המשיב. מיקום זה יכול לנבוע מזהות לאומית, מעמד כלכלי וחברתי, ערכים מסויימים וכו'. יועדת החקירה הממלכתית, אפוא, הכניסה את עצמה לשדה פעולה זר לה. מיקום שאין בו חוק ו/או קריטריונים ברורים לקביעת מה הוא נכון ומהו לא נכון, אלא הפרשנות קובעת זאת, שמתבעה איננה מבוססת רק על טקסטים, אלא גם על הווייתו של הפרשן הספציפי. טול למשל מקרה בו סעיד קורא להפגין נגד דיכוי ממשלתי. אריק, שוטר מקוף הנשלח על ידי מפקד המחוז לשמור על הסדר בהפגנה, יפרש קריאה זו כהסתה לאלימות. לעומת זאת ח'אלד, המודע מדוע סעיד קורא תיגר על מדיניות הדיכוי, לא רק שמשתתף בהפגנה, אלא

גם שמח על כך שיש פרטים בחברה הקוראים לה. פרטים שאינם מוכנים להשלים עם דיכוי.

124. ועדת החקירה הממלכתית, אפוא, חרגה מסמכותה כאשר הזהירה אנשים שאינם נמנים על הרשות המבצעת. היא פירשה את סמכויותיה בניגוד ל"תבנית הקונסטיטוציונית" של המשטר בישראל. הועדה התבקשה לעשות שימוש בסמכותה לבקש מהממשלה לצמצם את מנדט ועדת החקירה כך שיתאם את הדיון, באופן שלא יכלול את אלמנט ההסתה, אך בחרה לא לעשות כן וגם לא נימקה מדוע. ועדת החקירה חקרה והזהירה בעניין ההסתה, שהוא נושא נטול הגדרה משפטית או מוסרית, השייך לתחום הספירה הציבורית, ספירת פעולת נבחרי ציבור כמו חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח.

2. ב. חקירת אלמנט ההסתה באופן מפלה וההתעלמות מביקור שרון במתחם מסגד

אל-אקסא

125. חקירת אלמנט ההסתה במנדט ועדת החקירה התבצע באופן סלקטיבי ומפלה כנגד נבחרי הציבור הערבי. ועדת החקירה מצאה לנכון להזהיר את חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח בגין "מסרים לאלימות" כאמצעי לגטימי להשגת מטרות האוכלוסיה הערבית, שכביכול הם העבירו לאותה אוכלוסיה, ובאותה עת התעלמה כליל מביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא ביום 28.9.2000, וכן מהתפרעויות של אזרחים יהודים במהלך אוקטובר 2000, וההסתה שקדמה להן.

126. אכן, הגורם הבולט ביותר לגרימת ההתדרדרות במצב בסוף ספטמבר 2000, הן לפי דיווחים מקומיים והן לפי דיווחים במקומות שונים בעולם, לרבות לפי דו"ח מיטשל, נעלם מדיוני ועדת החקירה הממלכתית כלא היה. ועדת החקירה לא מצאה לנכון לזמן את שרון לעדות בפניה לגבי בחירתו לבקר במקום רגיש ביותר, בעת רגיש ביותר, כאשר נושא ירושלים ומסגד אל-אקסא נמצאים במוקד המשא ומתן המדיני, וכאשר דו"חות המשטרה מצביעים בבירור על הסכנה של ביקור שרון הן בשל הרקורד שלו מול הפלסטינים, והן בשל רגישות המקום ותקופת הביקור. סכנה צפויה שגרמה למפקד מחוז ירושלים להתנגד לביקור שרון ערב אחד בלבד לפני הביקור.

127. שרון ידע עובדות אלה. אך הוא בחר בדרך הבוטות והכוחניות. ולמרות כל זאת, נהנה שרון מפרבליגיית יתר. הוא לא נשאל מדוע. הוא לא נשאל אם הוא צפה את מה שעלול לקרות כתוצאה מביקורו הפרובוקטיבי. הוא לא נשאל אם הוא לא היה צריך לצפות את תוצאות ביקורו שגונה בכל רחבי העולם. הוא לא נשאל אם הוא מתחרט על ביקורו. וכמובן, ובניגוד למוזהרים הערבים, הוא לא נשאל על עמדותיו הפוליטיות. הוא אפילו לא זומן להעיד בפני אוספי החומר מטעם הועדה. שרון נהנה מחסינות מוחלטת מפני אפשרות אזהרתו על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה בגין מעשה ו/או מחדל מטעמו. לא פחות חשוב מכך, הציבור לעולם לא ידע מדוע שרון בחר לבקר באותו מקום, ובאותה

תקופה רגישה. בקשה של הח"מ לזמן את שרון לעדות בפני ועדת החקירה נדחתה על ידי האחרונה. התעלמות ועדת החקירה מחקירת שרון מהווה מחדל עיקרי, אם כי לא יחידי, של ועדת החקירה הממלכתית.

128. יתרה מכך, לא נחקרו מסיתים מקרב הציבור היהודי, זאת על אף שהוגשו לועדת החקירה נתונים על התפרעויות רחבות היקף, בכל רחבי הארץ, של מתפרעים יהודים הקוראים "מוות לערבים" ופוגעים באזרחים ערבים וברכושם הפרטי והציבורי. מדובר בקטעי טלוויזיה ישראלית המראים את המתפרעים בפעולה, כאשר בהרבה מקרים המשטרה עומדת ומתבוננת באותם אירועים⁹¹. בין השאר מדובר בהתפרעויות של אזרחים יהודים במקומות הבאים: רחוב יפת ביפו (שריפת מסגדים); כפר יונה; שכונת התקווה (שריפת שלושה בתים); רחוב בני אפרים בתל-אביב; בת ים; רמלה; טירה; לוד (הצתת בית ספר יסודי); טבריה; חדרה; שדרות; צומת אשקלון קסטינה; דימונה; וגוש דן.

129. ועדת החקירה אף לא התעמקה בסוגיית תקיפת אזרחים ערבים מנצרת בידי אזרחים יהודים מנצרת עילית ביום 8.10.2000, וההסתה שקדמה לתקיפה זו בקרב הציבור היהודי בנצרת עילית. כמו כן, ועדת החקירה לא בחנה כיאות את מחדל המשטרה במניעת אותה תקיפה, שבסיומה שני אזרחים ערבים נורו ונהרגו מאש המשטרה שתמכה במתקיפים ולא הגנה על המותקפים, על אף שלמשטרה היה מידע מוקדם ומדויק, בצהרי יום 8.10.2000, לגבי מה שהולך לקרות באותו ערב: תקיפה מסיבית מצד אספסוף מנצרת עילית לשכונה המזרחית בנצרת. מידע זה קבע⁹²:

"תושבי נצרת עלית מתכננים בערב יום הכיפורים להפגש במקום הקבוע חני סנטר וליד הקניון ואז בגלל המצב בין הערבים ליהודים להמשיך את מה שקרה אתמול ולזרוק אבנים לעבר נצרת, ולפגוע בעסקים של ערבים שנמצאים בתוך נצרת עלית.

הערת מקור:

מתוכננים להגיע למקום כל בני הנוער של נצרת עילית ולזרוק אבנים ובקבוקים לעבר נצרת של הערבים."

130. ועדת החקירה הממלכתית לא רק שחרגה מסמכותה בחוקרה בנושאים שאינם קשורים לרשות המבצעת, אלא היא אף עשתה זאת באופן סלקטיבי ומפלה. ההסתה יוחדה לקהילה מאוד מסוימת, בעוד הקהילה אחרת נהנתה, במקרה הטוב, מהקלות לא מובנות מצד ועדת החקירה, ובמקרה הגרוע, כמו ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא, מחסינות מוחלטת. לא ניתן לתאר התנהלות זו של ועדת החקירה הממלכתית אלא כמחדל המכרסם באופן משמעותי, אם לא לחלוטין, במסקנותיה לגבי ה"מסיתים" הערבים.

⁹¹ ראו מ/ 4099.

⁹² ראו מ/ 2531.

2. ג. שאלות פוליטיות

131. משחרגה ועדת החקירה מסמכותה, וישמה את חקירת אלמנט ההסתה שבמנדט שלה באופן סלקטיבי ומפלה, ובהעדר הגדרה ברורה לעבירה הנקראת הסתה, מצאה ועדת החקירה את עצמה שואלת את חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח שאלות פוליטיות. מגמת השאלות הפוליטיות שלטה לאורך כל חקירת שלושת נבחר הציבור הערבים. בכך היא חרגה מסמכותה פעם נוספת, גם אם נניח כי תוכן מנדט ועדת החקירה הממלכתית בדין הוא. כמו כן, ועדת החקירה הממלכתית הפנתה שאלות פוליטיות אך ורק כלפי נציגי ציבור ערבים, כלומר גם כאן גישתה של ועדת החקירה היתה סלקטיבית ומפלה.

132. כך, למשל, נשאל חבר כנסת דהאמשה במהלך עדותו בפני ועדת החקירה מיום 2.1.2002 על ידי יו"ר הוועדה⁹³ אודות מורכבות זהויותיו:

"השופט תיאודור אור: אז איך אדוני פועל כמוסלמי, בעניין הר הבית אנחנו כבר יודעים, ואיך אדוני נגד הכיבוש בשטחים, אנחנו יודעים. זה כבר בתור פלשתיני. באילו אירועים, אם אדוני יכול להצביע, אז בקונפליקט הזה בין שלוש הזהויות שאדוני הזכיר, אדוני נלחם על אזרחותו הישראלית, כנגד היותו פלשתיני או כפלשתיני... ידגים לנו אדוני?"

133. חבר הוועדה פרופסור שמיר, שאל גם הוא את חבר כנסת דהאמשה שאלות פוליטיות, ביניהן⁹⁴:

"פרופ' שמיר: אם נחזור לעניין המסגדים. לאור המצב, אני מבין שהתנועה שלכם נקטה יוזמה כמה וכמה פעמים ללכת ולבנות את ה... לבנות מסגדים נטושים מחדש. אני בהחלט יכול להבין את הרגש האיסלאמי מול מקומות קדושים נטושים, אבל האם לא היה היגיון יותר להקדיש את המשאבים המעטים בשביל לבנות מסגדים במקום שיש מתפללים, ולא במקום שאין שם מוסלמים בכלל? במילים אחרות, אפשר לבנות מסגד כדי שאנשים יתפללו, ואפשר לבנות מסגד כצעד פוליטי."

134. ועדת החקירה הממלכתית שאלה גם את חבר כנסת בשארה שאלות פוליטיות במהלך עדותו בפניה ביום 3.12.2001. בין השאר, יו"ר הוועדה שאל את ח"כ בשארה לגבי ראיון שנתן האחרון לעיתון "הארץ" בשנת 1998, שנתיים לפני האירועים נשוא חקירת הוועדה⁹⁵:

השופט תיאודור אור: אדוני, אדוני זוכר טוב... כי שמה הדברים הגיעו עד הנקודה. עד הנקודה, מר בשארה. אדוני אמר ככה: "נכון, זאת הסתירה של הערבי בישראל. זאת הסתירה של עזמי בשארה במדינת ישראל. אם עזמי בשארה יאמר לך שאין פה סתירה, תאמר לו 'שקרן'. אי אפשר לומר גם ערבי גאה וגם ישראלי נאמן". אדוני ערבי גאה?"

⁹³ עמ' 9073 לפרוטוקול ועדת החקירה (להלן: הפרוטוקול).

⁹⁴ עמ' 9136 לפרוטוקול ועדת החקירה.

⁹⁵ עמ' 8519 - 20 לפרוטוקול ועדת החקירה.

135. חבר אחר של הועדה, פרופסור שמיר, שאל את ח"כ בשארה שאלות פוליטיות גם כן, כגון⁹⁶ :

" פרופ' שמעון שמיר : כן, אבל אם היינו מתארים איזה שהיא סקלה של מידת המרכזיות של הזיקה הלאומית במפלגות הפרלמנטריות, אני לא מדבר על בני הכפר או תנועות אחרות, האם זה יהיה נכון שבל"ד תהיה בראש הסקלה הזאת?"

136. עוד הוסיף פרופ' שמיר וקבע לגבי התנועה שח"כ בשארה מייצגה⁹⁷ :

"...הלגיטימציה של מדינת ישראל הייתה, דווקא אתם אומרים את זה, זה ה"אל חוקוק אל שרעייה" (הזכויות הלגיטימיות), החלטת האומות המאוחדות שאמרה להקים מדינה ליהודים ומדינה לפלסטינים, אבל מדינה ליהודים. עכשיו אתה בא ומפעיל תנועה פוליטית שלימה שבאה לחתור מתחת לזה."

137. כך גם לגבי שייח' סלאח, שנשאל שאלות פוליטיות על ידי ועדת החקירה הממלכתית, במהלך עדותו בפניה ביום 28.1.2002. הוא נשאל על ידי חבר הועדה פרופ' שמיר במפורש לגבי המטרות הפוליטיות של התנועה שהוא עומד בראשה, וכן באשר לעמדתו כלפי הסכמי אוסלו⁹⁸ :

" פרופ' שמעון שמיר: אני ברשותך רוצה לחזור לשאלה, מה שמעניין אותי זה המטרות הפוליטיים (כך במקור – ח.ג.) של התנועה, אחר כך אנחנו יכולים לדבר על דברים אחרים."

"פרופ' שמעון שמיר: ברשותך, התנועה האיסלמית היתה נגד הסכם אוסלו, זה נכון?"⁹⁹

138. גם יו"ר ועדת החקירה הממלכתית שאל את שייח' סלאח שאלות פוליטיות, ביניהן שאלה לגבי מובנו של שיר שכתב האחרון. לאחר שהקריא את תרגום השיר החליט השופט אור, יו"ר ועדת החקירה, שאינו דובר ערבית, לפרש את השיר כפי שהוא מבין אותו¹⁰⁰ :

"השופט תאודור אור : ב-18 לאוגוסט התפרסם שיר שלך, שיר נוסף ואתה... זה היה אחרי הריסת מסגד סרפנד ואתה אומר שם ככה : "חלל את בתי התפילה לאללה וטבח למתפללים, כרה קברים לבני עמינו ורגום את המואזין בכדורי הטינה שלך, אבל גורלך, אויב הטוב, נדון להסתלקות. קדימה, החרב את סרפנד וזולתו, הוי נבזה, שרוף את עין הוד ושטוף בדם את ג'אבה אל חביבה, צחקק תוך שאתה מקיז את דמינו, אבל גורלך אויב, אויב הצדק, נחרץ להסתלקות, אתה אינך אלא פריחה שפקדה את בשרי. אויב אללה,

⁹⁶ עמ' 8634 לפרוטוקול ועדת החקירה.

⁹⁷ עמ' 8695 - 96 לפרוטוקול ועדת החקירה.

⁹⁸ עמ' 9536 לפרוטוקול ועדת החקירה.

⁹⁹ עמ' 9546 לפרוטוקול.

¹⁰⁰ עמ' 9525 - 9524 לפרוטוקול.

גורלך נגזר להסתלקות והעושק שלך אף הוא בדרך לגיהנום". לפני שאני... תסביר לי למה אתה התכוונת, אני אגיד לך מה אני מבין מזה."

139. במהלך עדות המומחה של פרופסור יואב פלד בפני ועדת החקירה, הוא עמד על בעייתיות שאלת שאלות הפוגעות באופן ברור בחירויות הפרט שאמורות להיות מובטחות במשטר ליברלי דמוקרטי. לאחר שקרא את השאלות שאוספי החומר מטעם ועדת החקירה הפנו לשייח' ראיד סלאח הוא הגיע למסקנה כי אותם שואלים מטעם ועדת החקירה אינם רגישים לאותן זכויות העומדות לשייח' סלאח, שהופרו על ידיהם חזר והפר¹⁰¹:

למשל, השייח' ראיד סלאח כתב שיר, שבו הוא אומר, בין היתר, "יש לי אנשים שהם בשר מבשרי אשר סירבו לכרוע בך לפני העכביש". ואוספי העדויות דורשים ממנו להגיד להם מי זה העכביש. מי זה העכביש. זאת אומרת, יש כאן התערבות בחופש הביטוי הפואטי. בן אדם כותב שיר, הוא משתמש באיזה דימוי, ברור שהעכביש זה לא דימוי חיובי. אבל לבוא ולדרוש מאדם שכתב שיר, וזה לא שיר שאפשר להגיד 'הוא קורא לפעולה', זה לא שיר שאומר 'צאו ותתקיפו' וכו' וכו', אלא זה שיר קשה כמו, יש בו ביטוי לא סימפטי, עכביש, אבל לי זה נראה חורג מחופש הביטוי, לדרוש מהמשורר שכתב את השיר, שישביר למי התכוונת שכתבת 'עכביש'....

והדבר האחרון, שלפי דעתי בכלל הדהים אותי, כבר מדובר לא על חופש הביטוי, אלא על חופש המחשבה. המתשאלים מצטטים לשייח' ראיד אמירה שאמר מישהו אחר בכלל. איזשהו דרשן באל-אקצא שנקרא יוסוף אבו-סננה. והדרשן הזה אומר, לא משנה האמת מה הוא אומר, אבל הוא אומר: "ארץ פלשתינ המוסלמית היא אחת ולא מחולקת, אין הבדל בין חיפה לשכם, בין לוד לרמאללה, בין ירושלים לנצרת" וכו' וכו' וכו'. והם שואלים אותו: "מה אתה חושב על זה? מה אתה חושב על זה?" זאת אומרת, זה בכלל לא ביטוי. זה מחשבה. זה מנקודת מבט של התיאוריה הליברלית דמוקרטית, זה דבר שלא ייעשה. אין למדינה, והאנשים האלה הם נציגי המדינה, אין למדינה שום רשות לשאול שום בן אדם על מחשבותיו. המחשבות זה הדבר הכי פרטי והכי חופשי, על פי התפיסה הזו. אז בין היתר, זו היתה ההתרשמות שלי מקריאת העדויות של אוספי החומר. שהאנשים האלה, במקרה הטוב, לא מגלים שום רגישות לחירויות ליברליות בסיסיות, כמו חופש הביטוי, חופש הדת וחופש המחשבה."

140. ועדת החקירה הממלכתית, אפוא, חרגה מסמכותה בשאלה שאלות פוליטיות, חריגה מסמכות זו רק מחריפה בהיותה נגועה באפליה ישירה ובוטה כנגד נבחרי ציבור ערבים, שכן הם ורק הם נשאלו שאלות שנגעו לעמדות פוליטיות, לאמונות, ולפעילות פוליטית לגטימית. חריגה מסמכות ואפליה אלו מהווים, גם הם, בסיס לקביעה בדבר אי חוקיות האזהרות שהוצאו נגד חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח.

¹⁰¹ עמ' 14840 – 14842 לפרוטוקול ועדת החקירה.

ד.2. הסתמכות על חומר מודיעיני חסוי מוטה

141. ועדת החקירה הממלכתית הסתמכה על חומר עצום מטעם היועץ לענייני ערבים של המפכ"ל ושל המחוז הצפוני במשטרה, חומר מטעם אמ"ן, וחומרים מודיעיניים מטעם השב"כ, בקשר לציבור הערבי בכלל, ומנהיגותו הפוליטית בפרט. מידע זה כלל עמדות המתייחסות, בין השאר, לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח. מדובר בכ- 212 מוצגים בפני ועדת החקירה, שלעומתם כמעט ואין שום מידע מהמקורות האמורים לגבי זרמים פוליטיים בחברה היהודית, או עמדות כלשהן מטעם לגבי מנהיגויות פוליטיות מקרב אותו ציבור.

142. את השפעת הכמות העצומה של העמדות שהציגו אותם גופים על חברי ועדת החקירה הממלכתית, ניתן להדגים באמצעות היאחזות יו"ר הועדה בשיר שכתב השייח' סלאח. יו"ר הועדה אינו דובר ערבית, ובטח אינו שולט ברזי אותה שפה כשהיא מבוטאת בדרך של שיר. יחד עם זאת, התמקד יו"ר הועדה, כמבואר לעיל, דווקא באותו שיר כשהופיע שייח' סלאח בפני ועדת החקירה לתת את עדותו. מסתבר, שיש חוות דעת של רמ"ד תביעות במטה הארצי לעניין אותו שיר, שהיא בבחינת מוצג חסוי בפני ועדת החקירה.¹⁰²

143. המשטרה, השב"כ ואמ"ן הינם גופים ממשלתיים אשר חובתם לנהוג בהגינות, בשוויון וללא משוא פנים אינה פחותה מחובת כל גוף ממשלתי אחר. מרשימת המוצגים שבפני ועדת החקירה הממלכתית עולה בבירור כי אותם גופים הגישו לוועדה חומר הנוגע לציבור הערבי בלבד. בכך, נגוע מידע זה באפלייה, בין אם זה של אותם גופים, ובין אם זה של הועדה אשר ביקשה את אותו מידע בלבד.

144. חמור מכך, אותו חומר כולל עמדות כלפי זרמים פוליטיים בקרב החברה הערבית, לרבות עמדות כלפי מנהיגויות פוליטיות מקרב אותה חברה. לא רק שאין בפני ועדת החקירה הממלכתית (או לא ביקשה) חומרים דומים לגבי הציבור היהודי, אלא שגישה זו מבליטה את בעייתיות יחס השלטון במדינה כלפי זרמים פוליטיים לגטימיים. למעשה, השלטון בוחר להתייחס לאותם זרמים כאל חשודים, גופים זרים, שיש לאסוף לגביהם מידע רב ככל האפשר על מנת לאפשר קיום בקרה ושליטה עליהם.

145. במהלך עדותו בפני ועדת החקירה ביום 6.8.2002 איפיון ד"ר דני רבינוביץ' את הליכי החשיבה והניתוח של המשטרה כלפי האוכלוסיה הערבית, כקונספציה עימותית אשר אינה שוקלת אופציות אחרות לאורך זמן. עוד הוא מוסיף, כפי שעולה ממסמכים משטרתיים, כי המונחים המנחים את פעולת המשטרה מול האוכלוסיה הערבית שאובים

¹⁰²ראו מ/ 2996.

מלקסיקון מילטריסטי, להבדיל מאזרחי, כאשר הנחת המוצא היא כי ישנו איום תמידי בדמות של מליון אזרחים שיש להתמודד איתו ואף להכניעו¹⁰³:

"ד"ר דני רבינוביץ': אז קודם כל, אני אקדים ואגיד שאני חושב שמה שקורה במשטרה, בכל מה שקשור לבניית הידע על הערבים, זה מקרה פרטי של בעיה שקיימת להערכתך ולדעת רבים מחבריי באקדמיה, מזה שנים במערכות ממשל אחרות, חשובות, שעוסקות בערבים בישראל. וזה מתבטא במערכות הייעוץ, שתומכות במערכות האלה, במערכות האלה. זה נקודה שהיא בעיניי מאוד מאוד חשובה מבחינת, מבחינת ההסתכלות של הוועדה על השאלה הזאת. אני חושב שייצור הידע אודות הערבים במשטרה, כמו גם במערכות אחרים, הנטייה שלו היא להיות מונוליטי, להיות מאוד חד מימדי, ואולי החשוב ביותר, זה שהמשטרה, וזה מתבטא בכמה מקומות, התחושה כשאתה קורה את הקורפוס של הידע המצטבר, אני קראתי בעיקר דברים שנכתבו במהלך שנות ה-90, זה שההתייחסות שמקדמי הגנה של המשטרה זה אל הערבים בכללותם כאל אוכלוסייה עוינת, ואולי אפילו כאויבים. אני מתייחס כאן לדו"חות ולהערכות מצב ותזכירים, פרי עטם של כל מיני גורמים. אחד מהם, שאני אגיד עליו עוד כמה דברים בצורה יותר מפורטת, זה יועץ לענייני ערבים של המפכ"ל, מ-1291, 1292, 1599, 1607, 1610. יועץ לענייני ערבים מחוז צפון, מ-1397, יועץ לענייני ערבים משרד לביטחון פנים, 1704, מדור סדר וביטחון באמ"ן מחקר, במשטרת ישראל, מ-2104 עד 2110. מ-2130. 2140. 2143, 2144. ויכול להיות שגם של יחידות מודיעין מרחביות. מה שאני מוצא, בקריאה של הדו"חות ושל הידע המצטבר בגופים האלה, וזה אני אומר שוב, במידה רבה זה נכון גם לגבי גופים אחרים, אפילו מערכת המשפט ובאקדמיה, יש הרבה פעמים, לא תמיד, שיעתוק של ראייה מיליטריסטית של האזרחים הערביים, מה שמתבטא בסופו של דבר בתחושה שהשיטור הוא יותר מיליטריסטי ופחות אזרחי. אי אפשר להתעלם מהעובדה שבעבודת משטרה, אכיפת חוק, יש גם אלמנט, צריך להיות גם אלמנט כוח. וכוח, איך שאנחנו מפרשים אותו, כוח דורש איזושהי רגמנטליזציה, איזושהו שימוש מובנה בכוח וכדומה. אבל באיזון הזה, שבין פן מיליטריסטי לבין פן אזרחי, הפירשון לפחות שלי, זה שהשיטור הוא מיליטריסטי. גם האסטרטגיה, והרבה פעמים גם הטקטיקה שנבחרות, הם צבאיות, ולא משטריות אזרחיות. למשל, דוגמה אחת קטנה, זה שבסגירות, בעצם לא כל כך קטנה, היא כאילו שולית, אבל היא עוסקת בתפיסות, קטגוריות מאוד רחבות, בסקירות מאקרו של מערכות הביטחון בישראל, יש חלוקת אחריות שהיא טריטוריאלית. ולא פונקציונלית או לא רק פונקציונלית בין גורמי הביטחון השונים, זאת אומרת, הרבה פעמים יתארו את המצב ויגידו שהמצב בשטחים הוא תחת הפיקוד של צה"ל, יש פיקוד צפון, פיקוד דרום, פיקוד מרכז, עם כוחות מיוחדים כמו מג"ב, ומשטרת ישראל היא אחראית על הסיטואציה בגבולות הקו הירוק. עכשיו, אני לא כופר עם זה שיש אמת בהיגד כזה, אבל כשלא עושים את האבחנה מיד, בין זה שהפונקציות הם אחרות, אז נוצרת תחושה שלדעתי היא מופנמת להרבה מאוד דרגים במשטרה, שהתפקיד שלנו זה להיות הצבא של גבולות הקו הירוק, ואם הצבא, אז לצבא יש, אני לא משתמש במילה הזאת בקלות, אבל לצבא יש אויב, או יש יריב, והיריב שלו זה האוכלוסייה הערבית... המונחים המובילים בשיח של המשטרה זה 'איום', 'קידום פני רעה', 'מוקדי חיכוך', 'פעילות חבלנית עוינת', 'דפי"אות', מושג צבאי שהתפלאתי לראות... אני אתן דוגמה. מ-2116 זה ניסוח של 59 עמודים, שיש בו חצי עמוד לקראת הסוף, בטח בעמוד 56...

¹⁰³ עמ' 14632 – 14636 לפרוטוקול ועדת החקירה.

השופט תאודור אור : מה המספר?

עו"ד ג'בארין : איזה?

ד"ר דני רבינוביץ': מ-2116. הוא מסמך שמחזיק 59 עמודים. יש בו חצי עמוד על גילויי פח"ע. פעילות חבלנית עוינת.

ד"ר דני רבינוביץ': העמודים, אני חושב שזה עמוד 56 או חמישים... זה אחד העמודים האחרונים. זה העמוד האחרון לפני הסיכום. חצי עמוד שעוסק בגילויי הפח"ע. הכותרת של המסמך, שם המסמך, "האוכלוסייה הערבית בישראל: מוקדי חיכוך, סדר ציבורי ופח"ע". שזה, שזה, אני חיפשתי 'פח"ע' מהעמוד הראשון, ואני מגלה שם הכל. יש שם, יש שם ניתוחים סוציולוגיים מאוד מעניינים של ה... זה מסמך מעניין ומסמך שהרבה חלקים ממנו הוא תקף, אבל המסגור של 'למה אנחנו כותבים מכתב על ערביי ישראל... מסמך על ערביי ישראל' במקרה הספציפי הזה, זה כי אנחנו עוסקים בפח"ע. האיזכור הוא לא רק מאוד קצר, אלא גם במהות שלו הוא מעלה שתיים או שלוש פרשיות נשכחות משנים שקדמו, ואתה לא יוצא ממנו באיזושהי תחושה שהיה צריך לכתוב את המסמך הספציפי הזה בתאריך שלו, מפני שיש כאן מידע חדש או התרשמות, שפעילות חבלנית עוינת הופכת להיות המאפיין של המגזר הערבי. אני, גם המושג אפילו של סקירה דו-שבועית, שזה מושג... דגם צה"לי ותיק, של סקירה שבועית, שהיתה יוצאת בזמנו בהוצאת 'מערכות'. למשל, 2472 עד 2477 זה סדרה של סקירות דו-שבועיות. אני חושב שאין עוד אוכלוסייה בארץ, שיוצאת עליה סקירה דו-שבועית ואחר כך גם דו"חות של מוקד אמ"ן של המשטרה, וזה כמובן, אני לא נכנס אם מוצדק או לא מוצדק, אני רק חושב שאפילו אדם צעיר שנכנס לעבודה חדשה במשטרה ומגלה שהמשטרה מוצאת לעצמה, או אגף מודיעין של המשטרה מוצא מוצא לעצמו לנכון להוציא כל שבועיים דו"ח שעוסק במיליון אזרחי ישראל, זה מכניס אדם כזה לתוך איזושהי סוציולוגיה, לתוך איזושהי תווית חשיבה, והתחושה היא שהפונקציה היא אותה פונקציה של הצבא במקומות אחרים, רק שפה... זאת אומרת, ששליטה בגורם עוין, או אפילו אויב, רק שבתוך הקו הירוק, המצב המשפחתי קצת שונה, אז אנחנו משחקים על פי כללים פורמליים אחרים. עכשיו, זה בנוסף, בנוסף לשאלות הפרשנות התרבותית שאמרתי קודם, מוליד בעיניי קונספציה שמחזקת את עצמה, מכוח עצמה, והיא מאשרת ומתקבלת בקלות בידי הממונים. אני מדבר בעיקר על הקונספציה של אגף המודיעין במשטרה ושל היועץ לענייני ערבים."

146. אכן, מתברר כי פקודות משטרה כללו את המונח אויב בפקודות מסוימות שלהן

בהתייחסן לאוכלוסייה ערבית¹⁰⁴ :

"השופט האשם חטיב : השתמשו במילה 'מעין אויב'.

ד"ר דני רבינוביץ': מעין אויב. אני, אני לא זוכר שראיתי 'מעין אויב', אבל כאמור, אתם רואים הרבה יותר חומר ממני. אבל העובדה שהמיסגורים למיניהם, כולל הטרמינולוגיות הצבאיות, כולל התיאור, גם בתקשורת, של אנשי משטרה כלוחמים, זה באמת יוצר תחושה שהיא מזינה את עצמה. זאת אומרת, אם אני הייתי קצין משטרה צעיר או שוטר צעיר...

השופט האשם חטיב : (לא נשמע - מדברים יחד) אוסיף לך עוד, בפקודות מסוימות מופיעה המילה גם 'אויב'. פקודות משטרה מסוימות."

¹⁰⁴ עמ' 14703 לפרוטוקול ועדת החקירה.

147. יתרה מכך, אותו יועץ לענייני ערבים במשטרה, תת – ניצב ראובן לוי, המכונן את הידע אודות הציבור הערבי ברמת הפיקוד הבכירה ביותר במשטרה, ממליץ למשטרה במסמך מאפריל 2000 שכותרתו "אי שקט במגזר הערבי בישראל", לנקוט בצעדים בלתי חוקיים כלפי פעילות חוקית ולגטימית של אותו ציבור. כך, למשל, הוא המליץ לנקוט ביד קשה מול "המסיתים" מקרב הציבור הערבי, זאת על אף שבאותה עת לא היתה הגדרה כלשהי בחוק למה זאת הסתה. יוצא שאותו יועץ לענייני ערבים המליץ כי המשטרה תחדור אל תחום לא לה, והמוגן על ידי הזכות לחופש ביטוי. לא זו אף זו, היועץ לענייני ערבים במשטרה ממליץ המלצה לא חוקית נוספת למשטרה, לא להתיר שיקום מסגדים במרכזי ערים בישראל, תוך הפרה בוטה וגלויה לזכות לחופש פולחן¹⁰⁵:

"13. בסוגיות האקטואליות מומלץ:

...
להתרות באישים המסיתים את הציבור ולפעול נגדם (יד קשה) גם מנהלית.
לא לאפשר שיקום מסגדים במרכזי ערים בישראל."

148. יחד עם כל זאת, המשטרה אינה "המעריכה הלאומית" לגבי האוכלוסיה הערבית. על אף המידע הרב שהיא אוגרת, כאמור, מתוך ראייה צרה מאוד ומסוכנת, עדיין אין היא עולה על השב"כ בכל האמור לצבירת ידע, פיקוח, ובקרה, כמעט בכל תחומי החיים של האוכלוסיה הערבית, ובייחוד לגבי הפעילות הפוליטית והזרמים הפוליטיים בחברה הערבית. דברים אלה ניתן ללמוד אותם מדברי יו"ר ועדת החקירה השופט אור¹⁰⁶:

"השופט תאודור אור: אפרופו הערכות ולוי, אני לא רוצה להפחית מערכו של לוי, אבל אתה יודע מי המעריך מסוג זה לטווח ארוך, המעריך הלאומי. אדוני יודע שהשב"כ הוא בדרך כלל המעריך של הדברים האלה? שההערכות שלו הן שמחייבות? ד"ר דני רבינוביץ': אני יודע, וגם אני יודע שלא ראיתי אף מסמך של השב"כ, כי זה מסמכים חסויים."

149. השופט אור מצא לנכון להדגיש בפני ד"ר דני רבינוביץ' כי השב"כ אף מסתמך על ניתוחים מהאקדמיה בבואו לכתוב את חוות הדעת שלו לגבי הזרמים הפוליטיים בחברה הערבית¹⁰⁷:

"השופט תאודור אור: אדוני רואה רק את מה שנמצא מלמעלה. אדוני לא יודע אם ההערכות של לוי או של שב"כ לא נשענות, למשל, בין היתר, על אנשי אקדמיה נכבדים שמופיעים בפני הגורמים המעריכים ונותנים להם...
ד"ר דני רבינוביץ': אני יודע את זה היטב.
השופט תאודור אור: שזה כן קורה.
ד"ר דני רבינוביץ': נו, ודאי.
השופט תאודור אור: נו, טוב...
ד"ר דני רבינוביץ': לכן גם אמרתי...
השופט תאודור אור: זה לא עניין של מישהו יושב יום אחד עם עצמו ומחליט."

¹⁰⁵ ראו מ/ 1610.

¹⁰⁶ עמ' 14734 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁰⁷ עמ' 14734 לפרוטוקול ועדת החקירה.

ד"ר דני רבינוביץ': נכון מאוד. לכן גם אמרתי, שאני חושב שמה שקורה במשטרה משקף דברים שקורים בזרועות ממשל אחרות, וגם בתוך החירום וגם במקומות אחרים, אני הבעתי את דעתי יותר מפעם אחת, שסוג התמיכה האקדמית שמערכות הממשל הישראליות מקבלות, הם באמת תמיכה אקדמית מגוון מסוים."

150. דומה כי ועדת החקירה ניסתה לייחס מימד של אובייקטיביות בניתוחיו של השב"כ השאוב מבית מדרשה של האקדמיה. אך גם באקדמיה, כפי שבצדק ציין ד"ר רבינוביץ', קיימים זרמים שונים של יצור ידע, ולא נראה כי השב"כ יזדקק לאקדמאים אשר יסתרו את הנחות היסוד שלו בדבר מעמדו של המיעוט הערבי בישראל. למעשה, מסתמך השב"כ על "מזרחנות עוינת", כזאת שמספקת רקע על הציבור הערבי כחלק מהפרדיגמה של "ידע את האויב". ד"ר מנאע מתאר דפוס זה של יצור ידע כדומיננטי במזרחנות הישראלית, והמבוססת על הבנה דיכוטומית, ועל כן פשטנית של המציאות הנחקרת על ידם¹⁰⁸:

"המזרחנות הישראלית הסבירה את ההתנהגות הפוליטית של הערבים בישראל, לאחר 1967, במונחים של פלסטיניזציה ורדיקליזציה לעומת ישראליות. פרשנות דיכוטומית וחד מימדית זאת של ההתנהגות המורכבת ורבת הפנים של הערבים בישראל העניקה לגטימציה אקדמית להמשך קיפוחם באמתלות בטחוניות. לאמיתו של דבר, עברו הערבים בשנות השבעים תהליך התבגרות פוליטית ועשו שימוש ריאליסטי ולגיטימי בכוחם האלקטורלי והציבורי. במקום לחשוף את הדיכוי והאפליה כלפי האזרחים הערבים התגייסה המזרחנות הישראלית להכפשת דמותו של הקורבן. במקום לפסול את מדיניות השלטונות, המנוגדת לכללים הבסיסיים של דמוקרטיה היתה התגייסות לגינוי השימוש בזכות ההתארגנות הפוליטית וחופש הביטוי של האזרחים הערבים."

151. בצדק, אפוא, מציין ד"ר אחמד סעדי, כי הזרם המרכזי של חקר הפלסטינים בישראל מזוהה עם ומשקף את השלטון, וכי כל ניסיון לערער על יצור ידע הגמוני זה נתקל בהתנגדות חריפה ואף בהשתקה¹⁰⁹:

"So far, mainstream scholarship on the Palestinians in Israel has been produced by Israeli social scientists, journalists and state's officials who identify with and represent the ruling power. Any critical inquiry into the structure of the Israeli State and its relation to the Palestinian minority is fiercely attacked or silenced."

152. לשב"כ תפקיד מוגדר בכל האמור לאוכלוסיה הערבית בישראל. אין מדובר באיסוף מידע למען ידיעת החברה וצרכיה. לא ידע מחפש השב"כ, אלא מידע. השב"כ

¹⁰⁸ עאדל מנאע "זהות במשבר: הערבים בישראל נוכח הסכם ישראל – אש"ף" מתוך **הפוליטיקה הערבית בישראל על פרשת דרכים** (אלי ותמר יגנס עורכים)(הוצ' אוני' ת"א, 1995), 81, 83.

¹⁰⁹ Ahmad Sadi "Social Conceptions, Citizenship Rights and Protest: The Road to the October Events" M/3785.

יוצא מנקודת מוצא מוגדרת וברורה בבואו לאסוף מידע ולנתח תהליכים בקרב החברה הערבית בישראל. השב"כ הוא, למעשה, הזרוע העיקרית שבאמצעותה מפעילה ממשלת ישראל את משטר השליטה על החברה הערבית. לא פלא שהוא מסמן את המנהיגות הפוליטית כעיקר בניתוחיו, ומתאר כל ניסיון של ערעור משטר השליטה הישראלי באמצעות הפוליטיקה "כמסוכן" וכ"קיצוני". בניתוחיו השב"כ קובע עמדות פוליטיות, ולא "מדעיות" או "אובייקטיביות". הוא פועל במסגרת כוחותיו של משרד ראש הממשלה. כלומר השב"כ מתפקד מקודקודה של הרשות המבצעת, ומבצע, מעת לעת, בין באמצעות ניתוחים ובין באמצעים אחרים, חדירות אל ספירת החברה האזרחית הערבית, אל ספירת הפוליטיקה הערבית, למען, במקרה הטוב, "לדעת את האויב", ובמקרה הרע, למען נטרולה של אותה פוליטיקה.

153. את רוחב היריעה של השליטה שמבצע השב"כ בשליחות הממשלה ניתן ללמוד ממעורבותו הישירה והבוטה במינוי מנהלי בתי ספר ומורים בבתי הספר הערביים. ביום 6.12.2001 פירסם עיתון הארץ ידיעה אודות התערבותו הישירה והבוטה של השב"כ במינוי אנשי חינוך בבתי הספר הערבים, מורים ומנהלי בתי ספר¹¹⁰:

"במשרד החינוך מכנים אותו "יצחק כהן הערבי" כדי להבדילו מראש מינהל החינוך הפדגוגי הנושא אותו שם. בתפקידו הרשמי הוא סגן הממונה על החינוך הערבי במזכירות הפדגוגית. אך בניגוד לשאר הפקידים הבכירים במשרד החינוך, שצמחו במערכת ועסקו בתפקידי הוראה שונים, עד שהבשילו לתפקידיהם, ליצחק כהן אין שום רקע בתחום החינוך, למרות תוארו. השב"כ הוא שהצניח אותו למשרד החינוך, לפני כעשר שנים, מתוך מטרה אחת: לא לאפשר לאנשי הוראה ערבים להתקבל לעבודה במערכת החינוך בלי קבלת הגושפנקא המתאימה מהגורמים הביטחוניים... לדברי שמשון שושני, שכהן כמנכ"ל משרד החינוך בתקופת אלוני ורובינשטיין, "עד לשנת 95 מילא יצחק כהן את תפקידו במשרד החינוך, אך קיבל את משכורתו ישירות מהשב"כ. לאחר מכן הוא הפך להיות עובד המשרד, והשב"כ המשיך להעביר אליו את התחקירים הביטחוניים על עובדי ההוראה במגזר הערבי."

154. בעייתיות נוספת בהסתמכות על עדויות השב"כ וניתוחיו טמונה במסורת ארוכה אחרת שקיימת בשב"כ, מלבד זו של שליטה על האכולסיה הערבית. עדויות של ארגון זה בפני רשויות חוקרות, לא תאמו את האמת, בלשון המעטה. תופעה זו בוקרה ותועדה ביותר מדו"ח בדיקה אחד. נזכיר כאן את דו"ח ועדת החקירה הממלכתית לעניין שיטות החקירה של שירות הביטחון הכללי בנושא פעילות חבלנית עוינת (ועדת לנדוי, 1987), ואת תמצית מדו"ח מבקר המדינה בנושא מערך החקירות בשירות הביטחון הכללי (שב"כ) לשנים 1988-1992 (2000). בתמצית זו לדו"ח הסודי של מבקר המדינה נקבע בפירוש כי נורמות השקר שאיפיינו את עדויות אנשי השב"כ בפני גופים חוקרים רשמיים, לרבות ועדות חקירה ממלכתיות, לא נשתנו¹¹¹:

¹¹⁰ ראלי סער "איש שב"כ ממנה מנהלי בתי"ס במגזר הערבי" הארץ 6.12.2001.

¹¹¹ תמצית מדו"ח מבקר המדינה בנושא מערך החקירות בשירות הביטחון הכללי (שב"כ) לשנים 1992-1988 (2000).

"גם אחרי פרסום דוח ועדת לנדוי לא נעקרה התופעה של אמירת שקר מקרב החוקרים: היו ביניהם ששיקרו בעת מתן עדות בפני ערכאות שיפוטיות או רשויות חקירה ובדיקה אחרות, והיו ששיקרו בדיווחים לממונים ולאחרים בתוך השב"כ עצמו. קביעת בכירי השב"כ בפני ועדת לנדוי כאילו בתוך כותלי השב"כ הייתה הקפדה נוקשה ביותר על אמירת אמת, בבחינת "ייהרג ובל יעבור", נבדקה על ידי משרד מבקר המדינה ונמצאה חסרת בסיס במציאות."

רצ"ב תמצית דו"ח מבקר המדינה בנושא מערך החקירות בשירות הביטחון הכללי (שב"כ) לשנים 1988 – 1992 (2000) כנספח שסימנו ע/7.

155. השוו בהקשר זה את גם את הסתירה בעמדת השב"כ בסוגייה מרכזית שעמדה בפני ועדת החקירה, והיא הצורך לפתוח צירים חסומים על ידי מפגינים. במהלך עדותו בפני ועדת החקירה ציין ראש השב"כ בתשובה לשאלת ועדת החקירה כי חסימת ציר, ובאופן ספציפי חסימת ציר 65 (ואדי עארה), אינה צריכה להיות קו אדום לכוחות הביטחון. יחד עם זאת, במודיעין (שב"כ) לקראת ביקור שרון בהר הבית ועד 1/10/00, מצויין במפורש כי "לא ניתן לקבל את חסימות הכבישים"¹¹².

156. יתרה מכך, השב"כ מהווה מטרה קלה לטענות בדבר פעילותו הסלקטיבית והמוטה כנגד מי שאינם יהודים, על ידי כישלונו המוכח מול פעילות מקרב הציבור היהודי, כפי שדווח בעיתון הארץ ביום 18.9.2002:

"גורמים במערכת הביטחון מתחו אתמול ביקורת חריפה על תפקודה של החטיבה היהודית בשב"כ. החטיבה היהודית היא זו שאמונה על חשיפתן של חוליות טרור יהודיות ופיענוחם של פיגועים שביצעו יהודים כלפי מטרות פלשתיניות. בשנתיים האחרונות נכשל השב"כ בחשיפתן של חוליות טרור יהודיות שהיו אחראיות לשורת פיגועים קטלניים כלפי פלשתינאים...בכיר במערכת הביטחון, המכיר את עבודת החטיבה, אמר אתמול כי "מאז תחילת האינתיפאדה, ואפילו שנים לפני כן, החטיבה היהודית לא מספקת את הסחורה. הם כשלו בחשיפת חוליות טרור יהודיות ומפגעים בודדים, כשלו בפיענוח כמעט כל פיגועי הירי והתופת שהופנו כלפי האוכלוסיה הפלשתינית בשנים האחרונות, והתקשו לסכל פעילות חבלנית שידעו כי עומדת להתרחש."

157. ועדת החקירה לא פירטה על סמך איזה מוצגים מאלה שבפניה היא הזהירה את חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה. לפי אותו סעיף חובה על ועדת החקירה הממלכתית להעמיד לרשות המוזהר את "חומר הראיות הנוגע לאותה פגיעה והנמצא בידי הועדה". ביום 24.3.2002 התבקשה ועדת החקירה על ידי הח"מ לספק את חומר הראיות שעל בסיסו היא הזהירה את חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח. הבקשה הדגישה, בין השאר, כי מדובר באזהרות כלליות המשתרעות על פני תקופה של שנתיים:

¹¹² ראו מ/2994.

"ביום 27.2.2002 הוציאה ועדת החקירה הממלכתית הודעות אזהרה לשלושת נציגי הציבור הערבי הנ"ל. הודעות אזהרה אלה הן כלליות ביותר, ומשתרעות, בין השאר, על תקופה של שנתיים.

לפיכך, אנו מבקשים מועדת החקירה הממלכתית לפרט את הודעות האזהרה שניתנו לנציגי הציבור הערבי, כדי שיוכלו לדעת באופן מדויק מפני מה הם מוזהרים, ולהתכונן לכך בהתאם. הועדה מתבקשת, אם כן, למסור את המידע האמור, לרבות: מה הם כל המוצגים של ועדת החקירה הרלבנטיים לאזהרה שניתנה...?
מה הם כל האירועים שנחקרו על ידי ועדת החקירה הרלבנטיים לאזהרה שניתנה...?
מה הם כל הנאומים ו/או מאמרים... הרלבנטיים לאזהרה שניתנה לו?"

158. ביום 25.3.2002 נתנה ועדת החקירה את החלטתה כי כל החומר הגלוי שנמצא בפני ועדת החקירה, בין אם רלבנטי למוזהרים הערבים ובין אם לאו¹¹³, עומד לרשות חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח והוסיפה עוד:

"על רקע פנייה זו, נבקש להודיע לבא כוח שלושת מקבלי ההודעות הנ"ל, שההודעות שנשלחו אל כל אחד מהם מבוססות אך ורק על חומר גלוי אשר מצוי בין מסמכי הועדה ומוצגים שנתקבלו על ידה, כמו פרסומים בעתונות ובכלי תקשורת אחרים וכיו"ב, וכן הודעות שנגבו על ידי אוספי החומר מטעם הועדה ועדויות שנגבו על ידי הועדה."

159. על אף הודעת ועדת החקירה מיום 25.3.2002 בדבר התבססות הודעות האזהרה שנשלחו לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח על חומר גלוי, הודיעה ועדת החקירה, ביום 19.5.2002 כי חומר של השב"כ, שהיה חסוי עד לאותה החלטה, הינו רלבנטי לאזהרות שניתנו לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח:

"המדובר בדברים שהם רלוונטיים, על פניהם, לצורך הדיון בשאלת אחריותם של אישי הציבור מן המגזר הערבי – ח"כ עזמי בשארה, ח"כ עבדל מאלכ דהאמשה, שיח' ראיד סלאח (להלן - הקבוצה השניה) – על פי ההודעות שנשלחו להם."

160. קיימת, אפוא, סתירה גלויה וברורה בין האמור בהחלטת ועדת החקירה מיום 25.3.2002, שניתנה לאחר שמיעת עדויות אנשי השב"כ בדלתיים סגורות וקיבלת חומר חסוי אחר מהשב"כ, אשר משתמע ממנה כי עדויות וחומרים אלה אינם רלבנטיים לעניין האזהרות שניתנו לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח, לעומת החלטת הועדה מיום 19.5.2002, בה היא מפנה את אותם מוזהרים לעדויות של השב"כ שהיו חסויות, והכוללות דברים "שהם רלוונטיים, על פניהם, לצורך הדיון בשאלת אחריותם של אישי הציבור מן המגזר הערבי – ח"כ עזמי בשארה, ח"כ עבדל מאלכ דהאמשה, שיח' ראיד סלאח... על פי ההודעות שנשלחו להם."

¹¹³ בפני ועדת החקירה ישנם למעלה מ- 4000 מוצגים.

161. יתרה מכך, ועדת החקירה לא התירה לחשוף מידע הנמצא בידיה אודות חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייחי' סלאח, והרלבנטי, על פניו, לאזהרה שהופנתה כלפיהם. מדובר במוצגים בפני ועדת החקירה החסויים לחלוטין או בחלקם. ביום 5.7.2002 פנו הח"מ אל ועדת החקירה בבקשה לחשוף אותם מוצגים, אך בקשתם נדחתה. חלק מאותם מסמכים מודיעיניים מתייחסים במפורש למוזהרים או לפעילותם הפוליטית, כך, למשל, המוצגים להלן:

- מ/ 1705: התנועה האיסלאמית בישראל – מאפיינים כלליים בפעילותה וביחסה למדינת ישראל – מסמך רקע.
- מ/ 1817: מסמך של י.ע.ע (יועץ לענייני ערבים) מפכ"ל – ראיד צלאח מחאגינה – 23.8.98.

162. בדומה לכך, הרשימה הבאה של מוצגים רלבנטיים להגנת המוזהרים הערבים, החסויים באופן מוחלט או באופן חלקי, זאת בנוסף למוצגי השב"כ (מ/ 2071 עד מ/ 2145 וגם מ/ 4173 ; מ/ 4174) ומוצגי המשטרה (מ/ 3733 עד מ/ 3742) החסויים באופן מוחלט:

מס' מוצג	תיאור מוצג
1.	מ/ 1705 התנועה האיסלאמית בישראל – מאפיינים כלליים בפעילותה וביחסה למדינת ישראל – מסמך רקע.
2.	מ/ 1810 רשימת המסמכים שהכין י.ע.ע מפכ"ל בנושא התנועה האיסלאמית בישראל
3.	מ/ 1812 של י.ע.ע מפכ"ל בעניין העמדה המומלצת בדיון על התנאי"ס – 26.9.99
4.	מ/ 1813 מסמך של י.ע.ע מפכ"ל בנושא התנועה האיסלאמית בישראל – הצעה לדיון – 7.9.99
5.	מ/ 1817 מסמך של י.ע.ע מפכ"ל – ראיד צלאח מחאגינה – 23.8.98
6.	מ/ 2071 מסמך של י.ע.ע מפכ"ל – התנועה האיסלאמית בישראל – פעילות בנושא נכסי ווקפ וקרקות – 9.3.94
7.	מ/ 2996 11/9/00 – חו"ד של רמ"ד תביעות במטא"ר לענין שירו של שיח' ראיד סלאח "אני מסגד סרפנד המתקומם".
8.	מ/ 1289 דיון בנושא ערביי ישראל ביום 30.5.00 בהשתתפות המפכ"לוהשר

תמצית שיחה עם יו"ר עמותת "אלאקצא", מסמך מיום 6.9.00 חתום על ידי ראובן לוי	מ/ 1290	.9
מסמך שכותרתו ערביי מדינת ישראל. ממוען למפכ"ל נכתב על ידי ראובן לוי ביום 10.8.00	מ/ 1291	.10
התנהגות מנהיגות ערביי ישראל – מכתב לשר מאת יאיר יצחקי – 12.12.99	מ/ 1566	.11
המגזר הערבי בישראל – פעילות אגף המודיעין במטה הארצי.	מ/ 1578	.12
כרוניקה של טיפול מ"י במגמות ההקצנה בקרב הערבים בישראל – נכתב ע"י י.ע. מפכ"ל - ראובן לוי – 5.12.00	מ/ 1599	.13
אזרחי ישראל הערבים לאחר הכרזה פלסטינית חד צדדית – דיון במועצה לבטחון לאומי – 5.9.00	מ/ 1601	.14
הקצנה בקרב המגזר הערבי בישראל – מסמך מי.ע. מפכ"ל – ראובן לוי – 16.5.00.	מ/ 1607	.15
התעבות הקשרים בין האזרחים הערבים במדינת ישראל לבין הרש"פ – י.ע. מפכ"ל – ראובן לוי – 2.6.98.	מ/ 1613	.16
הערכת מצב – ערביי ישראל אצל ראה"מ מיום 9.10.00 שעה 20:50	מ/ 1655	.17
דיון בראשות ראה"מ מיום 29.10.00 בנושא ערביי ישראל – סיכום	מ/ 1656	.18
מזכ"צ – ערביי ישראל – הערכת מצב מיום 9.10.00.	מ/ 1673	.19
ערביי ישראל – הערכת מצב אצל ראה"מ – 9/10	מ/ 1682	.20
הערכת מצב מיוחדת-ערביי ישראל – בראשות ראה"מ בתאריך 9.10.00 – כתב יד	מ/ 1698	.21
ישראל – סיכום דיון בלשכת השר ביום 30.5.00	מ/ 1716	.22
סקירת י.ע. מפכ"ל מ- 13.12.00 את הסוגיות המיוחדות בתחום הערבי – ישראל.	מ/ 1809	.23
מברק אמארו – סקירה זו שבועית מס' 7 בנושא ערביי ישראל - 18.9.0	מ/ 2104	.24
מברק אמארו – סקירה זו שבועית מס' 7 בנושא ערביי ישראל - 10.8.00.	מ/ 2106	.25
אמארו – סקירה זו שבועית מס' 7 בנושא ערביי ישראל - 25.7.00	מ/ 2107	.26

מברק אמארצ – סקירה דו שבועית מס' 7 בנושא ערביי ישראל - 5.6.00	מ/ 2110	.27
אמ"ן / מחלקת מחקר – מוקדי חיכוך עם האוכלוסיה הערבית בישראל – 6.00	מ/ 2114	.28
אמ"ן / מחלקת מחקר – האוכלוסיה הערבית בישראל – מוקדי חיכוך סצ"צ ופח"ע – 7.98	מ/ 2116	.29
00 – לקט מודיעין מס' 8: האזרחים הערבים בישראל	מ/ 2508	.30
2/10/00 – ידיעה מודיעינית: שבירת ושריפת בנק הפועלים בא.א.פ. נאמר: כל מה שקשור ליהודים צריך לשבור ולהרוס.	מ/ 2370	.31

163. ועדת חקירה ממלכתית הינה גוף חוקר, ולא גוף שיפוטי. ועדת החקירה הינה, למעשה, צד בהליכים המתקיימים בפניה, ולא גוף נייטרלי השוקל טיעוני צדדים ומחליט בינם. ועדת החקירה, ובייחוד לאחר הוצאת הודעות האזהרה על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, מתפקדת יותר כתביעה, מאשר כשופט. לפיכך, אי חשיפת מידע רלבנטי כלפי המוזהרים הערבים, והסתירה באשר להסתמכות או אי הסתמכות על מידע חסוי, בהכרח מכרסמים בלגטימיות של ההליכים בפני ועדת החקירה בכל האמור למוזהרים הערבים, וממילא נפגע הבסיס שעליו ישענו מסקנות והמלצות ועדת החקירה הנובעות מאותם הליכים פגומים.

164. הנה כי כן, ועדת החקירה הממלכתית הסתמכה על חומר מודיעיני רב, מוטה, ועיון, בכל האמור לניתוח פעילותה של המנהיגות הפוליטית של הציבור הערבי, ובייחוד מנהיגותם הפוליטית של חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח. חומר זה גם לא נחשף בפני אותם מנהיגים פוליטיים. זכותם להעמיד הגנה נאותה מפני האזהרה שהופנתה אליהם, אפוא, נפגעה באופן בוטה, עד כדי השמטת הבסיס החוקי של אזהרתם לפי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה.

2. ה. חופש ביטוי

165. המוזהרים יטענו כי, כל הביטויים המיוחסים אליהם ואשר שימשו בסיס להוצאת הודעת אזהרה על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה מהווים מימוש לזכות היסוד לחופש ביטוי העומדת להם כפרטים וכנבחרי ציבור, ועל כן אין מקום להזהיר בגינם על פי סעיף 15 הנ"ל. האזהרה על פי סעיף 15 מהווה אקט של גוף מטעם הרשות המבצעת כנגד נבחרי ציבור שמפרה את זכות היסוד לחופש ביטוי. כל הביטויים המיוחסים לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח מופנים כנגד הרשות המבצעת, וככלל מהווים ביקורת על הממשלה, ונכללים במסגרת פעילותם הלגטימית כנבחרי ציבור.

166. הזכות לחופש ביטוי הוכרה לראשונה בישראל בעניין **קול העם**¹¹⁴. השופט אגרנט הדגיש אז דברים הרלבנטיים להיום בכל האמור לאזהרת ועדת החקירה את חברי הכנסת דהאמשה, בשארה ושייח' סלאח בגין הסתה, באומרו:

"העיקרון של חופש הביטוי הוא עיקרון הקשור קשר אמיץ עם התהליך הדמוקרטי. במשטר אוטוקראטי נחשב המושל כאדם עליון וכמי שיודע, אפוא, מה טוב ומה רע בשביל נתיניו. על כן אסור לבקר בגלוי את מעשיו המדיניים של המושל, ומי שחפץ להפנות את תשומת לבו לטעות זו או אחרת שטעה, חייב לעשות כן בדרך של פניה ישירה אליו ותוך הוכחת יחס של יראת כבוד כלפיו. ואולם, בין אם שגה המושל ובין אם לאו, אסור לכל אדם למתוח עליו דברי ביקורת בפרהסיה הואיל ואלה עלולים לפגוע במרותו. ההיסטוריון של המשפט הפלילי באנגליה מלמדנו, כי לאור גישה זו ועד לסוף המאה ה-18, היה נחשב כל מעשה של מתיחת ביקורת בכתב על האנשים שמילאו תפקידים ציבוריים באנגליה, בנוגע להתנהגותם בתורת שכאלה, או על חוקיה ומוסדותיה של המדינה ההיא, ככנס לתחום העבירה של "הסתה למרד" (sedition) (סטפן, כרך II, עמ' 348)¹¹⁵."

ובפס"ד **ניימן** נאמר:

"אין שוללים חירות כלשהי מראש אלא בהקשר לקיומה של ודאות קרובה ובלתי ניתנת למניעה של ביצוע עבירה או של פגיעה בבטחון המדינה או בשלום הציבור"¹¹⁶.

167. חופש הביטוי אמור לכלול גם ביטויים אשר אוזן ההדיוט עלולה להגדירם כהסתה. על אוזן זו לדעת, אם דוקטרינת חופש הביטוי ראויה להגנה ומשמעות כלשהי, שיש קולות אחרים בחברה, ואפילו מציאות אחרת מזו המתוארת על ידי הממשל ואזרחים שמשתפים פעולה עמו בהפצת פרשנותו למציאות ולגבולות הביטוי המבקר ומאתגר את אותה מציאות.

168. בעניין **לאור נ' המועצה לביקורת סרטים**¹¹⁷ ביטל בית המשפט העליון את החלטת המועצה לביקורת סרטים לסרב הצגת מחזה. באותו עניין ביקשו העותרים להציג את המחזה אשר המועצה לביקורת סרטים פסלה מהנימוקים כי "ההצגה מעלה את דמותו של הממשל הצבאי בצורה מסולפת, מעוותת, מרושעת וזדונית, אף תוך העלאת השוואה עם המשטר הנאצי... וכי בהצגה יש גם משום פגיעה קשה ברגשות הציבור היהודי בעצם ההשוואה הנרמזת והגלויה של הממשל הישראלי לממשל הנאצי...". כאמור ביהמ"ש קיבל את העתירה בהתבסס על מבחן הוודאות הקרובה ובזו לשונו:

"אין שוללים חירות כלשהי מראש אלא בהקשר לקיומה של ודאות קרובה ובלתי ניתנת למניעה של ביצוע עבירה או של פגיעה בבטחון המדינה או בשלום הציבור. יש לקחת בחשבון אמצעים שונים

¹¹⁴ בג"ץ 73/53 חברת "קול העם" בע"מ נ' שר הפנים פ"ד ז (2) 871. (להלן: "עניין קול העם").

¹¹⁵ עניין קול העם, עמ' 876.

¹¹⁶ ע"ב 2/84 ניימן נ' יושב ראש ועדת הבחירות המרכזית לכנסת האחת-עשרה, פ"ד לט (2), 225, 266.

¹¹⁷ בג"צ 14/86 יצחק לאור נ' המועצה לביקורת סרטים ומחזות, פ"ד מא (1), 421, 434 (להלן: "עניין

יצחק לאור")

שאינם קשורים בהגבלת חופש הביטוי, ואיסור ההצגה צריך שיהא האמצעי האחרון שיש לנקוט בו נוכח התגבשותה הקרובה לוודאי של סכנה חמורה. רק כאשר השימוש באמצעי חילופי אין בו כדי להפחית מהסכנה ומהסתברות התרחשותה יהא מקום לשקול הגבלות על חופש הביטוי וההצגה.¹¹⁸

169. חלק מהשופטים – השופט מלץ – התייחס לתוכן המחזה כבעל השפעה מסיתה ומתסיסה ויש בו כדי ללבות את השנאה והמחלוקת בין שני המחנות החלוקים באשר לעצם הצורך שבקיומו של ממשל צבאי בשטחים הכבושים וכן באשר לשירות חיילים בצבא. ברם, היה מוסכם על כלל השופטים כי אין בביטויים חריפים כאלה בכדי לפגוע בעקרון חופש הביטוי:

”הלכה היא שפסילת מחזה היא צעד חריג וקיצוני וצריך וודאות קרובה של פגיעה קשה בשלום הציבור. לענין זה המבחן הוא אובייקטיבי על פי מבחן חמור ונוקשה ולפיו אין בסיס לפסול את המחזה”¹¹⁹

170. באותו עניין הדגיש בית המשפט העליון, באמצעות השופט (כתוארו אז) ברק, כי משמעותו של חופש ביטוי היא, בין השאר, השמעת דברים שאינם מקובלים על הרוב, והכוללים ביקורת על הממשלה:

”חופש זה אינו רק החופש להביע דעות מקובלות. זהו גם החופש להביע דעות חורגות, אשר הרוב סולד מהן... זהו החופש לא רק לשבח את השלטון, זהו גם החופש לבקר את השלטון.”¹²⁰

171. זכות היסוד לחופש הביטוי, כמוה כזכויות אחרות, השתכללה לאחר חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, המעגן, בין השאר, את הזכות לכבוד וחירות. שינוי זה בתפיסת הזכויות בשיטת המשפט, מחייב הדגשה יתרה לזכות לחופש ביטוי, לעומת כל ניסיון ממשלתי להגבילו. כדברי הנשיא ברק:

”המהפכה החוקתית הביאה לקונסטיטוציונליזציה של המשפט הישראלי... כל ענף משפטי וכל נורמה משפטית צריכה להתאים עצמה להסדרים החוקתיים. כל ענף משפטי צריך לשנות את מושגי היסוד ואת תפיסות היסוד, על מנת להתאים עצמם להסדר החוקתי החדש. אם בעבר נגזרו זכויות האדם מההסדרים (החקוקים או ההלכתיים) בענפי המשפט השונים, הרי מעתה ייגזרו ענפי המשפט השונים מזכויות האדם החוקתיות. כך, למשל, אם בעבר נגזרה הזכות לחופש הביטוי מההגבלות הלכתיות על שיקול הדעת המינהלי, הרי שמעתה ייגזרו דיני שיקול הדעת המינהלי מהזכות לחופש ביטוי.”¹²¹

¹¹⁸ שם, עמ' 437-438

¹¹⁹ שם, עמ' 446.

¹²⁰ שם, 433.

¹²¹ אהרן ברק ”הקונסטיטוציונליזציה של מערכת המשפט בעקבות חוקי- היסוד והשלכותיה על המשפט הפלילי (המהותי והדיוני) מחקרי משפט יג (1996) 5, 30.

172. צודק, אפוא, פרופסור קרמניצר התוהה בביקורתיות אודות הקלות שבהגדרת מקרים כעידוד לאלימות, על אף שיש לראות ביטויים אלה לא רק כחלק ממימוש הזכות לחופש ביטוי, אלא גם בהקשר של דיכוי, ביקורת עליו, ואתגורו:

"האם אמירה לפיה "אלמלא האינתיפאדה לא היה נכרת הסכם אוסלו" איננה בבחינת אהדה למעשה אלימות? האם תיאור קיפוחו של המיעוט הערבי והקושי או אי האפשרות לחולל שינוי משמעותי בעניין זה אינו עידוד אלימות? האם תיאור אמצעי הדיכוי הננקטים בשטחים המוחזקים תוך ביקורת חריפה ונוקבת עליהם איננו עידוד כזה? האם מחקר היסטורי המצביע על כך שבמצבים מסויימים לא ניתן להשיג את תשומת לבו של הרוב למצוקתו של המיעוט, אלא תוך שימוש באלימות, הוא עידוד לאלימות? האם התייחסות לקשר שבין מעשיה של הממשלה לבין פעולות טרור אינה מעודדת טרור? מדובר בפרסום דברים המצויים בלב התחום המוגן על ידי חופש הביטוי."¹²²

173. בסדרה של פסקי דין של בית הדין האירופי לזכויות אדם, הערכאה השיפוטית הגבוהה ביותר של מדינות הקהילה האירופית, הגן בית הדין על הזכות לחופש ביטוי, לרבות חופש ביטוי של נציגים נבחרים, גם כאשר הביטוי הנדון היה חריף ביותר, ואפילו חריף יותר מהביטויים המיוחסים לחברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' ראיד סלאח.

174. בעניין **Castells v. Spain**¹²³ (1992) דובר על נבחר ציבור בחבל הבאסק שבספרד אשר כתב בגנות אוזלת ידו של הממשלה המרכזית בהשלטת החוק על קבוצות ימניות, לעומת רדיפת השלטונות לארגון "אטה" והפעלת יד קשה נגדו. נבחר הציבור Castells כתב מאמר שהתפרסם בעיתון רב תפוצה בחבל הבאסק בו הוא הישווה בין השלטון המרכזי לממשל פרנקו הפשיסטי, וגזר גזירה שווה בין אותו ממשל לקבוצות טרור ימניות פשיסטיות¹²⁴:

"Extreme right-wing organisations? Before Franco's death no one in the Basque Country thought that it was possible to secure the arrest or conviction for "unlawful association" of a single member, and far less one of the leaders, of the "Triple A", of the "Batallón Vasco- Español", of the "Batallón uezalaga", of the ATE, of the Adolf Hitler commando, of the Francisco Franco commando, of the Mussolini commando, of the New Order, of Omega, of the "Movimiento Social Español", of "Acción Nacional Española" or of the "Guerrilleros de Cristo Rey". No one can believe it now either.

"ETA" members held as prisoners? Hundreds of them have been to prison. Persons suspected of being members of "ETA"? Thousands of them have been detained in police stations. Sympathisers? One could go on with the list for ever.

¹²² מרדכי קרמניצר "פרשת אלבה: בירור הלכות הסתה לגזענות" **משפטים** (1) (1999), 105, 142.

¹²³ 11798/85 **Castells v. Spain** ECHR (23/04/1992)

¹²⁴ פסקה 7 לפסק הדין.

Yet not a single leader or member of the Triple A has been bothered.

Those responsible for public order and criminal prosecutions are the same today as they were before. And here in the Basque Country nothing has changed as far as impunity and questions of liability are concerned...

Frankly, I do not believe that the fascist associations which I cited earlier have any independent existence, outside the State apparatus. In other words I do not believe that they actually exist. Despite all these different badges, it is always the same people.

Behind these acts there can only be the Government, the party of the Government and their personnel. We know that they are increasingly going to use as a political instrument the ruthless hunting down of Basque dissidents and their physical elimination. If they want to be so lacking in a sense of political vision that's their problem! But for the sake of the next victim from our people, those responsible must be identified right away with maximum publicity."

175. בית הדין האירופי קבע כי התבטאות זו מעוגנת בזכות לחופש ביטוי, ואף הדגיש את עובדת היותו של המתבטא נבחר ציבור, בנתוחו את חשיבות הבטחת מימוש הביטוי בחופשיות ללא התערבות המדינה או מי מזרועותיה¹²⁵:

"The Court recalls that the freedom of expression, enshrined in paragraph 1 of Article 10 (art. 10-1), constitutes one of the essential foundations of a democratic society and one of the basic conditions for its progress. Subject to paragraph 2 of Article 10 (art. 10-2), it is applicable not only to "information" or "ideas" that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb. Such are the demands of that pluralism, tolerance and broadmindedness without which there is no "democratic society"...

While freedom of expression is important for everybody, it is especially so for an elected representative of the people. He represents his electorate, draws attention to their preoccupations and defends their interests. Accordingly, interferences with the freedom of expression of an opposition member of parliament, like the applicant, call for the closest scrutiny on the part of the Court."

¹²⁵ פסקה 42 לפסק הדין.

176. בפרשת *Surek & Ozdamir v. Turkey*¹²⁶ (1999) דובר בשני מערערים, אחד

בעל עיתון, והשני מנהיג לארגון כורדי שהוכרז כהתארגנות בלתי חוקית (PKK); לשניהם פורסמו ראיונות שבהם הם מבקרים את רשויות תורכיה על מדיניות הדיכוי נגד הכורדים בדרום מזרח תורכיה, עם התייחסות למאבק מזוין על מנת לשמור על חיי הכורדים מפני מדיניות הדיכוי. בעל העיתון אמר בראיון, כי המאבק המזוין של הכורדים נגד מדיניות תורכיה הינו מוצדק לאור מדיניות הדיכוי המתמשכת, והשימוש במאבק מזוין הוא תוצאה להעדר כל אופציה ריאלית אחרת בפני הכורדים. מנהיג הארגון אמר בראיון, בין היתר, כי¹²⁷:

“It is a well known fact that Turkey and imperialism want to divert our people from its national identity...But we are resisting. No one can tell us to leave our own territory...we are in Kurdistan We are amongst our own people. If they want us to leave our territory, they must know that we will never agree. We are people who have lost everything we had and who are fighting to regain what we have lost. That is the purpose of our action. We have nothing to lose...That is why we act without fear.”

177. בית הדין האירופאי לזכויות אדם קבע, כי לא מדובר בקריאה פוזיטיבית

לשימוש באלימות, וכי הראיונות התייחסו לעמדה שלפיה הכורדים אינם מוכנים לקבל המשך מדיניות הדיכוי, ואינם מוכנים להתפשר על המשך מדיניות זו, וכי על אף הביקורת החרפה, אין בדברים אלמנטים להסתה אלימה משום שהם עומדים במבחן חופש הביטוי¹²⁸:

“It notes in the first place that the fact that the impugned interviews were given by a leading member of a proscribed organisation cannot in itself justify an interference with the applicants’ right to freedom of expression; equally so the fact that he interviews contained hard-hitting criticism of official policy and communicated a one sided view of the origin of and responsibility for the disturbances in south-east Turkey. While it is clear from the words used in the interviews that the message was one of the intransigence and refusal to compromise with the authorities as long as the objectives of the PKK had not been secured, the texts taken as a whole cannot be considered to incite to violence or hatred.”

¹²⁶ 23927/94 SÜREK AND ÖZDEMİR v. TURKEY ECHR (08/07/1999).

¹²⁷ פיסקה 10 לפסק הדין.

¹²⁸ פיסקה 61 לפסק הדין.

178. בעניין **Ceylon v. Turkey**¹²⁹ (1999) כתב סיילון, שהיה נשיא איגוד פועלי הפטרוליום בטורקיה, מאמר בגנות מדיניות טורכיה בדרום מזרח המדינה המאוכלס בכורדים. סיילון אף כינה מדיניות זו כמדיניות טרור והשמדת עם¹³⁰:

"The steadily intensifying State terrorism in eastern and south-eastern Anatolia is nothing other than a perfect reflection of the imperialist-controlled policies being applied to the Kurdish people on the international plane.

In order to destroy the Kurdish movement in Iraq, US imperialism first stirred up the Kurds against Saddam's regime and then set that regime on them, having left it strong enough to crush their movement.

As a result, the whole world has been confronted with the heartbreaking sight of tens of thousands of Kurds dying of hunger, exposure and epidemics, tens of thousands more wiped out by the Iraqi army and hundreds of thousands forced to leave their homes and their country.

After shedding crocodile tears over these scenes, which they themselves had created, the imperialists are now sitting back with their arms folded, for the whole world to see, as genocide in Turkey continues to intensify."

179. בית הדין האירופי קבע כי ביטוי חריף זה מהווה מימוש לזכות לחופש ביטוי, בין השאר, משום מעמדו של סיילון כמנהיג פוליטי בזירה הטורקית (פיסקה 36):

"The Court observes, however, that the applicant was writing in his capacity as a trade-union leader, a player on the Turkish political scene, and that the article in question, despite its virulence, does not encourage the use of violence or armed resistance or insurrection. In the Court's view, this is a factor which it is essential to take into consideration."

180. בעניין של **Karatas v. Turkey**¹³¹ (1999) בית המשפט בתורכיה הרשיע את קאראטאס (אזרח תורכי ממוצא כורדי), בין השאר, בגין שיר שפירסם ואשר תמך במאבק הכורדים נגד הדיכוי התורכי בדרום מזרח תורכיה. שיר אחד של קאראטאס, למשל, קרא לעזור להתקוממות הכורדית תוך הקרבת חיים ממשית (פיסקה 10):

"Young Kurds

'I am seventy-five years old

¹²⁹ 23556/94 **Ceylon v. Turkey** ECHR (08/07/1999)

¹³⁰ פיסקה 8 לפסק הדין.

¹³¹ 23168/94 **Karatas v. Turkey** ECHR (08/07/1999)

I die a martyr
I join the martyrs of Kurdistan
Dersim has been defeated
but Kurdism
and Kurdistan shall live on
the young Kurd shall take vengeance'
when life leaves this body
my heart shall not cry out
What happiness
to live this day
to join the martyrs of Kurdistan.
..."

181. על אף הביטוי החרוף ביותר של קאראטאס, בית הדין האירופי קבע, כי מדובר
בביטוי מוגן בגלל זכות היסוד לחופש ביטוי. בין שאר נימוקיו ציין בית הדין, כי מדובר
בהתבטאויות המופנות כנגד מדיניותה של הממשלה ככזאת¹³²:

"Furthermore, the limits of permissible criticism are wider with regard to the government than in relation to a private citizen or even a politician. In a democratic system the actions or omissions of the government must be subject to the close scrutiny not only of the legislative and judicial authorities but also of public opinion. Moreover, the dominant position which the government occupies makes it necessary for it to display restraint in resorting to criminal proceedings, particularly where other means are available for replying to the unjustified attacks and criticisms of its adversaries."

1.2. חסינות חברי כנסת

182. הודעות האזהרה של ועדת החקירה שהופנו לחברי הכנסת דהאמשה ובשאררה על
פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה אינן חוקיות משום שהוצאתן מבוססת על דברים ו/או
מעשים שלהם במילוי תפקידם ו/או למענו. מדובר, אפוא, ב"פעולה משפטית" על פי
הגדרה, הפוגעת בזכויות חברי הכנסת דהאמשה ובשאררה, בניגוד לחסינות העומדת להם
מכוח סעיף 1 לחוק חברי הכנסת, זכויותיהם וחובותיהם, תשי"א – 1951.

183. סעיף 1(א) לחוק חסינות חברי כנסת, זכויותיהם וחובותיהם קובע, בין השאר, כי
חבר כנסת יהיה חסין מפני כל פעולה משפטית בשל הצבעה או בשל הבעת דעה, בעל פה
או בכתב, בכנסת או מחוצה לה:

¹³² פיסקה 50 לפסק הדין.

" (א) חבר הכנסת לא ישא באחריות פלילית או אזרחית, ויהיה חסין בפני כל פעולה משפטית, בשל הצבעה, או בשל הבעת דעה בעל-פה או בכתב, או בשל מעשה שעשה - בכנסת או מחוצה לה - אם היו הצבעה, הבעת-הדעה או המעשה במילוי תפקידו, או למען מילוי תפקידו, כחבר הכנסת."

184. בבג"ץ 620/85 **מיעארי נ' יו"ר הכנסת ואח'**¹³³ הגדיר הנשיא שמגר "פעולה משפטית" ככל פעולה שיש בה כדי לשנות את מעמדו של חבר הכנסת בשל התבטאות או מעשה שלו במהלך מילוי תפקידו ו/או למען מילוי תפקידו¹³⁴:

"פעולה משפטית" שבסעיף 1 לחוק החסינות כוללת פעולה, שיש בה כדי לשנות את זכויותיו, חובותיו חסינויותיו או כוחותיו של חבר הכנסת. נקיטתה של כזו אסור שתיעשה נגד חבר הכנסת בשל הצבעה, התבטאות או מעשה, שעשה בגדר מילוי תפקידו או למען מילוי תפקידו כחבר הכנסת."

185. הן הנשיא שמגר והן השופט ברק (כתוארו אז) הסכימו בעניין **מיעארי** כי תכלית מרכזית של חסינות חברי כנסת, היא מניעת התנכלות מצד הרשות המבצעת או גוף שיפוטי, כלומר, בלשונו של סעיף 1(א) לחוק חסינות חברי כנסת - זכויותיהם וחובותיהם, חסינות מפני "פעולה משפטית" של הרשות המבצעת בגין התבטאות או פעולה של חבר הכנסת בעת מילוי תפקידו או למען מילוי. השופט ברק קבע בהקשר זה כי¹³⁵:

"מטרתו של חוק החסינות היא להבטיח את תקינות פעולתו של המוסד המחוקק ולמנוע התנכלות לו מגורמי חוץ, ובעיקר מהרשות המבצעת. גם חברי, הנשיא שמגר, מציין, כי החסינות המהותית "מיועדת, לפי מהותה, למניעת התנכלויות אפשריות מצד הרשות המבצעת או מצד גוף שיפוטי."

186. ועדת החקירה הממלכתית היא גוף מעין שיפוטי של הרשות המבצעת. הועדה ממונה על ידי הרשות המבצעת, ותחום פעולתה בתבנית הקונסטיטוציונית הוא מול הרשות המבצעת¹³⁶. סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, שעל בסיסו מבוססות הודעות האזהרה שהוצאו לחברי הכנסת דהאמשה ובשארה, קובע במפורש כי הוצאת הודעת האזהרה מהווה אקט העלול לפגוע במקבל ההודעה. סעיף 15 (א) לחוק ועדות חקירה קובע כי:

" 15. דין אדם העלול להיפגע

(א) ראתה ועדת-חקירה שפלוני עלול להיפגע מן החקירה או מתוצאותיה, יודיע לו יושב-ראש הועדה במה הוא עלול להיפגע ויעמיד לרשותו, בדרך שימצא לנכון, את חומר הראיות הנוגע

¹³³ פ"ד מא (4) 169.

¹³⁴ **שם**, עמ' 217.

¹³⁵ **שם**, עמ' 270. המחלוקת בין הנשיא שמגר והשופט ברק בהקשר פרשנות המונח "פעולה משפטית" סבה אודות הליכי הכנסת הפנימיים, האם הם מהווים "פעולה משפטית" לצורך סעיף 1(א) לחוק חסינת חברי כנסת, זכויותיהם וחבריהם. מחלוקת זו אינה רלבנטית לסוגיית החסינות הנטענת בהקשר הנוכחי, משום שמדובר בחסינות מפני "פעולה משפטית" מצד הרשות המבצעת, אשר הן הנשיא שמגר והן השופט ברק מסכימים כי תכלית החסינות היא להגן על חבר הכנסת גם מפני התערבות שלא כדין בעבודתו מצד הרשות המבצעת.

¹³⁶ **קלגסבלד**, עמ' 140.

לאותה פגיעה והנמצא בידי הועדה או בידי מי שהוטל עליו לאסוף
חומר לפי סעיף 13.

187. הוצאת הודעת על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה לחברי הכנסת דהאמשה
ובשאר, נבעה מהתבטאויותיהם ו/או מעשיהם בעת מילוי תפקידם או למען מילוי
תפקידם כחברי כנסת. הוצאת הודעת האזהרה מהווה, אפוא, "פעולה משפטית" הפוגעת,
בין השאר, בזכויותיהם וחסינויותיהם של חברי הכנסת דהאמשה ובשאר. לפיכך, לשני
חברי הכנסת עומדת חסינותם על פי סעיף 1 לחוק חסינות חברי כנסת זכויותיהם
וחובותיהם, חסינות מפני ה"פעולה המשפטית" של הוצאת הודעת האזהרה על פי סעיף
15 לחוק ועדות חקירה.

188. בעניין **מיעארי** נקבעה גם היקפה הרחב של חסינות חברי הכנסת המעוגנת בסעיף
1 לחוק חברי כנסת זכויותיהם וחובותיהם. החסינות משתרעת על פעילות חברי הכנסת
בעת ולמען מילוי תפקידם, בתוך ומחוץ הכנסת, כנגד כל פעולה משפטית של הרשות
המבצעת או הרשות השופטת¹³⁷:

"אשר להיקף ההגנה: מבחינה טריטוריאלית, משתרעת התחולה של
ההגנה על הכנסת ומחוצה לה, קרי, להלכה ולמעשה, על כל מקום;
ההיקף חובק את שלושה סוגי הפעולות המוגנות הנ"ל, בתנאי
שנעשו במילוי תפקיד של חבר הכנסת או למען מילוי התפקיד
האמור.

משמע, הנבחרים נהנים מחסינות לא רק לגבי כל אמירה (בכתב או
בעל-פה) אלא גם על כל המעשים (שעניינם התפקיד, כפי שעוד
יפורט), הנעשים לא רק בכנסת אלא גם מחוצה לה. לפי לשונו של
החוק, הבעת הדעה או המעשה האחר עוטים חסינות מהותית, לא
רק אם נעשו במסגרתו של מילוי התפקיד הפרלמנטרי אלא גם אם
נעשו רק למען מילוי של תפקיד זה. לעניין משמעותו של מטבע
הלשון "למען מילוי תפקידו" ופרשנותו יש להדגיש, כי הוא הובא
בהוראת החוק הנ"ל לצד הביטוי "במילוי תפקידו" ובנוסף לו;
היינו, אנו למדים מהצבתם של שני הביטויים הללו זה לצד זה, כי
הביטוי "למען מילוי תפקידו" בא להוסיף להיקף החסינות אל
מעבר למה שהיה מתכסה, לו ננקט הביטוי "במילוי תפקידו" בלבד,
וכי לא הסתפקו בביטוי "למען מילוי תפקידו" בלבד, למרות שהוא
יכול היה להתפרש בעמדו בגפו ככולל גם את "במילוי תפקידו",
וזאת, ככל הנראה, כדי למנוע כל ספק בדבר רוחב היריעה."

189. אכן, תפקידו של חבר הכנסת הוא לייצג את שולחיו רעיונית וארגונית. מטרתה
של החסינות המוקנית לחברי הכנסת היא להבטיח כי ימלאו את תפקידם האמור מבלי
רגשי מורא, בייחוד מהתערבות דרקונית ומגבילה של הרשות המבצעת או גופים מעין
שיפוטיים שאינם אלא ידה הארוכה של אותה רשות. בעניין **מיעארי** הודגשה אותה
שליחות והצורך להגן עליה מפני רשויות אחרות, בייחוד הרשות המבצעת וגופים מעין
שיפוטיים בשליחותה¹³⁸:

¹³⁷ עניין **מיעארי**, עמ' 204.

¹³⁸ **שם**, עמ' 207, 209.

"חבר הכנסת, אשר אינו יכול להתבטא ללא חשש מפני התוצאות המשפטיות של דבריו, לא יוכל למלא שליחותו לבוחר...משמע, החסינות המהותית חלה לפי נוסחו של החוק שלנו גם על התבטאויות פוליטיות פומביות של חבר הכנסת, בין אם הן נעשות בכנסת או באסיפות פומביות, כי המסקנה העולה מן האמור לעיל היא, שאת המושג "למען מילוי תפקידו של חבר הכנסת" יש לפרש כחובק גם התבטאויות פוליטיות אלה. חבר הכנסת הוא אישיות, שהעיסוק הפוליטי הוא תפקידה ושליחותה, ועיסוק זה אינו מותחם לגבולות משכן הכנסת. ביטויו הטבעי והרגיל של העיסוק הוא גם בנאומים ובהרצאות מחוץ לכותלי הכנסת."

190. בעמדה דומה, דהיינו אי השתרעות סמכות ועדת חקירה ממלכתית על חקירת חברי כנסת ואזהרתם על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, מפאת חסינותם על פי סעיף 1 לחוק חסינות חברי כנסת זכויותיהם וחבריהם, דוגל ד"ר אביגדור קלגסבלד בספרו **ועדות חקירה ממלכתיות**¹³⁹ :

"לכן, חקירה בתחומים המנויים בסעיף 1 לחוק החסינות היא פסולה, הן משום שהיא מהווה חריגה מסמכותה של הממשלה, והן משום שהיא מהווה שימוש לרעה בסמכות החקירה הממלכתית."

191. הנה כי כן, חברי הכנסת דהאמשה ובשארה נחקרו והוזהרו על דברים שאמרו במסגרת מילוי תפקידם כחברי כנסת ו/או למען מילוי תפקיד זה. ועדת החקירה הממלכתית, שאינה אלא גוף מעין שיפוטי מטעם הרשות המבצעת, התערבה שלא כדין מטעם אותה רשות בפעילות חברי הכנסת דהאמשה ובשארה הלגטימיות. יתרה מכך, אזהרתם על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, בגין התבטאויות או מעשים במסגרת מילוי תפקידם או למען מילוי תפקידם מהווה "פעולה משפטית" פעולה אשר שני חברי הכנסת חסינים מפניה, חסינות העומדת להם מתוקף סעיף 1 לחוק חסינות חברי כנסת זכויותיהם וחובותיהם.

¹³⁹ קלגסבלד, עמ' 249.

3. הניסיון של ועדות החקירה בעניין ה- Bloody Sunday

בצפון אירלנד

192. צפון אירלנד חוותה ניסיון דומה להפגנות המחאה של אוקטובר 2000. זה היה בראשית שנות השבעים. גם שם נהרגו שלושה עשר מפגינים מירי של כוחות הביטחון הבריטיים, במהלך אירועים שיכוננו לאחר מכן אירועי ה- Bloody Sunday. גם שם הוקמה ועדת חקירה. גם שם הוגשו תסקירי ביטחון לועדת החקירה. דו"ח ועדת החקירה לא הניח את דעת משפחות המפגינים ההרוגים. דו"ח הועדה הסתמך על התסקיר הביטחוני בתארו את המפגינים כמי שיצרו סכנה לחיים לכוחות הביטחון הבריטיים. המשפחות פתחו במאבק עיקש, שהצליח לבסוף להניב הקמתה של ועדת חקירה נוספת, 26 שנה לאחר מכן.

193. ראו את אתר האינטרנט הרשמי של ועדת החקירה השניה בעניין אירועי ה- : Bloody Sunday
<http://www.bloody-sunday-inquiry.org.uk/index.htm>

194. פרופסור Dermot P.J. Walsh חיבר את אחד הספרים הבולטים המנתחים את עבודת, ממצאי, ומסקנות ועדת החקירה הראשונה: **Bloody Sunday and the Rule of Law in Northern Ireland** (Palgrave, 2000). מפאת חשיבותו ורוחב יריעתו, ספר זה אף צוטט בהודעת הפתיחה של ועדת החקירה השנייה. בין שאר הפגמים שמצא פרופסור וולש בעבודת ועדת החקירה הראשונה היו לפחות שניים הדומים להתנהלות המשיבה: א. נקיטת עמדה ערכית שלילית כנגד האוכלוסייה האירית, לרבות מנהיגיה, להבדיל מקביעת עובדות בלבד; ב. הסתמכות רבה ומוטית על מידע מטעם הממשלה¹⁴⁰:

"It was emphatically no part of the tribunal's function to make moral judgments. Unfortunately the tribunal's report does not always stay within its own self imposed constraints. More disturbing, however, is the fact that on those occasions when it does stray beyond them it almost invariably makes findings or judgments which are heavily biased in favor of the army... The effect of focusing on the government's perspective of the security situation and ignoring the perspectives and experiences of the local population and the civil rights lobby was clearly biased in itself."

¹⁴⁰ Dermot P.J. Walsh **Bloody Sunday and the Rule of Law in Northern Ireland** (Palgrave, 2000) 88 – 89.

4. המנהיגות הפוליטית של המיעוט הערבי

הקדמה

195. ביום 30.9.2000 ערכה ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל (להלן: ועדת המעקב) ישיבה בעקבות ההרג בשטחים הכבושים, והכריזה על שביתה כללית ליום 1.10.2000, וכן תהלוכות מחאה בכל כפר. ביום 1.10.2000 הכריזה ועדת המעקב על שביתה כללית ליום 2.10.2000, במחאה על ההרג באזור אום אלפחם ופציעת רבים אחרים. ביום 2.10.2000, ועל אף עלייה במספר ההרוגים והפצועים מקרב הציבור הערבי כתוצאה מירי המשטרה, וכשהיא מתכנסת בכפר מנדא כשהמשטרה עדיין יורה בפראות בחוץ, מכריזה ועדת המעקב על שביתה רק במקומות שבהם היו הרוגים. כל חברי ועדת המעקב, כולל חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח כיבדו החלטה זו. ד"ר דני רבינוביץ' תיאר בעדות בפני ועדת החקירה מיום 6.8.2002 את הסיטואציה שעמדה בפני חברי ועדת המעקב, והחלטותיהם על שביתה כמחאה, להבדיל מהסלמה¹⁴¹:

"שבראשון לאוקטובר יש כבר שני הרוגים ראשונים, בג'ת ובאום אל פאחם. באום אל פאחם בחור צעיר שימות מפצעיו למחרת. אבל יש גם פצועים רבים, ואחד מהם הוא שייח' ראאד סלאח. ובראשון לאוקטובר, כשהוועדה מתכנסת שוב לדיון שלה בערב, אז היא, עומדות בפניה כמה אפשרויות. ואני, ואני, ואני, אני מונה אותם שוב, מפני שאני רוצה לייחס את זה למערכת היחסים בינה לבין השטח. רשימה חלקית של האפשרויות האלה. אני לא מונה, אני לא מנסה לטעון שזה רשימה מקיפה. הם יכולים להתכנס ולהכריז על שביתה לזמן בלתי מוגבל. עד שהמצב ישתנה או עד שיופיע, יופע הדרג המדיני, המנהיג הישראלי המתאים וייקח אחריות על מה שקרה באותו יום. הם יכולים להתכנס ולהכריז על שביתה בת יום אחד, שזה מה שהם בסוף עושים, הם יכולים להכריז על שביתה חלקית, הם יכולים גם לא להתכנס כלל. הם היו יכולים לא להחליט, לא לקחת אחריות, לתת לשטח להתנהג כפי שהוא יתנהג, To Take The Course Of Events, ואולי להסלים באופן סטיכי. אני חושב שהחלטה שמתקבלת על יום שביתה אחד נוסף...

ד"ר דני רבינוביץ': ... בראשון לאוקטובר, משיחות שאני קיימתי עם אנשים, היא לפחות חלק מהאנשים פירשו אותה בתור קריאה שמתמקדת בתהלוכות אבל על מה שקרה בימים שלפני כן, ולא כהחלטה על הסלמה. ורבים היו גם, שוב, תחת ההלם של האירוע הקיצוני מאוד שקרה ביום לפני כן, תחת הרושם שהשיא, או אם תרצו השפל, הוא מאחורינו. ולכן, ההחלטה שמתקבלת של יום שביתה אחד נוסף, אני מבקש לראות אותה על הרצף הזה, ולראות אותה בתור החלטה שיש בה, שיכולה להתפרש בידי הציבור, ואני יודע שחלק מהציבור גם פרש אותה, דווקא כהחלטה מרסנת ולא פותחת"

196. המנהיגות הפוליטית בקרב המיעוט הערבי בישראל עברה תהליכים מהותיים של שינוי מאז ימי הממשל הצבאי שהונחת על הציבור הערבי, ואשר כלל חברי כנסת ערבים שהצביעו בעד המשכו. המנהיגות הפוליטית הדומיננטית בתקופת הממשל הצבאי היתה נציגות לא נבחרת של מיעוט מובס במולדתו. באותה תקופה האוכלוסיה הערבית לא חיפשה שוויון, ואף לא צדק. תחת הממשל הצבאי הערבים בישראל פחדו וחיפשו ביטחון.

¹⁴¹ עמ' 14598 – 14597 לפרוטוקול ועדת החקירה.

יוצא מן הכלל היתה שארית האינטלגנציה אשר ניסתה, בתנאים הקשים של אז, לחולל שינוי בחברה הערבית ובמצבה מול המדינה החדשה והבלתי צפויה, בעיקר במסגרת המפלגה הקומוניסטית ובהתארגנות קבוצת אל-ארד. אינטלגנציה זו היתה לימים מטרה עיקרית של הממשל הצבאי ורשויות המדינה בכלל, אשר ביקשו להצר את צעדיהם, על ידי הגבלת חופש ביטויים ואפשרות התארגנותם הפוליטית, הגליית פעילים פוליטיים מחוץ למקום מגוריהם, ואף הכרזת חלקם כארגון בלתי חוקי, על אף ניסיונם להשתתף בפוליטיקה הישראלית. ד"ר עזמי בשארה מנתח במאמר על משבר בהנהגה הערבית, את אותה "הנהגה מסורתית" בתקופת הממשל הצבאי אשר שירתה, כאמור, את האינטרסים של אותו ממשל. כן מתייחס ד"ר בשארה למעמדם בקרב האוכלוסיה הערבית בכלל¹⁴²:

"נהוג לדבר על ההנהגה המסורתית של האוכלוסיה הערבית. אך זו טעות לקרוא לה "הנהגה מסורתית". כי ההנהגה המסורתית הוגלתה ב – 1948. אלה שנותרו כאן ושיתפו פעולה עם מפא"י, עם המחלקה הערבית בהסתדרות ועם השב"כ – היו מוח'תארים, ראשי חמולות בפריפריה של החברה הפלסטינית. בפולקלור הערבי המקומי, נקראו אנשים אלה: אדינאב, כלומר זנבות. הכוונה היתה זנבות של השלטון [גרורים של השלטון], זה כינוי שהיה נפוץ בשירים עממיים והתייחס לכל מי ששירת את זרועות הביטחון של השלטון. בשום אופן לא ניתן לראות בהם הנהגה מסורתית... לדעתי, סוג זה של הנהגה לא היווה זרם פוליטי, הוא ביטא מצב חברתי של אוכלוסיה מובסת, שחיפשה ביטחון במדינה המנצחת. המטרה העיקרית בתקופה הזאת היתה להגיע "לביטחון מחיית", והדרך הבטוחה ביותר להגיע לזה היה דווקא במצב של חוסר אידאולוגיה. כלומר, ההנהגה החמולתית הזאת בכפרים הערביים שיקפה מצב חברתי יותר מאשר זרם פוליטי בעל תודעה. היא שיקפה דווקא חוסר פוליטיות, חוסר התעניינות בפוליטיקה. כל חשיבה פוליטית היתה חשודה ומסוכנת."

197. ד"ר רבינוביץ' העיד גם על השינוי בדפוסי המנהיגות שחל בקרב הציבור הערבי

מאז 1948. ממנהיגות תלויה ונשלטת על ידי הממסד הישראלי באמצעות שלטון צבאי והטבות, למנהיגות מודעת ועצמאית הפועלת למען קהל בוחריה¹⁴³:

"זה אוכלוסייה שלא מאורגנת מבחינה פוליטית והיא מאוד מאוד תלויה בממסד, כולל באמצעות הממשל הצבאי. עכשיו, לתוך הקונטקסט הזה צומח... צומחת... צומח דגם של ייצוג, שהוא באמת של מתווכים מקומיים, אנשים שיש להם איזשהו מעמד בקהילות המקומיות, שיכולים להציע לממסד דברים למשל כמו קבלנות קולות, ונכנסים ליחסים שהם מכונים בשפה הסוציולוגית קואופטציה (הכוונה לקואופטציה – מ.ד.). זאת אומרת, הם מסופחים על ידי הממשל... על ידי הממשל, על ידי הממסד והם מתפקדים בעיקר מכורח התלות העמוקה, שיש לקהילות שלהם במדינה ובמוסדות. אני אגיד גם שהקהילה הערבית בארץ, זוכרת את התקופה הזאת באופן דרוגאטיבי, כתקופה שמכוננת תקופת המוכתרים, והנקודה העיקרית, שאני רוצה לקחת מדגם הייצוג והתיווך הזה, זה שזה הייתה... הייתה סיטואציה מאוד נוחה למפלגות השלטון ולמוסדות המדינה. זה סיטואציה של תיווך וייצוג, שאפילו נבנה במידה רבה באמצעות גורמי הממסד, פעילי

¹⁴² עזמי בשארה "משבר בהנהגה הערבית – היכן דור ההמשך?" מתוך **הפוליטיקה הערבית בישראל על**

פרשת דרכים (אלי ותמר יגנס עורכים)(הוצ' אוני' ת"א, 1995) 47 – 48.

¹⁴³ עמ' 14577 – 14575 לפרוטוקול ועדת החקירה.

מפלגות או פעילים של משרדים ממשלתיים. זה טופח בידיהם, וזה היה בעיני מרכיב מפתח למערכת של שליטה באוכלוסייה, שהייתה בסיטואציה מאוד קשה מבחינתה, מוחלשת, מרוסקת, אחרי הטראומה של 48... זה דגם שמופיע בשנות השבעים ומבשיל בשנות התשעים, ובאמת אנחנו בפעם הראשונה, לפחות לפי השיפוט שלי, מקבלים מנהיגים לציבור, ולא דווקא מתווכים או נציגים. אנשים שנשענים על תמיכה אותנטית, רחבה, של הציבור הערבי, ובעיקר הם מתאפיינים באי-תלות במערכות הממסד, ואני חושב שאחד הדברים, שבאים לידי ביטוי ומשתקפים גם במוצגים, שהיו בפני הוועדה, אני כאם מזכיר את מ 1566, את מ 1607, 1608, זה אפשר לראות, שגם היום בדיעבד, מערכות השלטון בישראל, כולל כוחות הביטחון, מראות מה שאני הייתי מכנה געגוע לעידן המוכתרים שהיה לפני כן.

עו"ד ג'בארין: איך זה התבטא במוצגים האלה?
ד"ר דני רבינוביץ: הנטייה במוצגים האלה, כפי שאני מנתח אותם, זה הרבה פעמים לראות בעצמאות, בעצם העצמאות של ההנהגה, שהעובדה שיש שם הנהגה שמתנהגת אחרת, בעצם העצמאות שלה, ולא דווקא בתוצאות הספציפיות של... של המהלכים שהיא מובילה, איום על הסדר הקיים, ואולי אפילו איום על יציבות השלטון. אז אני מייחס את זה שוב למערכת ממסדית, שהכירה סוג אחד של מנהיגות, צמחה לנגד עיניה אבל לא בשליטתה, סוג... דגם חדש של מנהיגות, והשליטה היא הרבה פחות... הרבה פחות... כמעט לא קיימת..."

198. פרופסור יואב פלד, מומחה לתיאוריית הדמוקרטיה הליברלית ומושגיות הזכויות במסגרתה, הדגיש במהלך עדותו בפני ועדת החקירה את תכלית תפקידה של מנהיגות, בייחוד תכלית תפקידה של מנהיגות אוכלוסיית מיעוט לאומי מדוכא. מנהיגות כאמור אינה צריכה להיות נשלטת או כלי של השלטון המדכא, אלא כזאת שמבטאת את כאבו ומחאתו של הציבור שהיא מובילה¹⁴⁴:

פרופ' יואב פלד: אני חושב שיש לי מחלוקת עם הוועדה הנכבדה, ביחס למה תפקידה של הנהגה ומה תפקידה של הנהגה ספציפית בסיטואציה הזאת שהם היו נתונים בהם. שהיו נתונים בה. אני לא חושב שתפקידה היחיד של הנהגה זה לשמור על הסדר הציבורי. השופט תאודור אור: גם.
פרופ' יואב פלד: גם. נכון. אבל לא כשיקול יחיד ולא כ... השופט תאודור אור: (לא נשמע - מדברים יחד)
פרופ' יואב פלד: ... ולא כשיקול עיקרי, עם כל הכבוד, הרושם שאני קיבלתי מהשאלות ששמעתי גם כאן וגם כשקראתי בעדויות, זה הרושם שהתקבל אצלי זה שלדעת הוועדה, זה התפקיד המרכזי של הנהגה, לשמור על הסדר הציבורי. ואני, בכל הכבוד, מבקש לחלוק על זה. אני חושב שהתפקיד העיקרי של הנהגה הוא לפעול על מנת לקדם את האינטרסים של אותה קהילה, של אותה קבוצה שהם מבקשים להנהיג אותה או שבפועל הם מנהיגים אותה, לבטא את הכאבים שלהם, לבטא את המחאה שלהם ולעשות את כל זאת כמובן בצורה שעד כמה שאפשר, תימנע את העימות האלים. עד כמה שאפשר. עכשיו, לפי דעתי, בהתחשב בכל הנסיבות, בהתחשב בכל ההקשר, בהתחשב בכל מה שאנחנו יודעים על מעמדו של המיעוט הערבי בישראל ועל כל האירועים שקדמו, אני חושב שהוועדה, ועדת המעקב עמדה במשימה מאוד קשה והמאוד מורכבת הזאת בכבוד."

¹⁴⁴ עמ' 14839 - 14838 לפרוטוקול ועדת החקירה.

199. ד"ר רבינוביץ' כופר בקיומה של הסתה כלשהי מקרב מנהיגי הציבור הערבי, לרבות מקרב חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח, בין בתקופה שלפני הפגנות המחאה באוקטובר 2000, ובין לאחריה. ד"ר רבינוביץ' מזהה, בנוסף למנהיגות ערבית עצמאית, דור ערבי חדש וצעיר, שקורא לו "הדור הזקוף", שרבים מקרבו השתתפו בהפגנות המחאה. מודעותו של דור זה לזהותו, זכויותיו, מעמדו ומעמד אוכלוסייתו כמדוכאת בתוך המדינה מציב אותו, בלשונו של ד"ר רבינוביץ' "על מסלול מחאה הולך וגובר", ללא צורך בהסתה כלשהי¹⁴⁵ :

"אני רוצה לכפור מכל וכל בתזה שטוענת שהקאדרים הצעירים שהובילו את ההפגנות ואת המחאה באוקטובר 2000 בשטח היו זקוקים באמת לדחיפה מלמעלה, להסתה, כדי לכוון... להעלות אותם אל הבריקדות... ואני עושה כאן ריפרור מכוון דווקא לאנאלוגיה מההיסטוריה האירופית. אני חושב שהמודעות היתה שם והיא קשורה לדברים שאמרת במשפטים הקודמים על המהות של הדור הזה. היה להם זעם ותסכול, ותחושה עמוקה בימים הספציפיים, הקריטיים האלה, שגם עמם שהם מזוהים איתו כזכור הרבה יותר מאשר ההורים והסבים שלהם היו מזוהים איתם, עם העם הזה, עם העם הפלשתיני, כשהם היו בגילם, אבל גם הקהילות שבהן הם חיים ביומיום נמצאים תחת איום... בוודאי איום בטחוני ובטיחותי מצד רשויות המדינה. לעניין הזה, אז דווקא הקרבה הסמיוטית בין המושג "הסתה" בת"ו למילה "הסתה" בטי"ת בעברית, היא ממחישה את הטענה שלי היטב. הצעירים האלה, אני טוען, נמצאו... כבר נמצאו מקדמה (לא ברור) על מסלול של מחאה גוברת, ראה... ראו למשל את אירועי אביב 2000, שמתחילים באוניברסיטאות וממשיכים להיות על המסלול הזה גם היום והם לא זקוקים לאף אחד שיסיט אותם, בטי"ת, מהמסלול שהם כבר נמצאים עליו. מה שמוביל אותם זה מודעות מאוד-מאוד בהירה למצב המבני שבו הם נתונים ושהקהילה שלהם נתונים והמיקום שלהם במערך אזרחות וכוח שהוא בלתי שוויוני, אז זה מצד אחד. אני טוען שהם לא היו זקוקים... בתשובה לשאלתך, עורך דין ג'בארין, הם לא היו זקוקים למישהו שיסית אותם. מצד שני, וזה גם חשוב לי להדגיש, אין פה למיטב הכרתי מצב הפוך שבו הרחוב דוחף את המנהיגים שלו שהם מנותקים והם לא מבינים את הלוך הרוחות למקומות קיצוניים ומיליטנטיים יותר ממה שההנהגה רוצה להיות בהם זה... ולכן אני מתאר את הסיטואציה הזו כמורכבת. מצד אחד זה לא דור שזקוק להסתה לא בת"ו ולא בטי"ת ומצד שני זה גם לא דור שמסית או דוחף את מנהיגיו

¹⁴⁵ עמ' 14589 – 14588 לפרוטוקול ועדת החקירה.

4.א. שייח' ראיד סלאח

1.א.4. מבוא

200. ועדת החקירה הוציאה ביום 27.2.2002 הודעת אזהרה לשייח' ראיד סלאח על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה לפיה:

" **שייח' ראיד סלאח**, ראש העיר אום אל-פחם לשעבר, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האיסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, לרבות בשנים 1998 – 2000, להעברת מסרים חוזרים ונשנים של עידוד השימוש באלימות ואיום באלימות כדרך להשגת מטרות של המיגזר הערבי במדינת ישראל. מסרים אלה התייחסו גם למטרה אשר הוגדרה כשחרור מסגד אל אקצא. בנוסף, ערך אסיפות המוניות והפעיל שיטות תעמולה מתלהמות לעורר אווירה ציבורית משולהבת סביב נושא רגיש זה. בכל האמור לעיל, תרם תרומה ממשית לשילהוב הרוחות ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000.

ב. בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האיסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה לפני אירועי אוקטובר 2000, לרבות בשנים 1998 – 2000, להעברת מסרים השוללים את עצם הלגיטימיות של קיומה של מדינת ישראל ומציגים את המדינה כאוייב. בכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בחודש אוקטובר 2000.

ג. בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האיסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי, עובר לאירועי אוקטובר 2000, להעברת מסרים בדבר קיומו של טבח מתוכנן, כביכול, במסגד אל אקצא ביום 29.9.00. בכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בחודש אוקטובר 2000. כן היה אחראי לדברים אשר שיבחו את התפרצות האלימות הקשה והנרחבת שאירעה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000, עוד בטרם הסתיימו האירועים."

201. שייח' סלאח דוחה את הטענות המופנות אליו באזהרת ועדת החקירה. כמנהיג תנועה דתית – חברתית – פוליטית, השייח' סלאח אינו מקבל בשום אופן את האלימות כדרך פעולה שמטרתה השגת יעדים פוליטיים. האזהרה בעניין מסגד אלאקסא, לרבות הצורך בשחרורו מהכיבוש הישראלי וארגון כנסים המצביעים על הסכנה האורבת למסגד, הינה סוגייה דתית – פוליטית, ואם היא מצביעה על דבר, אז היא חושפת את חוסר ההבנה היסודי למעמדו של מסגד אלאקסא בקרב האמונה המוסלמית, מאמינים מוסלמים, זאת בנוסף למעמדו הפוליטי, כמקום קדוש הנמצא בשטח כבוש. יוצא, שועדת החקירה הכניסה את עצמה לשאלה פוליטית מובהקת, ולמעשה אימוץ תוכן הודעת האזהרה בנושא זה בממצאים ומסקנות ועדת החקירה יש בו נקיטת עמדה פוליטית מובהקת. באשר לטענה המופנית לשייח' סלאח כי מתקיים טבח ביום 29.9.2000, הרי, על סמך ניסיון העבר, והמציאות בשטח, שכללה ירי של צלפים, הריגת שבעה מפגינים,

ופציעת עשרות, אין זה בלתי סביר מבחינת השייח' סלאח לכנות את מה שקרה באותה עת, ומה שעלול היה עוד לקרות, כטבח.

202. ההגנה תטען כי, ועדת החקירה אינה מוסמכת להגיע למסקנה כאמור בהודעת האזהרה וזאת משום שלא עמדה בפניה תשתית עובדתית המבססת את אותה מסקנה. כמו כן, ועדת החקירה לא נתנה משקל ראוי לחומר עובדתי שעמד בפניה, ופעל לטובת השייח' סלאח, באופן שהיה מייתר את הודעת האזהרה על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, ובוודאי בולם הסקת האמור באותה הודעה כמסקנה ו/או כהמלצה כלשהי מצד ועדת החקירה הממלכתית.

203. חובתה של ועדת חקירה ממלכתית, כגוף מנהלי, מעין שיפוטי, הקובע מסקנות הנוגעות לזכויותיהם של אזרחים, לא כל שכן של נבחרי ציבור אשר מלאכתם היא הדיון הציבורי הנוקב, לבסס את מסקנותיה על תשתית עובדתית נאותה, תוך התבססות על חומר רלבנטי. בית המשפט העליון הדגיש חובה זו של רשות מינהלית, המחייבת ועדת חקירה ממלכתית, בעניין **ירונט קווי זהב**¹⁴⁶. באותו עניין נקבע כי משקל הראיות הפוגעות בזכות מסוימות צריכות להיות תואמות את משקל הזכות הנפגעת:

"...מידת הסבירות מחייבת כי המשקל של הנתונים שלפני הרשות יהיה כבד יותר ככל שהחלטה המינהלית מורכבת יותר או פגיעתה קשה יותר. פגיעה קשה במיוחד בזכות יסוד צריכה להתבסס על נתונים מהימנים ומשכנעים במיוחד. בע"ב 2/84, בעמ' 249-250, אמר הנשיא שמגר: "...לגבי שלילתן של זכויות יסוד, לא די בראיות המתפרשות לכאן ולכאן...כגודל הזכות כך גם גודלה ועוצמתה של הראיה, המשמשת יסוד להחלטה בדבר הפחתתה של הזכות".

204. חובת ועדת החקירה היא, אפוא, לאסוף חומר עובדתי רלבנטי לנושא חקירתה, וכן לתת את המשקל הנאות לחומר העובדתי שבפניה. כדברי כב' הנשיא שמגר בפרשת **מיעארי**, בהקשר גוף מעין שיפוטי אחר, ועדת הכנסת בעת נטילת חסינות חבר כנסת, דברים התקפים גם להקשר הנוכחי¹⁴⁷:

"נטילת זכויות בהליך שכזה (מעין שיפוטי- ח'. ג') חייבת להיעשות על בסיס של שיקולים ענייניים, הנבחנים באופן סביר תוך שהם מתייחסים לגופו של העניין הנדון. הדבר גם נובע מדברי בית משפט זה בבג"צ 325/85 שעה שקבע, כי אופייה של ההנמקה מחייב פריסתה של תשתית עובדתית הולמת לפני הוועדה, כדי שזו תשמש בסיס להחלטתה, תשתית עובדתית כזאת צריך שתעמוד גם נוכח עיני המליאה, שעה שהיא דנה אם לקבל את המלצת הוועדה אם לא...כוונת דברים אלה היא לכך, שחומר הראיות נבדק לפני ועדת הכנסת ומליאתה, ועל בסיסו בלבד תתקבל ההחלטה בדבר הסרת החסינות. כך גם כאן: שעה שהכנסת באה ליטול חסינותו של חבר-הכנסת או זכות מזכויותיו...שומה עליה לשקול שיקולים לגופו של עניין על בסיסו של חומר הראיות".

¹⁴⁶ בג"צ 987/94 **ירונט קווי זהב (1992) בע"מ נ' שרת התקשורת, שולמית אלוני** פ"ד מח (5) 412.

¹⁴⁷ בג"צ 620/85 **מיעארי נ' יו"ר הכנסת** פ"ד מא (4) 169, 215.

205. כמו כן, ועדת החקירה פגעה בזכות השייח' סלאח לחופש פולחן ואמונה כשהזהירה אותו בעניין כנסי "אל-אקסא בסכנה", ומכל מקום, ממצא או מסקנה לחובתו ל השייח' סלאח בהקשר הזה יהיה אף הוא בניגוד לדין הנוהג.

2.א.4. שייח' סלאח והתנועה האסלאמית

206. שייח' ראיד סלאח הינו אחד המנהיגים הבולטים בקרב המיעוט הערבי בישראל. הוא כיהן שנים רבות כראש עיריית אום אלפחם, והינו מנהיג התנועה האיסלאמית. לשייח' סלאח תרומה רבה ביותר להפנמת הסולדיריות החברתית על בסיס האמונה הדתית המוסלמית בקרב החברה הערבית בישראל, וכן להבנת תפקידה הרפורמטיבי של הדת המוסלמית בקרב אותה חברה.

207. עו"ד מוסטאפא סוהיל, סגן ראש עיריית אום אל-פחם, התייחס במהלך עדותו בפני ועדת החקירה מיום 12.8.2002 למטרותיה ופועלה של התנועה האסלאמית, שהוא חבר ופעיל מרכזי במסגרתה. עו"ד סוהיל הדגיש בפני ועדת החקירה את תכלית פעילותה של התנועה האסלאמית המבוססת על סולידריות חברתית למען שיפור תנאי חייו של הפרט, ביחוד בעירו אום אל-פחם מקום שהמדינה נכשלה בהצטיינות למלא חובות בסיסיות כלפי אזרחים:

"היום יש לנו בתי ספר באום אל פחם, עשרה בתי ספר יסודיים. אני אומר באחריות, התנועה האסלאמית בנתה שלושה מתוך העשרה האלה. היום אנחנו צריכים שלושה עשר בתי ספר יסודיים, חסרים לנו שלושה. אם לא הייתה התנועה האסלאמית היו חסרים לנו שישה היום והשישה האלה היו במצב קשה. שלושה בתי ספר בנינו, אני אומר שזה סך הכל מתחבר לשלושה, זאת אומרת אנחנו בנינו חמישים אחוז מבית ספר יסודי "עומר אלחטאב", חמישים אחוז מיסודי "אלזהרה", חמישים אחוז מיסודי "אפנצינה" ומחמישים אחוז מיסודי "אבן קלדון". בנינו בתי ספר, באום אל פחם ישנם עשרים מסגדים שכולם נבנו בהתנדבות. אנחנו בנינו למגזר היהודי שם נבנות הכנסיות במימון משרד הדתות, מעולם לא קיבלנו כלשהו לבניית מסגד. אנחנו הקמנו גני ילדים, עשרות גני ילדים. לא היה המונח הזה גני ילדים לגיל הרך, היום יש חוק חינוך חובה לגילאי שלוש ארבע, שזה נכנס לתוקף באום אל פחם רק השנה, אבל עד היום כל הגנים שהיו... לא היה חינוך חובה, זאת אומרת לא היו גנים במגזר הערבי. באום אל פחם היום מתחילים בכיתת הגן... זאת אומרת בגיל חמש. בגיל שלוש וארבע אנחנו בנינו עשרות גנים, קלטנו מאות תלמידים. הקמנו מרפאות, כאשר הרפואה חגגה ועלתה כסף רב לתושבים עניים, הראשונים שהקימו עמותות להקמת מרפאות ציבוריות במחירים שווים לכל נפש היינו אנחנו. סללנו ופתחנו דרכים וכבישים. ואני אומר היום ארבעים אחוז מתשתית הכבישים באום אל פחם שזה מיליונים נסללו בעבודות התנדבותיות ועבודות... כל העבודות שתארתי, הכוח העבודה היה בחינם, זאת אומרת אנשים אחרי שחזרו מעבודה בנו, בשישי שבת בנו, בחגים בנו, בחופשות בנו, זאת אומרת לא היו לנו חופשות. אנחנו מילאנו וואקום אדיר אשר נוצר כתוצאה מהזנחה רבת שנים, הזנחה שאגב עד היום נמצאת, אותו יחס, לא חל שינוי אני אומר אילולא התנועה האסלאמית ואילולא תנועות אחרות בעיר,

ומפלגות אחרות שגם הם תרמו בתחום עבודה התנדבותית, המצב שלנו היה עוד שלושים שנה אחורה.

...
אנחנו מבינים את הדת לא כטכסים בלבד, ולא כתפילה וזהו. בכל... הרבה פסוקים בקוראן, הרבה "חדיפים" (צ.ל. חדיתיים – מ.ד.) של הנביא מוחמד מצווים (אומר משהו בערבית)... מצווים עלינו לעבוד ולעשות. אנחנו רואים את הדין שלנו... את הדת שלנו כדת של עשייה, של יוזמה ושל הקרבה מזמנך, מכספך, מבריאותך למען הציבור ולכן הקמנו ועדת צדקה, כאשר הצדקה היא אחת מחמשת היסודות של הדת שזה: תפילה, צום, חאג' וצדקה (אומר משהו בערבית) כמובן, כלומר שאנחנו מאמינים שאלוהים אחד ובנביא מוחמד. אלה החמשת היסודות, אחד היסודות זה הצדקה שזה מוסד שעליו קמה הכלכלה האסלאמית, כאשר אנחנו פונים בית בית, עוברים מבית ולבית, אוספים שניים וחצי אחוזים מההון של כל אחד ועושים קופה ואחר כך עושים תחקירים של העובדים סוציאליים, בודקים את הנזקקים ומחלקים לנזקקים שזאת עבודה קשה מאוד שעושים אותה בהתנדבות. זה מתוך... הכל מה שאנחנו עושים בעצם נובע מתוך המרכיבים של הדת האסלאם, מתוך האמונה, מתוך המצוות האסלאם."

208. ד"ר דני רבינוביץ' חקר את התנועה האסלאמית בישראל, לרבות את התפתחותה ופועלה באום – אלפחם. ממצאיו של ד"ר רבינוביץ' מראות כי התנועה האסלאמית איננה אך תנועה דתית, אלא היא תנועה חברתית הפועלת למען הקהילה, וליתר דיוק, למען הנזקקים שבתוכה. מדובר בתנועה שבניגוד לתנועות דתיות אחרות במדינה, כולל תנועות יהודיות, אינה פועלת מתוך ובגיבוי מנגנוני המדינה, אלא חרף הגבלתם, כדי לשרת את קהל יעדה, הסובל באופן הבוטה ביותר מאפלייה, הדרה, ומרגלוציה על ידי המדינה ומוסדותיה. התנועה האסלאמית הצליחה, אפוא, להתאים את עקרונותיה הדתיים באופן שאינו מופשט ומנותק מהחברה שבתוכה התנועה חיה. ד"ר רבינוביץ' מציין כי¹⁴⁸:

"התנועה האיסלאמית וש"ס – המקבילה האזרחית במגזר היהודי-מביאות לשיח הציבורי בישראל מופע אחר של התנהגות פוליטית אזרחית. הן עושות זאת בצורה "תמימה", ללא חיבוטים אינטלקטואליים של הגדרות ואפיונים. אך להבדיל מש"ס, שמעורבותה והשפעתה בענייני המדינה התחזקו כל כך עד שהן מאפילות – ובמידה רבה מבטלות – על אופייה האזרחי המקורי של פעילות התנועה, הרי שהתנועה האיסלאמית מנוכרת, וכך בוודאי תישאר, למדינה. לא מן הנמנע, שניכורם של הפלסטינים אזרחי ישראל ממוסדות המדינה, מכוחות השוק הדומיננטיים ומנגישות לאמצעי התקשורת, ימשיך לחזק את הכרתם בפוטנציאל של משולש הכוח הזה לייצר רעות מבחינתם. הכרה כזו עשויה להפוך אותם לקבוצה שכל יתבה בחיזוק המרכיבים האזרחיים שבפעילותה. ואם כך, ייתכן שהדוגמה הארגונית של התנועה האיסלאמית תשמש השראה לתנועות אחרות, שוויוניות יותר, סובלניות יותר, מהותניות יותר..."

המפתח להצלחת האגודה האיסלאמית במגזר הפלסטיני בישראל בשנות השמונים ובראשית שנות התשעים נעוץ בנכונותה לפרוץ את גבולות התחומים, שנתפסו עד אז כדתיים-מסורתיים. העיסוק בשאלות של חינוך, לרבות תמיכה במוסדות לא-דתיים, עדכונים

¹⁴⁸ דני רבינוביץ', "דה טוקוויל באום אל פחם" מתוך יואב פלד ועדי אופיר (עורכים), ישראל: מחברה

מגויסת לחברה אזרחית? (מכון ון ליר, הוצאת הקיבוץ המאוחד 2001), עמ' 350, 359-360, 55 – 355.

וחדוש פניהם, אותת לציבור שהאגודה מייעדת לעצמה תפקיד בייזום שיפורים בטווח נושאים רחב. הרחבה זו של משמעות המושג "תנועה איסלאמית", והחלתה על עניינים שאינם קשורים לדת, העצימו את הרלוונטיות הפוליטית של האגודה. דגם פעולה מעין זה מוכר מפעילותן של תנועות דתיות רדיקליות במקומות רבים בעולם.

אחד החידושים שהביאה האגודה האיסלאמית – בישראל כמו גם במקומות אחרים במזרח התיכון – היה ההתלהבות שהיא גייסה לטיפול בבעיות חברתיות שבעבר היו מוקצות ומושתקות, כדוגמת בעיות סמים וזנות. סוכן ההשתקה המרכזי היה כמובן הציבור הרחב – אזרחים מהוגנים המודעים במידה זו או אחרת לבעיות מביכות, אך מבכרים להתעלם מהן. הקורבנות הישירים, כלומר אלה שנחשפו בגופם למצוקות, שתקו מסיבות אחרות...

ואכן, בשנות השמונים הוקמה באום אל-פחם וחדת "רחמה" – הרחמים- שעניינה טיפול בהתמכרות לסמים, באלכוהוליזם, בעבריינות נוער ובזנות. הוועדה הקימה מרכז קטן לגמילה מסמים, גייסה מנהיגי דת למאבק הסברה כנגד הנגע, והצליחה לגרום להפעלת סנקציות חברתיות כנגד סוחרים. הוועדה ארגנה בעבור מורים, עובדים סוציאליים וסטודנטים קורסים והשתלמויות, שעסקו בהיקף התופעה ובסכנות הטמונות בה. הוועדה גם דאגה לכך, שדרשות יום שישי במסגדים יעסקו בפגיעתם של הסמים.

חלק ניכר מפעולות האגודה האיסלאמית וועדותיה נעשה בהתנדבות. בו-בזמן פיתחה האגודה גם מערכת יעילה ומגוונת של גביית תרומות מהציבור. המכשיר העיקרי היה ועדת ה"זכאת", על שם אחד מחמשת עמודי האיסלאם, הדורש מכל מוסלם להפריש מקצת רווחיו הכספיים והנכסים שצבר במשך שנה לקהילה ולעניינה. השינוי העיקרי בתחום זה התרחש כבר בסוף שנות השבעים: הוועדה החלה לתפקד כמתאמת-על ודאגה לאיסוף הכסף ולתיעולו לנזקקים. היא מינתה אספי כספים שכונתיים והטילה עליהם להעביר מידע על בתי אב הזקוקים לתמיכה כלכלית. במקרים מסוימים שימשו כספי ה"זכאת" לרכישת ביגוד ומזון, ואף למתן מענקים כספיים לנזקקים.

4.א.3. "מסרים לאלימות כדרך להשגת מטרות המגזר הערבי": 1998 - 2000

209. ועדת החקירה מייחסת לשייח' סלאח העברת מסרים לאלימות כדרך להשגת מטרות המגזר הערבי. השייח' סלאח התייחס לעמדת התנועה האסלאמית בכל האמור לשימוש באלימות במהלך עדותו בפני ועדת החקירה מיום 12.8.2002. שייח' סלאח דחה מכל וכל את טענת ועדת החקירה כי התנועה האסלאמית מעודדת שימוש באלימות כאמצעי להשגת מטרות פוליטיות, הוא עמד על עקרונותיה של התנועה האסלאמית, שמטרתם לשפר את חייו של הפרט על פי עקרונות האמונה האסלאמית, תוך פעולה בספירה הרחבה ביותר שהחוק מאפשר¹⁴⁹:

"היה ראיון שערך עיתונאי בשם עבד אל חכים מופיד, ובמשך הפגישה הזאת, הראיון הזה... במשך הראיון הזה... אני מדגיש בצורה ברורה, לא כדי לרצות אף אחד, לא כדי לרצות אף אחד, שוב אני אומר, אלא ככה אני משוכנע כתנועה איסלאמית, אני מדגיש הרבה דברים ברורים... אחד הדברים שאני רוצה להדגיש זה שאנחנו פועלים בשביל לתת חיים טובים, יפים, מתורבתים, לכל

¹⁴⁹ עמ' 15085 לפרוטוקול ועדת החקירה.

חברה הערבית הפלשתינית שלנו, לפי תפיסתנו האיסלאמית, במרווח הכי גדול של החוק, ובו זמנית אני מדגיש שהאסטרטגיה שלנו איננה מקבלת אלימות באופן כללי. באותו ראיון, וזה ראיון שהיה ב-סאוד אל חאק ואל חורייה, העיתון שהראשונים שקוראים אותו הם בני התנועה האיסלאמית, וגם כלל הקוראים וגם מרכזי המחקר והשב"כ, וכולם... ואחרים... זאת אומרת עמדתי ברורה, אינה משובשת בכלל, להפך, אני מאשים את מי שאומר אחרת, שהוא מנסה לשבש את הדברים הברורים שאני אומר, ומסית בצורה מכוונת בצורה שאין לה שום ביסוס."

210. ועדת החקירה סברה במהלך עדותו של שיחי' סלאח בפניה כי "המסרים לאלימות" בין השנים 1998 - 2000 טמונים בדברי השבח להפגנות מול המשטרה באירועים כמו אלה שהיו באל-רוחה (1998), אום - אלסחאלי (1999), לוד (1999), סכנין (2000).¹⁵⁰ שיחי' סלאח הסביר בעדותו כי מדובר בדברי שבח לעמידה איתנה מול מדיניות השלטון, וביחוד מול אלימות המשטרה וביצועיה הברוטליים מול המפגינים.¹⁵¹

"אני מציע גם לך במקביל למה שאתה מציע, שכשאנחנו מדברים במילים כאלה שכבודך אמרת אנחנו לא באים מוואקום. כשאנחנו לומדים מה שמסביבנו, מהמאמרים של אחרים ודיבורים של אחרים והתנהגותם, וכשאנחנו מגלים שישנה קבוצה שחושבת שצריך לשבור את הראש של המגזר הערבי, צריך לשבור את הידיים שלהם כדי שלא ירימו את הראש, וזה נאמר, ואני בטוח שכבודך - יש לך ראיות לכך והוכחות על דברים שנאמרו לפני אירועי אל רוחה, מה זה אומר? זה אומר שהייתה הטפה לשבירת ידינו וראשינו בשביל להשתיק אותנו, ולמרות שהמגזר הערבי שלנו סבל מהגיוס הזה, אנשים פגועים וחללים - אנחנו לא הרמנו ידיים בפני אלה שרצו לשבור לנו את הראש. אנחנו לא השלמנו עם זה, זאת עמדה שצריך לכבד אותנו עליה, ולזה אנחנו מתכוונים כשאנחנו אומרים "לכבד". כשמישהו רוצה לשבור את קיומי בגלל מחשבותי, רק צורת המחשבה שלי בשבילו איננה לגיטימית. רק להתבטא, ולהביא את הכאב זה לא חוקי. איך הוא יגיע למסקנה הזאת? הוא יגיד מהתחלה שהוא יכין סוסים ויכין חיילים וישבור את ראשינו, והרי הודיעו לבית החולים עפולה מהתחלה שיהיו מאורעות יוצאי דופן, הם הודיעו לחדרה, ל"הלל יפה" שיהיו מאורעות יוצאי דופן ושהם יחללו בית ספר, בית ספר שהוא סמל הדמוקרטיה בישראל. הם הפכו אותו ליום של שפיכות דמים בישראל. ואחרי כל מה שעושים נגדינו המגזר הערבי יגיד... ימשיך להגיד: "אנחנו קיימים, אנחנו לא מרימים ידיים"."

211. שיחי' סלאח תיאר בעדותו את המאבק שהוא ואחרים ניהלו באדמות אל-רוחה בשנת 1998. אדמות אל-רוחה הינן אדמות השייכות לתושבים מאום אל-פחם, המעובדות על ידיהם. אדמות אלה מהוות רזרבה אחרונה להתפתחות אום אל-פחם ותושביה. במהלך שנת 1998 בחר הצבא להכריז על אותן אדמות כשטח צבאי סגור, במטרה להופכם לשטח אימונים לצבא. פעולות המחאה שנקטו בהן שיחי' סלאח ואחרים היה הקמת

¹⁵⁰ עמ' 15140 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁵¹ עמ' 15140 - 15141 לפרוטוקול ועדת החקירה.

אוהל מחאה, שהייה בו, הגברת המודעות לסוגיית אדמות אל-רוחה, ופניה אל הרשויות הרלבנטיות. שיחי' סלאח תיאר אותה מחאה בעדותו:

"ראשית, אדמת א-רוחא, כהגדרה, היא האדמה שנשארה כעתודה לבד לעתיד של תושבי אום אל פאחס באופן מיוחד ולתושבי ואדי עארה באופן כללי. לאחר שהוכרז על כל האיזור כשטח צבאי, מצאנו לנכון להכריז בשיטה הלגיטימית, הסירוב והדחייה להכרזה זאת. הקמנו אוהל, אוהל מחאה, על אדמות א-רוחא, במרחק מהכניסה של אום אל פאחס, ומבית הספר התיכון, ...האוהל הזה הוא נמשך כחודש, ואנחנו בו, וקיבלנו הרבה משלחות, אפילו משלחות יהודיות, גם שם. לצערי, לצד האוהל התחלנו להתכתב עם האחראים, ציפינו שאחד מהאחראים ייזכרו שאנחנו באוהל, אבל לצערי אף אחד, אף אחראי לא נענה לנו על אדמות א-רוחא לאחר הקמת האוהל בחודש לערך...

אני אישית נאמתי בתפילה הראשונה של יום שישי, שהוקמה באוהל, באדמות א-רוחא לאחר שהוקם האוהל, ובאופן ברור אני הוכחתי לאנשים והראיתי מהו הערך, מהו הערך של הקרקע בחיי הבן אדם, האנשים, בצד הדתי, מהצד המציאותי שאנחנו חיים בו עכשיו. קראנו לאנשים, לבוא לאוהל, לשמור על נוכחותם ולהשתתף לקבלת המשלחות משאר האיזורים. וזה מה שקרה. היתה תנועה של משלחות, יומית, מתושבי אום אל פאחס, מהיום עד הלילה. חלק ישן באוהל. תוך חודש לא קרה שהיתה התנהגות חריגה מאחד מתושבי אום אל פאחס, כשעברו את הכביש הראשי, שהוא מפרד בין אום אל פאחס ואוהל א-רוחא, שמתרחקת 20 דונם מהכניסה של אום אל פאחס. פעם נוספת, אני אומר לצערי, לא קיבלנו כל תשובה רשמית, אפילו שלילית, מאחראי כלשהו. אני, לאחר כחודש, הייתי כרגיל במשרדי בעירייה, הופתעתי, שמעתי ידיעה, שחלק מהכוחות ממשמר הגבול, מהמשטרה, פירקו את האוהל ואני, טבעי, כאחראי, עזבתי את המשרד, פניתי אל האוהל, מקום האוהל, עברתי דרך כביש אום אל פאחס, הכניסה הראשית של אום אל פאחס היה מצב טבעי, תודעה טבעית, הגעתי לפני האוהל בקילומטר אחד בערך ושם נמנעתי להמשיך את הליכתי לאוהל. מצאתי המון כוחות, אני חשבתי שזה אוהל, אין צורך בהרבה כוחות לפרק אותו. מצאתי הרבה כוחות, סוסים, נשק, סובבים את האוהל. כוחות גדולים סובבים את האוהל. כפי שאמרת, נמנעתי מלהגיע לאוהל. כאשר התקרבת וניסיתי לבקש מאחראי, מהם, שיאפשרו לי להגיע לאוהל כדי לדעת מה קרה, לצערי, לצערי הרב, אני זוכר ארבעה-חמישה ממשמר הגבול, החלו להכות בי מכות רצח. מכות נמרצות, ואני זוכר שאני נפלתי ארצה. אני זוכר שהופל עליי סלע. כמובן, שזה לא מתושבי אום אל פאחס. אני זוכר לאחר מכן, הועברתי לבית החולים. לאחר שהועברתי לבית החולים, אושפזתי לילה שם, חזרתי לעיר אום אל פאחס והתחלנו לטפל בכל ההתפתחויות שקרו. בפעם הראשונה, פעם ראשונה אני נתקל ב-600 פצועים מאום אל פאחס, מתוכם תלמידי בית הספר התיכון. אני ביקרתי בבית הספר התיכון. בית הספר... היה כמו שהיה כשנכנס הצבא. הספרייה היתה בריכת דמים. הריהוט נשבר. יש סימנים של גז... זה מראה על הטרגדיה שנפלה בבית הספר התיכון. לא ציפיתי שיום מן היום, שהשיעור, שהשיעור של ההתנהגות הזה יגיע למימדים אלה של התפרצות בבית הספר. אבל לצערי, זה נהפך לדבר טבעי, ועם זאת, ציפיתי משר התרבות, שר החינוך, שיש בית ספר שיש בו 1,600 תלמידים, יש... רוצים לשאול שאלה, יש פלאפונים, יש פלאפונים. לא השתמש בהם. הוא לא התקשר. ציפיתי משר החינוך להתקשר, לשאול על בריאותם של התלמידים. יותר מזה, עבר חודש, חודשיים. ציפינו שתהיה יוזמה, יוזמות לחקור מה קרה מצד הממשלה, מצד שר כלשהו, שר פנים, אבל לא קרה כלום. לאחר מכן, היתה פנייה מטעם חברי כנסת ערביים

לחקור את הנושא הזה בכנסת, על מנת להקים ועדת חקירה. אפילו
הבקשה זאת נדחתה.”

212. אירועי אל-רוחה הותירו, בנוסף לפצועים הרבים, צלקת עמוקה בקרב תושבי
אום – אלפחם, ובייחוד בקרב תלמידי בית הספר שפרצו אליו כוחות המשטרה. מדובר
באירוע חמור ביותר שאף רשות אחת מרשויות המדינה, ובראשן הרשויות הממונות על
אכיפת החוק, לא מצאו לנכון לחקור ולהעמיד מי מהאחראים לדין. כפי שמציין שיח'
סלאח בעדותו¹⁵²:

”בזמנו, אחרי מאורעות א-רוחא, אחרי שלא מצאנו קול אמיץ, לא
היה קול אמיץ, עד היום אין קול אמיץ שמצדד בצדק אחרי מה
שקרה בא-רוחא, כדי לחקור מה היה שם. מה נאמר אז? נאמר 'לא
ידענו, לא ידענו את האנשים שפצעו את התלמידים.'”

213. מסמכים מודיעיניים שהותרו לעיון¹⁵³, גם הם מדגישים את פעילותה החברתית
של התנועה האסלאמית בהנהגתו של שייח' סלאח, פעילות כגון בניית מרפאות וגני
ילדים. במסמך האמור מצויין כי התנועה האסלאמית מהווה "גופים הממלאים ואקום
חברתי – כלכלי במגזר ומשרתים אותו". אותו מסמך, על אף שמביע, תוך חריגה מסמכות
ואפלייה, עמדה פוליטית שלילית כלפי התנועה האסלאמית, מוצא לנכון לציין את קשריו
הטובים של שייח' סלאח עם המשטרה באזור אום אלפחם "לני"ל יחסי ציבור טובים והוא
זוכה לפופולריות רבה גם בקרב גורמי שלטון במדינה (יחסים טובים עם המשטרה
באזור, עם גורמי משרד הפנים וכיו"ב).”

214. הנה כי כן, אין מדובר בהעברת מסרים לשימוש באלימות כדרך להשגת "מטרות
המגזר הערבי", כפי שטוענת ועדת החקירה. שייח' סלאח הוא מנהיג דתי – חברתי –
פוליטי אשר, הוא עצמו היה קורבן של אלימות השלטון, אין הוא מוכן לקבל את מעמד
קהילתו הנחות במדינה. שייח' סלאח, אפוא, מייצג את כאב ומחאת קהילתו באופן
הדוחה את הדיכוי הברוטלי לאתגור מדיניות הרשויות, מדיניות המייעדת לקהילתו
מעמד מופלה ומודר תוך ריקון מושגיות האזרחות מכל תוכן ממשי.

4.א.4. "שחרור מסגד אל-אקסא"

215. ועדת החקירה מייחסת לשייח' סלאח העברת מסרים המעודדים את השימוש
באלימות, גם למטרה של "שחרור מסגד אל-אקסא". כפי שהובהר לעיל, עמדתו של
השייח' סלאח ברורה, בפני ועדת החקירה, אך חשוב מכך, בפורומים של התנועה

¹⁵² עמ' 15115 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁵³ ראו למשל, מ/ 2117 "אמ"ן מחלקת מחקר – פורום ביטחון פנים – 20.8.98.

האסלאמית עצמה. עמדה זו שוללת באופן קטיגורי את השימוש באלימות למען השגת מטרה כלשהי, לרבות שחרור מסגד אל-אקסא.

216. עמדתו העקרונית של שייח' סלאח מתארת את המציאות באופן מדויק: מסגד אל-אקסא עצמו כפוף לאלימות. אלימות הכיבוש וחייליו המממשים אותו באופן יומי בין אם בחסימת זכות התפילה, ובין באמצעות פריצה לתוכו, ואף הריגת ופציעת אנשים במתחם המסגד, כפי שקרה, למשל, בשנת 1990 ובסוף ספטמבר 2000, בעת ביקור שרון במתחם המסגד ויום לאחריו, ביום 29.9.2000. שייח' סלאח התייחס בעדות לחובה לקרוא לשחרור מסגד אל-אקסא, לרבות החובה הדתית, שחרור מהעוול הנגרם לו על ידי הרשויות, ובראשן הכיבוש¹⁵⁴:

"זאת לא סתם דרישה לגיטימית, אלא היא חובה דתית והנביא המבורך אומר: "מי ששותק על עושק הוא שטן אילם" ואני לא רוצה להיות "שטן אילם". הקריאה לשחרר את מסגד אל-אקסא זאת חובה דתית, כי המסגד הוא חלק מהאמונה של מיליארד וחצי של מוסלמים וערבים והמסגד אל-אקסא בסכנה ואחד מסממני הסכנה הוא שהוא סובל מסכנת השליטה בו, הוא חשוף לפלישה אליו והסכנה הזאת נמצאת יומיום, זה לא יסכן אותו, אלא הוא כבר בסכנה. יש לי שאלה פשוטה: מה דינו של מי שמונע בעד מוסלמי להיכנס למסגד? – אלוהים אומר: "אין יותר עושק, אין יותר מקפח מהאדם שמונע ממוסלמי מלהיכנס ולהתפלל במסגד ואני... כשאני רואה את השורות של החיילים בכל הכניסות למסגד אל-אקסא ומתייחסים לאנשים בגחמות, האם זה מותר? "זה יתפלל וזה לא", האם זה לא השתלטות על מצוות המוסלמי ולעקרונות הקוראן מהשורות האלה של החיילים, מה זה אומר? מה המשמעות של זה? זה להפקיע את השליטה הדתית הקדושה על מסגד אל-אקסא המבורך, ומזה אנחנו סובלים. אני אישית נתקלתי בזה, אני אישית נתקלתי... באיזה זכות... אני אומר את זה בגלוי, באיזה זכות בא חייל, מבקש ממני תעודת זהות, כשאני רוצה להיכנס להתפלל? באיזה זכות? זה המסגד שלי, זה מקום... אני לא נכנסתי לשום מקום, לא התפרצתי לאף בית של מישהו, כדי שיבקשו ממני להזדהות! באיזה זכות באירוע מסוים נותנים לשרון להיכנס עם כוחות ששומרים עליו ואני - מונעים ממני להגיע למסגד אל-אקסא? והדבר דרש ממני להתפלל בפני החיילים, והם מצאו בזה עוד הזדמנות לצחוק עליי, והם שכחו מה שאומר אלוהים: "אין יותר עושק ממי שלא נותן לאדם להתפלל במסגד". לא, אני אומר את זה בגלוי, אל תתעייפו ואל תחפשו ראיות, לא מהעיתונים ולא מהשב"כ, ולא משום מקום אחר. כן, אני קורא לשחרר את מסגד אל-אקסא ממה שהוא סובל!...אני, כתנועה שמכבדת את עצמה, יש לי תפיסה כוללת, על התפיסה הזאת אני מבסס את התנהגותי עד שאני אמות ואפגוש את האלוהים, ומתוך זה - לקרוא לשחרור מסגד אל-אקסא, וזה בתוך הדבר הברור הזה, שנקום ונעשה את תפקידנו במרחב הכי גדול במסגרת החוק."

217. הקריאה "לשחרר את אל-אקסא" הינה חובה דתית ששייח' סלאח מאמין בה באמונה כנה. הרשויות מפרות זכויות מאמינים מוסלמים להתפלל במסגד כדבר שבשגרה. אין השייח' סלאח קורא להשתמש באלימות למען שחרורו של מסגד אל-אקסא, ובאותה

¹⁵⁴ עמ' 98 – 15096 לפרוטוקול ועדת החקירה.

עת אין הוא מתכוון לוותר על זכותו לצאת נגד השליטה במסגד על ידי הכיבוש, כלומר לקרוא לשחרורו של המסגד מהשליטה הלא חוקית, ואף האלימה, בו.

218. מסגד אל-אקסא שנמצא בירושלים המזרחית הינו שטח כבוש על פי המשפט הבינלאומי. מצב בינלאומי זה, שנוצר בעקבות כיבוש ירושלים המזרחית בשנת 1967, אושרר על ידי סדרה של החלטות של מועצת הביטחון באו"ם. החלטות אלו כוללות את החלטת מועצת הביטחון מס' 252 מיום 21.5.1968, עת מועצת הביטחון דרשה מישראל, בין השאר, לא להפקיע שטחים בירושלים המזרחית ולא לשנות את הסטטוס שלה. מועצת הביטחון הדגישה בהחלטתה זו, בין השאר, כי:

"*Reaffirming* that acquisition of territory by military conquest is inadmissible,

1. *Deplores* the failure of Israel to comply with the General Assembly resolutions mentioned above;

2. *Considers* that all legislative and administrative measures and actions taken by Israel, including expropriation of land and properties thereon, which tend to change the legal status of Jerusalem are invalid and cannot change that status;

3. *Urgently calls* upon Israel to rescind all such measures already taken and to desist forthwith from taking any further action which tends to change the status of Jerusalem;..."

219. בהחלטת מועצת הביטחון מס' 267 מיום 3.7.1969, המועצה מבקשת מדינת ישראל לכבד את החלטות העצרת הכללית של האו"ם ואת החלטות מועצת הביטחון בעניין החובה המוטלת על המשינה להימנע מכל צעד המשנה את מעמדה של ירושלים המזרחית המהווה שטח כבוש בניגוד למשפט הבינלאומי:

Reaffirming the established principle that acquisition of territory by military conquest is inadmissible,

1. *Reaffirms* its resolution 252 (1968);

2. *Deplores* the failure of Israel to show any regard for the resolutions of the General Assembly and the Security Council mentioned above;

3. *Censures* in the strongest terms all measures taken to change the status of the City of Jerusalem;

4. *Confirms* that all legislative and administrative measures and actions taken by Israel which purport to alter the status

of Jerusalem, including expropriation of land and properties thereon, are invalid and cannot change that status;

5. *Urgently calls* once more upon Israel to rescind forthwith all measures taken by it which may tend to change the status of the City of Jerusalem, and in future to refrain from all actions likely to have such an effect;

6. *Requests* Israel to inform the Security Council without any further delay of its intentions with regard to the implementation of the provisions of the present resolution;

7. *Determines* that, in the event of a negative response or no response from Israel, the Security Council shall reconvene without delay to consider what further action should be taken in this matter;..."

220. בהחלטת מועצת הביטחון מס' 271 מיום 15.9.1969, המועצה מדגישה את חשיבות מעמדו של מסגד אל-אקסא, כמקום קדוש הנמצא בשטח כבוש, אשר הפגיעה בו עלולה לסכן את השלום הבינלאומי. כן מציינת החלטת מועצת הביטחון האמורה את חובת ישראל לאפשר את שיפוץ, שיקום, והטיפול במסגד אל-אקסא, לרבות על ידי כל קהילה מוסלמית המעוניינת בכך:

"Reaffirming the established principle that acquisition of territory by military conquest is inadmissible,

1. *Reaffirms* its resolutions 252 (1968) and 267 (1969);

2. *Recognizes* that any act of destruction or profanation of the Holy Places, religious buildings and sites in Jerusalem or any encouragement of, or connivance at, any such act may seriously endanger international peace and security;

3. *Determines* that the execrable act of desecration and profanation of the Holy Al-Aqsa Mosque emphasizes the immediate necessity of Israel's desisting from acting in violation of the aforesaid resolutions and rescinding forthwith all measures and actions taken by it designed to alter the status of Jerusalem;

4. *Calls upon* Israel scrupulously to observe the provisions of the Geneva Conventions 1/ and international law governing military occupation and to refrain from causing any hindrance to the discharge of the established functions of the Supreme Moslem Council of Jerusalem, including any co-operation that Council may desire from countries with predominantly Moslem population and from Moslem

communities in relation to its plans for the maintenance and repair of the Islamic Holy Places in Jerusalem;

5. *Condemns* the failure of Israel to comply with the aforementioned resolutions and calls upon it to implement forthwith the provisions of these resolutions;..."

221. בהחלטת מועצת הביטחון מיום 25.9.1971, מס' 298, נקבע, בין השאר, כי מדינת ישראל אינה מקיימת את חובתה ככוח כובש, לרבות חובתה לא להעביר אוכלוסיה לשטח הכבוש:

"Reaffirming the principle that acquisition of territory by military conquest is inadmissible, *Noting with concern* the non-compliance by Israel with the above-mentioned resolutions, *Noting with concern* also that since the adoption of the above-mentioned resolutions Israel has taken further measures designed to change the status and character of the occupied section of Jerusalem.

1. *Reaffirms* its resolutions 252 (1968) and 267 (1969);

2. *Deplores* the failure of Israel to respect the previous resolutions adopted by the United Nations concerning measures and actions by Israel purporting to affect the status of the City of Jerusalem;

3. *Confirms* in the clearest possible terms that all legislative and administrative actions taken by Israel to change the status of the City of Jerusalem, including expropriation of land and properties, transfer of populations and legislation aimed at the incorporation of the occupied section, are totally invalid and cannot change that status;..."

222. מועצת הביטחון של האו"ם הדגישה את מעמדה של ירושלים המזרחית, ובכלל זה מסגד אל-אקסא, כשטח כבוש דווקא בשנת 1980, כאשר הכנסת חוקקה את חוק יסוד: ירושלים בירת ישראל. אז מועצת הביטחון של האו"ם קיבלה שתי החלטות. הראשונה החלטה מס' 476 מיום 30.6.1980, הקובעת, בין השאר, כי:

Bearing in mind the specific status of Jerusalem and, in particular, the need for protection and preservation of the unique spiritual and religious dimension of the Holy Places in the city,

...
Recalling the Fourth Geneva Convention of 12 August 1949 relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War,

Deplores the persistence of Israel, in changing the physical character, demographic composition, institutional structure and the status of the Holy City of Jerusalem,

Gravely concerned over the legislative steps initiated in the Israeli Knesset with the aim of changing the character and status of the Holy City of Jerusalem,

1. *Reaffirms* the overriding necessity to end the prolonged occupation of Arab territories occupied by Israel since 1967, including Jerusalem;

2. *Strongly deplores* the continued refusal of Israel, the occupying Power, to comply with the relevant resolutions of the Security Council and the General Assembly;

3. *Reconfirms* that all legislative and administrative measures and actions taken by Israel, the occupying Power, which purport to alter the character and status of the Holy City of Jerusalem have no legal validity and constitute a flagrant violation of the Fourth Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War and also constitute a serious obstruction to achieving a comprehensive, just and lasting peace in the Middle East;

4. *Reiterates* that all such measures which have altered the geographic, demographic and historical character and status of the Holy City of Jerusalem are null and void and must be rescinded in compliance with the relevant resolutions of the Security Council;

5. *Urgently calls* on Israel, the occupying Power, to abide by this and previous Security Council resolutions and to desist forthwith from persisting in the policy and measures affecting the character and status of the Holy city of Jerusalem;..."

223. החלטת מועצת הביטחון השניה, מס' 478 מיום 20.8.1980, קבעה במפורש כי

חוק היסוד: ירושלים בירת ישראל חסר נפקות, וכי ירושלים המזרחית, לרבות מסגד אל-

אקסא, עדיין בבחינת שטח כבוש:

"Deeply concerned over the enactment of a "basic law" in the Israeli Knesset proclaiming a change in the character and status of the Holy City of Jerusalem, with its implications for peace and security, *Noting* that Israel has not complied with resolution 476 (1980),

...

1. *Censures* in the strongest terms the enactment by Israel of the "basic law" on Jerusalem and the refusal to comply

with relevant Security Council resolutions;

2. *Affirms* that the enactment of the "basic law" by Israel constitutes a violation of international law and does not affect the continued application of the Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War, of 12 August 1949, in the Palestinian and other Arab territories occupied since June 1967, including Jerusalem;

3. *Determines* that all legislative and administrative measures and actions taken by Israel, the occupying Power, which have altered or purport to alter the character and status of the Holy City of Jerusalem, and in particular the recent "basic law" on Jerusalem, are null and void and must be rescinded forthwith;

4. *Affirms also* that this action constitutes a serious obstruction to achieving a comprehensive, just and lasting peace in the Middle East;

5. *Decides* not to recognize the "basic law" and such other actions by Israel that, as a result of this law, seek to alter the character and status of Jerusalem and calls upon:

- (a) All Member States to accept this decision;
- (b) Those States that have established diplomatic missions at Jerusalem to withdraw such missions from the Holy City;..."

רצ"ב החלטות מועצת הביטחון של האו"ם 252, 267, 271, 298, 476, 478 כנספח שסימנו ע/8.

224. עמדותיו של השייח' סלאח, אפוא, בכל הנוגע למעמדו של מתחם מסגד אל-אקסא כשטח כבוש, לא זו בלבד שהיא נובעת מאמונתו הדתית הכנה, אלא היא אף מעוגנת במשפט העמים. לפיכך, קביעת ממצא או מסקנה כלשהי בעניין עמדה זו מצד ועדת החקירה בדו"ח הסופי שלה, בנוסף להיותה עמדה פוליטית, היא תהיה גם משוללת סבירות באופן קיצוני.

5.א.4. אסיפות "אל-אקסא בסכנה"

225. ועדת החקירה מייחסת לשייח' סלאח כי "ערך אסיפות המוניות והפעיל שיטות תעמולה מתלהמות לעורר אווירה ציבורית משולהבת סביב נושא רגיש זה", ובכך תרם תרומה ממשית לשלהוב הרוחות ולהתפרצות האלימה רחבת ההיקף באוקטובר 2000. ועדת החקירה צפתה בכנסים של התנועה האסלאמית תחת הכותרת "אל-אקסא בסכנה", והגיעה למסקנה שבהודעת האזהרה. זאת, חרף העובדה שאותם כנסים התנהלו בסדר מופתי, אליבא דכוחות המשטרה עצמה (ראו להלן). לועדת החקירה יש בעיה עם התוכן שנאמר באותן אסיפות, ולא עם האופן שבו כנסים אלה נערכים. כפי שהובהר

לעיל, ועדת החקירה חודרת לתחום זה בחוסר סמכות ומתוך אפלייה. יתרה מכך, היא טועה גם באשר למסקנתה.

226. תמוה הדבר כי ועדת החקירה מצאה לנכון להזהיר את שי"ח' סלאח בגין "שלהוב רוחות" בכנס, בעוד כנס זה מתנהל, מתחילתו עד סופו, בסדר מופתי. ועדת החקירה לא התייחסה בשאלותיה בעניין כנסי "אל-אקסא בסכנה" להפרת סדר ציבורי כלשהי לקראתם, במהלכם, ולאחריהם. ייתכן, כאמור, כי לועדת החקירה יש מחלוקת עם תוכן הדברים שנאמר באותם כנסים, דברים שאינם מהווים ולא היוו אף פעם, יסוד לעבירת עבירה כלשהי, בין כזאת הקשורה בהפרת הסדר הציבורי, ובין כזאת הכלולה במסגרת הביטוי שאינו כדוין. מחלוקת זו אין בכוחה להסמיך את ועדת החקירה להתערב בזכות שי"ח' סלאח, ושאר חברי התנועה האסלאמית, לחופש האמונה, הפולחן, והביטוי בין כפרטים ובין במסגרת קהילה.

227. אכן, שי"ח' סלאח מאמין כי מסגד אל-אקסא בסכנה. אמונה זו מתבססת על חובתו הדתית להשתתף במאמץ לשמור על אותו מקום קדוש, וכן ממידע קונקרטי המצוי אף בעיתונות הישראלית. שי"ח' סלאח ציין את אותן סכנות המרחפות מעל מסגד אל-אקסא, אשר מקורן ברשויות השלטון מחד, ומקבוצות מסוכנות בקרב החברה היהודית מאידך. קבוצות אלו הוכיחו בעבר את מידת מסוכנותן בעת פעילותם הטרוריסטית במחתרת היהודית באמצע שנות השמונים¹⁵⁵:

"העניין מתבסס על שאלה האם יש ראיות ואירועים שמוכיחים שמסגד אל-אקסא בסכנה או לא. אם יש ראיות ויש מעשים, אז התשובה היא ברורה. לפי תפיסתי, איך אני רואה ותופס את המציאות סביב מסגד אל-אקסא, אני אגיד – כן, כן, מסגד אל-אקסא בסכנה ותרשה לי להגיד את זה בצורה ברורה, אני מקווה לא להביך אף אחד בתשובתי – אני בעל מסגד אל-אקסא, אני כאומה המוסלמית, אנחנו הבעלים של מסגד אל-אקסא, לכן אני היחידי שיכול להכריע אם מסגד אל-אקסא בסכנה או לא, אני היחידי שיכול להחליט בנושא הזה, כי אני בעל המסגד. אני לבד יודע מה מובנו של מסגד אל-אקסא באמונתי, ולכן אני לבד יכול להחליט למה מסגד אל-אקסא בסכנה ואיך, וזה דבר שנותן לי להרגיש שמסגד אל-אקסא בסכנה מהרבה סיבות. אני אזכיר אותן במהרה... הסיבות שבגללן, או שאני מדגיש אותן... ואני עוד פעם אומר שאלה לא ניירות פרטיים שישנם בכיסי, אלה הם ניירות שנמצאים ומפורסמים בפני כל קורא הגון. דוגמה אחת: בשנת 2000 העיתונים העבריים כתבו ראיון... הם... היה שוני בגרסאות בין 'מעריב' ל-'ידיעות' ובין שאר העיתונים, אבל הרעיון הכללי שבפעם הראשונה בהיסטוריה של מועצת החכמים הגדולים ידונו בעניין הקמת בית הכנסת ליד מסגד אל-אקסא, וזאת לפי דרישת החכם הגדול של חיפה, שאר יישוב הכהן. זאת דוגמה. לפי תפיסתי זאת לא רק סכנה – זאת סכנה שצועקת. אתן דוגמה אחרת: בתאריך השביעי לינואר 2001 בעיתון 'ידיעות אחרונות' בעמוד תשע... אני אתרגם קטע ממה שנכתב שם, החכם רבינוביץ', חכם הכותל לפי מה שכותב העיתון, קיבל מידע ממקור מכובד בשב"כ, לפי המידע הזה... המידע הזה נמצא אצל המשטרה הישראלית בירושלים ותוכנו של המידע שישנן קבוצות יהודיות שמצפים שיעשו מעשי חבלה כנגד מסגד אל-אקסא.

¹⁵⁵ עמ' 95-15091 לפרוטוקול ועדת החקירה.

זה לא מה שאני אומר, השב"כ אומר את זה. האולם סוער על השב"כ, את הדברים האלה לא אני אומר, אלא השב"כ. אני אתן עוד דוגמה: מוסיף עיתון 'ידיעות אחרונות', מאותו תאריך, השביעי לינואר 2001, תחקיר של יזהר בר שמגלה שהמדינה מממנת בצורה משותפת מוסדות יהודיים שעובדים על הבנייה מחדש של המזבח, ואפרופו ועדת המזבח הינה ממומנת על ידי משרד הדתות הישראלי, לא אירופאי, לא אמריקאי, אלא ישראלי, ובכן הסכנה הזאת היא לא... אמירת הסכנה זאת לא התנהגות פרטית ולא כדי לצאת במילים עוינות, אלא ישנם מעשים בשטח שמהווים סכנה, והם במימון משרד הדתות הישראלי. אני לא אומר את זה, אלא 'ידיעות' אומר את זה בשביעי לינואר 2001, עיתון 'הארץ' אומר... כרמי גילון אומר את זה, ואסף חפץ גם, והם מזהירים בפני פעילויות חבלה במתחם מסגד אל-אקצא בהסתמך על אמירות של רבנים יהודים, מה זה אומר? האם זאת סכנה או לא סכנה? תוסיף לכך... אני מדבר על הנקודה הזאת בצורת שאלה, כשאני שומע את נשיא המדינה עצמו, הנשיא הנוכחי, משה קצב, שקורא לחלוקת מסגד אל-אקצא בין המוסלמים והיהודים, כמו שחילקו במסגד אל חארם אל איברהימי בחברון. האם זאת סכנה או לא? האם זו סתם אמירה של מישהו מהרחוב או של מישהו שנבחר כנשיא מדינה? אני אתן עוד דוגמה... בעיתון 'ידיעות אחרונות' ב-21 למאי 2001, בדיוק כך, הכותרת: "שרון קיבל מפה לבנות בית כנסת במסגד אל-אקצא", זה אומר ששרון קיבל מפה לבנות בית כנסת במסגד אל-אקצא ושומרים את המפה הזאת בסודיות גמורה, כי מי שהגיש אותה, מקווה שאחרי שהיא תאושר, תהפוך להיות המבנה של בית המקדש החדש והם יגישו אותה לאישור בועדת התכנון האזורית בירושלים. זאת סכנה או לא? אני תמה... יש לנו פתגם שאומר: "משוגע ידבר ואדם שקול ישמע", זאת סכנה או לא? ויש לי עוד הערה... הערה מאוד כואבת ותרשו לי... אני יודע שאנחנו פה עם כבוד השופטים המכובדים, אנחנו לא סתם באנו לדבר מילים, לא סתם באנו להגיד מילים, אנחנו באים להציג דברים שמדאיגים את הכלל. אחרי הראשון לאוקטובר 2000, בדיוק אחרי הראשון לאוקטובר 2000, המוסדות הישראליים השונים מונעים הכנסת כל חומר בנייה ושיפוץ חיוניים לתוך מסגד אל-אקצא. אני שואל שאלה פשוטה: אם כיום אנחנו מגלים שהציורים ההיסטוריים בכיפת הסלע, שהארכיאולוגים חושבים שהיא אחת המקומות הכי יפים בעולם, אם אלה מתבלים, אם השיש ההיסטורי מתחיל להתבלות, אם התחילו להיווצר סדקים, אם הקישוטים ההיסטוריים התחילו ליפול, מי נושא באחריות? התשובה שלי... יש לי את התשובה וגם השאלה... מי שמונע הכנסת חומרי בניין מתחילת אוקטובר 2000, הוא זה שיישא באחריות, הוא האשם היחידי שגורם לאל-אקצא להיות בסכנה. מי זה? אנחנו לא שואלים על מישהו וירטואלי, אנחנו שואלים על מוסד, מוסד שיש לו שם שהוא ממשלת ישראל שמיישמת את הקיפוח הזה ואת העושק הזה על מסגד אל-אקצא..."

228. כנסי התנועה האסלאמית "אל-אקסא בסכנה" החלו להתקיים בשנת 1997.

באותה שנה התפרסם בעיתון "ידיעות אחרונות" ראיון עם מפכ"ל המשטרה היוצא, אסף חפץ, בו הוא מתריע מפני "גורמים בימין הקיצוני מתכננים לפגוע במסגדים בהר הבית"¹⁵⁶. העיתון דיווח כי:

"...ידוע לנו שיש גורמים בימין הקיצוני שמתכננים לפגוע במסגדי הר – הבית". כך מגלה מפכ"ל המשטרה, רב – ניצב אסף חפץ, בראיון ל"ידיעות אחרונות" לקראת פרישתו מהשירות בשבוע הבא. "צריך

¹⁵⁶ ראו מ/ 4251. דורון מאירי "גורמים בימין הקיצוני מתכננים לפגוע במסגדים בהר הבית" ידיעות

לפקוח עין על גורמים בימין הקיצוני שמפתחים את רעיון
"הגאולה", מזהיר חפץ".

229. באוקטובר 99 דיווח עיתון "הארץ" על "פעילי ימין [ה]מנסים לרכוש חלקה בתוך מתחם הר – הבית"¹⁵⁷. בעיתון דווח כי "במרכז היוזמה עומדת אסתר אבוטבול, לשעבר יו"ר סניף התחיה בירושלים ומהפעילים הוותיקים של תנועת נאמני הר הבית בראשות גרשון סלומון". באותו חודש דיווח עיתון מעריב על השתתפות ראש הממשלה אהוד ברק בטקס חגיגי לרגלי הר הבית¹⁵⁸. במעריב דווח כי "לדברי מקורות מדיניים מנסה ברק, בעצם השתתפותו, לאותת לפלשתינים, כי אינו מתכוון לוותר על ריבונות ישראל בירושלים ובאזור הר הבית." בספטמבר 2000 דיווח עיתון הארץ כי "הרבנות תחל לדון השבוע בהקמת בית כנסת על הר הבית"¹⁵⁹. הארץ דיווח כי :

"ועדת הרבנים, שמועצת הרבנות הראשית מינתה לבדיקת אפשרות הקמת בית כנסת על הר הבית, תתכנס מחרתיים לדיון ראשון. חברי הוועדה הרב שאר ישוב הכהן, רבה הראשי של חיפה, והרב שמואל אליהו, רבה הראשי של צפת ובנו של הרב הראשי לשעבר מרדכי אליהו, תומכים בהקמת בית כנסת על הר הבית... החלטות הוועדה יהיו בגדר המלצות שיובאו לדיון במועצת הרבנות הראשית. המנדט של הוועדה הוגדר בצורה רחבה: "בדיקת כל הדרכים למימוש ריבונותנו וזכויותינו על הר הבית".

230. בינואר 2001 פירסם "ידיעות אחרונות" ידיעה אודות סיכון לפיגוע מצד גורמים יהודים קיצוניים במסגד אל-אקסא תחת הכותרת "רב הכותל: יש סכנה לפיגוע יהודי בה הבית"¹⁶⁰. "ידיעות אחרונות" דיווח כי "רב הכותל והמקומות הקדושים, שמואל רבינוביץ', טוען, כי בידי השב"כ יש מידע על קיצונים יהודים שעלולים לבצע פיגוע בהר הבית. הרב רבינוביץ' סיפר, כי את המידע הוא קיבל מידי גורם בכיר בשב"כ. לדבריו, המידע הזה מצוי גם בידי משטרת ירושלים." במאי 2001 פירסם עיתון ידיעות אחרונות ידיעה על קבלת שרון תוכנית לבניית בית כנסת על הר הבית¹⁶¹. העיתון דיווח, בין השאר, כי :

"ראש הממשלה, אריאל שרון, קיבל השבוע לידיו תוכנית לבניית בית כנסת על הר הבית. התוכנית נשמרה בסודיות רבה משום שיוזמיה מקווים, כדבריהם, ש"אישורה יהווה בסיס להקמת בית המקדש השלישי". בימים הקרובים תוגש התוכנית לאישורה של הוועדה המחוזית לתיכנון ולבנייה בירושלים. התוכנית נעשתה על ידי גדעון חרל"פ, האדריכל של מינהלת הרובע היהודי בעיר העתיקה, גוף ממשלתי הכפוף למשרד השיכון. לתוכנית "מבצע בראשית", כבר נבחר מנהל פרויקט, אחד המשרדים המובילים בארץ, ומהנדס מדידות."

¹⁵⁷ נדב שרגאי "פעילי ימין מנסים לרכוש חלקה בתוך מתחם הר הבית" הארץ 1.10.1999.

¹⁵⁸ יעקב גלנטי "ברק ישתתף היום בטקס חגיגי לרגלי הר הבית" מעריב 3.10.1999.

¹⁵⁹ נדב שרגאי "הרבנות תחל לדון השבוע בהקמת בית כנסת על הר הבית" הארץ 3.9.2000.

¹⁶⁰ רמי חזות "רב הכותל: יש סכנה לפיגוע יהודי בהר הבית" ידיעות אחרונות 7.1.2001.

¹⁶¹ עופר פטרסבורג "שרון קיבל תוכנית לבניית בית כנסת על הר-הבית" ידיעות אחרונות 21.5.2001.

231. מסגד אל-אקסא מהווה נדבך מרכזי באמונתו של כל מוסלמי. אחד משלושת המקומות הקדושים ביותר למוסלמים לפי הדת המוסלמית. ככזה, המטען האמוני והרגשי כלפי המסגד קיים ממילא, ללא צורך ב"שלהוב" רוחות כלשהן. שייחי' סלאח מבהיר בעדותו כי כל מוסלמי מודע למעמדו המיוחד של מסגד אל-אקסא על פי הדת המוסלמית, וכן למצבו הפוליטי כמקום קדוש הנמצא תחת כיבוש. לפיכך, לא ברור כיצד אותם כנסים "יסיתו" או "ישלהבו" את אותו מטען הקיים ממילא. באי כנס "אל-אקסא בסכנה" רובם ככולם אנשים דתיים המודעים למיקומו של המסגד באמונתם, ובוודאי מודעים לעובדה הגלויה שהמסגד נמצא תחת הכיבוש הישראלי. שייחי' סלאח מציין בעדותו גם, ובצדק, את תהייתו על חקירת ועדת החקירה בעניין עמדתו כלפי מסגד אל-אקסא, אך מתעלמת מדברים אחרים רלבנטיים לנושא "שלהוב הרוחות סביב נושא רגיש זה", כמו ביקור שרון במתחם המסגד ביום 28.9.2000, והתרת ביקור זה על ידי ראש הממשלה דאז אהוד ברק¹⁶²:

"אל-אקסא זו לא רק זכות בתוך תוכי, מסגד אל-אקסא נמצא בתוך כל מוסלמי וערבי, הם אינם צריכים אותי כדי שאגיד להם שירימו את הקול שלהם. זו זכות בשל עצמה, כדי להרים קול של כל מוסלמי, ערבי, פלשתיני, הם אינם צריכים אותי כדי להלהיב אותם, הם ירימו את הקול שלהם, אז חובתי כאחראי במגזר הערבי שלנו לפני כל זה, ואחריותי בפני האלוהים, מחייבת אותי להתריע בפני כל סכנה ואני אומר באופן ברור וגלוי – כל השיטות הלגיטימיות בדינו, אני אומר שאל-אקסא בסכנה. זה בא כשיטה להדגשה... להדגשה שאל-אקסא בסכנה ומי אמר שאנחנו בתנועה האיסלאמית בלבד אימצנו את שיטת הפסטיבלים? בשנת 97, בדיוק כאשר גילינו שישנן חפירות בתעלה השנייה באל-אקסא, מה היתה התגובה? – ערכנו אסיפת עיתונאים כללית, בינלאומית ואני צילמתי בוידאו, לא במצלמה נסתרת, צילמתי את התעלה ואני אמרתי שחלק מהאחראים... ואני הזהרתי אותם שלא ישלימו את החפירה הזאת ואני הצגתי את הוידאו ואת התמונות... ודוגמה אחרת – אנחנו לא יוצאים רק (לא ברור) על אל-אקסא, אנחנו מדגישים את המציאות המרה, על המצב הקשה והמסוכן, שאל-אקסא בסכנה. כמו כן במהלך פעילותנו אנחנו כתבנו הרבה מאמרים על אל-אקסא ואני אישית התחלתי לכתוב משנת 97, בכותרת: "כצעד מבורך אל אל-אקסא המבורך", מארבעים פרקים... כתבתי ארבעים פרקים בשנת-97, ארבעים פרקים, כפי יכולתי נתתי את העובדות ההיסטוריות והמציאות שאנחנו נמצאים, וזאת גם שיטה אחרת מהפעילות שלנו סביב הדגשה בנושא הזה וזה תוך הפסטיבלים, הפסטיבלים התחילו ב-97 ונמשכים עד 2001, גם אחרי הריגת שלוש עשרה אנשים מבנינו... אני מתפלא... אני מתפלא שחוקרים אותי בנושא אל-אקסא, מפני שאני דיברתי "אל-אקסא בסכנה", אבל אילו אריאל שרון כראש ממשלה, שהתפרץ לאל-אקסא ולאחר מכן קרו כל אירועי הדמים במסגד אל-אקסא, ומשם התפשטו כל האירועים, האם יש בנאדם שהוא מעל לצדק, מעל לחוק?..."

232. ד"ר רבינוביץ' חלק באופן קטיגורי על גישת ועדת החקירה בשאלה אודות כנסי "אל-אקסא בסכנה" של התנועה האסלאמית¹⁶³. במהלך עדותו בפני ועדת החקירה, עמד

¹⁶² עמ' 102 – 15100 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁶³ גישה שהתאפיינה לא אחת בזלזול המבוסס על ידע מוטה או על בורות גלויה ראו, למשל, דברי השופט אור בעמ' 14746 לפרוטוקול ועדת החקירה.

ד"ר רבינוביץ' לא רק על חשיבות מסגד אל-אקסא לשייח' סלאח והתנועה האסלאמית, אלא גם על מודעות חברי התנועה לשיח הישראלי סביב אותו מסגד אל-אקסא, בין השאר, כפי ששיח זה לידי ביטוי בידיעות העיתונאיות שפורטו לעיל¹⁶⁴:

"הסוגייה שעומדת על הפרק ואני חושב שהיא באה... והיא באה לידי ביטוי גם בצורה שחברי הועדה ניסחו את השאלות שלהם, זה האם יש כאן הגזמה מודעת, האם... אולי אפילו הגזמה צינית מצדם של מנהיגי התנועה האיסלמית, שלקחו את מה שקורה סביב הר הבית וכדי לעשות בו קרדום, לחפור בו בעבודתם הפוליטית – ניפחו את זה מעבר לכל פרופורציה. כאן אני טוען באופן קטגורי שלא, שמי שיטען שנעשתה כאן הגזמה מודעת וצינית מצדם, מתעלם מכמה נושאים שהם בעיניי מאוד-מאוד מרכזיים בתודעה שלהם וחייבים להבין אותם. אפשר כמובן, שוב, לנהל איתם ויכוחים האם הם מפרשים אותם במינון הכי מדויק, אבל אני חושב שאי אפשר להתעלם מהעובדה שעולם התודעה שלהם סביב הר הבית בנוי מכמה דברים מאוד-מאוד מרכזיים, אני חושב שחלק מהם עלו בפני הועדה, אני אמנה אותם בקיצור. קודם כל כמובן זה מדובר במתחם השני בקדושתו לאיסלאם. "המקום השני מבחינת קדושתו" (ערבית), הדברים ידועים. שנית, יש להם תחושת חרדה שנובעת מעצם נוכחות הכיבוש בירושלים וגם מהעמידות שלו לאורך זמן. שלישי, יותר מפלשתינאים אחרים ומערבים בכלל, הם... יש להם תחושה, לאנשי התנועה האיסלמית, שהם מודעים ביתר אינטנסיביות ואולי גם ביתר דיוק למיקום המרכזי שיש ביניהם להר הבית בשיח הישראלי. הם רואים את עצמם כשומרים מטווח קרוב על תחום... או כמודעים מטווח קרוב על תחום... שיח על הר הבית בתוך ישראל, שאחיהם הערבים במקומות אחרים לא מספיק קרובים, לא מספיק מבינים עברית, לא מספיק מתעניינים... "נרדמו בשמירה". אני חושב שכניסת חיילים ושוטרים ישראלים... עצם הכניסה למתחם נראית בעיניהם נוראה, שלא לדבר על מקרי הרג בידי שוטרים וחיילים. העובדה שמפעם לפעם, תחת ארגומנטים כאלה ואחרים השלטונות מונעים כניסה של מתפללים למתחם, היא נקלטת אצלם... שבו, בפרשנות שלהם, כאירוע... כתהליך מאוד-מאוד משמעותי."

233. כנסי "אל-אקסא בסכנה" של התנועה האסלאמית הם כנסים דתיים. בכנסים אלה מתייחסים לנושאים פוליטיים במובן שהדברים שנאמרים בהם מהווים ביקורת ומחאה על מדיניות הדיכוי של השלטון. דבריו של שייח' סלאח במהלך כנס "אל-אקסא בסכנה" בספטמבר 2000 ממחיש את ביקורת ומחאת התנועה האסלאמית, ושל השייח' כמובן, בכל האמור למדיניות הדיכוי של השלטון כנגד המיעוט הערבי בישראל בכלל, וחברי התנועה האסלאמית, ובראשם שייח' סלאח, בפרט¹⁶⁵:

"נאמר בבהירות רבה ובכל הכנות, מנגנוני השלטון פתחו במלחמת הסתה זאת בניסיון להזהיר אנשים מלבוא להשתתף בעצרת הגדולה הזאת. אומר כך, בעזרת השם, ריבון העולמים, אנשינו, נוכחותכם הינה התשובה ההולמת ביותר למפח הנפש וכישלונם של מנגנוני השלטון. נוכחותכם המבורכת בעשרות אלפים, הינה זעקה בפני הפרובוקציה הפוליטית, בפני הרדיפה הדתית, בפני האפליה הגזעית נגד הציבור הערבי. נוכחותכם הינה זעקה בפניהם. אתם ואני אומרים לכל מנגנוני השלטון העושקים אשר מסיתים נגדנו –

¹⁶⁴ עמ' 95 – 15094 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁶⁵ ראו מ/ 2064.

יתכערו פניכם ותופר מזימתכם ויפלו מסיבות העיתונאים המסיתות שלכם.

234. ועדת החקירה תהתה אודות השימוש בטרמינולוגיה שתכליתה הקרבה למען מסגד אל-אקסא¹⁶⁶, למשל המונח פדאא' (הקרבה). שיח' סלאח הסביר את המשמעות המטאפורית האינהרנטית של השפה הערבית בכלל, ושל המונח האמור בפרט. כך גם ד"ר אליאס עטאללה, מומחה בכיר לשפה הערבית, אשר הוגשה מטעמו חוות דעת אודות ההתפתחות שעברה ועוברת השפה הערבית, ובייחוד לעניין משמעותם של מונחים מסויימים באותה שפה, לרבות המונח פדאא'. ד"ר עטאללה מציין בחוות דעתו לעניין מונח זה כי מדובר במונח שנעשה שימוש בו על מנת לתאר את יוקרת וחשיבות הנושא המדובר¹⁶⁷:

فدى - فداء - فداء - فداء' (פדה - פדיון):

פידא - פידאא' הן מבין המלים שנחשפו לוויסות במשמעות עד כדי שפל המדרגה, שהרי אם ה"פידא" באמצעות "כבש הקורבן" מחייב קורבן, וכאן הכוונה למהלך יישומי, נמצא כי היישום נעלם מהמעשה בהקשר אחר, מפני שהמלה רוקנה ממשמעותה והייתה לנבובה והיא נאמרת לאהובה או לשליט או לכל דבר יקר אחר, ובשירה הערבית ובלשון העממי שלנו יותר מדוגמא להורדה הסמינטית. כך בשירה הערבית הקלאסית, וגם בשירת אלמותנבי, ואחרים, כולל המשורר הלבנוני בן המאה העשרים בישראל אלח'ורי, שגרם לאהובה לפדות את אהובה בנפשה, וכאן המשורר אינו מסתפק בהקרבת עצמו למען האהוב, כי אם גם את אביו ואמו. הערבים הרבו להשתמש "באבי אתה ובאמי", והמדקדקים מגדירים את ה"בית" כאות הפדיה או ההקרבה.

משימושים אלו - והם נפוצים - אנו מסיקים כי האומר אינו מתכוון לתוכן המילולי של המילים, וכי אלה רק ביטויים לשוניים שיש בהם הגזמה רבה ופרגון רב.

ראה פירוש "פידא" ב: : שרוני אברהם, המילון המקיף, ערבי-עברי שרוני:

فدى : גאל את. פדה את (שבוי וכדומה). שחרר את.

فداء بنفسه : הקריב חייו למענו. אמר לו אני כפרתך.

فدت نفسها من زوجها : פדתה את עצמה מבעלה על ידי תשלום כסף כדי שיתן לה גט.

235. מסגד אל-אקסא, אפוא, מהווה נדבך מרכזי באמונתו הדתית הכנה של שיח' סלאח והתנועה האסלאמית. הוכח בפני ועדת החקירה כי, אכן נשקפת סכנה למסגד אל-אקסא, הן מגורמי שלטון בישראל והן מקבוצות מסוכנות מקרב החברה היהודית. מסגד אל-אקסא נמצא תחת הכיבוש הישראלי. מדי פעם נכנסים אליו כוחות ישראלים, כניסה שלא אחת הסתיימה בהרוגים ופצועים במתחם המסגד עצמו. הגישה אליו חסומה, הן בפני מתפללים, וגם מפני מי שמנסים לשמור עליו מפני התבלות. קבוצות מסוכנות

¹⁶⁶ עמ' 15136 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁶⁷ ראו מ/ 4252.

בחברה היהודית מבקשות ל"חדש ימי קדם" על ידי בניית בית המקדש במקום מסגד אל-אקסא. לגורמים אלה נגישות קלה לרשויות השלטון. רבנים מרכזיים בישראל מבקשים לבנות בית כנסת במתחם מסגד אל-אקסא כדי "להבטיח את ריבונות ישראל" שם, בניגוד למשפט הבינלאומי.

236. אך גם אם נניח כי אין כל סכנה למסגד אל-אקסא, עדיין עומדת בעינה השאלה מה לועדת חקירה ממלכתית ולכנס דתי של תנועה דתית – חברתית? כל זאת, כאשר כנסים אלה מתנהלים בסדר מופתי, ולא נעברת במסגרתם עבירה על החוק, אלא מובעות בו אמונות דתיות ועמדות פוליטיות המתגרות את מדיניות הדיכוי של השלטון.

237. שייח' סלאח, יחד עם התנועה האיסלאמית, מממשים, למעשה, את זכותם לחופש דת ואמונה כאשר הם מארגנים ומשתתפים בכנסי "אל-אקסא בסכנה". כאמור, מסגד אל-אקסא מהווה נדבך מרכזי באמונתו של המוסלמי הדתי. אדם שהוא מוסלמי ודתי יראה כחובה השמירה על מקומות קדושים, לא כל שכן כאשר מדובר במקום קדוש וייחודי באמונה המוסלמית כמו מסגד אל-אקסא. הזכות לחופש דת מוכרת במשפט הישראלי כזכות יסוד, ועל כן אין להכיר בה לטובת ציבור מסויים בלבד, הוא הציבור הדומיננטי, שכן אז הכרה זו איננה שונה מאפלייה רגילה. בעניין **תנועת נאמני הר הבית ואח' נ' ממשלת ישראל ואח'**¹⁶⁸ קבע בית המשפט העליון כי חופש הפולחן הינו זכות היסוד השווה ודומה במעמדו לזכות היסוד של חופש הביטוי. עוד קבע בית המשפט העליון, כי הגבלת חופש הפולחן והאמונה, כמוהו כמו הגבלת חופש הביטוי, דורש התקיימות של מבחן הוודאות הקרובה לפגיעה באינטרס אחר, ובעיקר אינטרס שלום הציבור:

"חופש הפולחן, כביטוי של חופש הדת, הוא אחד מזכויות היסוד, כמו חופש הביטוי. בעצם, חופש הפולחן הוא היבט, או שלוחה, של חופש הביטוי. אדם מבטא את עצמו, בתחום האמונה הדתית, באמצעות הפולחן הדתי. ביטוי כזה חשוב לאדם ולחברה לא פחות מאשר ביטוי של כל אמונה אחרת או של דעה כלשהי... המסקנה היא שיש להגן על חופש הפולחן כמו על חופש הביטוי. אכן, אין הצדקה עניינית לעשות בעניין הנדון הבחנה בין חופש זה לחופש זה. נוסחת האיזון ההולמת את חופש הביטוי הולמת גם את חופש הפולחן... מכאן נובעת ההלכה לעניין האפשרות לפגוע בחופש הפולחן. וכך הציג אותה הנשיא ברק בבג"ץ 2725/93 **סלומון נ' מפקד מחוז ירושלים, משטרת ישראל ואח'**, בעמ' 369:

"... מקום בו קיימת ודאות קרובה לכך כי ייגרם נזק ממשי לאינטרס הציבורי אם זכות האדם לפולחן דתי ולחופש ביטוי תמומש, ניתן להגביל את זכות האדם כדי לקיים את האינטרס הציבורי..."

238. לא יכולה להיות מחלוקת, אפוא, בדבר מרכזיותו של מסגד אל-אקסא באמונתו של אדם מוסלמי דתי. יתרה מכך, גם לא יכולה להיות סכנה כלשהי לשלום הציבור מעריכת אותם כנסים, כפי שעולה מעדויותיהם של אנשים משטרה בכירים במחוז

¹⁶⁸ בג"ץ 7128/96 **תנועת נאמני הר הבית נ' ממשלת ישראל ואח'** פ"ד נא (2) 509, 24 – 522.

הצפוני. כך, למשל, העיד מפקד המחוז הצפוני במשטרה, אליק רון, ביום 23.7.2002 בפני ועדת החקירה, כי כנסי "אל-אקסא בסכנה", שנערכו מדי שנה מאז 1997, התנהלו בסדר מופתי¹⁶⁹:

"עו"ד דלאל: מר רון, אני עורך דין מרואן דלאל, מטעם חברי הכנסת בשארה, דהמשה והשיחי' ראאד. אני רוצה לשאול אותך כמה שאלות לדברים שעלו מעדותיך בפני ועדת החקירה. אני אתחיל מנושא ה-'מהראג'אניס', מה שאתה קראת לו, שזה הכנסים... 'מהראג'אני' אגב, זה פסטיבל בערבית, שאל-אקסא בסכנה. אתה יודע שהכנס האחרון לפני האירועים התנהל באופן מופתי, בסדר מופתי? אליק רון: צריך להבדיל בין סדר מופתי... עו"ד דלאל: האם אתה יודע שזה התנהל בסדר מופתי או לא? כי יש עדויות שכן התנהל בסדר מופתי. אליק רון: אני לא מדבר על סדר, סדר מופתי היה תמיד במהראג'אניס, סדר... עו"ד דלאל: לא... אליק רון: סדר למופת... עו"ד דלאל: לא, יענה על השאלה כפי שהיא. אליק רון: כן. כן. השופט תאודור אור: התשובה היא "כן". עו"ד דלאל: כן. אתה יודע שהכנס הזה התקיים שנים על... כמה שנים לפני אירועי אוקטובר ובמהלך כל השנים הוא התנהל בסדר מופתי? אליק רון: כן."

239. בדומה לכך, העיד מפקד מג"ב בצפון, בנצי סאו, בפני ועדת החקירה ביום 10.7.2002, כי כנסי "אל-אקסא בסכנה" התנהלו בסדר מופתי, מדי שנה:

"עו"ד דלאל: טוב, תודה. שנייה. טוב, אני אעבור לשאלה הבאה. אתה הזכרת בעדות שלך בפני אוספי החומר את עניין המהראג'אניס, או את עניין הכנסים שבטרמינולוגיה שהתפתחה בפני הוועדה הנכבדה, זה נקרא 'המהראג'אניס'. שזה הכנסים שמארגנת התנועה האסלאמית, שנקרא בעדות שלך קראת לזה 'כנס אל-אקסא'. אגב, אדוני יודע מה המשמעות המילה 'מהראג'אניס'? השופט תאודור אור: לא, אל תענה. יש לנו מומחים לדברים האלה. אדוני יעזוב אותנו. עו"ד דלאל: לא, כי הוא התייחס לנושא. אני רוצה... השופט תאודור אור: הוא התייחס לזה כשם קוד. כולנו קוראים לזה, אבל הוא לא המומחה להגיד... עו"ד דלאל: אני לא אמרתי שהוא קרא למהראג'אניס, אני שואל אם הוא יודע אם זה, מה המשמעות של המילה 'מהראג'אניס'. בכל אופן, המשמעות היא 'פסטיבל'. אבל אתה, אתה יודע שהכנס הזה אורגן במהלך כמה שנים, שנה אחר שנה? בנצי סאו: אמת. עו"ד דלאל: ואתה יודע שבכל המקרים, הכנס הזה התנהל בסדר מופתי? בנצי סאו: נכון."

240. הנה כי כן, כנסי "אל-אקסא בסכנה" מהווים מימוש חברי התנועה האיסלאמית, ושייחי' סלאח בכללם, לזכותם בדבר חופש הפולחן והאמונה. במקרה של כנסים אלה אין אפילו צורך לבחון אם מתקיים מבחן כלשהו להגבלת חופש הפולחן והאמונה, שכן על פי עדויות אנשי משטרה בכירים, כנסים אלה מתנהלים בסדר מופתי, שנה אחרי שנה. לא

¹⁶⁹ עמ' 14006 – 14005 לפרוטוקול ועדת החקירה.

הוכח בפני ועדת החקירה כי כנסים אלו גרמו או היו סיבה להפרת סדר ציבורי כלשהו. כל מה שעלה מדיוני ועדת החקירה, כי האחרונה אינה מסכימה עם תוכן הדברים שנאמרים שם. זאת על אף שדברים אלה מבוססים על אמונתו הדתית הכנה של שייח' סלאח, בנוסף לעיגונם במשפט העמים.

6.א.4. העברת מסרים "השוללים את עצם הלגטימיות של מדינת ישראל"

241. ועדת החקירה מייחסת לשייח' סלאח העברת מסרים "השוללים את עצם הלגטימיות של מדינת ישראל". ועדת החקירה התעלמה מעדויות ומוצגים רבים בפניה המראות כי קביעת זו באזהרה שנשלחה לשייח' סלאח אין לה על מה לסמוך.

242. ביום 28.8.2000 ערך מנ"כ המשרד לביטחון פנים, יחד עם בכירים אחרים מהמשרד ומתחנת המשטרה עירון האחראית, בין השאר, על אזור אום אל-פחם, ביקור בישוב. ראש העיר דאז, שייח' סלאח ואחרים מעיריית אום אלפחם אירחו את אנשי המשרד לביטחון פנים. שייח' סלאח שטח בפני אנשי המשרד את הבעיות שנתקלת בהן העירייה, לרבות בעיות של נגע סמים וכן של תשתיות לקויות. ביום 31.8.2000 סיכם המשרד לביטחון פנים ביקור זה. מהסיכום עולים דברים המנוגדים לאמור בהודעת האזהרה. שייח' סלאח, למעשה, מבקש ממשרד לביטחון פנים לקיים את חובותיו על פי דין, לרבות בסוגיות חברתיות, ולא רק פליליות. המשרד לביטחון פנים סיכם ביקור זה כדלקמן¹⁷⁰:

"הנדון: ביקור מנכ"ל באום-אל-פחם"

בתאריך 28.8.2000 ערך המנכ"ל לבט"פ ביקור בעיריית אום-אל-פחם לרגל תחילת הקמתה של תחנת משטרה במקום.

בביקור השתתפו: יועץ בכיר לשר לביטחון, ר' יח' פרויקטים, ממ"ר עמקים, מפקד תחנת עירון, מרכזת דוברות, ופנ"צ והח"מ. מצד העירייה השתתפו – ר"ע ראיד צלאח, חברי מועצה והאחראים על נושאי תחבורה, בינוי, תכנון ורווחה בעירייה.

ראש העיר מסר סקירה כללית ועמיתיו נגעו בבעיות המעסיקות את העירייה כדלהלן:

1. שטחה המוניציפאלי של העיר 23,000 דונם וחיים בה כ- 36,000 נפש, יש בה 17 בתי ספר וכמה מכללות פרטיות. רמת האבטלה גבוהה, כ- 20%.
2. קיימות בעיות תשתית של כבישים שהינם במצב ירוד, כאשר בעיר יש כ- 5000 כלי רכב ועקב כך בעיות חניה קשות.
3. קיימת בעיר בעיית סמים קשה. העירייה אינה מצליחה לטפל בכך ומבקשת את טיפול המשטרה.
4. בעיר נמצא נשק בלתי חוקי בכמות גדולה. יריות נשמעות ברחבי העיר לעיתים קרובות, ובמיוחד מוכרת התופעה של ירי באירועים משפחתיים או בסכסוכים מקומיים. לפני כמה ימים נפגע תינוק מכדור תועה בראשו ומצבו אנוש.

¹⁷⁰ מ/ 1711.

ראש העיר ומנהלי המחלקות ביקשו נוכחות ופעילות משטרתית בתוך העיר לצורך אכיפת החוק והשלטת סדר בכל הקשור למלחמה בסמים, אכיפת חוקי החנייה, מניעת שימוש בנשק חם, טיפול במחזיקי נשק ללא רישיון, החרמת צעצועים מסוכנים כגון זיקוקים.

ראש העיר העלה בעיה נוספת (הקשורה למשרד הביטחון) בעניין המחנה הצבאי בשכונת עין אברהם אשר נמצא בקירבה מיידית לבתי המגורים ומהווה מטרד לתושבים. בקשתו היא לסייע בהעתקת המחנה ממקומו (הנושא מוכר במשהב"ט). התקיים סיור במקום.

המנכ"ל התייחס לדברי חברי העירייה כדלהלן:

תופעת האלימות הינה כללית ומתייחסת לכל המדינה. חלק מהבעיות שהציגו חברי העירייה נוגע לאיכות חיים (הסדרי חנייה, מטרדי רעש, יריות בחתונות וכו')...

ראש העיר ראיד צלאח (המוכר כאישיות דתית לאומנית קיצונית) ברך על הביקור ורואה בו כיוון חדש לעבודה משותפת עם המשטרה.

הביקור התקיים באוירה טובה. ראש העיר ואנשיו גילו נכונות רבה לשתף פעולה עם המשטרה. יתרה מכך, הם חזרו וביקשו שהמשטרה תפגין נוכחות ותפעל באופן ממשי לאכיפת החוק בעיר תוך שהם מוכנים לסייע ככל שהם יתבקשו. ראש העיר הביע הסכמתו להקים מש"ק ולאחר מבנה מתאים לכך כצעד מקדים להקמת התחנה. בנוסף, הוא מעוניין בהקמתה של ועדה משותפת של נציגי העירייה ונציגי תחנת עירון לטיפול בנושאים שהועלו במהלך הפגישה. הוא ציין כי יביא את הדברים בפני מליאת המועצה לצורך קבלת החלטות, ומבחינתו רצוי שחברי הועדה ישמעו אף הם את דברי המנכ"ל.

סוכם כי במהלך אוקטובר יקיים המנכ"ל ביקור נוסף באום אלפחם ויפגש עם כלל חברי מועצת העיר לשיחה בנושאים הנ"ל.

בברכה,
שמואל שגב
י.ע.ע. משרד"

243. שיחי' סלאח הסביר בעדותו בפני ועדת החקירה את האבחנה שהוא עושה בין קיומה של מדינת ישראל ומוסדותיה ובין מדיניותה של המדינה. שיחי' סלאח מקיים, כפרט ומנהיג התנועה האסלאמית אינטראקציה עם המדינה ומוסדותיה: השתתפות בניהול המועצות המקומיות, ועדי הורים בבתי ספר, שיתוף פעולה עם רשויות אכיפת החוק בכל האמור ללחימה בנגע הסמים וכדומה. שיחי' סלאח אינו מצדד בהשתתפות בבחירות לכנסת משום שהוא סבור כי, אין במה זו מקדמת מבחינה מעשית את הזכויות והאינטרסים של המיעוט הערבי, על אף שבמה זו מספקת הזדמנות למחאה, אם כי לא מעבר לכך. מצד שני, שיחי' סלאח אינו מקבל את מדיניות הרשויות והגדרתה של המדינה

השוללת אותו וההיסטוריה שלו כליד הארץ הזאת. מדיניות אשר מדירה ומפלה אותו אין הוא מוכן לסבול, ומוכן לאתגר, במרחב הרחב ביותר שמאפשר החוק¹⁷¹:

"אנחנו נשאף שיהיה למשטרה התפקיד האזרחי שלה כדי לשמור על שלום התושבים, כדי להרחיק את תופעות הסמים, הגניבה והדברים השליליים בחברה שלנו, לכו אנחנו ניסינו שיהיו אפילו הרצאות, חלק מהנציגים ממוסד המשטרה בבתי ספר, דאגנו שיהיו... תהיה זכות למשטרה לגלות על פשעים שהיו באום אל פחם כמו פשע של רצח של שלושת הצעירים באום אל פחם. לא רק זה, אנחנו יזמנו באמונה שלנו כדי לשמור על החברה שלנו, על הזכויות ועל החיים היומיומיים שלנו. אנחנו, תושבי אום אל פחם, יזמנו ואנחנו עשינו תכנית מפורטת הכוללת שלוש נקודות עיקריות: מכבי אש, עזרה ראשונה והנקודה השלישית בתכנית שלנו - תחנת משטרה, מתוך האמונה שלנו שהזרועות האלה יכולים לשמור על בריאות התושב ושלומו... אני מנסה להיות איש מעשי בעל תפקיד חיובי ולא רק בעל תפקיד מחאתי בלבד. זה מובן על פי הקוראן דתי, ולא רק על פי מבט פוליטי. לכן אנחנו בבסיסנו דואגים לבנות חיים אסלאמיים בחברה הערבית המוסלמית שלנו, במובן הרחב ביותר על פי החוק. נכנסנו לרשויות מקומיות והייתי... היינו רשויות... עיריות. אנחנו מאמינים שהכיוון הזה הוא חיובי ומעשי לשירות החברה. אנחנו נכנסנו לוועדות הורים בבתי ספר... הרבה בתי ספר, מפני שהאמנו שאנחנו נוכל לשרת את החברה שלנו בוועדות האלה. נכנסנו בקיצור לכל גוף וועדה שבה ניתן שירותים ותשובה מעשית מי מה שסובל... ומה שסובלים ממנו. באותו זמן אנחנו מאמינים ולא מסתירים, ועדיין מאמינים שהכנסת אינה מייצגת את התפקיד המעשי החיובי שמשגיג את הדרישות של עמנו. עד עכשיו הכנסת אינה אלא במה מחאתית ובעלת תפקיד הסברתי... אני רוצה להגיד מדברים על כך שיש סכסוך בתנועה האסלאמית בדבר כניסה לכנסת או לא. אני אומר שהיו דיבורים על להיכנס או לא להיכנס לכנסת, אבל רחוק מאוד... לא קשור בלגיטימיות של המדינה. זה רחוק מאוד מהנושא של הלגיטימיות של המדינה. כל התנועות האסלאמיות בתנועות... בחלקים שלה רואים בבירור על העשייה... עשייה על החיים המוסלמים, לחיות את החיים האסלאמיים על פי החוק. אנחנו כל הזמן אומרים את המשפט הזה. המשפט הזה זה מביע עמדה ברורה, אנחנו אומרים את זה כל הזמן ואף פעם לא היה חילוקי דעות בנוגע למשפט הזה, והשכנוע שלנו והיחס למשפט הזה. לכן אני אומר - עניין השאלות שאפשר להסיק... שאני אסיק בקשר למדינה... קיומה של המדינה, אני רוצה להגיד - אני נשאלתי... אני חושב שכבוד השופט שמיר שאל אותי בנוגע להכרה במדינה או אי ההכרה, ואני אמרתי... ואני לא מחליף ולא משנה. אנחנו לא בעלי... אנחנו לא מתעקשים על עמדות ילדותיות, אנחנו אומרים בפירוש: אנחנו כתנועה אסלאמית אנחנו לא דמיוניים, אנחנו לא אשליות, ברור לנו מאוד קיומה של מציאות ברורה של ממסד... קיומה של ממסד שנקרא מדינת ישראל, אנחנו לא חיים באשליות, ואנחנו מתעסקים עם המציאות הזאת, עם הממסד הזה... פעם נוספת אני אומר - אנחנו מבחינים בין הלגיטימיות של קיומה של המדינה, זה ברור לגמרי וברור לנו מאוד כתנועה האיסלאמית, אבל... רק דבר אחר - הלגיטימיות של המעשים של המדינה, אנחנו, זכותנו להתנגד על הרבה מהלגיטימיות והאמצעים. לא הגיוני, לא הגיוני לצפות ממני או שמישהו יצפה ממני לתת לגיטימיות למעשים של הפקעות אדמות הווקף שלנו. זה בלתי אפשרי לתת לגיטימיות למעשים שעשו כמה ממוסדות המדינה שהסבו את מסגד אל בצא לרפת והפכו את כנסיית אל בצא לערימות של זבל, זה בלתי אפשרי לתת לגיטימיות למעשים, לחלק ממוסדות המדינה להפקעות אדמות או להשאיר את העושה ההיסטורי, ואני אומר את זה באופן גלוי, אני...

¹⁷¹ עמ' 84 - 15077 לפרוטוקול ועדת החקירה.

בלתי אפשרי לתת לגיטימיות לדברים ברורים מאוד ואני דוחה אותם והדברים האלה... האימרה הנפוצה היום שהמדינה הזאת, היא מדינת העם היהודי. אם אני רוצה לתת לגיטימיות למובן הזה, פירושו הוא שאני מברך את הממסד שאינו מכיר בהימצאותי. זה בלתי אפשרי, זה בלתי הגיוני. אני... לדעתי, בלתי אפשרי שאני... שארשה לעצמי לברך על מעשים, שכתוצאה מהם... שמבטלים את קיומי... אני, כאשר אני יוזם ואני עורך פגישה עם עשרות שרים בזמנים שונים, או עם מישהו בדרגה גבוהה במשרדים, ברור שזה מוביל לגיטימיות של מדינה... אבל פעם נוספת, זכותי לצעוק בקול רם... בין אם בהיותי כראש עירייה או כחבר פשוט, שהתחיל בתנועה האיסלאמית בתחילת שנות ה-80, זכותי לצעוק בקול רם: "אני לא מכיר בהרבה מהמעשים של המוסדות שמעמיקים את העושק נגדי, או שאינם מכירים בי, או שגוזלים ממני הרבה מהזכויות... דעתנו ברורה, אין כבר צורך שמישהו... שינתח את דעותינו הברורות. דעותינו ברורות, אין צורך בניתוח. אנחנו אומרים בפירוש - אנחנו דואגים לבניית חיים מוסלמים במובן הרחב ביותר בשטח, הכי רחב על פי החוק."

244. פרופסור נדים רוחאנא איבחן בעדות בפני ועדת החקירה בין המורכבות של יחס המיעוט הערבי למדינת ישראל, לעומת המונולטיטיות של יחס זה מצד הציבור היהודי. בעוד המיעוט הערבי, לרבות השייח' סלאח, מבחין בין קיום המדינה ומוסדותיה, לבין מדיניותה המדירה והמפלה, הנובעת מאימוץ המדינה לאידיאולוגיה פוליטית היא האידיאולוגיה הציונית, מזהה הציבור היהודי בין שניהם, קיום המדינה מדיניותה הנובעת מהאידיאולוגיה שהיא בוחרת לאמץ. יוצא, שכל ביקורת על המדיניות של המדינה והאידיאולוגיה שלה, היא ביקורת על קיומה. פרופסור רוחאנא המחיש את גישותיהם השונות של הרוב והמיעוט לקיום המדינה במהלך עדותו בפני ועדת החקירה בציינו כי¹⁷²:

"האבחנה הראשונה היא אבחנה שהציבור הערבי בעצמו עושה. והאבחנה השנייה היא בין הציבור הערבי לבין הציבור, לבין הציבור היהודי. הציבור הערבי כבר עשר או עשרים שנה עושה אבחנה, כאשר הציבור והמנהיגות, בין הלגיטימיות של מדינת ישראל, בין הכרה במדינת ישראל, לבין הכרה ולגיטימיות של מדינת ישראל כמדינה יהודית וציונית. אני טוען שהציבור הערבי ברובו מכיר במדינת ישראל. נקודה. מכיר בקיומה של מדינת ישראל. נקודה. מה זאת אומרת? הציבור הערבי והמנהיגים הערביים ברובם מכירים במוסדות של מדינת ישראל. עושים אינטראקציה עם המוסדות של מדינת ישראל... האבחנה השנייה היא שבעוד שהרוב של הערבים בישראל, בהחלט האליטות של הערבים בישראל, עושה את האבחנה הזאת, אני לא הייתי חושב... דרך אגב, אני הייתי אפילו טוען שגם תלמידי... לא טוען, אני מצאתי שתלמידי תיכון ובהחלט סטודנטים עושים את האבחנה הזאת, האליטות בהחלט עושים את האבחנה הזאת. העניין השני הוא שאצל הרוב היהודי אין אבחנה בין שני הדברים האלה, אצל הרוב היהודי הכרה בישראל, משמעותה הכרה בישראל כמדינתו של העם היהודי, כהכרה בישראל היהודית והציונית ועל כן זה מקור של ההבדל העצום בין האוכלוסיה הערבית לבין האוכלוסיה היהודית."

¹⁷² עמ' 14773, 14777 לפרוטוקול ועדת החקירה.

245. כוחות המשטרה הם אלה אשר שללו את הלגטימיות האזרחית של המיעוט הערבי, ושל תושבי אום אלפחם בפרט בעת הפגנות המחאה של אוקטובר 2000, תוך שימוש באש חיה וכדורי גומי קטלניים, לרבות על ידי צלפים. אמצעים אלה הופעלו תחת פיקודו הישיר של מפקד המחוז הצפוני במשטרה אליק רון. איש משטרה זה, ובמהלך השנים שבין 1998 – 2000, לא החמיץ הזדמנות להשתלח במנהיגי הציבור הערבי הנבחרים, בניגוד לחובותיו על פי דין כאיש משטרה. ביו שאר נבחרי הציבור הערבי שהיא השתלח בהם היה שייח' סלאח. רון תיאר את האחרון כ"שקרן פתולוגי", ואת התנועה האסלאמית כ"תנועה נבזית". במהלך חקירתו של רון בפני ועדת החקירה מיום 23.7.2002, הוא חזר על עמדתו כלפי התנועה האסלאמית שבוטאה על ידו בחוסר סמכות, וחשוב מכך, מתוך גזענות. הוא גם אישר בחקירה זו כי הוא לא הודיע למי מראשי אום אל-פחם על כוונתו להביא צלפים ואף לעשות שימוש בהם נגד מפגינים מהישוב:

"עו"ד דלאל: כן. אדוני זוכר את התבטאותו הלא מוצלחת בלשון המעטה, ב-99' על התנועה האיסלאמית, שהיא תנועה נבזית? זוכר או לא זוכר?
 אליק רון: אני זוכר את ההתבטאות הלא מוצלחת... זה א' – פרשנות, ודאי שההתבטאות... אינני חוזר בה מבחינת נכונותה...
 עו"ד דלאל: טוב, אז...
 אליק רון: אינני חוזר בה מבחינת נכונותה...
 עו"ד דלאל: אני מבין, אתה אומר שהתנועה האיסלאמית היא תנועה נבזית?
 אליק רון: מה?
 עו"ד דלאל: אתה אומר שהתנועה האיסלאמית היא תנועה נבזית?
 אליק רון: כן.
 ...
 עו"ד דלאל: כן, כשהבאת את הצלפים לואדי ערה, האם הודעת למי מאנשי הציבור באום אל פאחם שמתכוונים... שמביאים צלפים ויש סיכוי להפעלתם?
 אליק רון: לא הודעתני."

246. הנה כי כן, הנחת ועדת החקירה כי שייח' סלאח העביר מסרים לציבור בדבר חוסר הלגטימיות של מדינת ישראל הינה חסרת כל יסוד. שייח' סלאח, כמוהו כמו הרוב המכריע של הציבור הערבי בישראל, מתנגדים למדיניות ואידאולוגיה שתכליתן הדרה, אפליה ומרגנלזציה. חרף כל זאת, שייח' סלאח מכיר בקיומה של מדינת ישראל ומוסדותיה ומקיים אינטראקציה עמם, כפי שעשה כראש עיר באום אל-פחם. בניגוד לשייח' סלאח והציבור הערבי, וכפי שהוכיח זאת פרופסור נדים רוחאנא, רוב הציבור היהודי מזהה את קיום המדינה עם האידאולוגיה הפוליטית – ציונית.

7.א.4. הצגת המדינה כאויב

247. בעקבות הריסת הרשויות למסגד סרפנד, שייח' סלאח כתב שיר. בטרם נהרס המסגד בסרפנד, התנועה האסלאמית ניסתה למנוע את ההריסה תוך פניה לרשויות הרלבנטיות וארגון פעולות מחאה כגון הצבת אוהל מחאה במקום. סרפנד הוא אחד הכפרים שנהרס ותושביו אולצו לעזוב אותו על ידי כוחות ישראלים. זה היה ביום 16.7.1948, כאשר שתי ספינות של ההגנה ירו לעבר הכפר סרפנד ככיסוי למתקפה

יבשתית¹⁷³. השיר ביטא את רחשי לבו של השייח' סלאח למקום הקדוש, שהריסתו הזכירה לו את הטרגדיה הפלסטינית של 1948. להלן שירו של שייח' סלאח¹⁷⁴:

اهدم بيوت الله يا قزما تجاسر في الخيال
واقصف ماذن كبرت يوما وعانتك الهلال
وانسف منابر عزة وانسف محاريب الجلال
واصنع كما تهوى وعريد يا شبيها بالرجال
ان شئت فارقص في بيوت الله من غير انفعال
او شئت فاجعلها مرابض للخيول وللجمال
او شئت فاجعلها مواخير الزنا والانحلال
او شئت فاجعلها ملاذ المدمنين على الخيال
واذبح جموح الساجدين بلا عتاب او جدال
وادفن اماما قائما لله في حر الرمال
وارجم مؤذن مسجد برصاص حقدك يا رغال
واحفر مقابر اهلنا وارقص على كل الحبال
لكن مصيرك يا عدو الخير حتما للزوال
ومصير ظلمك يا دعي الى البوار على عجال
هيا تقدم قاصفا (صرفند) مع (عين غزال)
وكذلك (اجزم) لا تدعها ترتدي ثوب الجمال
اما البيوت ب(كفر لام) فاسقها الداء العضال
واحرق على (الطنطورة) الفرح الذي بعث الدلال
احرق عليها كل ثوار الاصابة والنضال
احرق عليها كل اكوام السنابل والغلال
احرق - لئىما - (عين حوض) والارامل والعيال
واملا دما (جبع) الحبيبية يا مسيلمة الضلال
هيا وقهقه سافكا دمنا بلا ادنى سؤال
في (صبرين) وفي (المزار) بجمر نار واشتعال
هيا ومتع ناظريك فكل اهلي في ارتحال
الام والاطفال والاحفاد قد حلموا القلال
والشيخ والعكاز قد رحلوا وقد رحل العقال
لكن مصيرك يا عدو الحق حتما للزوال
ومصير ظلمك يا دعي الى البوار على عجال
ان شئت فاصنع مدفعا او طائرات للوبال
وانصب صواريخ الاذى للبطش في اعلى الجبال
وازرع جنودك كالجراد من الجنوب الى الشمال
وابلغ بنارك كل روض في سهولي والتلال
واجمع لجيبك كل مال من جنيه او ريال
واشحذ سيوف الغدر واقذفنا بمسموم النبال
وامرح بارضي غاضبا ما بين تبعي والظلال
ما انت الا طفرة حلت بجسمي كالسعال
ما انت الا نسخة اخرى لعهد الاحتلال
لا تحسبن الظلم ركنا خالدا في كل حال
هذا مصيرك يا عدو الله حتما للزوال
ومصير ظلمك يا دعي الى البوار على عجال

¹⁷³ وليد الخالدي كي لا ننسى (بيروت: مؤسسة الدراسات الفلسطينية، 1997) 105.

¹⁷⁴ 174 ראו מ/ 3536.

248. ועדת החקירה הסתמכה על תרגום שיר זה לעברית כדי להגיע למסקנה ששייח' סלאח מציג את המדינה כאויב. שייח' סלאח התייחס למשמעות אותו שיר במהלך עדותו בפני ועדת החקירה. הוא הסביר את המובן מאליו, שהדברים מכוונים כנגד פעולת הריסת מקום קדוש:

"מושג של "אויב אלוהים", אני כתבתי שיר כזה "מסגד סראפן" ואמרתי אז... לא בצורה מילולית, כי אני לא זוכר את השיר בדיוק, אמרתי: "מי שהורס מסגד הוא אויב אלוהים", ואני עדיין אומר שמי שהורס מסגד הוא אויב לאלוהים. להיפך, מי שהורס כל מקום קדוש של כל דת מונוטאיסטית, הוא אויב האלוהים. מה מצפים להגיד על בנאדם שהורס בית אלוהים? האם הוא אדם קדוש ומאמין בדת האלוהים? זה דבר ברור, שאמרתי אותו ואני עדיין אני משוכנע בו, אבל כשיסחטו את הפירוש וינסו להסיט את דעת הקהל שכאילו אני אומר: "מדינת אויב"... אני מדבר בצורה ברורה."

249. ד"ר אליאס עטאללה מבחין בנקל כי מטרף השיר למחות נגד הריסת מסגד סרפנד, כמחאה נגד עושק אי צדק, כאשר אותם עושקים ונטולי צדק הם אויבי אלוהים¹⁷⁵:

"בענין השיר של ראאיד סלאח: אני ממסגד סרפנד המורד: קראתי את שירו של השיח' ראאיד סלאח יותר מאחת, כדי לעמוד על תוכנו, ולהשוותו לתרגום העברי שלו. ואלה מסקנותי: לא מצאתי בשיר חוץ מאשר סקירה על כרוניקת האלימות נגד המחבר, שהוא גם העם שלו ומקומותיו הקדושים. הוא סוקר את קורות ההגליה, הגירוש, ההרס והתנוקפנות נגד מסגדים וכפרים, והוא מזכיר שמות חלק מהכפרים ככל שהשיר והחרוז הרשה כך, ומה שהמשורר הזכיר הוא אמת מציאותית, ואיני בטוח שיש מי שחולק על כך.

לא מצאתי בשיר דבר כלשהו שניתן לפרשו כקריאה לאלימות או אלימות בפני עצמה, ורק מצאתי תיאור של אלימות המימסד שהתבטאה ב"נכבה" והכפרים ההרוסים, וחילול המסגדים ומקומות הקודש ובתי הקברות. תגובת המשורר, הינה תגובה של ערבי מחד, ותגובה של שיח' מוסלמי מאידך, שרואה כי העושק יגרור סוף מר, וכי העושק והעושקים בני חלוף הם. הוא מתבסס בכך על עמדת הקוראן כלפי כל אלה, כאשר אלוהים מועיד לעושקים סוף מריר. לכן המשורר השיח' כותב לפי אמונתו ושייכותו.

הטרגדיות שציין המשורר הזכירו את הכיבוש, והכיבוש אצלו אינו מסתיים כפי שהמתרגם הזכיר בלבד, כי אם זהו גם הסוף של כל המהלכים האימפריאליסטיים שנוטלים מהעמים את זכויותיהם ומחללים את קודשיהם.

לא מצאתי בשיר ולו זכר קטן לאיום על פרט או קבוצה, יהודית או אחרת – לכן מוקד האשם אצלו היה ב"אויבי הטוב" (בית 13) "אויבי הצדק" (בית 20), "אויב אלוהים" (בית 41), וגורלם של כל אלה מתיישב עם אמונתו של המשורר המוסלמי המבוססת על הקוראן.

בנוסף ל"כמעט מגילה" שהמשורר חפץ בה, הוא רצה להביע את כעסו הערבי והמוסלמי, ולהעביר למי שנוקט במהלכים אלה מסר

¹⁷⁵ ראו מ/ 4252.

שהוא לא זז מאמונתו, וכי העושק חייב לחזור בו, כי העושק – יתארך אשר יתארך – סופו הכליון.

המתרגם טען כי "רועיאל" (בית 11) היא דמות שביקרה את הנביא בעת מחלתו, ואיני יודע מנין הוא נטל זאת, מפני שהאיש מכונה "אבו רועיאל", וקברו נמצא בין מכה לטאאיף, והמקורות הזכירו רק כי הוא היה מדריך החבשים ביום הפלישה למכה, והוא מת בדרת, או שהוא היה עבד של הנביא ית'רו, או הנביא סאלת, והוא התפרסם בעושק ובבוגדות."

250. ועדת החקירה מצאה לנכון לחקור אודות שיר של שייח' סלאח, ובתרגום שאינו מדוייק, מבלי להתייחס ולו במשפט אחד לרקע של אותו שיר, הריסת מסגד סרפנד. ועדת החקירה גם לא מצאה לנכון לחקור אודות יחס הרשויות לגבי המקומות הקדושים לאוכלוסייה הערבית, לרבות אלה שנשארו על תילם, על אף הריסת הכפרים שנמצאו בהם בתקופה שלפני 1948, כל זאת כאשר נתונים לגבי חילול מקומות קדושים אלה בידי הרשויות הוגשו לוועדת החקירה¹⁷⁶.

251. לא זו אף זו. ועדת החקירה לא טרחה לזמן מומחים להעיד בפניה, או, לכל הפחות, לבקש חוות דעת של מומחים, בעניין השפה הערבית, שימושי המונחים השונים בה, הקשר בין השפה הערבית למרחב שלה, לרבות הבנת משמעויותיה על ידי ציבור שומעיה, במקום ובזמן נתונים. ועדת החקירה הגיעה למסקנות שביסוד האזהרה שהפנתה לשייח' סלאח, כגון "שלהוב האווירה" או "תרומה ממשית לאלומות", על פי הבנתה לשפה שאינה שולטת בה על בוריה, לא כל שכן הבנת המרחב הלשוני והתרבותי שבמסגרתו נעה שפה זו. לעומת זאת, חוות דעתו של ד"ר אליאס עטאללה באשר לטקסט השיר של שייח' סלאח מוכיחה באופן ברור ביותר כי פרשנותה של ועדת החקירה אינה תואמת את מרחב הפרשנויות הלגטימיות של טקסט שירת השייח' סלאח, ומכל מקום חוות דעת זו לא נסתרה על ידי חוות של מומחה אחר.

252. שייח' סלאח הביע, כמנהיג דתי מוסלמי, את מחאתו הלגטימית כנגד הריסת מסג סרפנד. שייח' סלאח לא קרא לשימוש באלומות בשירו "אני מסגד סרפנד המורד". הוא הצביע על העושק, האלימות, החמדנות, חוסר הסובלנות וחוסר הרגישות של הכרוך בהריסת המסגד. בכותבו את השיר האמור, שייח' סלאח הביע את כאבם של כל איש ואישה מקרב המיעוט הערבי המודעים לעצמם, לזכויותיהם, ולא פחות חשוב, להיסטוריה שלהם.

8.א.4. "טבח מתוכנן ביום 29.9.2000"

253. ועדת החקירה הניחה כי, שייח' סלאח היה אחראי "להעברת מסרים בדבר קיומו של טבח מתוכנן, כביכול, במסגד אל אקצא ביום 29.9.00". שייח' סלאח הדגיש במהלך

¹⁷⁶ ראו מ/ 1862. כן ראו את הרשימה המפורטת בעניין זה בהגנתו של חבר כנסת עבד אלמאלכ דהאמשה.

עדותו בפני ועדת החקירה, כי הואיל ומדובר במקום כל כך רגיש, אשר סבל בעבר מהתנהגות ברוטלית של כוחות ביטחון ישראלים, כמו בפריצת אותם כוחות למתחם מסגד אל-אקסא בשנת 1990 ובשנת 1996, שהסתיימו במותם של עשרות אנשים ופציעות רבים אחרים במתחם המסגד, ולאור הכוחות הרבים, לרבות צלפים, שהוצבו במקום, לא נותר אלא להסיק כי כוחות הביטחון לא הסיקו את המסקנות המתבקשות מהתנהגות הקטלנית בעבר. כדברי שייח' סלאח :

” כן, כן, מתוכנן... אני אומר כן, כן, כן, עד הסוף, מפני שב-29 לספטמבר 2000, ביום שישי, כאשר נכנס ציבור המתפללים באותו יום של התפרצות שרון לאל-אקסא והיו טורים של צבא שסובבו את אל-אקסא, והיה שם, בתוכם, כוחות שונים בצורות שונות... לפי הלבוש, והיו גם צלפים שסובבו את אל-אקסא, אני צריך להבין שאלה באו לחלק ורדים למתפללים? – לא, הם לא באו לחלק פרחים. ההוכחה לכך שהתפילה הסתיימה בהרג של הרבה אנשים מתפללים, ב-29 בספטמבר 2000 נהרגו... רק שמענו קולות של ירי וזה גרם להרג של שבעה מתפללים ונפצעו עשרות ואני רוצה לשאול שאלה פשוטה ואני מקווה שזה יירשם אצלך השופטים, אני מקווה שזה יירשם, כדי שלא תשכחו... אני רוצה לשאול האם בשנת 90 קרה טבח באל-אקסא? האם קרה טבח? תשע עשרה אנשים נפלו. היו אסיפות של צבא ושל מג"ב באל-אקסא, היו כוחות מזוינים וקרה מה שקרה בשנת 90. בשנת 96 אותה סצנה חזרה על עצמה. השאלה שלי למה הסצנה הזאת חוזרת בשנת 2000? מי... אם חזרה על עצמה הסצנה, מי שצריך להסיק מסקנות, אין לו שכל להסיק מסקנות? מה שקרה בשנת 96, אז הוא יחזור על אותה תוצאה בשנת 2000? איפה זה? אני רוצה להכיר את האחראי הזה! מי האחראי הזה שאינו יודע להסיק את המסקנות? אני, לפי דמיוני, מי שלא שינה את התוצאה הזאת, או שלא ניסה לשנות אותה – הוא יישא בתוצאות. כן, כן, כן... הדבר הזה ואני משוכנע בזה, זה לא סרט הוליוודי, זה לא סרטי גיימס בונד, דם נשפך שם! הדם נשפך ב-90 וב-96, מי האחראי? אני מתפלא...”

254. כך גם עולה מכרוז התנועה האסלאמית מסוף ספטמבר 2000, אשר מדגיש את נוכחותם המסיבית של כוחות משטרה ואחרים במתחם מסגד אל-אקסא כאינדיקציה לכוונות אותם כוחות. באותו כרוז התנועה האסלאמית מפרטת במפורש את הצעדים שהיא ממליצה עליהם, הכוללים מילוי החלטות ועדת המעקב בדבר שביתה כללית ביום 1.10.2000, מתן תרומות דם, וביקורים בבתי החללים והפצועים. הכרוז ציין, בין השאר כי¹⁷⁷ :

”הכרוז יוצא על רקע הטבח ביום שישי 29 ספט' 00, ע"י כוחות הביטחון הישראליים שמילאו את חצרות המסגד וגרמו להרג שבעה אנשים ופציעת מאות.

הטבח היה מתוכנן משעות הבוקר המוקדמות משום שהמסגד הוקף במאות חיילים וכוחות מיוחדים מצויידים בנשק ואלות.

...

התנועה האסלאמית רואה בזעם ובסלידה את ההרג והאלימות בירושלים ובשאר השטחים הפלסטיניים, ומטילה את כל האחריות על הכיבוש וממשלת ישראל.

...

¹⁷⁷ ראו מ/ 4119.

התנועה האסלאמית מאמצת את קריאת ועדת המעקב העליונה
וקטראת כדלקמן:
הכרזת שביתה כללית ביום ראשון, 1 אוקי 2000.
ארגון תהלוכות מקומיות בכל המגזר הערבי.
יש לתרום דם להצלת חיי הפצועים בבתי החולים.
לקיים ביקורים בבתי החולים והפצועים ביום שני 2 אוקי '00.
להניף דגלים שחורים על בתי הספר והמוסדות.
לעלות לרגל למסגד אל-אקסא המבורך ביום שישי הבא.
אי הכרה בריבונות ישראלית על העיר ירושלים, ולא על מסגד אל-
אקסא המבורך, ואי הכרה בירושלים המאוחדת."

255. ועדת החקירה לא רק שלא הראתה שום קשר סיבתי בין האמירה בדבר "טבח במסגד אל-אקסא" לבין הפגנות המחאה בקרב הציבור הערבי, אלא היא התעלמה לחלוטין מהכרוז הנ"ל של התנועה האיסלאמית, אשר כותרתו "טבח באל-אקסא". כרוז זה כולל לא רק את מסרי התנועה האיסלאמית, אלא אף את דרישותיה המפורשות מנאמניה, בין היתר: למלא אחר החלטות ועדת המעקב, לתרום דם, ולבקר בבתי החולים והפצועים. אם ועדת החקירה רצתה להצביע על קשר סיבתי כלשהו בין האמירה בדבר טבח באל-אקסא לבין מה שהיא קוראת "תרומה ממשית לשלהוב האווירה" ו"ההתפרצות האלימה של הציבור הערבי", הרי הכרוז הנ"ל הוא זה שאמור להוכיח קשר סיבתי זה. שכן, הכרוז יצא בדיוק לאחר ההרג באלאקסא ביום 29.9.2000, ודיבר מפורשות על טבח באל-אקסא. אין בו, לא במפורש ולא במשתמע, שום קריאה "משלהבת אווירה", ואף לא תרומה "להתפרצות האלימה". יחד עם זאת, יש בו את הדברים הכלולים בדרך כלל בכרוזי התנועה האסלאמית במצבים כאלה: הבעת מחאה לגטימית, תרומות דם, ועידוד משפחות ההרוגים והפצועים.

256. לעניין "טבח מתוכנן" ניתן ללמוד עוד מעובדת עצימת העיניים של הדרג המבצעי והמדיני מהסכנה הברורה הטמונה מביקורו של שרון במתחם מסגד אל-אקסא. דו"חות המשטרה הזהירו במפורש מפני השלכות ביקור שרון למתחם מסגד אל-אקסא. מפקד מחוז ירושלים התנגד לאותו ביקור בערב שקדם לו¹⁷⁸. חרף כל זאת, הדרג המדיני

¹⁷⁸ דו"חות מודיעיניים הזהירו במפורש מסכנת ביקור אישיות כמו שרון במקום כמו מסגד אל-אקסא. במסמך מודיעיני של אמ"ן מיום 27.9.20002 (מ/ 2502), ואשר נשלח, בין השאר, אל המפק"ל, ראש אג"מ, ומפקד מחוז ירושלים במשטרה, נסקרו ההתנגדויות הפלסטיניות לביקורו של שרון. המסמך מסכם ומעריך כי:

- א- לעיתוי הביקור והגורם המבקר על הנלווים לו משקל ייחודי בראייתנו
- ב- ערב תקופת החגים מחד, והמו"מ המדיני ובמרכזו סוגיית ירושלים והר הבית מאידך מוסיפים נדבך מרכזי לרגישות הביקור והשלכותיו.
- ג – לתגובות הרבות בתקשורת בנושא השלכות שליליות בראייתנו.
- ד – מהמידע המצטבר עד כה מסתמן תרחיש של אפשרות להגעה מוגברת להר הבית לרבות אח"מים, התלהטות רוחות וניסיונות למניעת הביקור"

בראשות ראש הממשלה אהוד ברק בחר לאפשר את אותו ביקור, על אף הסכנות הכרוכות בו. כלומר, הדרג המדיני שקל את הסיכויים הקיימים והעולים מביקור שרון, ובכל זאת בחר לאפשר את הביקור. הדרג המבצעי לא עמד מספיק על עמדתו כי, אין לאפשר ביקור זה, כפי שהוא עושה בדרך כלל עם ניסיונות מהימין לבקר באופן פרובוקטיבי במתחם מסגד אל-אקסא. במונחי דיני העונשין, מדובר בהחלטה הכרוכה ב"עצימת עיניים" לסכנות הכרוכות והנובעות ממנה. פרופסור ש"ז פלר מבהיר בספרו **יסודות בדיני עונשין** את משמעותה של אותה "עצימת עיניים" לנסיבות המכוננות את התוצאה המזיקה, המוביל ה את עוצם העיניים לשלב של מודעות בפועל לסכנה ואי מניעתה¹⁷⁹:

"עצימת עיניים" מפי אפשרות קיומה של נסיבה הנמנית עם היסוד העובדתי שבעבירה, כמוה כמודעות בפועל לקיומה של הנסיבה או, כפי שנוהגים עוד להתבטא, כמוה כידיעת הנסיבה; או, בקיצור, "עצימת העיניים" מהווה תחליף למודעות בפועל, על כל הכרוך בה...מודעות **לאפשרות** קיום הנסיבה, ב תלויה העבירה, מחייבת את האדם לבדוק, עובר לביצוע מעשהו, את המצב בכל הנוגע לאותה נסיבה, כדי להימנע ממנו, במקרה שקיום הנסיבה מתאושש. אם, חרף החשד, לא עשה האדם כן, בין משום שבכל תנאי היה מנוי וגמור עמו לעשות את המעשה, ובין משום שהיה לו נוח יותר שלא לדעת או מכל שיקול אחר, פירוש הדבר שהשלים גם עם דבר קיומה

במסמך מודיעיני נוסף מיום 27.9.2000, של מפלג המודיעין במחוז ירושלים של המשטרה (מ/2724), יש התייחסות מפורשת יותר לסיכון שבביקור אישיות כמו שרון במתחם מסגד אל-אקסא. המסמך סוקר גם הוא את ההתנגדות הפלסטינית לביקור, ומציין בהקשרו של שרון:

"משמעויות

אריאל שרון – הדמות והסמל

ע"פ הפלסטינים, מתוייג ח"כ שרון בתודעתם כאישיות ישראלית הנושאת באחריות ישירה למותם של אלפי פלסטינים וערבים. התבטאותו של חוסאם שאהין כי הנ"ל פושע מלחמה מלמדת על המטען האמוציונאלי הכבד אשר רוכש לו הציבור הערבי בארץ ובעולם כולו. רק לאחרונה ציינו הפלסטינים את טבח צברה ושאתילה שבראיתם שרון, אז שר הביטחון, היה האחראי הישיר לו. ביתו שנרכש ברובע המוסלמי בעיר העתיקה ומוכר כ"בית שרון", פעילותו רבת השנים ודעותיו המוכרות, הפכו אותו לאישיות פרובוקטיבית – דווקאית המבקשת לייצר שוב אירוע והפעם – בהר הבית. "

לא מפתיע, אפוא, כי לנוכח תמונת המודיעין הברורה אודות הסיכון של ביקור אישיות כשרון במקום כמו מתחם מסגד אל-אקסא, חשב מפקד מחוז ירושלים במשטרה, בלילה של 27.9.2000, כי עדיף לא לקיים את הביקור מחשש שביקור כאמור יגרום להפרת הסדר הציבורי. צור דוד, ראש המטה המבצעי במשרד לביטחון פנים, מציין במ/2552 את שיחת הטלפון שיזם מפקד מחוז ירושלים עמו, בלילה שלפני ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא:

"ממ"ז ירושלים שוחח איתי בלילה שעה 22:00 לערך והיה מודאג מהמודיעין שהצטבר על מהומות והפס"דים, ואמר שלפי דעתו היה מוטב כי הביקור לא יתקיים".

¹⁷⁹ ש"ז פלר **יסודות בדיני עונשין** (ירושלים: הוצ' האוני' העברית, 1978) 519.

של הנסיבה. לכן, שקולה ההתעלמות המודעת מאפשרות הקיום של מערכת נסיבות כנגד מודעות לעצם קיום זה; שהרי מערכת נסיבות זו עמדה לנגד עיני האדם, אלא שלא טרח לבדוק את מצב הדברים כדי לברם. אם מתברר בדיעבד כי הנסיבות הרלוואנטיות אכן התקיימו, שקולה המודעות לאפשרות קיומן עקב החשד בכך, כנגד מודעות לעצם קיומן."

257. אכן, היתה מודעות לסיכון הכרוך בהתרת ביקור שרון. כמו כן, לממשלה היו לקחי העבר בהצבת כוחות מוגברים, לרבות צלפים, ופריצה אל תוך מתחם המסגד. הדרג המדיני בחר להתעלם מכל אלו. זוהי "עצימת עיניים" המגיעה לכדי מודעות לסיכון הכרוך בהתרת ביקור שרון ופריצה אל תוך מתחם מסגד אל-אקסא. על רקע תפיסה משפטית זו, ועל רקע הסברו של שייח' סלאח שהושפע ממציאיות ההרג והפציעות הרבות במתחם מסגד אל-אקסא ביום 29.9.2000, לרבות ניסיון העבר באותו מקום ומול אותם כוחות, ניתן להבין את מקור דבריו של שייח' סלאח בדבר טבח מתוכנן.

258. פעם נוספת מתברר כי מדובר במחלוקת שיש לוועדת החקירה עם תכנים דתיים או פוליטיים ואופן השימוש בטרמינולוגיה מסוימת. ועדת החקירה לא הצליחה להראות קשר סיבתי כלשהו בין הביטוי "טבח מתוכנן" לבין הפגנות המחאה באוקטובר 2000. בפני ועדת החקירה ישנם עדויות, של שייח' סלאח ושל מומחים, אשר דחיית גרסתם על ידי ועדת החקירה, ללא תשתית עובדתית רלבנטית ומספקת, תהיה נטולת סבירות באופן קיצוני.

9.א.4. "שיבח את ההתפרצות בטרם הסתיימה"

259. ועדת החקירה הניחה כי שייח' סלאח היה "אחראי לדברים אשר שיבחו את התפרצות האלימות הקשה והנרחבת שאירעה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000, עוד בטרם הסתיימו האירועים." דומה כי ועדת החקירה הסתמכה על כרוז של התנועה האסלאמית מיום 5.10.2000¹⁸⁰. לא רק שכרוז זה אין בו את הנטען על ידי ועדת החקירה, אלא שכרוז נוסף של התנועה האסלאמית מאותה עת מראה כי פרשנותה של ועדת החקירה לאמור באותם כרוזים אינה אלא פרשנות מוטעית במקרה הטוב, או מוטעית, במקרה הרע.

260. בכרוז של התנועה האסלאמית מיום 5.10.2000 התנועה מגנה את התוקפנות הממסדית, הן במסגד אל-אקסא והן באום אלפחם, שכללה ירי באש חיה, לרבות באמצעות צלפים. באותו כרוז, התנועה מוצאת לנכון להבחין בין עמידה איתנה בצורה תרבותית, לבין השחתת רכוש פרטי וציבורי. בסופו, התנועה משבחת את הפעילות תחת העומס של מרפאות "אלחיאת" ו"אלנור" שבאום אלפחם. להלן נוסח הכרוז בעברית:

"תהילה ונצח לחללינו הטהורים
אל גני הנצח, הוי חללי אל-אקסא
תפילותינו ותחינותינו להחלמת הפצועים

¹⁸⁰ ראו מ/ 4120.

ברכת כבוד והערכה לכל בעלי הכבוד, תושבי העיר הזאת העומדת איתנה, ולכל תושבינו בכל הכפרים והערים, בכל רחבי המולדת היקרה הזאת.

הנה הם המוני עמנו מוכיחים לרחוק ולקרוב את אחדותם והתלכדותם סביב ההגנה על מקומותינו הקדושים, מקומות מושבם וכבודם, וכי לא ניתן בשום פנים ואופן, לנתק את קשרי העם הזה.

פעם נוספת, מוכיחים האירועים שמתקפת ההסתה הרשמית והבלתי רשמית נגד המונינו הערביים ומנהיגותם, מביאה את גייסות משמר הגבול לערינו וכפרינו, כדי לרוקן את שנאתם המורעלת שהצטברה בליבם, ולתרגם זאת לכדורים שהם יורים על צעירינו בכוונה להרוג ולטבוח. ההוכחה הטובה ביותר לכך היא ירי באש חיה, באמצעות צלפים, אשר כיוונו לחזות ולראשים של צעירינו, ואפילו ראש העיריה לא יצא שלם ממארבם ומהנסיון להתנקש בחייו.

אל תושבינו,

אלאקצא הוא פסוק בקוראן ושום צבא, תהיה שחצנותו אשר תהיה, לא יכול להטות את צעירי אלאקסא מאהבתם אליו ונכונותם להקריב למענו את כל מה שיש להם, אפילו את הנפשות. צעירי אלאקצא לימדו לקח את הכנופיה הזאת של החילים העמוסים נשק, לקח שילמד אותם שהדור הזה כבר לא יודע פחד, כאשר הענין נוגע לקדושו ולאדמתו וכבודו, וכי למרות אכזריות החיילים, הנוער הזה לא איבד את שווי משקלו, אלא הגן על זכויותיו, הגנה תרבותית, מכובדת.

במעמד זה אין מנוס מלהזהיר שגרימת נזק למוסדות המשרתים את התושבים והאינטרסים של העיר הזאת, או גרימת נזק לרכוש פרטי וציבורי, אינם על פי הדת שלנו ועל פי טבענו, האתיקה שלנו והרגש הלאומי שלנו. משום שמעשים אלו עלולים לגרום לאיבוד המשמעות של המאבק הנעלה והמפואר הזה, לפגוע בהישגים ובקורבנות האלה, להפוך את בעל הזכות לנאשם ולגרום לעיר הזאת מחסור בשירותים חיוניים וימיים ולגרום להם טירחה וכאב.

ברגעים אלה נותר לנו לפנות כולנו בתפילה למען משפחות החללים בכל מקום ולהתחנן שהאל יפצה אותם ושהם יזכו במליצות היושר של שהידיים עבורם, ונתחנן לאלוהים עבור הפצועים כדי שיחלימו במהרה.

נותר לנו להודות לכל מי שהיה לו חלק פעיל, בעזרה לתושבי הישוב הזה, ברגעים קשים אלה, ובמיוחד למרפאת "אלחיאה" ולמרפאת "אלנור" לצוותים הרפואיים ולעובדים במרפאות אלה, לצוותי העזרה הראשונה ולכל מי שעזר לפצועים, ולו בטיפת מים. אנו פונים לכל עורכי הדין להזדרז וללכת בדרכם של עמיתיהם הראשוניים, ולחוש להגן על בנינו.

בושה וכלימה לרוצחי הילדים ומחללי מקומות קדושים, תהילה ונצח לחללינו הטהורים.

עירית אאפ הועדה העממית

"5.10.00

261. קשה להבין כיצד כרוז הקורא לתושבי אום אלפחם לעמוד עמידה איתנה מול

דיכוי המשטרה, ובאותה עת לנהוג בצורה תרבותית, מהווה מקור למסקנת ועדת החקירה

בדבר התנהגות שאינה ראויה בתחום הציבורי. ומה מצפה ועדת החקירה מתוכן כרוז שיצא לאחר הריגת תושבים מאוס אל-פחם ופציעת עשרות אחרים? האם היא מצפה שכרוז כאמור יביע צער והתנצלות כלפי כוחות המשטרה שירו באש חיה והפעילו צלפים? ציפייה כאמור, במידה והיא קיימת בקרב ועדת החקירה, לא רק שאיננה מציאותית, אלא היא נוגדת כל אמת מידה של סבירות¹⁸¹.

262. באותה תקופה של תחילת אוקטובר מוציאה התנועה האסלאמית כרוז נוסף¹⁸². בכרוז זה התנועה מודיעה על דחיית כנס "אל-אקסא בסכנה", בין השאר, משום המצב המתדרדר לאור התנהגות כוחות הביטחון באום אלפחם, הימצאות פצועים רבים וכמובן הרוגים. כרוז זה מציין, בין השאר, כי:

"ההתדרדרות הבטחונית שהחלה להוות סכנה אמיתית למגזר הערבי, ואשר הוכחה, בימים האחרונים, מאז התקוממות אלאקצא, שבמהלכה השתמשה המשטרה ומנגנוני הביטחון השונים בכל האמצעים שהרגו ושפכו דם נקי. מדיניות אכזרית זאת אשר עליה ועל תוצאותיה לא התנצלו השלטונות הישראליים ומנגנוניהם השונים, לדעתנו, עדיין מסכנת, באופן ממשי, את קיום המגזר הערבי ופעילותו.

על פי מקורות עיתונאיים ואחרים, יש משהו המצביע, באופן כמעט ודאי, שיש תכנון מצד גורמים יהודים קיצוניים לפגוע בערבים הפלסטינים ולתקוף אותם, כפי שקרה בנצרת לאחרונה, ולפגוע בפעילותם, כפי שקרה בכמה מקומות בערים המערבות, דבר המחייב אותנו לנקוט צעדי זהירות הדרושים למניעת מצב כזה, בנסיבות הנוכחיות.

התעסקותם של משפחות החללים שהלכו בדרך ההקרבה, בקבלת המנחמים, ביניהם שתי משפחות החללים עומר וויסאם, אשר הצטרפו לשיירת החללים באירועי נצרת האחרונים, מחייבים אותנו, במיוחד משום שהחלטנו לכבדם בעצרת למען אלאקצא, להתחשב בנסיבותיהם, בזמנים אלה ולתת שהות לעבור את האירוע, עד למועד מתאים יותר."

263. לפי ההיגיון הדומיננטי שביסוד עבודת ועדת החקירה, צעד כזה של התנועה האסלאמית היה אמור להצביע על מגמה של הרגעת הרוחות בשטח. שכן ממה נפשך, אם לשיטת ועדת החקירה כנס התנועה האסלאמית "אל-אקסא בסכנה" מהווים מסרים להתנהגות אלימה, ואם, לפי ועדת החקירה, התנועה האסלאמית, באמצעות השייח' סלאח, מעודדת את השימוש באלימות, אזי תנועה זו היתה אמורה לקיים את כנס "אל-אקסא בסכנה באמצע אוקטובר 2000, ולא לדחות אותו למועד אחר כפי שעשתה בפועל.

¹⁸¹ כרוז זה הוגש לוועדת החקירה, ככל הנראה, על ידי השב"כ. בכרוז, שהתקבל אצל השב"כ ביום 10.10.2000 מצויין במפורש השימוש בכדורים חיים, לרבות באמצעות צלפים. שאלה נכבדה היא מדוע לא דיווח השב"כ על כך לדרג המדיני, ולראש הממשלה בפרט, לאור טענת הדרג המדיני כי לא ידע על השימוש באש חיה ובצלפים אלא לאחר תחילת דיוני ועדת החקירה. ואם כן הודיע השב"כ אודות השימוש בצלפים ובאש חיה, מדוע טען הדרג המדיני כי ידע זאת רק תקופה ארוכה לאחר אוקטובר 2000?

¹⁸² ראו מ/ 4121.

264. לא זו בלבד שכנסי התנועה האסלאמית אינם מהווים מקור לעידוד אלימות כלשהי, אלא שהסיבות לדחיית אותו כנס באוקטובר 2000 נבעו מהצורך לשמור כמה שיותר על באי אותו כנס, בייחוד לאור התנהגות המשטרה וכוחות ביטחון אחרים באום אלפחם ובמקומות אחרים באותם ימים.

265. ועדת החקירה טענה, אם כן, בפרשה את דברי השייח' סלאח, כפי שטענה בהקשר זה עם המוזהרים הערבים האחרים. שייח' סלאח לא שיבח את האלימות, אלא את העמידה מול הברוטליות והכוח הלא פרופורצנאלי שהפעילה המשטרה נגד המפגינים בכלל, ונגד תושבי אום אלפחם בפרט:

"כן. כן. כן, ברצוני להגיד דבר אחד ברור, ואני לא מהסס לגביו. אני מאמין שאלוהים נתן יכולת לאדם אחד להחיות את המתים והוא ישו. הוא לא נתן לי את היכולת הזאת, לעורר את המתים. מה, הייתי צריך לעורר את ה-13 חללים כדי שיעמדו בפני אליק רון ויקבלו, ויתנצלו? מי אמר זאת? אני כן שיבחתי ובירכתי את עמדתם, כי אלה צעירים שנרצחו בדם קר. הם נהרגו בירי של צלפים. מה אתה מצפה ממני שאגיד? מה אתם מצפים שאגיד? אני לא יכול להחזיר אותם לחיים. רק ישו יכול להחזיר את המתים. להיפך, אני רוצה לשאול שאלה פשוטה. 13 חללים, כן, 13 חללים, וזאת סגולה דתית ולא פוליטית, ולא תקשורתית. זה לא מודעה כדי למכור קוקה קולה או גבינה. זה לא תשדיר שירות, שניתן אותו למוצרים אמריקאיים או אירופאיים. כשמצאנו 13, 13 אנשים שנרצחו, נתנו להם את התיאור הזה של שהידים, של חללים, זאת... זה תיאור דתי. יש פה מדינה שאמרה שהיא... שיש לה מדיניות של תפיסה שווה של כל אזרחיה. ברק לא אמר, "אני ראש ממשלה, לכ- ל אזרחיה". איפה הסיסמה הזאת, התחבאה באותו יום? לאן נעלמה הסיסמה הזאת? 13 אנשים נהרגו. אף אחד לא שאל שאלה. למה? למה? אני מתנגד לכך. למה? אתה אמרת את הדברים. לא, עוד לא אמרתי. אני רוצה להגיד דבר אחד. אני רוצה להגיד עוד דבר אחד. בראשון לאוקטובר, כשנהרגו הצעירים באום אל פאחם, אף אחד לא שאל מה קרה באום אל פאחם. זאת לא הפעם הראשונה שמתכחשים ומתעלמים. כשנפצעו ה-120 תלמידים בבית הספר התיכון באום אל פאחם בשנת '98, אף אחד לא שאל את השאלה הזאת."

266. דברי השייח' סלאח, אפוא, מתייחסים לכוח העמידה אל מול המתקפה המשטרתית, באש חיה ובירי של צלפים, כלפי האזרחים הערבים, תושבי אום אלפחם, לרבות על המנהיגויות הפוליטית שלהם. תפקידו של מנהיג פוליטי, כפי שציין פרופי' פלד במהלך עדותו בפני ועדת החקירה, הוא להביע את מחאת וכאב הקהילה שהוא מייצג. עליו להיות קולה של האוכלוסיה, שעל אף המתקפה השלטונית, אין אוכלוסיה זו נרתעת, אלא היא נכונה לעמוד על זכויותיה ולאתגר הפרתן מצד שלטון שבחר להשתמש בלא פחות מאשר אמצעים קטלניים כדי למלא את חובתו "לשמור על הסדר".

4.א.10. מחדלי ועדת החקירה הממלכתית בחקירת שייח' ראיז סלאח

267. בנוסף לאי חוקיות הודעת האזהרה שהוציאה ועדת החקירה לשייח' סלאח, כפי שמפורט לעיל, ולמחדלים שצויינו לעיל, לרבות אי שמיעת עדויות מומחים לגבי השפה הערבית, ועדת החקירה כשלה בעת חקירת השייח' סלאח, משום המחדלים שלהלן:

4.א.10.I. התעלמות ממאמרי שייח' סלאח השבועיים

268. ועדת החקירה הממלכתית בחרה להזהיר את שייח' סלאח על מסרים שונים שהוא, כביכול, מסר לציבור בין השנים 1998 – 2000, והנוגעים לשימוש באלימות, אך באותה עת היא נמנעה מלהסיק מסקנה כלשהי כלפי שייח' סלאח, לחומרא או לקולא, בהסתמך על מאמריו השבועיים. שייח' סלאח כותב מאמר שבועי בעיתון התנועה האסלאמית סאות אלחק ואלחוריה. מדובר בלמעלה ממאה מאמרים שבועיים מאת שייח' סלאח. ועדת החקירה לא בחנה את כתיבתו של שייח' סלאח באותה תקופה של שנתיים, אשר במהלכם פורסמו כמות כה גדולה של מאמרים פרי עטו של שייח' סלאח, ואשר מהווים את המסר העיקרי שלו לקהילת קוראיו. זאת, על מנת ללמוד על מסרים כלשהם שהוא נתן או לא נתן לציבור, ומה תוכנם של מסרים אלה, בהנחה שהיו קיימים.

4.א.10.II. התעלמות מאלימות המשטרה כלפי שייח' סלאח

269. ועדת החקירה הממלכתית כשלה בעת חקירת שייח' סלאח כאשר נמנעה מלחקור את התנהגות הרשויות, לרבות המשטרה, מול שייח' סלאח עצמו. כך, למשל, ועדת החקירה מצאה לנכון להזהיר את שייח' סלאח על פני תקופה של שנתיים (1998 – 2000), ולחקור אותו לגבי פעילות המחאה שלו באל-רוחה, אך נמנעה באופן מוחלט מלשאול אותו אודות תקיפתו הברוטלית על ידי שוטרים, תקיפה שאילצה אותו להתאשפז בבית חולים, כפי ששייח' סלאח העיד מיוזמתו בפני ועדת החקירה¹⁸³:

”הגעתי לפני האוהל בקילומטר אחד בערך ושם נמנעתי להמשיך את הליכתי לאוהל. מצאתי המון כוחות, אני חשבתי שזה אוהל, אין צורך בהרבה כוחות לפרק אותו. מצאתי הרבה כוחות, סוסים, נשק, סובבים את האוהל. כוחות גדולים סובבים את האוהל. כפי שאמרתי, נמנעתי מלהגיע לאוהל. כאשר התקרבותי וניסיתי לבקש מאחראי, מהם, שיאפשרו לי להגיע לאוהל כדי לדעת מה קרה, לצערי, לצערי הרב, אני זוכר ארבעה-חמישה ממשמר הגבול, החלו להכות בי מכות רצח. מכות נמרצות, ואני זוכר שאני נפלתי ארצה. אני זוכר שהופל עליי סלע. כמובן, שזה לא מתושבי אום אל פאחם. אני זוכר לאחר מכן, הועברתי לבית החולים. לאחר שהועברתי לבית החולים, אושפזתי לילה שם...”

270. מחדל נוסף בחקירת שייח' סלאח היה בהימנעות תחקור פציעתו של שייח' סלאח מירי של המשטרה ביום 1.10.2000, על אף שמידע זה היה ידוע לוועדת החקירה. ביום 1.10.2000 שייח' סלאח נפצע בראשו כתוצאה מירי של כוחות הביטחון. הפציעה היתה לא קשה, אך היא היתה בראשו של שייח' סלאח. כשנפצע, שייח' סלאח היה באמצע מאמצים להחזיר מפגינים אל תוך אום אלפחם. בצדק, אם כן, השתומם שייח' סלאח מדוע לא חוקרים את פציעתו¹⁸⁴:

”כאשר ירדתי לכניסה של אום אל פאחם בהפגנות שנת 2000, כדי להחזיר, המספר הקטן החריג, כמובן שהיה בפני זה... כשאני חזרתי

¹⁸³ עמ' 15118 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁸⁴ עמ' 15108, 15111 לפרוטוקול ועדת החקירה.

להחזיר אותם, אני, כבוד השופטים, נפגעת מכדור גומי בראש שלי, מה הפירוש של זה? – פירושו... אני הייתי הראשון באנשים, אני הייתי מול הגיפ הצבאי שירה בנו וכל אנשי אום אל פאחם אחריי, זאת אומרת כל תושבי אום אל פאחם היו בנסיגה, אני זה שנפגעת – זו המסקנה... משפט חשוב. לא נאמר, ואני צריך להגיד אותו. חייבים להגיד אותו. אני בראשון לאוקטובר נפצתי מכדור גומי, טוב, שאלוהים ייקח את האחריות. עד היום אף אחד לא תישאל את מי שפגע בי. ועד היום גם כבוד השופטים לא שאלו אותי 'איך נפצת ומה הסכנה שנחשפת אליה ומה התוצאות שהיו מכך...'”

4.11. סיכום

271. על יסוד האמור לעיל, ועדת החקירה מתבקשת לבטל את הודעת האזהרה שהוציאה לשייח' סלאח, וכן להימנע מאימוץ תוכנה, כולו או בחלקו, במסגרת ממצאי, מסקנות, והמלצות דו"ח ועדת החקירה הסופי.

4.ב.1. חבר כנסת עבד אלמאלכ דהאמשה

4.ב.1.1. מבוא

272. ביום 27.2.2002 ועדת החקירה שלחה לח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה אזהרה, על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968, לפיה:

"בהיותו חבר כנסת, ראש מפלגת רע"מ ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, ובעיקר בשנים 1998 – 2000, ובמהלך אירועי אוקטובר, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל, ובכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000."

273. ההגנה תטען, כי אין בפני ועדת החקירה תשתית עובדתית נאותה, המאפשרת הסקת מסקנות ועדת החקירה בדבר מסרים מצד ח"כ דהאמשה ל"שימוש באלימות כדרך להשגת מטרות המגזר הערבי". ועדת החקירה הסתמכה על מידע שאינו ממקור ראשון, ואשר, לפחות במקרים המכריעים, התברר, כי מדובר במידע שאינו נכון. בייחוד מדובר באמרה המיוחסת לח"כ דהאמשה כי קרא "לשבור את רגלי וידי השוטרים".

274. חובתה של ועדת חקירה ממלכתית, כגוף מנהלי הקובע מסקנות הנוגעות לזכויותיהם של אזרחים, לא כל שכן של נבחרי ציבור אשר מלאכתם היא הדיון הציבורי הנוקב, לבסס את מסקנותיה על תשתית עובדתית נאותה, תוך התבססות על חומר רלבנטי. בית המשפט העליון הדגיש חובה זו של רשות מינהלית, המחייבת ועדת חקירה ממלכתית, בעניין **יורונט קווי זהב**¹⁸⁵. באותו עניין נקבע כי משקל הראיות הפוגעות בזכות מסוימות צריכות להיות תואמות את משקל הזכות הנפגעת:

"...מידת הסבירות מחייבת כי המשקל של הנתונים שלפני הרשות יהיה כבד יותר ככל שהחלטה המינהלית מורכבת יותר או פגיעתה קשה יותר. פגיעה קשה במיוחד בזכות יסוד צריכה להתבסס על נתונים מהימנים ומשכנעים במיוחד. בע"ב 2/84, בעמ' 249-250, אמר הנשיא שמגר: "...לגבי שלילתן של זכויות יסוד, לא די בראיות המתפרשות לכאן ולכאן... כגודל הזכות כך גם גודלה ועוצמתה של הראיה, המשמשת יסוד להחלטה בדבר הפחתתה של הזכות".

275. חובת ועדת החקירה היא, אפוא, לאסוף חומר עובדתי רלבנטי לנושא חקירתה, וכן לתת את המשקל הנאות לחומר העובדתי שבפניה. ועדת החקירה חקרה את חבר כנסת דהאמשה תוך הדגשת פן אחד בלבד, הוא פן "ההסתה", וזאת בהסתמך על חומר עובדתי מוטעה, שמקורו בכלי שני, במקרה הטוב. כמו כן, ועדת החקירה לא נתנה משקל נאות, אם בכלל, לחומר שהוגש על ידי חבר כנסת דהאמשה, והרלבנטי לנושא חקירת ועדת החקירה, לרבות חומר המשתרע על פני השנים 1998 – 2000, והנוגע לאלימות המשטרה כלפי האוכלוסייה הערבית, וכן חומר הנוגע להפרת השלטונות לקדושת מקומות קדושים למוסלמים.

¹⁸⁵ בג"צ 987/94 **יורונט קווי זהב (1992)** בע"מ נ' שרת התקשורת, שולמית אלוני פ"ד מח (5) 412.

2.ב.4. חבר כנסת דהאמשה והתנועה האיסלאמית

276. ח"כ דהאמשה, הינו תושב כפר כנא, עו"ד במקצועו, והינו מוסלמי מאמין, הפעיל בתנועה האיסלאמית מזה שנים רבות.

277. ח"כ דהאמשה נבחר לראשונה לכנסת בשנת 1996, כנציג התנועה האיסלאמית (הפלג הדרומי). בבחירות האחרונות לכנסת הוא נבחר מטעם הרשימה הערבית המאוחדת (רע"ם) המורכבת משלוש מפלגות: התנועה האיסלאמית, המפלגה הערבית הדמוקרטית והחזית הלאומית.

278. התנועה האיסלאמית הוקמה במדינת ישראל מתוך מטרה לשרת את הציבור המוסלמי בישראל, והיא פועלת בקשת רחבה של פעילות חברתית, דתית ופוליטית. התנועה האיסלאמית הקימה מוסדות ומספקת שירותים חברתיים חיוניים רבים, ובהם מרפאות, גני ילדים, ספריות, מועדונים, מרכזי גמילה מסמים וכדומה, אשר המדינה, כחלק ממדיניותה המפלה כלפי המיעוט הערבי בישראל, אינה מספקת בישובים הערבים.

279. אין חולק, כי התנועה האיסלאמית מהווה כיום תנועה מרכזית בקרב הערבים בישראל וזאת לאור מספר תומכיה הגדול, כמו גם פעילותה החברתית הנרחבת והשירותים הרבים שהיא מעניקה לכלל האוכלוסייה הערבית בישראל.

280. ח"כ דהאמשה ושיח' עבדאללה נימר דרוויש, מנהיג ומייסד התנועה האיסלאמית, התייחסו בעדותם לפעילותה של התנועה האיסלאמית בישראל, לאידיאולוגיה שלה, לדרכה הפוליטית, ובכלל זה גם לסוגיית פעילותה של תנועה איסלאמית במדינה לא מוסלמית ולסוגיית השתתפותה בכנסת וכן למסריה לציבור.

281. ח"כ דהאמשה ושיח' דרוויש הבהירו, כי התנועה האיסלאמית וח"כ דהאמשה כנציג התנועה בכנסת, פועלים בין ציוויי ואיסורי דת האיסלאם מצד אחד ושלטון החוק מצד שני. הם הדגישו, כי התנועה האיסלאמית קוראת לקהל שלה לפעול לשם קיום מצוות האיסלאם ובהתאם להן ולא לפעול בניגוד לאיסורי החוק במדינה וכי התנועה האיסלאמית, וח"כ דהאמשה כנציגה בכנסת, פועלים במספר מעגלים, המעגל האנושי, המעגל המוסלמי, המעגל הערבי והמעגל הישראלי וכי אין כל סתירה או ניגוד או התנגשות בין מעגלים אלה.

282. ח"כ דהאמשה הבהיר, כי בהיותו ח"כ, חבר התנועה האיסלאמית וחלק מהנהגתה, הוא פועל במעגלים הנ"ל, במרחב הקיים בין ציווי ואיסורי דת האיסלאם

מחד, ושלטון החוק מאידך. שיח' עבדאללה נימר דרוויש, מייסד התנועה, העיד בפני הועדה על מטרות ודרכי הפצת תורת התנועה כדלקמן¹⁸⁶:

"...כאן במדינת ישראל, שלושת הדברים הראשונים הם מהמטרות שלנו – לחנך את הפרט, את המשפחה ואת החברה על פי מסורת האיסלאם והלכת האיסלאם..."

283. מכאן, כי בסיס פעולתה של התנועה האיסלאמית בישראל הינה דרך חוקית, קיום שלטון החוק ולא הפרה של החוקים או הסתה של אנשים. תנועה זו הפכה להיות תנועה מרכזית בקרב המיעוט הערבי בישראל והיא כלשון מייסדה¹⁸⁷:

"כן, זו דרכה של התנועה האיסלאמית. התנועה האיסלאמית חרטה על דגלה מאז שהיא התחילה להתפשט בתוך מדינת ישראל שני דברים חשובים. אנחנו משרתים את הציבור שלנו על פי האמונה האיסלאמית ומבלי לעבור על החוק במדינת ישראל. זה אחד. אבל, דבר חשוב, אם דורשים מאזרח כמוני, שיח' או איש מאמין, אפילו אם לא שיח', הוא הולך למסגד ומתפלל, הם דורשים ממנו להיות אזרח נאמן, שומר חוק, השלטון המרכזי צריך לשמור את רגשותיו של המאמין הזה ואת רכושו ואת אמונתו, אם שוברים לו את הדברים האלה, אז הם כאילו מסיתים אותו, הם מסיתים אותו להתקומם ולהתנגד. ולפעמים, לצערי, לפעמים להתנגד אפילו בדרכים שאנחנו לא רוצים. אבל האמונה אומרת 'כן, אפשר להתנגד'."

284. כפי שצויין לעיל, התנועה האיסלאמית, שח"כ דהאמשה הינו נציגה בכנסת, פועלת רבות בתחומי החברה, הסעד, החינוך והתחום הפוליטי. התנועה האיסלאמית פועלת ומשרתת את הקהילה הערבית בישראל על ידי הקמת מחנות עבודה התנדבותית, גני ילדים, מרפאות, ספריות ומסגדים. התנועה האיסלאמית פועלת גם בתחום הצדקה, וזאת נוכח שעורי העוני והאבטלה הגבוהים בקרב המיעוט הערבי בישראל, נוכח התעלמות המדינה מהמצוקה הקשה ונוכח האפליה הקשה באספקת שירותים ע"י המדינה לבני המיעוט הערבי בישראל. תחום נוסף ומרכזי ביותר בפעילות התנועה האיסלאמית, הינו כמובן נושא שירותי הדת והמקומות הקדושים לאיסלאם, שימור המסורת המוסלמית בישראל, לרבות שמירה על מקומות קדושים, בתי קברות ומסגדים.

285. בין נושאי עיסוקה של התנועה האיסלאמית קיימים נושאים, שבמצב עניינים רגיל לא היו צריכים להיות נושא למאבק, ואולם לאור מדיניותה של הממשלה ורשויותיה, התנועה האיסלאמית נאלצת להאבק עליהם, ובהם השמירה על המסגדים בכפרים העקורים ומניעת הפיכתם למסעדות ומקומות בילוי ולעתים אף למנוע את הריסתם. ויודגש, כי התנועה האיסלאמית רואה בשימור ובהגנה של המקומות הקדושים מעיקרי האמונה שלה ועל רקע זה יש להבין ולבדוק את מעשי אנשי התנועה האיסלאמית,

¹⁸⁶ עמ' 14870 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁸⁷ עמ' 14880 לפרוטוקול ועדת החקירה.

ובכלל זה ח"כ דהאמשה. יצויין בהקשר זה כי עמדת המשטרה לגבי פעילות התנועה האיסלאמית לשימור מקומות קדושים, היתה כי יש למנוע מהמוסלמים בישראל לשמר את מקומות הקדושים שלהם, וזאת על אף שברור, כי אין זה מתפקידה של המשטרה להתייחס לנושא זה ולקבוע עמדה בו¹⁸⁸.

286. לשם קידום מטרותיה, אשר פורטו לעיל, החליטה בשנת 1989 הנהגת התנועה האיסלאמית להשתתף בבחירות המוניציפליות, ובשנת 1996 החליטה להשתתף בבחירות לכנסת. ח"כ דהאמשה והשיח' עבדאללה נימר דרוויש העידו, כי הויכוח בתנועה האיסלאמית, קודם להחלטה זו, לא היה בדבר קיום איסור על השתתפות התנועה בפרלמנט המדינה, אלא על שאלת הכדאיות הפוליטית ויכולת התרומה של התנועה לקהל שלה באמצעות ההשתתפות בבחירות. עוד העידו, כי בשום פנים ואופן לא התעוררה השאלה באם השתתפות בבחירות מהווה הכרה בלגיטימיות של המדינה. כאמור התנועה האיסלאמית השתתפה בבחירות וח"כ דהאמשה מכהן כיום כסגן יו"ר הכנסת. יוצא, כי התנועה האיסלאמית, וח"כ דהאמשה כנציגה בכנסת, עשתה בחירה אסטרטגית לפעול במוסדות המדינה ולנסות להשפיע למען השגת שוויון בה, הכל בדרכים חוקיות ותוך שמירה על שלטון החוק.

287. ח"כ דהאמשה כחבר כנסת המייצג מיעוט לאומי בישראל, כשאר חברי הכנסת הערבים, נאלץ לפעול בדרכים שונות מאשר חברי כנסת ואנשי ציבור המייצגים את קבוצת הרוב. לכן לא ניתן להבין את פעילותו של ח"כ דהאמשה בלא להבין את המציאות המורכבת בתוכה הוא, כמו גם שאר מנהיגי הציבור הערבי פועל. קרי, על מנת להבין את פעילותו של ח"כ דהאמשה יש להבין את מצוקותיו האקוטיות של המיעוט הערבי בישראל, את היחס של הרוב במדינה ומנהיגיו אל המיעוט הערבי ואת יחסם להנהגתו של מיעוט זה.

288. החברה הישראלית הינה חברה שסועה הכוללת מגוון רחב של זהויות. היא מחולקת בין ספרדים ואשכנזים, עניים ועשירים, דתיים וחילוניים, ימין ושמאל. חבר הכנסת המייצג את קבוצת הרוב מוצא עצמו פועל בכל המעגלים הנ"ל, ויכולתו להשפיע על מקבלי ההחלטות קיימת בין אם הוא חלק מהקואליציה ובין אם הוא חלק מהאופוזיציה. לעומת זאת לחברי הכנסת הערבים, בשל היות השסע הלאומי בין ערבים ליהודים השסע הדומיננטי בישראל, נעדרים יכולת להשפיע על מקבלי ההחלטות והאופציה כי יהיו חלק ממעגל מקבלי ההחלטות בישראל כלל אינה קיימת. כלומר, חברי הכנסת ומנהיגי הציבור הערבי אמורים לשמש נציגים להעלאת בעיות בפני המחליטים ואולם הם מודרים בכל מעגלי ההשפעה וקבלת ההחלטות בישראל. לשם מילוי תפקידם הם נאלצים לנקוט בכל הדרכים האפשריות לשם הגנה על האינטרסים של בוחריהם.

¹⁸⁸ ראו מ/1610.

289. לכן, ח"כ דהאמשה אינו חבר כנסת מהשורה, אשר לשם מניעת הריסת בית או לשם פתרון בעיית הבניה בכפרים ערביים דרכו אל ראש הממשלה או השרים פתוחה. הוא נאלץ לכתוב ולהתריע לכל השרים ומקבלי החלטות, והוא לא נענה. הוא נאלץ להשתמש בשפה חריפה על מנת שהבעיה הכאובה, שבמהלך העניינים הרגיל היתה זוכה להתייחסות מיידית ונפתרת בצורה רגילה, תזכה להתייחסות. ח"כ דהאמשה מבהיר את הסיבה לכך שלעתים אמירותיו הינן במלים קשות, לאוזן הישראלית הממוצעת¹⁸⁹:

"יש פה אמרה הצהרתית יותר מכל דבר אחר. בפועל הורסים בתים ושוברים ידיים ורגליים של כל מי שבא ליד... אני אומר את הדברים האלה כדי שאנשים ישימו לב. למה דהאמשה ח"כ אומר כאלה דברים בוטים, אין לך דרך אחרת להעלות את הבעיה לסדר היום הציבורי בכל כאבה ואי הצדק שלה וכל האובדן שנגרם פה, עובדה הדברים שלי העלו את הנושא לסדר היום..."

290. ח"כ דהאמשה אינו שש לעמוד על הריסותיו של בית הרוס בכפר ערבי. הוא נוקט בכל הדרכים הפתוחות בפניו כחבר כנסת על מנת למנוע את המשך מדיניות הריסת הבתים, הוא מבקש להכשיר בתים בלתי חוקיים, הוא מבקש שלא יהרסו בתים, ומבקש שלא יכו את הבעלים של הבתים. הוא נואם ופועל במסגרות השונות בכנסת, הוא פונה לשרים ומסביר את הבעיות הכואבות מהן סובלים בני המיעוט הערבי בישראל. הוא עושה כל זאת וקולו לא נשמע. ואז, כחלק מתפקידו כחבר כנסת, הוא משתתף בהגנה על אנשים שהורסים את בתיהם ומוחה יחד איתם. כעת קולו נשמע, ואולם עתה טוענים כנגדו כי אמירותיו צורמות. ואולם האם אלו שאזניהם ערלות ואזניהם לא שמעו את אמירות הכאב אשר נותרו ללא מענה, יכולים לטעון כנגד הצרימה שנגרמת לאזניהם כשנשמעות זעקות הכאב?

291. יתר על כן, וכפי שיובהר בהרחבה להלן, האמירה שיוחסה לח"כ דהאמשה סולפה ועוותה והוא לא קרא לשבירת ידים ורגלים של שוטרים אלא לזכות ההגנה העצמית של אלו המותקפים באלימות ע"י שוטרים. כמו כן, דבריו של ח"כ דהאמשה לא הובנו ע"י בני המיעוט הערבי בישראל כהסתה. על ההבדלים באופן שמתפרשים הדברים באזני קבוצות הרוב והמיעוט, עמד ד"ר רבינוביץ בעדותו בפני ועדת החקירה¹⁹⁰:

"עו"ד ג'בארין: זהו, זה חשוב לנו, לעניין של ההסתה. איך הציבור תופס, ורק הדגמה אחרת, אם באמת לחדד את הדברים, ואחר כך נעבור ליחסי המשטרה והאוכלוסייה הערבית. הבאת את הצמתים אום אל פאחס, תל אביב ועמאן. רוצה להביא דוגמה, ותגיד לי איך היא יכולה להתפרש. אני עובד באום אל פאחס, אני אומר 'רבותיי, צריך להיאבק נגד המדינה היהודית, אנחנו רק בעד מדינה דמוקרטית'. אני אומר אותו משפט בתל אביב. 'צריך להיאבק נגד המדינה היהודית, רק להיאבק למען דמו...' ואותו משפט בעמאן. איך יכול כל אחד לפרש את זה? ד"ר דני רבינוביץ': באום אל פאחס זה יתבטא, זה יתפרש, 'אני צריך, אנחנו צריכים להילחם כנגד העובדה שהמדינה הזאת

¹⁸⁹ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 23.10.00, עמ' 14.

¹⁹⁰ עמ' 14631-14630 לפרוטוקול ועדת החקירה.

הגדירה את עצמה כיהודית, כלומר כפרויקט אתנו-טריטוריאלי של העם היהודי, ובכך היא הפכה אותנו לקבוצת שוליים, מנוכרת, שאין לנו חלק ונחלה בה'. זהו המאבק, כפי שהאנשים באום אל פאחס יבינו, כשאומרים...

עו"ד ג'בארין: יש פה חידוש לתושבי אום אל פאחס? ד"ר דני רבינוביץ': ודאי שלא. בתל אביב זה יישמע כאילו שאנחנו כולנו צריכים מחר בבוקר, לרוב הישראלים, זה יישמע כאלו שמחר בבוקר אנחנו צריכים להילחם באושיות המדינה. אנחנו צריכים לבטל את המדינה, אנחנו צריכים אולי שלא תהיה גם מדינה להחזיר... הרבה ישראלים ישמעו את זה כאילו שזה דרישה להחזיר את הסיטואציה ל-14 במאי 48. ובעמאן זה יישמע, כפי שאמרתי קודם, כמו איזה מין 'מה אנחנו, מה, מה הדיבורים המוחלשים האלה? מה אתם נותנים לגיטימציה בכלל לזה שאתם אומרים שכל מה שאתם רוצים זה לשנות את האופי של המדינה ולהפוך אותה ליותר דמוקרטית', זה בעמאן, במקומות אחרים".

292. יתר על כן, ח"כ דהאמשה פועל, כשאר חברי הכנסת, בכל קשת העשייה הפרלמנטרית, ואין לבדוק את פועלו רק על פי אותן אמרות שהועדה התרכזה בהן. הוא ותנועתו פועלים בתחומים רבים ובהם הקרקעות, הבניה ללא היתר, תעסוקה חינוך, ורווחה בכלל ולערבים בפרט. ח"כ דהאמשה הינו חבר כנסת פעיל ביותר וזאת הן בתפקידו כסגן יו"ר הכנסת, בוועדות הכנסת השונות, ובמליאת הכנסת. למרות זאת, יכולתו להביא לפתרון הבעיות הקשות של בוחריו, המיעוט הערבי בישראל, כמעט ואינו קיים. כך לדוגמא, הצעות החוק שהוא מגיש, נדחות בדרך כלל בשל העובדה שהן הוגשו ע"י חבר כנסת ערבי, ללא התייחסות עניינית לנושאים ולמהותם.

293. כאמור, ח"כ דהאמשה הינו נבחר ציבור העוסק בפוליטיקה, ודבריו הנאמרים בשדה הפוליטי-ציבורי, בעל פה ובכתובים, מהווים ביטוי לדעותיו הפוליטיות בקשת רחבה של נושאים חשובים, לרבות אלה המעסיקים את קהל בוחריו. כאשר ח"כ דהאמשה העיד בפני הועדה, וביקש לפרוש בפניה את פעילותו הפרלמנטרית, נאמר לו כי הועדה אינה חוקרת את טיב עבודתו זה. ואולם, ספק אם ניתן להבין את פשר אמרותיו ומעשיו של ח"כ דהאמשה מבלי להבין במה הוא עוסק בכנסת ומה העניינים הבווערים לו ולציבור בוחריו.

294. הדברים שאמר ח"כ דהאמשה נועדו לשרת את קהל בוחריו והציבור שהוא משרת כנבחר ציבור ונאמרו במסגרת מילוי תפקידו. דבריו אלה נאמרו בקשת עניינים אשר מעניינים את הציבור הערבי בישראל, והוא מהווה פה ושופר לקהל זה בפני רשויות המדינה כאשר הוא זועק את זעקתם. זעקה זו נשמעת זרה לאוזני קהל שבמשך יותר מחמישים שנה הוא מופלה לרעה. דבריו נאמרים במעמדים כואבים של הריסת בתים, מסגדים, עקירת עצים, הם נאמרים בפני קהל בוחריו ונאמרים בכנסת, והם המשך של הפעילות הפרלמנטרית הענפה שהוא מקיים בכנסת.

3.ב.4. "אחריות להעברת מסרים של תמיכה באלמות"

I.3.ב.4. "לשבור ידיים ורגליים" של שוטרים

295. כאמור לעיל האזהרה מתייחסת לאמרות והצהרות המיוחסות לח"כ דהאמשה אשר, לדעת ועדת החקירה, תרמו "תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000."

296. האמרה העיקרית המיוחסת לח"כ דהאמשה, ואשר עליה נחקר הן ע"י אוספי החומר והן ע"י חברי ועדת החקירה, ואשר ככל הנראה היוותה מרכיב משמעותי ביותר בהחלטת הוועדה להזהירו, הינה בדבר שבירת ידיים ורגלים של שוטרים שבאים להרוס בית מגורים של אזרח ערבי. גלגולה של אמרה זו הינו טיפוס, וכמוה ארע אף באשר לאמירות נוספות שיוחסו לח"כ דהאמשה.

297. השתלשלות הדברים הינה כדלקמן: ח"כ דהאמשה כאיש ציבור מתבטא במהלך ארוע מסוים, הדברים צוטטו באופן לא מדויק, אשר עיוות את משמעותם, וזכו לפרסום רב ומגמתי בכלי התקשורת, ובכלל זה לכותרות מרעישות. כתוצאה מכך, האמרה שיוחסה לח"כ דהאמשה תפשה את מקום אמירתו המקורית וקובעה בתודעת האנשים כאמרתו של ח"כ דהאמשה. בסופו של התהליך מצא עצמו ח"כ דהאמשה נחקר בגין הדברים שיוחסו לו, הן ע"י המשטרה והן ע"י ועדת החקירה, ולאחר מכן הוא אף הוזהר בגינם ע"י הוועדה. כל זאת כאשר אמרתו של ח"כ דהאמשה הינה רחוקה מלהיות דומה לאמרה שיוחסה לו, ובודאי שאינה מהווה הסתה כלשהי¹⁹¹. להלן נתייחס לגלגול האמרה של "שבירת ידיים ורגליים של שוטרים":

השלב הראשון – הריסת הבית של משפחת קובסי

298. ביום 13/9/00 הרסו כוחות משטרה בתים השייכים למשפחת קובסי בנחף, והשוטרים היכו את בעלי הבית אשר כתוצאה מכך נזקקו לטיפול בבית חולים. ח"כ דהאמשה הגיע למקום וניפגש עם בעלי הבית לאחר ששחררו מבית החולים וראה את הפגיעות בהם. דבר ראשון שהוא עשה, כפי שעשה פעמים רבות בעבר, היה לשלוח מברקים לשרים ולאחראים בהם מחה כנגד הברוטליות של המשטרה וכן כנגד הריסת הבתים. יודגש, כי איש לא טוען שח"כ דהאמשה קרא לאנשים במעמד זה להתקיף שוטרים או לשבור להם ידיים ורגליים. כך שהסתה לאנשים בשטח לא רק שלא היתה, אלא אף כלל לא יוחסה לו.

299. כן יודגש, כי ועדת החקירה לא חקרה את האירוע של הריסת הבית, ואת שהתרחש במהלכו, קרי את הטענות שהשוטרים תקפו את בני משפחת קובסי ושברו

¹⁹¹ ראו לענין זה את שאלות כבי' השופט אור ואת תשובות ח"כ דהאמשה, בעמ' 9108-9097 לפרוטוקול ועדת החקירה.

ידיים ורגליים. הועדה לא עסקה כלל באלימות המשטרה במקרה זה ובמקרים רבים נוספים ואת התרומה של האלימות המשטרתית על ארועי אוקטובר. תחת זאת היא ביכרה להתמקד באמירות שיוחסו לח"כ דהאמשה באותו הערב של הארוע של הריסת בית משפחת קובסי בעת ישיבת ועדת המעקב בכפר מנדא.

השלב השני – דברי ח"כ דהאמשה בישיבת ועדת המעקב בכפר מנדא

300. בשעות הערב של ה 13/9/00, היום בו נהרס בית משפחת קובסי, התקיימה בכפר מנדא ישיבה של ועדת המעקב. ח"כ דהאמשה השתתף בדיון ואמר בין השאר¹⁹²:

"שוטר שבא להרוס לי את הבית ופוגע בי ובאזרחים הערבים שמגינים על זכותם לקורת גג ולבית, מי שמרים עלי יד ושובר לנו ידיים ורגליים, כפי שקורה הרבה פעמים וקרה בזמן האחרון, זכותנו להגן על עצמנו ולשבור את ידו קודם, מי שבא לשבור את זכות קיומנו ושובר לנו ידיים ורגליים, זכותנו להגן על עצמנו ולשבור לו את הידיים והרגליים".

301. דבריו הברורים של ח"כ דהאמשה, היו אם כן בדבר זכות האדם להגנה עצמית כנגד שוטר התוקף אותו, כפי שקרה מוקדם יותר באותו היום, כפי שקרה פעמים רבות בעבר עת תקפו שוטרים באנשים כשבאה להרוס בתים וכפי שקרה לח"כ דהאמשה עצמו כאשר שוטרים תקפו אותו בעת שעמד עם הפועלים שהפגינו נגד סגירת מחצבת כנרת ובהפגנות נוספות.

השלב השלישי - הפרסום המטעה בקול ישראל בערבית ומיחזורו

302. השלב השלישי בגלגול אמרתו של ח"כ דהאמשה התרחש באותו היום, בשעה 18:30, כאשר יאסר עטילה, כתב קול ישראל בערבית, פירסם ידיעה במהלך ישיבת ועדת המעקב ודיווח כדלקמן¹⁹³:

"בכפר מנדא נמשכת הישיבה הדחופה... ח"כ דהאמשה אמר בישיבה שכל שוטר אשר יגיע אל בית ערבי במטרה להרוס יתקל בהתנגדות ויוכה, כמו כן, כל בית שייהרס ייבנה שנית...".

303. אמרתו של ח"כ דהאמשה עוברת אם כן שינוי דרמטי בקול ישראל בידי הכתב, ואולם משלב זה התקשורת מתייחסת לדברים שיוחסו לח"כ דהאמשה ע"י קול ישראל בערבית כאל אמרתו של ח"כ דהאמשה. למחרת היום דיווחו העיתונים, תחת כותרות גדולות, כי ח"כ דהאמשה קרא לערבים לשבור ידיים ורגליים לשוטרים שבאים להרוס בית. בדיווחים אלו לא נותר כל זכר לכך שח"כ דהאמשה דיבר במפורש על מצב בו

¹⁹² מתוך הקלטת דברי ח"כ דהאמשה בישיבת ועדת המעקב, שהושמעה במהלך ראיון הרדיו שנערך עם ח"כ דהאמשה ע"י הכתב אריה גולן בתכנית "בוקר טוב ישראל". ראו מ/3408.

¹⁹³ ראו מ/3407.

השוטרים מכים ושוברים רגליים וידיים, קרי על מצב של הגנה עצמית. כל נסיונותיו של ח"כ דהאמשה להסביר שלא אמר את מה שיוחס לו לא הועילו.

השלב הרביעי – האמירה בנוסח שיצרה התקשורת הופכת להיות בסיס לחקירה נגד ח"כ

דהאמשה

304. השלב הבא הינו חקירת ח"כ דהאמשה ע"י המשטרה על האמירה המיוחסת לו. מאוחר יותר האמרה שיוחסה לח"כ דהאמשה הופכת למוקד חקירתו בועדת החקירה. אוספי החומר ואף חברי הועדה שגו לחשוב שנוסח הדברים שיוחסו לח"כ דהאמשה בכלי התקשורת משקפים את אמירתו המקורית וכי טענתו כי דבריו התייחסו למצב בו השוטרים שוברים את ידי ורגלי האזרחים הערבים, הינה בגדר "שינוי גירסה" מצדו של חבר כנסת דהאמשה.

305. כך למשל, מסביר ח"כ דהאמשה בעדותו בפני אוספי החומר, את שאמר ואת גלגול אמרותיו, ומדגיש את השוני בין אמרותיו לבין מה שיוחס לו¹⁹⁴:

"כנראה לעיתונות חשוב לשים כותרת וכותרת שתצוד את מבטי הקוראים, יותר מאשר להביא את הדברים כהווייתם ובדיוק אשר כנראה לא יראה פיקנטי וימשוך תשומת לב... אישרתי זאת לא פעם וחזרתי על כך אין ספור פעמים. אני יכול רק להצטער שבכותרת ובתקשורת הדברים פורסמו באופן חלקי ונאמר שם לרוב כאילו שאני קורא לשבירת ידיים ורגליים של שוטרים, ככה סתם, דבר שלא היה ולא נברא, כפי שאמרתי קודם שבחיים שלי ובכל מקום שנכחתי לא הוכה אף שוטר לא בידי ולא בידי אנשים שהיו קרובים לי... ותמיד כשהיתה הכאה ושבירת ידיים ורגליים זה נעשה כלפי או כלפי אנשים אחרים..."

306. כך גם במהלך עדותו של חבר כנסת דהאמשה בפני ועדת החקירה¹⁹⁵:

"השופט תאודור אור: אדוני מתבטא לא אחת, שאם באים להרוס לאדם את הבית, הוא יכול להתגונן ולפגוע בכוח בשוטרים. אדוני רוצה? אני אקריא לו את זה.
חה"כ דהאמשה: רק אם השוטרים פוגעים בו.
השופט תאודור אור: לא, לא, לא זה מה שאדוני... זה התוספת של אדוני...
חה"כ דהאמשה: תוספת...
השופט תאודור אור: ... תוספת מאוחרת, שאדוני..."
חה"כ דהאמשה: בסדר... אדוני...
השופט תאודור אור: ... מקפיד היום להוסיף אותה כל פעם.
חה"כ דהאמשה: לא, לא, לא. לא היום אני מקפיד להוסיף. אני אמרתי את זה עוד בהתחלה. אני אמרתי את זה בכל הזדמנות, ואני כל הזמן אמרתי, במסגרת של הגנה עצמית. כאשר באים להרוס..."

ובהמשך¹⁹⁶:

¹⁹⁴ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 1.11.00, עמ' 8.

¹⁹⁵ עמ' 9102 לפרוטוקול ועדת החקירה.

¹⁹⁶ עמ' 9104-9105 לפרוטוקול ועדת החקירה.

"חה"כ דהאמשה: ... כל עוד שלא משתמשים נגדו בכוח ולא שוברים לו איברים, הוא לא צריך להשתמש בכוח. אבל הוא יכול להתנגד התנגדות פסיבית. אני כשאני נמצא, אני בעצמי, אני מנסה לעמוד מול הבולדוזר ומנסה להפריע לו לעבוד, מנסה למנוע ממנו להרוס בכוחות עצמי ובגופי, מבלי להרים יד, ואף פעם לא הרמתי יד. לא על שוטר ולא על איש חוק. לא אני ולא כל אלה שהייתי אתם, או שכיוונתי את פעולתם. השופט תאודור אור: טוב, זה... זו גרסה מאוחרת של אדוני, אני מוכרח להגיד. כי אני...".

307. ואולם רק במהלך עדותו השניה של ח"כ דהאמשה בפני ועדת החקירה, עומדים חברי הוועדה על טעותם, כפי שעולה מדברי חבר הוועדה פרופ' שמיר¹⁹⁷:

"אני רוצה לחזור לעניין "הידיים והרגליים" ברשותך. אתה הראית לנו שלא היה מדובר על קריאה לשבור ידיים ורגליים, אלא נאמר: "שוטרים באים לשבור ידיים ורגליים – אנחנו נשבור להם ידיים ורגליים" ויש הבדל בין שני הדברים, ודאי אפשר לחלוק אם זה... גם האמירה השנייה, שהיא לגיטימית, אבל היא לא אותו דבר כמו שאומרים: "לכו לשבור ידיים ורגליים...".

308. למזלו של ח"כ דהאמשה, דבריו בישיבת ועדת המעקב הוקלטו והיה בידו להוכיח כי, הדברים המיוחסים לו אינם משקפים את אמרתו. ואולם, למרבית הצער, במקרים רבים אחרים בהם עוותו דבריו של ח"כ דהאמשה בדיווחי התקשורת אין הקלטה של האמירות המקוריות. עם זאת, מהשתלשלות הדברים כפי שפורטה לעיל, ניתן ללמוד עד כמה מסוכן לבסס חשד כנגד איש ציבור על דיווח עיתונאי בכלל ועל אחת כמה וכמה מסוכן לבסס עליה אזהרה של ועדת חקירה.

II.3.ב.4. אימרות נוספות בדבר "שימוש בכח"

309. חבר כנסת דהאמשה נחקר אודות אמרות נוספות במעמדים שונים שכולם קשורים בהגנה על אדמות מופקעות בהריסת בתים או במניעת פגיעה במקומות קדושים. על מנת להבין את הדברים שנאמרו יש להתייחס לנסיבות ורקע אשר שימשו בסיס לאמירת הדברים הנ"ל.

310. כאמור לעיל ח"כ דהאמשה הינו מוסלמי מאמין, המייצג תנועה אשר אחת ממטרותיה העיקריות הינה שמירה על מסורת מוסלמית, השימור מקומות קדושים למוסלמים כולל בתי קברות. ח"כ דהאמשה רואה כחלק משליחותו הציבורית את ההגנה על המקומות הקדושים וחידוש המסורת המוסלמית בין הערבים בישראל. ח"כ דהאמשה רואה זאת כחובתו הדתית כמוסלמי לפעול לשם קיום מטרות אלה, חובה אשר מתווספת לחובתו הנובעת מהיותו איש ציבור וחבר כנסת. על רקע זה צריך לבחון ולבדוק את האמרות הקשורות במעמדים של הגנה על מקומות קדושים.

¹⁹⁷ עמ' 14997 לפרוטוקול ועדת החקירה.

311. בכדי להבין את הצורך והצידוק של האמרות של ח"כ דהאמשה, יש לעמוד על מצבם של המקומות הקדושים לאיסלאם במדינת ישראל. כאן יודגש, כי מסגדים רבים שהינם בתי תפילה ואשר נמצאים בכפרים עקורים או בערים מעורבות, נהפכו למסעדות ובתי מרזח, כמו מסגד קיסריה, מסגד עין חוד ועוד. מסגדים אחרים נהרסו. הוא הדין לגבי בתי קברות מוסלמיים בערים מעורבות ובכפרים נטושים, אשר המדינה אינה דואגת לשימורם, והיא נותנת יד לאלה אשר פוגעים בבתי הקברות האלה.

312. במצב דברים חמור זה, ח"כ דהאמשה כאדם מוסלמי מאמין וכן כנציג התנועה האיסלמית רואה זאת כחובתו הדתית והציבורית לפעול לשם הגנה על המקומות הקדושים לאיסלאם. ההגנה כוללת גם שיפוץ, שימור והחזרת הפעילות המוסלמית במסגדים אלה, וכן השמירה על בתי קברות אלה.

313. נשאלת השאלה מדוע יש צורך במאבק על מנת לשמור על קדושת מסגדים, על בתי קברות? התשובה הינה פשוטה, כי המדינה באופן ישיר וכן באמצעות זרועות שלטוניות שונות, כמו מנהל מקרקעי ישראל, עיריות שונות, עמותות הקשורות במפלגות דתיות ועוד, מנהלות מאבק לשם הריסת מסגדים אלה ומניעת שיפוצם וראו לעניין זה את המקרה של הריסת מסגד צרפנד.

314. במציאות זו פועל ח"כ דהאמשה הן כמוסלמי דתי והן כח"כ, ונאלץ להאבק על המקומות הקדושים לאסלאם, בכל הכלים העומדים לרשותו כחבר כנסת. על רקע של מציאות עגומה זו צריך להבין את פועלו ואמרותיו של ח"כ דהאמשה. כאשר הוא עומד בין האנשים על הריסת המסגד בצרפנד ואומר אנחנו נבנה מחדש ובכח את מסגד צרפנד, לא ניתן להבין את האמרה שלו נכונה אם אין אנו יודעים, כי מסגד זה עמד על מקומו במשך שנים, וכאשר באו מוסלמים לשפצו מפני פגעי הזמן הם נתקלו בהתנגדות מצד מנהל מקרקעי ישראל, אשר שלח טרקטור והרס את המסגד באישון ליל. זהו הרקע לאמרה הנ"ל, והינו משמעותי ביותר להבנתה.

315. אמרות נוספות אשר נחקר עליהן ח"כ דהאמשה התייחסו לעניין הריסת בתים והפקעת אדמות. כפי שפורט לעיל, על מנת להבין את האמרות צריך לבדוק את הקשר הדברים והרקע לאמירתם. לכאורה, חבר כנסת אשר עומד ליד בית שעומדים להרסו, הרי הוא עומד כנגד קיום הוראות חוק התכנון ובניה, דהיינו עוזר למניעת קיום צו חוקי שהורה להרוס בית מגורים שנבנה בניגוד לחוק. ואולם בעיית הבניה הבלתי חוקית במגזר הערבי הינה בעיה אשר נוצרה כתוצאה ממדיניות מפלה והדרה מתמשכות כלפי האוכלוסייה הערבית, אשר הושאר ללא תוכניות מתאר וללא יכולת לבנות בתים באישר בנייה.

316. ח"כ דהאמשה מבחין, הן בנאומיו והן בחקירתו ע"י אוספי החומר ובעדותו בפני ועדת החקירה, בין שני סוגים של בניה ללא היתר. הראשון, בניה בניגוד לחוק היכן שניתן

להשיג רשיון, כלומר בעל הבית בנה בניגוד לחוק על תוואי כביש לדוגמא. במקרה כזה ח"כ דהאמשה מסכים, כי אין חובה להתנגד להריסת בית כזה. הבניה האחרת הינה בניה בישובים הערבים בהם הממשלה לא דאגה להכין תכניות מתאר, ואז בהעדר אפשרות לבנות באופן חוקי ובשל הצורך במקום לגור בו, הם נאלצים לבנות בתים בצורה בלתי חוקית על אדמתם הפרטית. ח"כ דהאמשה מבהיר כי¹⁹⁸:

"על בניית ברירה זו, בין אם היא נעשית על ידי יהודי או ערבי, אני לא בא להגן עליה. אני עומד נגדה בכל אותם כוחות נפש, שבהם אני מצדיק את בניית החוסר ברירה של האוכלוסייה הערבית".

317. ח"כ דהאמשה מסביר בעדותו בפני הועדה וכן בפני אוספי החומר, כי הוא פונה לרשויות ומוחה ומתריע ומעמיד בפני הסכנה, ואם הוא משתמש בלשון קשה, הרי שהדבר נעשה מתוך כוונה למנוע עימות אלים, כפי שהבהיר בעדותו בפני אוספי החומר¹⁹⁹:

"אין ספק שכל בר דעת יודע, שאילו היו עולים להרוס את הבתים, היה קורה עימות נוראי ושפיכות דמים וזהו המצב כהווייתו, לא שאני יצרתי, או שאפשר להאשים אותי שאני רציתי בכך. זה עניין של קריאת המפה כמו שהיא. זה היה קורה אם דהאמשה היה או לא היה. מתוקף אחריותי הציבורית, ומחובתי למנוע כל אפשרות עימות בלתי רצוי שחובת כולנו למנוע אותו, התרעתי על המצב ופניתי לרשויות המוסמכות בכתב ובעל פה".

318. כך אף באשר לאמרתו בנושא הפקעת האדמות בעין מאהל במליאת הכנסת. בעדותו בפני אוספי החומר הסביר ח"כ דהאמשה את חשיבות ההגנה על האדמות שנותרו בידי האוכלוסייה הערבית, שהינם כיום רק 3% מאדמות המדינה והדגיש, כי נושא האדמות הינו ציפור נפשם של האזרחים הערבים. מאבקו של ח"כ דהאמשה למניעת הפקעת אדמות, כחבר כנסת וכמנהיג ציבור כולל אך ורק מאבק במסגרת החוק²⁰⁰:

"... יום האדמה לדידנו מסמל את זכותנו למחות, לשבות ולהביע עמדה ציבורית ואת התגובה הקשה, הבלתי חוקית והנפשעת מצד שלטונות הביטחון שתקפו אותנו והפילו בנו חללים, רק בגלל שהוכרזה שביתה במגזר הערבי. כאשר אני אומר שיהיה יום אדמה נוסף, הכוונה היא שאנחנו נמחה ונשבות ונאבק נגד ההפקעה ואם יבואו כוחות הבטחון להתקיף אותנו, ולדכא את המחאה שלנו, אז יהיה יום אדמה נוסף, כפי שהיה ב-76... כשאני אומר לא ניתן למדיניות הזאת להיות בשטח, זה אומר שנאבק מאבק לגיטימי במדיניות הזו ככל שנוכל עד שלא ניתן לה להתבצע בשטח. הכוונה היא לדרכים חוקיות בלבד. מדובר על מאבק לגיטימי וחוקי, גם כשהוא גורם לכך שיבואו אנשי בטחון ויכלו בנו את זעמם ויטבחו בנו, אנחנו נאבק בדרכים לגיטימיות בלבד, גם אם אנחנו יודעים שזה יעלה לנו במחיר שאנחנו נהפוך לקורבן בידי כוחות הבטחון ולאובייקט להתקפתם של אנשי הבטחון...".

¹⁹⁸ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 28.10.00, עמ' 4. ראו גם את נאומי ח"כ דהאמשה שנכללו ב-מ/3395 וב-מ/3398.

¹⁹⁹ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 28.10.00, עמ' 4.

²⁰⁰ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 1.11.00, עמ' 1-2.

319. באשר לסוגיית הקריאה לשימוש בכח כדרך להשגת מטרות, הרי שח"כ דהאמשה נשאל על כך באופן ישיר על ידי הועדה ותשובתו היתה ברורה, כי הוא לא קרא לאנשים להשתמש בכוח במובן האלים אלא לשימוש בכח הזכות²⁰¹:

"ואני אומר את זה בלשון ברורה. אני יכול להתכוון במילה 'כוח' לכל כוח שהוא בעולם, חוץ מכוח ברוטלי או כוח כוחני כזה... מה, אני, יש לי טנקים? יש לי כוחות, יש לי אנשים? איזה... הכוח, בעניין הזה, זה, זה כוח הזכות, כוח הצדק. כוח העמידה שלנו. כוח ההתנגדות. לעמוד שם באום סחאלי בלילה עם אנשים ולקבל את המכות ולעשות פדיחה למשטרת ישראל ואליק רון. זה גם כוח. לעמוד שם זה כוח. לאזור כוח לעמוד שמה זה גם כוח. אני לא מטיף פה... הדברים הרי ברורים מעצמם. ואני אומר שהכוח שלנו, כוח הזכות שלנו, וזה תמיד כוח הזכות, הוא בהרבה מקומות, זה כוח הזכות. אני, הרי... מה, מה הכוח? איזה כוח יש לנו אנחנו כציבור? לאיזה כוח אני מטיף? לאיזה כוח אני יכול לעצור? הכוח של הציבור הזה לעמוד על זכותם. להיות ער לזכותם. והכוח שלנו להתאחד. אני בראש רשימה ערבית מאוחדת. ואני אומר שהאחדות היא כוח גם כוח פוליטי. כוח של עמידה..."

... ואני מטיף לזה שאנחנו חייבים לעמוד על זכותנו ולעמוד ליד בתינו וללכת להפגנות וללכת לתהלוכות ולעשות שביתות וללכת נגד ה... זה הכוח שלנו. זה הכוח שאנחנו יכולים להשתמש בו. והכל במסגרת החוק ובמסגרת הלגיטימית. מעולם לא עלה בדעתי ולא הטפתי לאיש ולא הדרכתני או אני יודע מה, אמרתי למישהו ללכת כאילו בכוח בוטה ככה נגד שוטר, שוטר מג"ב, בכל החיים האלה. אני הייתי רק קורבן לשימוש בכוח. אני ואלה שתמכו בי ושהיו איתי. אנחנו תמיד קיבלנו מכות מהשוטרים. לי יש עשרות תלונות על שוטרים, כאשר ישנם מקרים שצולמו בידי העיתונות ובידי המשטרה, ויש על זה הוכחות. וגם לא שוטרים. תמיד היינו קורבן לכוח. ואני הטפתי לשבור למישהו, או ללכת נגד מישהו, רק מפני שהוא שוטר, מפני שהוא איש שמייצג את הממשלה, או מייצג את המדינה, ללכת לפגוע בכוח? באיזשהו מקום, באיזושהי סיטואציה?"

4.ב.4 "אל-אקסא בסכנה"

320. מהשאלות שהפנתה וועדת החקירה אל ח"כ דהאמשה עולה, כי ככל הנראה האזהרה מתייחסת בין היתר להתבטאויותיו בדבר הסכנה הנשקפת למסגד אל-אקסא בפרט ולמסגדים נוספים ומקומות אחרים הקדושים למוסלמים בכלל וכן לדבריו בדבר נכונותו להיות שהיד.

321. ראשית יש להבהיר, כי ח"כ דהאמשה, כמו רבים אחרים, סבור באופן הכנה ביותר, כי מסגד אל-אקסא נמצא בסכנה, כי קיים איום ממשי על קיומו הפיזי של המסגד, כי יש מי שחפץ לפגוע במסגד וכי השלטונות אינם עושים די בכדי למנוע את הדבר. כך אף באשר לפגיעה במקומות קדושים לאיסלאם נוספים, כמו מסגדים ובתי קברות בכפרי העקורים בישראל.

²⁰¹ עמ' 14967-14965 לפרוטוקול ועדת החקירה.

322. בנסיבות אלו ח"כ דהאמשה פועל להגשמת מה שהוא מאמין, כי היא חובתו הציבורית וחלק מהותי מתפקידו כחבר כנסת ויו"ר מפלגת רע"ם. הוא מתריע על הסכנה למסגד אל-אקצא ועל הסכנה וההזנחה של המקומות הקדושים למוסלמים. הוא פועל על מנת להביא את הדבר ואת השלכותיו המסוכנות לידיעת מקבלי החלטות ועל מנת להעלות את הנושא על סדר היום הציבורי. בעשותו כן, פועל ח"כ דהאמשה אף על פי חובתו כמוסלמי לעשות את שביכולתו על מנת להגן על מסגד אל-אקצא.

323. על הסכנה שנשקפת למסגד אל-אקצא עמד השיח' עבדאללה נימר דרוויש בעדותו בפני הועדה²⁰²:

"עכשיו, שאלת האם מסגד אל-אקצא בסכנה. אני מאז שנשרף מסגד אל-אקצא... וכל העולם ישמע אותי, אם יש מישהו שהוציא את הסיסמא הזו: "אני רואה שמסגד אל-אקצא בסכנה", זה אני! נשרף... והרבה התארגנויות יהודיות – לפוצץ אותו, לכבוש אותו... ואנשים נשפטו, ונשיא המדינה חנן אותם וכל... כל הפרובוקציות האלה... ומישהו יבוא וישכנע אותי שמסגד אל-אקצא לא בסכנה? ועד היום מסגד אל-אקצא לא בסכנה? אמנם נשיא המדינה אומר – "לא תחת שלטון ישראל" או "לא היו בסכנה"... נשרף תחת שלטון מדינת ישראל, היתה יוזמה לפוצץ אותו תחת שלטון מדינת ישראל, נרצחו בו אנשים תחת שלטון מדינת ישראל, אז הוא בסכנה ואין לפי דעתי... אם האנשים יאמינו או לא יאמינו מחוץ למסגרת הדתית, זה עניינם. מי שאומר: "מסגד אל-אקצא בסכנה", הוא אומר עוד משפט אחר. אם הייתי אני מנהיג יהודי ישראלי, הייתי רואה באותם מנהיגים שרואים... שאומרים: "מסגד אל-אקצא בסכנה", הם גם כן מתריעים: "רבותי, מדינת ישראל גם כן בסכנה", כי (לא ברור) והסכסוך כאן הוא בין שני עמים על גבולות... בין הפלשתינים לישראל, הם על גבולות, אם הופכים את זה בין שתי דקות בין מסגד אל-אקצא שנשרף לבין בית כנסת יהודי שמתפוצץ, אז אנחנו נכנסים למלחמת עולם בין יהודים ומוסלמים, ואוי ואבוי לנו אם מכניסים את האזור שלנו למלחמה כזו. צריך לבלום כל מי שרוצה להכניס אותנו למלחמת דתות... אני... אין לי בעיה נגד היהדות, אין לי בעיה נגד היהודים, אין לי בעיה נגד הנוצרים, אין לי בעיה נגד הנצרות... לא להכניס את האזור למלחמת דתות. כן, "מסגד אל-אקצא בסכנה" אני אמרתי ואמרתי לשרים במדינת ישראל: בזמן שאני אומר "מסגד אל-אקצא"... או מישהו אחר אומר "מסגד אל-אקצא בסכנה", אז אני מתריע שמסגד אל-אקצא בסכנה, זאת אומרת גם כן האזור כולו בסכנה, מדינת ישראל בסכנה. השלום באזור הסכנה. שלום כל העמים באזור הוא בסכנה. מה, להפוך את זה למלחמת עולם בין-דתית? דבר שני וכאן... אני מקווה שתסלחו לי על הרמת הקול... כן, הוא בסכנה, מה לעשות? עוד הפעם ומאה פעמים אני אומר, ושישמעו: כן, אני מפחד על מסגד אל-אקצא, לא בגלל שנשיא המדינה רוצה פוצץ אותו, לא... לא כל (לא ברור) בישראל לא רוצים לעשות עוול, לא לנו ולא למסגדים שלנו, אבל יש כנופיות, יש התארגנויות, יש משוגעים שרוצים לפוצץ את כל האזור דרך סיכון מקומות קדושים כאלה. המשוגע שעשה את המעשה שלו בבית הכנסת היהודי בטוניס, מה הוא רצה? מה הוא רצה? מה הוא רצה לעשות שם?

²⁰² עמ' 14905-14901 לפרוטוקול ועדת החקירה.

...היינו יכולים לשבת במחותרת בין ארבע קירות ולומר: "בסכנה, בסכנה, בסכנה" ... לא, מול כל התקשורת העולמית ומזהירים את המנהיגים במדינת ישראל, עם שיתוף פעולה עם המשטרה במדינת ישראל, שיבואו וישגחו על הכנסים שאנחנו עושים ומשמיעים למנהיגים הישראליים: "רבותי, תפתחו עיניים, מסגד אל-אקצא בסכנה". יש משפט, אדוני, במדינת ישראל, שכולנו הכרנו אותו בזמנים האחרונים, ש-"הכתובת על הקיר". הזהירו אנשים ואני לא רוצה לחזור להיסטוריה של מדינת ישראל, הזהירו אנשים ש-"רבותי, הכתובת על הקיר, הכתובת על הקיר" ... אף אחד לא האמין עד שהתפוצץ בפרצוף שלנו רצח של ראש ממשלה. "הכתובת על" ... היום אני אומר "הכתובת על הקיר", בזמן שנראה את מסגד אל-אקצא (אומר בערבית) זאת אומרת "ערמת פסולת", אז נגיד ... מה זה יעזור אם אני אגיד "אני התרעתי ואמרת, וצעקתי"? אז יבוא מישהו ויאמר: "אתה יודע מה, לא האמנו, אמנם וצדקת" ... סלחו לי על הביטוי, בשקר הזה, אבל כל עוד שמדינת ישראל לא מצהירה, לא הממשלה, לא נשיא המדינה, שכן המסגד לא בסכנה והוא יישאר בריבונות איסלאמית, הם ביום ובלילה אומרים שהוא לב ליבו של העם היהודי ... טוב, זה האמונה שלך ... באמונה שלי הוא קשור לאל-כעבה, אז מה לעשות? וחלק מהאמונה זה להתריע על הסכנה הזאת, בטח, זה החובה. תראה, (ערבית) מה זאת אומרת – מפרשים את זה בקיצור: "כל מאמין צודק וצריך להתריע", אפילו אם אחוז הסכנה הוא עשרה אחוז, צריך להתריע בכדי להקטין את האחוז הזה ולא לשתוק שכל יום עוד חצי אחוז, עוד אחוז וחצי ... עוד ואני לא יודע מה ואנחנו נתקרב לסכנה, ואחר כך הכל יתפוצץ בפנים שלנו".

324. השיח' דרוויש עמד בעדותו על מרכזיותו של מסגד אל-אקצא באמונה

המוסלמית²⁰³:

"מסגד אל-אקצא, הוא מבחינה היסטורית ... אני מתכוון ... אני לא (לא ברור) את העניין הדתי, זאת אומרת מסגד אל-אקצא, הזכיר אותו הקוראן לפני שהזכיר את מסגד הנביא בעיר מדינה, כי בזמן שאלוהים אמר: (אומר את הפסוק מהקוראן בערבית) הנביא היה במכה והמסגד במדינה לא היה בנוי, זאת אומרת שני המסגדים האלה קשורים אחד בשני, לכן יש אמונה אצל מאה אחוז מהמאמינים בעולם האיסלאמי – כל פגיעה במסגד אל-אקצא, היא פגיעה ישירה באל-כעבה בכבודה ובעצמה, זו הבעיה. אפשר להתווכח על האמונה של המוסלמים, אפשר להתווכח האם הם צודקים באמונה הזו או לא צודקים, צריך לשכנע דורות, אבל זו עובדה ... אני מאמין שמי שפוגע במסגד אל-אקצא, הוא פוגע באל-כעבה. עכשיו, אלו שלושת המסגדים הקדושים ביותר בעולם האיסלאמי ואי אפשר לבוא ולומר על מסגד כמו מסגד אל-אקצא, או על אל-כעבה, או על מסגד אל-מדינה, מסגד הנביא, אפשר לומר שזה סתם מקום ... זה לא סתם מקום, זה היה מה שנקרא (אומר בערבית) למוסלמים, זאת אומרת קודם לכן היינו מתפללים מול מסגד אל-אקצא, לפני אל-כעבה ואחר אלוהים העביר אותנו לאל-כעבה והשאיר את מסגד אל-אקצא המקום הקדוש שאליו ... אליו כל הרוחות יוצאות יומיום. עכשיו, אפשר להתווכח עם האמונה ... אפשר להתווכח עם האמונה איך ... אפשר להתווכח עם הפסוק ... אפשר ... מישהו מסוים לא רוצה להאמין, מה לעשות ... אבל אני מאמין, מיליון ... מליארד וחצי מוסלמים מאמינים, מה לעשות? מה לעשות?"

²⁰³ עמ' 14896-14895 לפרוטוקול ועדת החקירה.

325. מכאן, כי אמרותיו של ח"כ דהאמשה בנושא זה הינן אמרות כנות, הנובעות מדאגה אמיתית מפני פגיעה באחד מהמקומות הקדושים ביותר באיסלאם והמקום הקדוש ביותר למוסלמים בארץ, וכל ניסיון להציג דאגה זו כניצול פוליטי ציני אין לה על מה לסמוך.

5.ב.4. שאהיד למען אל-אקסא

326. נתייחס עתה לאמירות של ח"כ דהאמשה, בדבר נכונותו להיות שאהיד למען אל-אקסא, אליהם נדרש רבות בעדותו בפני אוספי החומר ובפני ועדת החקירה. אמרה נוספת שיוחסה לח"כ דהאמשה מקורה בדיווח בעיתון המקומי חדשות אינדקס הגליל מיום 26/2/00 לפיו הוא קרא "להגן על המקומות הקדושים לאיסלאם בגוף ובנפש"²⁰⁴.

327. נקדים ונאמר, כי ח"כ דהאמשה הבהיר כי לא אמר את הדברים בנוסח שיוחס לו בדיווח הני"ל. שנית, מן הדין לחזור לרקע לאמירת דברים אלה. ח"כ דהאמשה הוזעק לטבריה ומצא, כי בית הקברות המוסלמי בעיר נחפר על ידי טרקטורים. בעדותו בפני אוספי החומר הוא תיאר את המראה המזעזע שראה²⁰⁵:

"אני בדעה שזכותנו וגם חובתנו, הערבים, המוסלמים וכל האנשים בעלי הרצון הטוב, להגן על המקומות הקדושים, כולל בתי קברות ולמנוע פגיעה בהם. זכור לי היטב שהייתי בבית הקברות המוסלמי בטבריה, ראיתי במו עיני, מיששתי במו ידי, עצמות של בני אדם שהוצאו מקברים כדי לסלול כביש שם."

328. ח"כ דהאמשה, כאדם דתי, מתאר מצב בו נגרמה פגיעה קשה ביותר ברגשותיו כאדם וכמוסלמי. הוא חש פגיעה קשה באמונתו, שחומרתה רבה במיוחד נוכח העובדה שהפגיעה נגרמה על ידי רשויות המדינה, אותן רשויות אשר מתעלמות שוב ושוב מפניותיו אליהן למנוע את הפגיעה במסגדים ובבתי הקברות. במצב דברים זה הוא דיבר על הזכות להגן על המקומות הקדושים ובמקביל נקט בצעדים מעשיים, הוא פנה במכתבים אל השר לביטחון פנים ואל ראש הממשלה. לא היה בדבריו של ח"כ דהאמשה כל קריאה לשימוש בכוח, ומקל וחומר לא היה בהם קריאה לשימוש בכוח לשם השגת זכויות למיעוט הערבי בישראל.

329. בחוות הדעת של ד"ר אליאס עטאללה, מומחה לשפה הערבית, הוסבר משמעותו המשתנה, המטאפורית, והנושאת עמה נחמה חברתית, של המושג 'שאהיד'²⁰⁶:

"המילה 'שאהיד' חרגה מהקשרה הליקסיקוני והדקדוקי, כי 'שאהיד' הוא 'הרואה וחווה', והיא נאמרה לכינוי מי שמת או נהרג

²⁰⁴ ראו מ/3393.

²⁰⁵ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 23.10.00, עמ' 8.

²⁰⁶ ראו מ/4252.

למען קידוש השם, ושום דבר לא הוזכר כאן זולת השם, שכן "שהיד" הינו אחד השמות של אלוהים. "שהיד" הוצאה מהקשרה המילולי והסימנטי, ומתייחס הקשר שלה לאלוהים, בנוסף לכך ש"שהאדה" היא דבר שלא מתכננים אותו, ובהיסטוריה של המילה הערבית או ההיסטוריה הערבית הקלאסית אין מכנים "שהיד" אלא למי שנהרג למען קידוש השם, מבלי שהמוות יהיה המטרה שלשמה הוא יצא למלחמה, כי האופציות במצב כזה הן רבות: החזרה בשלום כמנצח או בריא ושלם אך מובס או כמנצח אך פצוע, או כאסיר או הרוג, ועוד אפשרויות. הכינוי של "שהאדה" ניתן רק למי שנהרג מבין אלה, והוא אינו ניתן לשאר הלוחמים אלא אם הקריבו את חייהם, והמילה נושאת נחמה להורי השהיד (החלל הקדוש) והוקרה חברתית ודתית לעמדתו והקרבתו, והוא נקרא "שהיד" כי אלוהים יתן לו לחזות בבריות ביום הדין, או מפני שאלוהים ומלאכיו רואים אותו או מפני שאלוהים ומלאכיו הועידו לו גן עדן, או כי הוא נפל על "אלשאהדה" (האדמה) או מפני שיחזה בערש היקום כולו".

330. גם ד"ר דני רבינוביץ התייחס למשמעות המושג 'שהיד' בעדותו בפני הועדה, והבהיר את רב המשמעויות הכלול במונח²⁰⁷:

"שאהיד שזה מילולית כמובן עד... עד נאמן, זה גם אחד מכינויי הבורא והמשמעות שזה התגלגל פה... גם בהתחלה, רק בתוך הקונטקסט הדתי האיסלאמי ואחר כך גם בקונטקסטים אחרים, זה מי שמת על קידוש השם, מי שמת על מטרה חיובית והוא גם קורבן וזה יכול להיות מוות פסיבי לחלוטין – נורית או נקלעת למקום מבלי שעשית דבר וכמובן זה יכול לכלול גם אנשים שנהרגו תוך עיסוק אקטיבי בפעולה שהם בחרו לעשות אותה".

331. שאהיד אם כן אינו דווקא מי שבמודע מסכן חייו, אלא אף מי שנהרג בלא שעשה כל פעולה אקטיבית. זוהי המשמעות הידועה לכל ערבי ולכל מוסלמי. בהתאם המשמעות של דבריו של ח"כ דהאמשה באזני שומעיו הערבים. באשר לכוונת ח"כ דהאמשה באמרתו הנ"ל, הרי שהוא התייחס לכך בהרחבה בעדותו בפני ועדת החקירה והבהיר כדלקמן²⁰⁸:

"עבד אל מאלכ דהאמשה: (לא נשמע - מדברים יחד) אני לא פעם נתקלתי באנשים, כולל אפילו בכנסת, ובזדון, מסיטים את הדברים, בטי"ת, ועושים אותם, צובעים אותם בצבע אחר. כי אם הם רצו לעשות מזה, כאילו אני שאהיד, זה מתקשר עם אדם שמפוצץ עצמו. ושוכחים שהמילה 'שאהיד' באיסלאם, בספרות האיסלאמית ובהיסטוריה האיסלאמית, יש לה המון מובנים. יש לה המון גיוונים. ואני, כשדיברתי, אגב, זה היה לפני האינתיפאדה, לפני שבכלל מישוהו פיצץ עצמו, לפני בכלל שהיתה פעולה כלשהי מהכיוון הזה של פיצוצים ושל אנשים. ואני אמרתי, אני מוכן להגן על המסגד הזה, ומתי אמרתי אותם? אני באותו יום, אגב, כשביקרתי במסגדים, ואני הייתי שם עם ראשי הוואקף, באו מולי אנשי גרשון סלומון, אלה שהם נקראים, ואני מולי בעיניים, ולא רק בעיניים, גם בדיבורים, ממש תופסים אותם, מחזיקים אותם בכוח, שלא יתנפלו עלינו. ובאיומים. שאנחנו פה ואנחנו עוד נעשה ואנחנו עוד נכה בכס. ואני אמרתי, אם זו המציאות, אם זה המצב, הלוואי שיהיה לי הכבוד, ואני אגן על המסגד הזה בגופי. ואני חושב שזה חלק מאמונתי, זה כבוד גדול, שלא אפספס אותו.

²⁰⁷ עמ' 14624 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁰⁸ עמ' 69 – 14968 לפרוטוקול ועדת החקירה.

השופט תאודור אור : טוב...
עבד אל מאלכ דהאמשה : למה, למה שאני לא אמלא את
אמונתי ואת חובתי הדתית, ברגע שישנה כזו סכנה? מתריסים כלפיי
'נו, אין שום סכנה לאקצא'. יש לי תשובה גדולה, פשוטה מאוד. אם
אין סכנה, אז אין הקרבה. לא צריך. שלא יביאו. שלא יפגעו. שלא
יעשו אבן פינה שמה מחוץ לחומות של המסגד, כאילו, ולכן זה לא
מסוכן. ואני אומר, אם עושים אבן פינה בבניין, זה גם מסוכן. כי מה
המשמעות של אבן פינה? אבן פינה, לאותו בניין שייבנה במקום
המסגד. כשאתה מניח את אבן הפינה, הרי המשמעות היא ברורה.
שאתה ביום מן הימים מתכוון להניח את אבן הפינה הזו במקום
הזה".

332. בעדות השיח' דרוויש בפני הועדה, בהתייחסו למשמעות דברי ח"כ דהאמשה, כי
הוא מוכן להיות שאהיד למען אל-אקצא, הוא הדגיש את האמור בעדותו של ח"כ
דהאמשה²⁰⁹ :

"אני חושב שמי ששומע את השיחים ואת המתפללים, ואת
המאמינים, לא רק במדינת ישראל ולא רק באזור שלנו, אלא
מגיקרטה ועד מרוקו, ועד גבול (לא ברור) בפקיסטן וכל העולם
האיסלאמי והעולם הערבי, כולם אומרים אותו משפט: "אם יעמוד
מסגד אל-אקצא בסכנה – אנחנו נקריב את עצמנו למען מסגד אל-
אקצא". מה לעשות, זו האמונה שלהם ומר דהמשה, חבר הכנסת
דהמשה לא חרג מאותם המאמינים האלה, לא חרג. עכשיו, האם
אני יכול להקריב את עצמי? אני, בגלל שהקוראן אמר: (ערבית)
בגלל המצב הגופני, אני לא רוצה... אני לא צריך להשתתף בשום
דבר ובכל זאת אם אני אראה (לא ברור) או מישהו שרוצה לפוצץ
את מסגד אל-אקצא, הוא יגיע אלי לפני שהוא מגיע למסגד אל-
אקצא.
... אבל אם מפרשים את זה כקורא למוסלמים: "קומו ועכשיו",
ואני לא יודע... – לא, לא. עכשיו, אני לא רואה ובעתיד הקרוב זה
לא יהיה, ואני מקווה בעתיד הרחוק זה לא יהיה, שמישהו במדינת
ישראל ייתן יד לא לכנופיות, ולא להתארגנויות, ולא למשוגעים, ולא
ל... שיפגעו במסגד אל-אקצא, ולכן חבר כנסת דהמשה יישאר כמו
שהוא ומסגד אל-אקצא יישאר כמו שהוא. בנאדם שאומר לך: "אני
מוכן להיות קורבן לפני שיהיה מסגד אל-אקצא בסכנה", אז מה
יגידו... אני יכול להגיד: "אדוני, למה המילה הזו... המילה הזו
"שאהיד", היא כל כך גסה?", לצערי הרב היום מילת "שאהיד", מי
ששומע מילת "שאהיד", אז הוא נזכר באותם מתפוצצים, מפוצצים
את עצמם".

333. יודגש, כי דבריו של ח"כ דהאמשה נאמרו, כפי שהבהיר בעדותו, במהלך ביקור
במסגד אל-אקצא ופגישה עם אנשי הוואקף שם, ובתגובה לדברי יהודים ימניים אשר
עמדו במקום ואיימו²¹⁰ :

"כי הם עוד יביאו בכוח להריסת המסגד ולבניית בית תפילה
במקומו, או היכל שלישי במקומו".

334. ח"כ דהאמשה התייחס בהרחבה בעדותו לרקע לאמירה זו, פירט את הניסיונות
הרבים בעבר לפגוע במסגד אל-אקצא והדגיש, כי²¹¹ :

²⁰⁹ עמ' 14907-14905 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²¹⁰ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 28.10.00, עמ' 10.

"הדברים שבכתבה נאמרו על רקע הביקור שלי באותו יום, ועל רקע ההתייחסות של הקיצוניים שפגשתי שם. הבאתי את הסקירה של הפגיעות באלאקצא, כדי להראות שהיו דברים מעולם, ולא כפי שאנשים אומרים שאני מפחד מדברים שלא קיימים. לשאלה למה הכוונה בפגיעה, אני עונה שאנשים יבואו למסגד לפוצץ אותו, או שינסו להרוס אותו או לשרוף אותו. אם תהיה לי ההזדמנות למנוע את שריפת המסגד, אני מוכן לחרף נפשי להגן עליו".

335. ח"כ דהאמשה הסביר את דבריו כנובעים ישירות מאמונתו הדתית²¹²:

"אני רוצה להדגיש דבר אחד חשוב, מסגד אלאקצא הוא בשבילנו המוסלמים, אחד האתרים הקדושים ביותר, והוא חלק מהאמונה שלנו ומהדת שלנו. כל פגיעה בו כפי שאמרתי לא פעם, מהווה פגיעה בעומק ציפור נפשנו ומחייבת אותנו להגן עליו, גם אם היא תעלה בהקרבת נפשנו... יש פה ביטוי של אמונה ושל חובה מצפונית ודתית שלגבי אינה מוטלת בספק. ואני שואל בכל פורום רשמי ואני שומע זאת לעתים קרובות, אף אחד לא מתכוון לפגוע במסגד או להרוס אותו, ואם כך הם פני הדברים, אז לא יהיה צורך בשום הגנה, ושום הקרבת נפש של שום מוסלמי או שלי...".

336. יתר על כן, ח"כ דהאמשה מדגיש, כי הוא לא קרא לאנשים אחרים לעשות כמוהו²¹³:

"לשאלה אם אני לא קורא לאנשים אחרים לעשות כן, אני אומר את זה על עצמי. אני לא זוכר שקראתי לכל המוסלמים לעשות כן... כשאני אמרתי שהיד, זה במובן של הגנה על המסגד, אני לא ארתע מהגנה. אם יבוא מישהו לשרוף את המסגד וני מוכן להתעמת איתו.. אני אעשה זאת גם אם זה יעלה לי בחיי".

6.ב.4. "טבח מתוכנן"

337. אמירה נוספת שיוחסה לח"כ דהאמשה והוא נשאל עליה ע"י הועדה, היתה בדבר היות ההרוגים הרבים במסגד אל-אקסא ביום 29.9.2000 קרבנות של טבח מתוכנן. אכן, ההרוגים הרבים, ועשרות הפצועים באותו יום, ולאור התקהלות כוחות רבים במתחם מסגד אל-אקסא, לרבות צלפים, מובילים למסקנה כי ההרג הרב אינו מקרי, ועולה לכדי טבח. בשיח הפוליטי הרגיל של האוכלוסיה הערבית, הרג של מספר לא קטן של אנשים, בייחוד כאלה שסיימו הרגע את תפילתם, ובמקום רגיש כמו מסגד אל-אקסא אשר בעבר הלא רחוק נהרגו בו אנשים רבים על ידי כוחות ביטחון ישראלים, מהווה מקור לאמירה כי אכן מדובר בטבח מתוכנן. יתר על כן, וכמבואר לעיל, הן הדרג המבצעי והן הדרג המדיני היו ערים לסכנה ולמתח של ביקור שרון במתחם מסגד אל-אקסא ולהימצאות

²¹¹ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 28.10.00, עמ' 13-14. ראו גם פסקאות 228 – 230.

²¹² ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 28.10.00, עמ' 9-10.

²¹³ ראו מ/1407, עדות בפני אוספי החומר מיום 28.10.00, עמ' 14.

כוחות רבים באותו מתחם. מודעות זו, ולאור ניסיון העבר באותו מקום, מטילים על הדרג המדיני והמבצעי נטל כבד להראות כי ההרג שם לא היה פרי של מקריות בלבד²¹⁴. מכל מקום, חבר כנסת דהאמשה הינו איש ציבור אשר חובתו היא להתריע מפני הפגיעה באוכלוסיית המתפללים ובפגיעה במסגד אל-אקסא כמקום קדוש, ולא לעבור על סדר היום של הפרה כה בוטה לזכות לחיים ולזכות לממש את חופש הפולחן. כך התייחס חבר כנסת דהאמשה לנושא זה במהלך עדותו בפני ועדת אור²¹⁵:

"השופט האשם חטיב: כן, מר דהמשה, יש לי אליך שאלה אחת שלמעשה כאשר עורך דין אניס ריאד שאל אותך על חקירתך בעדות הקודמת בעניין "טבח מתוכנן בחרם א-שריף", למעשה אמר שהוא חיפש ולא מצא מפיך הצהרות כאלה...
עבד אל מאלכ דהמשה: סימוכים...

השופט האשם חטיב: כן, ואתה למעשה גם חזרת על זה, וכדי רק שבאמת תהיה לך הזדמנות להגיב, אני בכל זאת מחזיק כאן בעמוד 4 מעיתון "איים אל-ערב" מה-1.10.00 ושם בכל זאת הדברים נאמרים כאילו בשמך... דרך אגב לא ברור אם זה ראיון, לא ברור איך אתה מצוטט, אבל בכל זאת, הכתב של העיתון אומר בזו הלשון ואולי אני אפילו אקריא לך בערבית: (מקריא את הקטע בערבית) ואני רוצה שתתייחס לדברים האלה, אם זכור לך... דיברו מ-"איים אל-ערב", אמרת את הדברים, לא אמרת?

עבד אל מאלכ דהמשה: אני מוכן להיכנס לדברים כפי שהם. אני לא זוכר אם דיברו איתי... זאת אומרת אני לא רוצה להכחיש ולא לאשר, אבל אני אומר דבר אחד, כשאני... הדברים היו מתקשרים, כשאומרים (אומר בערבית), זה הנוסח: (אומר בערבית), נכון? השופט האשם חטיב: כן.

עבד אל מאלכ דהמשה: עכשיו, אני אמרתי את זה ואני אומר את זה גם עכשיו: ברק בכוונה... לפחות בחוסר התייחסות ופזיזות נוראית רצה וחזה את כל התהליך הזה וברק, בזה שהוא הרשה למר שרון לעלות על המסגדים באותו יום, הוא רצה... הוא היה צריך לצפות את התוצאות (לא ברור) והוא לא מנע אותן, אז זאת כאילו הוא רצה בהן, זה ה-"מגידרה" של ברק וכל מה קרה בעקבות ההחלטה הזאת, זה תוצאה של אותה החלטה, של אותה פזיזות... לכל הפחות, אם לא ראיית (לא ברור) השטח, שברק הסכים לה ועזר, בזה אני רואה את התכנון של ברק של המגידרה, לא שהיה לי איזה נתון ממשי בשטח מה עשה או לא עשה... אני לא יושב לא בחדרים של ראש הממשלה ולא מכיר (לא ברור) השופט האשם חטיב: לא, הרי זה לא השאלה, מר דהמשה, השאלה היא...

עבד אל מאלכ דהמשה: לא, הכוונה שלי... השופט האשם חטיב: השאלה על האימרה שלך. כשאתה אומר "מודאברה", כלומר "מתוכננת", אומרים שלמעשה אתה מעצים... זה עלול להעצים את התגובות של האנשים, להפך... כלומר אילו היה לך מסמכים שיוכיחו שזה מתוכנן, אז זכותך לומר את זה. עבד אל מאלכ דהמשה: תלוי איך אני מבין את זה, "מודאברה" במובן זה שהיא חלק מאותו מכלול של מעשים ודברים שנבעו מאותה החלטה, מאותה הסכמה.

השופט האשם חטיב: מאותה הסכמה? עבד אל מאלכ דהמשה: כן, כי החלק מהעניין הזה, מה-(לא ברור) שבאה בעקבות אותה החלטה וההחלטה הראשונית לא היתה מקרית ולא היתה בלתי צפויה, ולא היתה... לכל הפחות לא פזיזה.

²¹⁴ ראו גם פסקאות 256 – 258.

²¹⁵ עמ' 14997-14994 לפרוטוקול ועדת החקירה.

היא היתה צריכה לצפות... ברק היה צריך לדעת, היה חייב לדעת שעלייתו של שרון למסגדים באותו היום, תצית אש שאי אפשר לכבות אותה וכל מה שבא בעקבות ההחלטה הזאת וכתוצאה ממנה, זה חלק מאותה צפייה שהיא... לכל הפחות לדעתי, ברק היה חייב לצפות אותה ומן הסתם הוא צפה, גם אם לא רצה בה, אז הוא בכל זאת אדיש כלפיה.

השופט האשם חטיב: טוב...

פרופ' שמעון שמיר: בהמשך לשאלה הקודמת, תקן אותי אם אני טועה... ידיעותיך בערבית הרבה יותר טובות משלי כמובן, אבל ב-"מודאברה" כשאנחנו אומרים "תדביר", יש יותר מאשר תכנון, יש איזה שהוא שמץ של מזימה. אני צודק?

עבד אל מאלכ דהמשה: הדברים יכולים להתפרש בכיוון הזה ואני אומר שההסכמה של ברק לעלייתו של שרון...

דובר לא ידוע: (לא נשמע – מדברים יחד) יש הבדל...

פרופ' שמעון שמיר: אני יודע מה זה "מועמראת", זה ממש "מזימות", אבל גם "תדביר", יש בזה איזה שמץ של... לא תכנון, אלא קצת יותר מזה. לא צודק?

עבד אל מאלכ דהמשה: לא.

פרופ' שמעון שמיר: אוקי, אני מקבל. אני מקבל. הייתי סקרן לדעת."

7.ב.4. הבעייתיות שבהסתמכות על קטעי העיתונות

338. בפני הועדה הובאו קטעי עיתונות רבים אשר צורפו כנספחים לפרוטוקול הדיונים ואשר חברי הועדה התבססו עליהם בשאלותיהם, וככל הנראה היו אף מרכיב משמעותי בהחלטה להוציא את מכתב האזהרה. ההסתמכות על קטעי העיתונות הינה בעייתית ביותר, שכן לא ניתן ללמוד מהם את הדברים המדויקים שנאמרו, שהרי אלו אינם מקורות ראשוניים. קטעי העיתונות כוללים, בין היתר, דיווחים שאינם פרי ראיון אלא דיווח מכלי שני או שלישי ו/או מיחזור של ידיעות שהתפרסמו בכלי תקשורת אחרים, לא נעשתה בהם הפרדה בין העובדות ובין הפרשנות ובמקרים רבים המידע המפורט בהם אינו מדויק ולעתים אף מוטעה.

339. ניתוח של מקרה אחד מיני רבים יבהיר את הבעייתיות הרבה שבהסתמכות על קטעי עיתונות. בידיעה שהתפרסמה בעיתון "אל-סינארה" ביום 14.1.00, הנושאת את הכותרת "דהאמשה דורש מדינה ערבית בתוך ישראל" דווח, כי ח"כ דהאמשה²¹⁶:

"דרש ממדינת ישראל וממשלתה להעניק לאזרחים הערבים עצמאות מלאה ומדינה כדי שינהלו את ענייניהם בעצמם ובנפרד ממדינת ישראל... יש לצין כי דהאמשה דורש מדינה ערבית בתוך ישראל ולא שלטון עצמי (אוטונומיה) בתחום החינוך והתרבות כפי שדורשים הברית הלאומית הדמוקרטית, בראשותו של עזמי בשארה וארגונים ערבים אחרים."

340. בידיעה שהתפרסמה יום קודם לכן, ביום 13.1.00 בעיתון "אל-איאס", הנושאת את הכותרת "דהאמשה דורש מדינה ערבית בתגובה לקריאות לשלילת ההשתתפות במשאל על הגולן מהערבים", נאמר²¹⁷:

²¹⁶ ראו מ/2042.

²¹⁷ ראו מ/3500.

"אם אתם לא רוצים להתייחס אלינו כאל אזרחים שווי זכויות לכל דבר, תנו לנו עצמאות מלאה ומדינה שנהל את עניינינו הרחק האפליה ומהעושק שלכם" כך הצהיר ח"כ עבד אלמלכ דהאמשה, יושב ראש הרשימה הערבית המאוחדת ב"קול ישראל", כתגובה על הקולות הקוראים לשלול מהאזרחים הערבים את ההשתתפות במשאל העם שהממשלה הישראלית מתכוונת לארגן בנוגע לנסיגה מהגולן".

341. מקריאת קטעי העיתונות ובמיוחד מכותרותיהם נוצר הרושם, כי ח"כ דהאמשה קרא להקמת מדינה ערבית בתוך מדינת ישראל ואולם, כפי שהסביר ח"כ דהאמשה בעדותו בפני הוועדה, לא אלו פני הדברים, ודבריו הוצאו מהקשרם ועוותו.

342. ח"כ דהאמשה התייחס לידיעות הנ"ל בעדותו בפני ועדת החקירה ביום 2.1.02 וביאר במה דברים אמורים²¹⁸:

"אלה דברים חסרי שחר. מעולם לא האמנתי בהם, מעולם לא דגלתי בהם, מעולם לא אמרתי אותם. אינני רוצה גם אם תתנו לי מדינה עצמאית של הערבים בתוך מדינת ישראל, אני לא רוצה. אני לא מבקש את זה. ואני גם לא רוצה אוטונומיה. אני רוצה אזרחות שווה... השתלבות בחיים של המדינה הזו. קיבלנו את הנשיאות, נחיתה עלינו אמנם, לא בחרנו בה, אבל קיבלנו אותה". מסכימים לה. דוגלים בה. שוויון אזרחי לגיטימי של כל התושבים, של כל האזרחים ושוויון לאחינו הפלשתינים להגדרה עצמית, כפי שאמרתי לא פעם".

343. אף בעדותו השניה בפני הוועדה, ביום 8.8.02, התייחס ח"כ דהאמשה בהרחבה לידיעות הנ"ל ואמר²¹⁹:

"... על מה אני מדבר שם? אני מדבר על זה, שכאשר היה מדובר על משאל עם בקשר לגורלה של רמת הגולן, אם להחזיר אותה לסורים או לא להחזיר אותה לסורים, קמו אנשים ואמרו: "לערבים לא יהיה חלק במשאל הזה". הם לא צריכים להחליט, הם לא לגיטימיים. רק יהודים יכריעו אם צריך להחזיר את רמת הגולן או לא. ועל זה אני התקוממת. ועל זה אני אמרתי: "רבותי, אם אתם עד כדי כך לא מוכנים שאנחנו נהיה אחראים, לא בהכרעות, לא במשאל עם, לא בהצבעה, לא חלק מהציבור הזה, אז מה אתם רוצים מאתנו? תנו לנו לחיות לבד. תנו לחיות כמדינה". אבל אני רוצה להיות מדינה? אני דורש מדינה? אני הלכתי לכנסת כדי לבקש מדינה עצמאית? זוהי הפעילות, זה האוריינטציה שלי? ... אני רציתי להעלות את הדברים בקיצוניות הזאת, שאולי הצד האחר, זה שעומד מולי, יבין שאם אתה לא נותן לי להיות חלק מהציבור הזה, חלק לגיטימי, אז מה, מה אני אהיה? נהפוך לעבדים אולי? או למשפחות או ל... שתי הכותרות האלה, מי שיקרא בתוכן הדברים, יראה על מה אני מדבר ומה אני רוצה. אני רציתי פה להקים מדינה? אני שואף להקים מדינה?..."

344. ד"ר דני רבינוביץ התייחס בעדותו בפני הוועדה בישיבה ביום 6.8.02 למהימנות הדיווח העיתונאי וכן לסיבות חוסר הדיוק שבדיווח העיתונאי²²⁰:

²¹⁸ עמ' 9171 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²¹⁹ עמ' 14952-14953 לפרוטוקול ועדת החקירה.

"זה קיצור תולדות הפרפרזה ואני (לא ברור) לא רק עיתונאי... לפעמים העורך מחזיק מעצמו שהוא הבין היטב את רוח הדברים ושאוּלֵי אפילו יבין את זה יותר טוב וההתנסחות שלו בערבית היא כל כך נפלאה, שהוא לוקח לעצמו דרגה מסוימת של חירות. כמובן שיש... הסיטואציה הזאת יכולה גם להיות פחות אמביוולנטית, אנשים יכולים לעשות את זה אופן יזום ובאופן... עם כוונה... עם כוונה משלהם, אבל הרבה פעמים... ואני לא מתייחס לסיטואציה הזאת, כי אני גם לא חושב שהיא קרתה כל כך הרבה, כשמראיין ערבי (לא רוצה) ב-יכל אלערבי או ב-פנורמה, מראיין מישהו... אני לא מייחס לו כוונת זדון, אבל אני כן מייחס לו מידה מסוימת של פרשנות, ש... אם תרצו, זה גם מוגדר מהתפקיד החברתי שלו כעיתונאי או כמנסח כרוזים, או ככל דבר אחר, אז קורה גם שם... והפרפרזה היא דבר שהוא בלתי נמנע, אני חושב, בתקשורת... בכל סוגים של תקשורת ולכן אני בהחלט יכול להבין למה לפחות בחלק מהמקרים, המוזהרים גם אמרו: "אני זוכר שדיברתי עם העיתונאי הזה, אני זוכר שדיברתי עם הרבה עיתונאים, אלה היו רוח הדברים, אני לא יכול להיות בטוח אם אמרתי "הבה" או "אינתיפאדה". זאת אומרת זה גם כן איזה שהוא תהליך שקורה בתוך העולם הפרשני שאני מנסה לתאר, והוא בהחלט משמעותי, אבל בעיניי גם... חשוב אפילו יותר להבין מה קורה כשמעבירים את הדברים מקונטקסט של ערבי... או קונטקסט ערבי בערבית לקהל ערבי, לקונטקסט יהודי... כאילו העיתונאי צריך להניח את דעתו של העורך שיחליט אם הכתבה תיכנס, באיזה... במידה של משקל שיש בה... יש בה משהו חדש, יש בה פילפל והעורך רוצה שבכותרת שלו... היא תמשוך את תשומת הלב וישימו אותה במקום יותר גדול בעמוד, ועורך העיתון רוצה שיקראו יותר את העיתון, וכל הדברים האלה הם תורמים לכך שגם עיתונאים... אגב, אני חושב שזה נכון גם לגבי עיתונאים בערבית וגם לגבי עיתונאים בעברית, עשויים לפלפל, מהמילה "פילפל", כל מני דברים שנאמרו להם, שאולי נאמרו בצורה יותר זהירה, אבל זה הרבה יותר קליט והרבה יותר מעניין, והרבה יותר מושך תשומת לב, אם יהיה פתאום כתוב שמנהיג כזה או אחר קרא להתקוממות".

8.ב.4. מחדלי ועדת החקירה בעת חקירת חבר כנסת דהאמשה

345. ועדת החקירה לא חקרה בנושאים הנוגעים לחבר כנסת דהאמשה ואשר נוגעים במישרין לנושא חקירת ועדת החקירה. מדובר בשני נושאים מרכזיים, אשר חבר כנסת דהאמשה הגיש לגביהם נתונים לוועדת החקירה, אך האחרונה התעלמה מהם במהלך שאלותיהם למי מהנחקרים בפניה. אירועים אלה, המשתרעים גם הם, כמו השתרעות הודעת האזהרה המופנית לחבר כנסת דהאמשה, על פני השנים 1998 – 2000, מתייחסים לשני נושאים מרכזיים: א. אלימות המשטרה כלפי האוכלוסייה הערבית; ב. חילול השלטונות בקדושת מקומות קדושים למוסלמים.

346. באשר לחילול השלטונות למקומות קדושים למוסלמים, חבר כנסת דהאמשה מסר לוועדת החקירה חומר רב, המשתרע על פני תקופה ארוכה, והכולל את תקופת השנים 1998 – 2000. מדובר בפניות חוזרות ונשנות של חבר הכנסת דהאמשה, המתייחסות להריסת מסגדים, חילולם וחילול בתי קברות מוסלמים, הן בערים והן

²²⁰ עמ' 14621-14620 לפרוטוקול ועדת החקירה.

בכפרים שנהרסו בשנת 1948. להלן רשימה של פניות חבר הכנסת דהאמשה לרשויות בנושא חילול מקומות קדושים למוסלמים, ואשר הוגשו על ידו לועדת החקירה:

מסמך מטעם עמותת אלאקצא של ריכוז של חלק מכלל האתרים המוסלמים שבוצע בהם חילול.	מ/1861
מסמך מטעם עמותת אלאקצא, של רשימה של מסגדים ומקומות קדושים לאסלאם שבוצע בהם חילול - נמסר ע"י ח"כ דהאמשה, ותרגום.	מ/1862
10.6.94 - כתבה מעיתון קול העיר, שכותרתה: "צילומי עירום במסגד האדום", בצפת ותרגום. נמסר ע"י ח"כ דהאמשה.	מ/1863
4.12.97 - מברק מח"כ דהאמשה לשר הדתות, בנוגע לפגיעה בבית הקברות "אום אלפראג'.	מ/1864
21.12.97 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים בנושא הפגיעה בבית הקברות "בלד אלשייד".	מ/1865
26.12.97 - מברק מח"כ דהאמשה לראש עיריית נשר, בו הוא מבקש לבצע את ההסכם בעניין בית הקברות ב"בלד אלשייד".	מ/1866
19.2.98 - מברק מח"כ דהאמשה לשר הממשלה בנוגע לפגיעה בבית הקברות בחולון.	מ/1867
31.3.98 - מברק מח"כ דהאמשה לשר הדתות, בנוגע לפגיעה במסגד עתיק במוזאון מגדל דוד	מ/1868
10.6.98 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים, בנוגע לפגיעה בבית הקברות המוסלמי בין קיבוץ אלונים לקרית טבעון	מ/1869
25.6.98 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים, - צו הריסת מבנה במסגד אלאקצא וכוונת המשטרה לסייע בכך.	מ/1870
19.7.98 - מברק מח"כ דהאשמה לראש הממשלה - פגיעה בבית הקברות באום אלפראג'.	מ/1871
4.8.98 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים בגין פגיעה במסגד "אלטאביה" וסגירתו ביפו.	מ/1872
5.8.98 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים - ניסיון פגיעה במסגד ובתושבי הכפר משהד.	מ/1873
6.8.98 - מברק מח"כ דהאמשה לראש הממשלה בעניין מסגד "אלטאביה" ביפו	מ/1874
28.6.99 - מברק מח"כ דהאמשה לראש הממשלה בעניין פגיעה במסגד "אלאחמר" בצפת.	מ/1875
6.7.99 - מברק מח"כ דהאמשה לראש עיריית צפת בנוגע לפגיעה במסגד "אל אחמאר".	מ/1876
4.7.99 - מברק מח"כ דהאמשה לראש עיריית צפת בנוגע למקומות הקדושים בצפת והפגיעה בהם.	מ/1877
6.9.98 - מברק מח"כ דהאמשה לראש הממשלה - מימון בניית גשר עלי מעל בית הקברות ב"בלד אלשייד" בנשר.	מ/1878
2.8.99 - מברק מח"כ דהאמשה לשר הדתות - פגיעה בבית הקברות המוסלמי בבאר שבע.	מ/1880
1.9.99 - מברק מח"כ דהאמשה לראש הממשלה בנוגע לדרישתו לעצור עבודות חפירה ויציקת ביטון ליד הקיר הדרומי של מסגד אלאקצא.	מ/1881
21.12.99 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים, - פגיעה בבית הקברות בעלמא.	מ/1882
24.1.00 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים - פגיעה בבית הקברות בטבריה.	מ/1884

מ/1885	28.2.00 - מברק מח"כ דהאמשה לראש הממשלה, - פגיעה בבית הקברות בטבריה
מ/1886	5.2.00 - מכתב מח"כ דהאמשה לראש הממשלה - פגיעה בבית הקברות ממילא בירושלים ודרישה לעצירת עבודות החפירה .
מ/1887	3.2.00 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים, - הריסת מסגד ואדי אלחוארת' דרומית לחדרה .
מ/1888	30.7.00 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים, - הריסת מסגד סרפנד ליד קיבוץ הבונים .
מ/1889	6.8.00 - מברק מח"כ דהאמשה לשר לביטחון פנים, - פגיעה בבית הקברות אלמזירעה-אליאד-דרומית לראש העין .

347. בפנייתו מיום 30.7.2000 אל השר לביטחון פנים דאז, שלמה בן עמי, מבקר חבר כנסת דהאמשה את הריסת מסגד סרפנד, וכן את המשך התנכלות המשטרה לפעילים אשר כל מבוקשם לשמור על מקומות הקדושים לציבור המוסלמים באותו אזור. חבר כנסת דהאמשה מציין כי²²¹:

"ביום שלישי 25.7.00 לפני זריחת השחר הרסה יד זדונית ופושעת את המסגד בכפר הנטוש צרפנד ליד מושב צרופה בקיבוץ הבונים (חוף הכרמל). היום עצרה משטרת זכרון את מר מוחמד אחמד מחאגינה כאשר כל פשעו הוא היותו במסגד של הכפר הסמוך ג'בע (יד גבע כרמל) לשם אחזקה ושיפוצים... כאילו הם רוצים לומר לנו אתם כל המטרה שלנו ואתם פושעים משום שאתם קיימים ומנסים להגן על המסגדים בעצם נוכחותכם במקום.

אני מאוד מקווה שכבודו ינקוט בצעדים המתאימים בכדי להנחות את המשטרה הידידותית לציבור לעשות את תפקידה הנכון דהינו לחפש את הפושעים ולהעניש אותם במקום להתנכל לנו אנו הקורבן יחד עם מסגדנו והמקומות הקדושים לנו."

348. ועדת החקירה לא זו בלבד שלא חקרה בנושא חשוב זה, אלא אף מצאה לנכון להטיל דופי בפעילות למען השמירה על מקומות קדושים למוסלמים, כאילו מדובר בפעילות פוליטית לא לגטימית, חרף העובדה שמדובר בתנועה פוליטית שחרתה על דגלה את נושא השמירה על מקומות קדושים למוסלמים. כך, למשל, שאלה ועדת החקירה את חבר הכנסת דהאמשה²²²:

"פרופ' שמיר: אם נחזור לעניין המסגדים. לאור המצב, אני מבין שהתנועה שלכם נקטה יוזמה כמה וכמה פעמים ללכת ולבנות את ה... לבנות מסגדים נטושים מחדש. אני בהחלט יכול להבין את הרגש האיסלאמי מול מקומות קדושים נטושים, אבל האם לא היה היגיון יותר להקדיש את המשאבים המעטים בשביל לבנות מסגדים במקום שיש מתפללים, ולא במקום שאין שם מוסלמים בכלל? במילים אחרות, אפשר לבנות מסגד כדי שאנשים יתפללו, ואפשר לבנות מסגד כצעד פוליטי."

349. יתרה מכך, ועדת החקירה לא התייחסה כלל בשאלותיה למי מהעדים שהופיעו בפניה, לרבות אנשי משטרה ובראשם היועץ לענייני ערבים של המפכ"ל ראובן לוי, לחילול

²²¹ ראו מ/1888.

²²² עמ' 9136 לפרוטוקול ועדת החקירה.

מקומות קדושים לציבור הערבי, והשתתפות המשטרה הפעילה במניעת שיקום מקומות קדושים למוסלמים. לוי אף המליץ למשטרה, במסמך מאפריל 2000 "אי שקט במגזר הערבי בישראל", הנמצא בפני ועדת החקירה, להפר ביודעין, בין השאר, את זכות הציבור הערבי לשקם מקומות קדושים למוסלמים, בקובעו "לא לאפשר שיקום מסגדים במרכזי ערים בישראל".²²³

350. ועדת החקירה גם לא חקרה, או, לכל הפחות, לא נתנה משקל נאות, לפניית של חבר הכנסת דהאמשה בעניין אלימות המשטרה כנגד האוכלוסיה הערבית, ואשר התייחסו, בין השאר, לתקופה שבין 1998 – 2000. בין שאר פניותיו של חבר כנסת דהאמשה לרשויות בעניין אלימות המשטרה נגד האוכלוסיה הערבית, ניתן למנות את פנייתו לראש הממשלה מיום 6.4.1998. בעניין אלימות המשטרה מול מפגינים נגד הריסת בתים בכפר הלא מוכר אום אל-סחאלי, ובקשתו להקים ועדת חקירה ממלכתית בעניין²²⁴; את פנייתו מיום 25.5.1998 לראש הממשלה ולשר הפנים בעניין הריסת בית בכפר הלא מוכר קובסי²²⁵. בפנייה זו מציין חבר כנסת דהאמשה כי:

"יש לזכור שהבית שנהרס בנוי וקים עוד לפני קום המדינה ובמקום ההריסה – שהורסת לא רק את הבית אלא את הנפשות וכל סיכוי לדו קיום שפוי בין האוכלוסיות במדינה הזאת – ניתן היה בקלות להסדיר את בעית התכנון של כפר קבסי הנ"ל ע"י סיפוחו לכפר נחף או הפיכתו או הפיכתו לחלק ממנו, הוא ממש גובל בו אבל כנראה הריסת הבתים של התושבים הערבים במדינה הזאת היתה והננה מטרה בפני עצמה.

אני מבקש להורות על הפסקת המדיניות ההרסנית הנ"ל תרתי משמע, ותחת זאת לחזור לשפיות אשר תאפשר לאלפי הבתים הבלתי חוקיים במדינה בין אם זה בכפרים המוכרים, ובין אם זה בכפרים הבלתי מוכרים, שבזדון אם לא ברשלנות פושעת, הפכו לכפרים בלתי מוכרים וכך גם בלתי חוקיים, בכדי לאפשר את הריסתם והגלית תושביהם הערבים.

כן אני מבקש לאפשר לבעלי הבית הנ"ל להקימו מחדש, לפצות אותם על נזקיהם ולפתור את הבעיה התכנונית של משפחה זו ושאר המשפחות בכפר הבלתי מוכר הנ"ל."

351. פנייה נוספת של חבר כנסת דהאמשה היא מיום 6.9.1998 אל השר לביטחון פנים, בעניין איומי המשטרה כלפי שוכני אוהל המחאה נגד הפקעת אדמות אלרוחה שליד אום אלפחם²²⁶. בפנייה זו ציין חבר כנסת דהאמשה כי:

"מפליא אותי ביותר שנציגי משטרה בכירים ביקרו באוהל הנ"ל ואיימו על התושבים כי יהרסו את האוהל וירחיקו את האנשים ואת המבקרים מהמקום. אין זה סוד שמשטרת ישראל איננה מצליחה בלשון המעטה במלחמתה בפשע ובתאונות הדרכים אך כאשר הענין נוגע למיעוט הערבי בארץ הזאת אנו רואים משטרה אחרת שפועלת בחריצות ובנחרצות נגד התושבים הערביים ומפעילה כח רב בנוסף

²²³ ראו מ/ 1610.

²²⁴ ראו מ/ 1914.

²²⁵ ראו מ/ 1923.

²²⁶ ראו מ/ 1057.

להסתות והאשמות שוא של כלל הציבור הערבי והתנועה
האסלאמית במיוחד.”

352. ביום 27.9.1998 פנה חבר כנסת דהאמשה אל שר הביטחון, בעוד דיכוי הפגנות אל-רוחה נמצא בעיצומו. חבר הכנסת ביקש להסיג מייד את הכוחות הברוטליים על מנת למנוע פגיעות נוספות באנשי אום אל-פחם. חבר הכנסת דהאמשה גם הביע השתאות אודות הפקעת אדמות של אזרחים ערבים בלבד למען הצבא, בעוד אדמות שכנות, המוחזקות על ידי לא ערבים, נהנות מחסינות מפני הפקעה²²⁷:

”ההתנגשויות נמשכות והפצועים והנפגעים מתוך האזרחים הולכים ומתרבים. אני מבקש להורות לאלתר לכוחות בשטח לסגת ולא לגרום יותר לפציעות ופגיעות באזרחים כל אשמתם הם יצאו לאדמות שלהם ולמטעים שלהם וכוחות הצבא מונעים מהם זאת... זה המקום היחידי במדינת ישראל שהצבא משמש מכשיר למדיניות של נישול האזרחים הערביים מאדמותיהם באמתלה של שטחים אלה משמים את הצבא לאימונים. אגב לידם מחזיקים אנשי קיבוצים ומושבים יהודיים באדמתם ללא כל הפרעות וכאילו האדמה הערבית בלבד תשמש וראויה לשמש כשטח אש.”

353. חבר כנסת דהאמשה פנה לשר לביטחון פנים עוד באפריל 1999 בנוגע למפקד המחוז הצפוני במשטרה, אליק רון, בעקבות התבטאות בוטה שלו נגד מוסלמים בנצרת, והתריע מפני מדיניותו של רון²²⁸. אלימות המשטרה כלפי האוכלוסיה הערבית הופעלה גם נגד חבר כנסת דהאמשה, לפחות בשלושה מקרים. ביום 24.11.1999 פנה חבר כנסת דהאמשה אל השר לביטחון פנים, וביקש לחקור ולהעמיד לדין שוטרים שהיכוהו במהלך הפגנה של הרשויות המקומיות הערביות מול משרד ראש הממשלה. חבר כנסת דהאמשה ציין בפנייתו כי האירוע שודר בערוצים הראשון והשני בטלוויזיה הישראלית, אך חרף זאת לא ננקט הליך כלשהו נגד מי מאנשי המשטרה. חבר כנסת דהאמשה תיאר בפנייתו אל השר לביטחון פנים את אלימות המשטרה במהלך אותה הפגנה²²⁹:

”בהפגנת הרשויות הערביות והאזרחים הערביים מול משרד ראש הממשלה היום 24.11.95 הוכיתי ונדחפתי ונגרמו לי חבלות מידי שוטרים רבים. במיוחד נחנקתי והופלתי אחורה באופן מפתיע ע”י שוטר שלפת את צווארי בחוזקה ומשך אותי אחורנית והפילני ארצה. השוטר נראה בברור עושה את המעשה הנ”ל בשידורי החדשות של ערוצי הטלוויזיה הראשון והשני הערב. אני מבקש לחקור ולהעמיד לדין את השוטרים שתקפו אותי ו/או מפגינים אחרים ולהעמידם לדין ולהענישם במלוא חומרת הדין.”

354. ביום 25.9.2000 פנה חבר הכנסת דהאמשה אל השר לביטחון פנים בעניין אלימות המשטרה כלפיו וכלפי מפגינים אחרים, שמחו נגד הפקעת אדמות הכפר עין מאהל לטובת הישוב הסמוך נצרת עילית. חבר הכנסת אף ציין בפנייתו זו את אזלת היד וחוסר המעש של הרשויות כלפי אלימות משטרתית קודמת נגדו, מיום 14.9.2000. בסיום אותה פנייה,

²²⁷ ראו מ/ 1926.

²²⁸ ראו מ/ 1916.

²²⁹ ראו מ/ 1928.

ביקש חבר הכנסת דהאמשה להקים ועדת חקירה שתחקור את אלימות המשטרה ותעמיד את האחראים על אלימות זו לדין. להלן נוסחו המלא של מכתב חבר הכנסת דהאמשה²³⁰:

”
לכבוד
השר לביטחון פנים
מר ש. בן עמי הנכבד
ירושלים

מכובדי,

התנהגות המשטרה והפגיעה בי ובתושבי עין מאהל

היום בבוקר ובעת השתתפותי במחאתם של תושבי הכפר עין מאהל בגין הפקעת אדמותיהם לטובת נצרת עילית מול משרד ראש הממשלה הותקפתי ע"י שוטרים ובאופן חמור ואכזרי וספגתי מכות בכל גופי ובמיוחד בשתי רגליי ובקושי החזקתי מעמד. לאחר כמה שעות מההפגנה הרגשתי כאבים נוראיים וחבלות ברגליים, ובמיוחד בברך הרגל הימנית.

צר לי שהמשטרה מתנהגת בצורה הזו ולא ייתכן שהמדיניות הגזענית נגד האוכלוסייה הערבית ומנהיגיה תמשיך לשרור בקרב אנשי המשטרה מבלי לבלום אותה. אני רואה בפגיעה בי ובח"כ ברכה היום ובתושבים שנכחו במקום פגיעה קשה בציבור שלם שהמשטרה התרגלה לדבר איתו באלימות בלבד.

יצוין שבמכתבי מיום 14.9.00 ציינתי את שמוותיהם של השוטרים שתקפו אותי ופגעו בי תוך כדי השתתפותו במחאתם של פועלי מחצבת כנרת באותו יום ולא ננקט שום צעד נגדם וטרם קיבלתי מענה למכתבי הני"ל.

אני מבקש למנות ועדת חקירה שתחקור את מעשי המשטרה ותעמיד את הפוגעים במקומם ותענישם במלוא חומרת הדין.

ח"כ עבד אלמאלכ דהאמשה
יו"ר רע"ם

”

355. ועדת החקירה, אפוא, דנה באמרות המיוחסות לח"כ דהאמשה, וזאת הן בשלב חקירתו ע"י אוספי החומר והן ע"י חברי הוועדה, במנותק מההקשר בו נאמרו. לא ניתנו חשיבות או משקל לגורמים, להקשר או למעמד שבו נאמרו הדברים. העיסוק של הוועדה היה בתוכן האמירות וזאת כאילו הן עומדות במנותק מהמציאות וכאילו השפעתן הינה בסביבה שהינה ניטרלית ממשתנים אחרים.

356. הוועדה דנה רבות באמרות המיוחסות לח"כ דהאמשה בנושא הריסת בתים, אך הוועדה לא חקרה את ההקשר הספציפי בו נאמרו הדברים, מדוע הרסו בית המגורים של משפחת קובסי, מדוע השוטרים היכו את בני המשפחה, ואף לא את הטענות בדבר הריסה לא מוצדקת של בתי מגורים ביישובים ערבים אשר נבנו בלית ברירה בלא רשיון.

²³⁰ ראו מ/ 1937.

357. הועדה דנה שוב ושוב באמרה המיוחסת לח"כ דהאמשה בדבר שבירת ידיים ורגליים של שוטרים אך לא חקרה את טענותיו בדבר האלימות המשטרית הקשה המופעלת בעת הריסות בתים. הועדה לא חקרה את הטענות בדבר אלימות משטרית כנגד ערבים וגזענות בתוך משטרת ישראל.

358. דומה המצב באשר לאמירות אשר יוחסו לח"כ דהאמשה בעת ההפגנה שנערכה על ידי פועלים במחצבת כנרת. ח"כ דהאמשה נשאל שאלות רבות בגין אמירות אלו ואולם הועדה כלל לא בדקה את הרקע לאמירות אלו. בכלל זה הועדה לא בדקה את ההשלכות של סגירת המחצבה על התעסוקה של תושבי הישובים הערבים באזור, את התנהגות המשטרה במהלך ההפגנה כלפי המפגינים בכלל וח"כ דהאמשה בפרט.

9.ב.4. סיכום

359. מכל המפורט לעיל עולה, כי בדבריו של ח"כ דהאמשה לא היה מסר של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל, כנטען באזהרת ועדת החקירה ולא היה בהם משום תרומה ממשית לשלהוב האווירה ולהחרפת האלימות. אשר על כן יבקש ח"כ דהאמשה, כי הועדה תקבע, כי לא היה אחראי להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל.

4.ג.ג. חבר כנסת עזמי בשארה

1.ג.ג.4. מבוא

360. עזמי בשארה הינו חבר-כנסת מאז 1996, מייסד ומנהיג רשימת בל"ד, אקדמאי ואינטלקטואל, מחבר ספרים ומאמרים רבים בתחומי הפילוסופיה, חברה ופוליטיקה; כיהן במשך תקופה ארוכה כראש לחוג הפילוסופיה באוניברסיטת ביר-זית; בצד עיסוקיו הפוליטיים הוא מוזמן בתדירות גבוהה להרצות באוניברסיטאות רבות בעולם, והוא בעל טור שבועי בעיתון "פסל-אלמקאל" היוצא לאור בנצרת.

361. הודעת האזהרה מטעם ועדת החקירה שהוצאה נגד ח"כ בשארה ביום 27.2.2002 קובעת:

"ד"ר עזמי בשארה, חבר כנסת, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי: בהיותו ראש מפלגת בל"ד, חבר-כנסת ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, ובעיקר בשנים 1998-2000, ובמהלך אירועי אוקטובר, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל, ובכך תרם תרומה ממשית לשלהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000."

2.ג.ג.4. העדר תשתית עובדתית רלוונטית

362. ההגנה תטען כי, אימוץ הודעת האזהרה כחלק ממסקנות ועדת החקירה הינו נוגד את עקרונות המשפט המינהלי וההלכה הפסוקה אשר קובעים כי, החלטותיו של גוף שיפוטי ו/או מעין שיפוטי חייבים להתבסס על תשתית עובדתית רלוונטית. במקרה דנן, חקירתו של ח"כ בשארה מעידה בבירור כי, התשתית העובדתית הרלוונטית המתייחסת לאופנים ולדרכים שבאמצעותם הוא מעביר את מסריו הפוליטיים לא נחקרה על ידי ועדת החקירה; וחלקה המהותי לא היה בפני ועדת החקירה.

363. חקירתו של ח"כ בשארה התמקדה בעיקר בפרשנותם של ציטוטים אחדים שיוחסו אליו והופיעו בתור מקורות משניים ושלישיים, וזאת כאשר אין בהם כדי להעיד על אמיתות תוכנם מחד, ואינם מעידים על תפיסותיו הפוליטיות של ח"כ בשארה במשך התקופה בין 1998-2000 ובמהלך אירועי אוקטובר. בכל מקרה, ציטוטים אלה אינם מהווים מקור לגיטימי המעיד על מסריו הפוליטיים של ח"כ בשארה, והם לא נמנים על האמצעים הידועים לציבור שדרכם ח"כ בשארה מעביר את מסריו הפוליטיים.

364. מלבד מאמר אחד ויחיד, ועדת החקירה לא חקרה אף אחד ממאמריו של ח"כ בשארה - שמספרם הינו מעל 100 מאמרים עיתונאים-שבועיים שהתפרסמו בעיתון "פסל אל מקאל" ובעולם הערבי מדי שבוע בענייני אקטואליה ופוליטיקה בתקופה 1998-2000. לא זו בלבד, גם המאמרים השבועיים שהתפרסמו ערב האירועים ומייד אחריהם ואשר התייחסו באופן ישיר לאירועים עצמם לא נחקרו על ידי ועדת החקירה ואף לא היו בפניה.

מאמרים שבועיים אלה התייחסו לענייני השעה, נכתבו על ידי מנהיג המפלגה בעיתון שרוב תומכי המפלגה מנויים בו, ולכן הם מהווים מקור עיקרי, שבועי וישיר להעברת מסרים פוליטיים של המנהיג. הם קובעים באופן החד והברור כי, תוכן הודעת האזהרה אינו אמיתי, משולל כל יסוד וחסר תשתית עובדתית שתתמוך בו. ד"ר ג'מאל זחאלקה מהמנהיגות הבולטת והבכירה ביותר של בל"ד העיד בפני ועדת החקירה על משקלם וחשיבותם של מאמרים שבועיים אלה בהעברת המסרים הפוליטיים לציבור²³¹:

"עו"ד ג'בארין: כן, אתה מכיר חבר הכנסת עזמי בשארה שנים רבות, מה הם האמצעים הרגילים, הידועים, שבהם חבר הכנסת עזמי בשארה מעביר את המסרים הפוליטיים שלו?
ד"ר ג'מאל זחאלקה: הדבר הכי בולט אצל חבר... (מקוטע בפרוטוקול-ח'ג') יכול להיות שזה מיוחד לו בפוליטיקה בכלל, בפוליטיקה הישראלית ובפוליטיקה הערבית בוודאי, שהוא כותב, הוא כל הזמן כותב, כל מה שיש לו להעביר – הוא כותב. יש לו טור שבועי...

עו"ד ג'בארין: איפה?

ד"ר ג'מאל זחאלקה: הוא מפרסם גם במקומות באינטרנט ובמקומות אחרים... אבל הטור, הוא מתפרסם, נכנס ל'מכל' בעיקר הטור השבועי שלו מתייחס לענייני אקטואליה, לעניינים הבעריים ולענייני השעה. הוא כותב... זה הרמה הפוליטית הרגילה, הוא כותב מאמרים פרוגרמטיים לעיתונות או למגזינים, גם בערבית, גם בעברית וגם באנגלית ואפילו בגרמנית, ולפעמים מתרגמים אותו לשפות אחרות, הוא כותב ספרים ולפעמים... חלק גדול ממאמריו או רובם כמעט שיוצאים, הוא אוסף אותם באסופה של מאמרים בספר. יש לו שני ספרים כאלה לפחות והלאה, בכל רמה... הוא כותב כמעט בכל הרמות, הוא כותב ברמה פילוסופית-פוליטית, יש לו... אחד הספרים החשובים ביותר שנכתבו בערבית, אני חושב בכלל, חבל שלא תורגם לעברית, הוא הספר על החברה האזרחית, שהוא היום ספר לימוד בכמה אוניברסיטאות בעולם הערבי ובחלק מארצות ערב הספר אסור, נגיד בסוריה אסור לקרוא את הספר הזה.

...

עו"ד ג'בארין: מה מאפיין את הטורים, על מה הוא כותב? אמרת על ענייני אקטואליה, אם אפשר להרחיב.

ד"ר ג'מאל זחאלקה: ענייני אקטואליה, קורים שקשורים לפוליטיקה המקומית, בדרך כלל הוא בוחר לעצמו את הנושא השבועי... הייתי אומר בהכירי את עזמי ואת כתיבתו, הבחירה שלו היא יותר מה המסר שהוא רוצה להעביר לציבור, במיוחד לחברי בל"ד, לאוהדי בל"ד ולציבור בכלל באותו שבוע, כלומר יכול להיות שיש עניין מרכזי והוא לא מעניין את הציבור, אז לפעמים הוא מתייחס אליו, כי הוא רוצה גם להרחיב אופקים של ציבור קוראיו, אבל בדרך כלל הוא מתייחס לשאלות שעומדות על הפרק, שאלות בוערות, שאלות... באופן טבעי, ענייני השעה... ענייני השעה זה העניין המרכזי, ענייני השעה באותו שבוע, זה שעניין מרכזי שהציבור מתעניין בו, הוא נמצא באמצעי התקשורת והאנשים... בדרך כלל אז הוא כותב על דברים שאנשים מחפשים שאלות או שיש להם שאלה – "מה עמדתכם בנושא הזה, אז הוא כותב את זה.

עו"ד ג'בארין: ומה השפעת המאמרים השבועיים האלה על חברי בל"ד והציבור של בל"ד? עד כמה יש להם משקל..

ד"ר ג'מאל זחאלקה: משקל רב יותר, כלומר הם... היות ואנחנו לא אוספים את כל חברי בל"ד כל שבוע ומסבירים להם מה עמדתנו

²³¹ עמ' 77-15173 לפרוטוקול ועדת החקירה.

בנושא A, B, C, אז אנחנו, החברים בבל"ד, שקוראים את המאמר של עזמי וגם מאמר שלי, ואולי גם של אחרים, הם חושבים שזו עמדת בל"ד באותו שבוע בנושא הנידון."

366. לא הוצג בפני ועדת החקירה ו/או לא נחקר בפניה דבר הנוגע לתפקודו של ד"ר עזמי בשארה בתור חבר-כנסת. דברי הכנסת, הצעות החקיקה ונאומיו של ח"כ בשארה מהווים מקור עיקרי ומהימן לבדיקת ואבחון מסריו הפוליטיים היומיומיים. מקור ראשי זה המתייחס לתפקודו הפוליטי השוטף בתור חבר-כנסת לא כולל ראייה אחת המעידה על אמיתות תוכן הודעת האזהרה.

367. לא הוצג בפני ועדת החקירה ולא נחקר אף אחד מספריו של ד"ר בשארה, אשר, לכל הדעות, מהווים מקור עיקרי ללימוד דרכו, גישתו, ותפיסתו הפוליטית. ד"ר בשארה חיבר ספרים שחלקם הוצא לאור גם בתקופה 1998-2000 והם עסקו בעניינים פוליטיים הנוגעים ליחסי האוכלוסייה הערבית-מדינת ישראל. אין בחיבורים אלה דבר המעיד, ולו במרומז, על הקריאה ו/או התמיכה בשימוש באלימות לצורך השגת יעדים פוליטיים.

368. ועדת החקירה לא חקרה מאמריו האקדמאים הרבים של ד"ר בשארה אשר עסקו בעניינים פוליטיים הנוגעים ליחסי האוכלוסייה הערבית-מדינת ישראל. מקור מהותי זה שולל מכל וכל את האמור בהודעת האזהרה, שכן אין במאמרים אלה דבר המעיד, ולו במרומז, על הקריאה ו/או התמיכה בשימוש באלימות לצורך השגת יעדים פוליטיים.

369. ועדת החקירה לא חקרה, וגם לא היה בפניה, תמלילים מנאומיו הרבים של ד"ר עזמי בשארה בפני קהל תומכיו או בוחריו אשר עסקו בנושאים פוליטיים-מדיניים. נאומים פוליטיים אלה מהווים קשר ישיר והחי ביותר בין ח"כ בשארה לבין תומכיו ודרכם הוא מעביר את מסריו הפוליטיים. מקור זה שולל את כל האמור בהודעת האזהרה, ואינו כולל אמרות כלשהן המעידות על קריאה ו/או תמיכה ו/או עידוד לשימוש באלימות כלשהי.

370. ועדת החקירה לא הציגה שאלות כלשהן אודות המצע הפוליטי הכתוב של בל"ד בכדי לבדוק אם מסרי המפלגה תומכים ו/או מעודדים במרומז או במפורש את השימוש באלימות כדרך להשגת מטרות פוליטיות. שכן, למצעה הפוליטי של רשימה משקל כה כבד וחשוב לבחינת דרכה ושיטות הפעולה שלה. בכל מקרה, עיון במצע בל"ד מפריך מכל וכל את האמור בהודעת האזהרה דנן.

371. כמו כן, ועדת החקירה לא בדקה ולא חקרה את המסרים הפוליטיים של מנהיגי בל"ד הבולטים ובעיקר האישיות הפוליטית הבכירה, לאחר ח"כ בשארה, ומועמד מספר 2 של המפלגה, ד"ר גימאל זחאלקה, וזאת בכדי לבחון את המסרים הפוליטיים והחשובים

של המפלגה. כך למשל, היה צורך לבדוק את מאמרו השבועיים של ד"ר זחאלקה, נאומיו והצהרותיו הפוליטיים²³²:

"ד"ר ג'מאל זחאלקה: אני כבר ציינתי שגם המאמר שלי (מקוטע) אני כותב (מקוטע) בשבוע לפעמים, אני לא מתמיד כמו עזמי. עו"ד ג'בארין: ומה המשקל של המאמרים שלך מבחינה פוליטית על הציבור של בל"ד ועד כמה הם מייצגים את המסרים של בל"ד? ד"ר ג'מאל זחאלקה: ...המסרים הפוליטיים שלי מייצגים את המסרים הפוליטיים של בל"ד ובודאי הם לא מנוגדים לפוליטיקה של בל"ד...המהות של המסרים היא אותה מהות וככה הם גם מובנים על ידי החברים, על ידי חברי בל"ד ועל ידי אוהדי בל"ד, שמה שג'מאל זחאלקה כותב, הוא מייצג את בל"ד באותה מידה שכתבתו של עזמי עושה כך."

372. ההגנה הגישה לוועדת החקירה את קובץ המאמרים העיתונאים שנכתבו על ידי ד"ר ג'מאל זחאלקה בתקופה 1998-2000 אשר לא נחקרו על ידי ועדת החקירה ואף לא היו בפניה עת הוציאה הוועדה האזהרה נגד ח"כ בשארה. עיון בהם יעיד כי אין אחיזה כלשהי לתוכן הוועדה האזהרה דנן²³³.

373. ועוד. ועדת החקירה לא שמעה עדים מהציבור הרחב על מנת לבדוק אם מי מהם שמע מסרים כלשהם מאת עזמי בשארה שיש בהם בכדי להעיד על מתן לגיטימציה לשימוש באלומות; ולא הוגשה תלונה כלשהי ממאן שהוא בדבר המסרים הפוליטיים של ח"כ בשארה; לא הובאה ראיה המאשרת כי מאין שהוא מתומכי בל"ד נעצר או הוגש נגדו כתב אישום ו/או הורשע בגין פעילות אלימה על רקע מניעים פוליטיים שהשפעה ממסריו הפוליטיים של ח"כ בשארה. ד"ר ג'מאל זחאלקה ציין בפני ועדת החקירה עובדות אחרות המעידות כי מסריו של המנהיג מעודדים פעילות פוליטית במסגרת החוק²³⁴:

"עו"ד ג'בארין: כן, מה הם דרכי הפעולה הפוליטיים שנוקטת בל"ד כדי להשיג את המטרות שלה?
ד"ר ג'מאל זחאלקה: כמפלגה פוליטית שפועלת במסגרת החוק, (מקוטע) יכול להיות שהציר המרכזי בעבודה הפוליטית שלנו, זה השתתפות בבחירות לכנסת, הפרלמנט, הכנסת זה הציר המרכזי בפעילות הפוליטית שלנו, אנחנו גם משתתפים בבחירות במועצות מקומיות בארגוני המורים בישראל ויש לנו שאיפה להשתתף כמעט בכל התהליכים הדמוקרטיים האלקטורליים...יש להם קשר או רלוונטים לאוכלוסייה הערבית. זה הציר האחד, ציר שני זה פעילות פוליטית, מחאה, פעילות מחאה שזה עצרות, תהלוכות, משמרות מחאה ודבר שלישי זה העלאת התודעה, הגברת התודעה של האנשים בנושאים שעומדים על הפרק בשאלות פוליטיות, חברתיות וערכיות...אני חושב שחלק גדול מהנהגת בל"ד, יש להם ניסיון רב בעריכת הפגנות, כמעט כל הפעילות הסטודנטאלית שלנו או שלי באופן אישי, גם של עזמי ואחרים, היתה עריכת הפגנות ובתוך הקמפוס האוניברסיטאי וארגון של פעילות כזאת נעשה בבל"ד על ידי כך שנקבע זמן, מקום, לוגוטיקה, נקבעים סדרנים להשתדל

²³² עמ' 15177 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²³³ ראו מ/4256.

²³⁴ עמ' 15174-15172 לפרוטוקול ועדת החקירה.

לשמור על הסדר, נקבעות סיסמאות פוליטיות ואנחנו אפילו (מקוטע) לרוב אנחנו מדפיסים אותן על נייר, בכדי שאנשים יוכלו לצעוק אותן במהלך ההפגנה, אם זה הפגנה שהיא תהלוכה שמלווה בקריאת סיסמאות פוליטיות וזהו, בדרך כלל אנחנו עורכים הפגנות קטנות, אבל מדי כמה חודשים יש לנו הפגנה די גדולה. עד עכשיו לא היתה לנו שום תקלה עם המשטרה בעריכת הפגנות או תהלוכות. עו"ד ג'בארין: האם ידוע לך על עצורים מבל"ד שנעצרו במהלך ההפגנות האלה?
 ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא.
 עו"ד ג'בארין: לא היה מקרה כזה?
 ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא.
 עו"ד ג'בארין: הגשת כתבי אישום נגד אלה שהשתתפו?
 ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא. לא בל"ד ולא חברי בל"ד...
 עו"ד ג'בארין: ומה עם הרשיון או אי קבלת רשיון לעריכת ההפגנות?
 ד"ר ג'מאל זחאלקה: כשצריך רשיון, אנחנו מבקשים רשיון."

374. ועוד. חלק חשוב מהמוצגים שהיוו בסיס להודעת האזהרה היו חסרים ולא כללו את המוצגים המשלימים והרלבנטיים. ראיות משלימות אלו, שלא היו בפני ועדת החקירה בטרם הוצאת הודעת האזהרה, משליכות באופן חד וברור על פרשנות המוצגים. מוצגים משלימים אלה יעידו כי, אין לתוכן הודעת האזהרה על מה לסמוך. לדוגמה, כאשר ועדת החקירה התייחסה בעדותו הראשונה, ולפני הוצאת הודעת האזהרה, לא היה בפניה תגובתו של בשארה שפורסמה מייד לאחר הראיון בעיתון הארץ בצד ראיונו עם אריה שביט מעיתון הארץ; המוצג שהתייחס לפסק-דין ארליך לא כלל את הבקשה שהגיש ח"כ בשארה לביטול פסק-הדין; לא היה בפניה את מאמרו של בשארה המתייחס לסוגיית "האופק המדיני של האינתיפאדה" - אשר התפרסם בעיתון "פסל-אלמקאלי", ובעולם הערבי ובספרו החדש שיצא לאור בערבית "כדי לא לאבד את המשמעות" - עת התייחסה לאמרתו של בעניין האינתיפאדה כאופציה ריאלית בהעדר הליך שלום או מלחמה²³⁵.

375. ועדת חקירה ממלכתית חייבת לבסס את ממצאיה ומסקנותיה בהתאם למבחני הקבילות והמהימנות המקובלים, ולפחות בהתאם למבחני הראיות המינהליות וקביעת משקלן. במקרה דנן, ההגנה תטען כי, אין מקום לאמץ את תוכן הודעת האזהרה בממצאי ובמסקנות ועדת החקירה כי, החלטה מעין זו תעמוד בניגוד להלכה הפסוקה אשר קבעה ארבעת המבחנים בעניין איסוף נתונים וראיות מינהליות לצורך גיבוש החלטה מינהלית. כך נקבע בהלכת יורונט קווי זהב:

" (א) איסוף הנתונים. הרשות המנהלית צריכה לאסוף את הנתונים הנדרשים לקבלת החלטה. לצורך זה עליה לפעול באופן סביר, לפי מהות הסמכות, מהות הרשות ונסיבות המקרה.

...

(ב) השייכות לעניין. באיסוף הנתונים חייבת הרשות המינהלית להבדיל בין נתונים השייכים לעניין לבין נתונים שאינם שייכים לעניין.

²³⁵ ראו לעניין זה המוצגים שצירפה ההגנה: התגובה שפורסמה בעיתון הארץ כ- מ/4259; בג"צ עזמי בשארה ואח' נגד ארליך ואח' כ- מ/4260; המאמר "האופק המדיני של האינתיפאדה" כ- מ/4261.

...
(ג) אמינות הנתונים. לא כל נתון השייך לענין ראוי לבוא בחשבון שיקוליה של הרשות המינהלית. כדי שהרשות תוכל להתבסס על נתון, צריך שהנתון יעמוד במבחן הראיה המינהלית.

...
(ד) ראיות מהותיות. הנתונים הנוגעים לעניין, שהם גם נתונים העומדים במבחן הראיה המנהלית, מהווים את התשתית לקבלת ההחלטה. על פי ההלכה, התשתית צריכה להיות מוצקה במידה מספקת כדי לתמוך בהחלטה.²³⁶

376. קביעה דומה של בית המשפט נאמרה בפס"ד **ברגר**²³⁷ :

"תהליך קבלת ההחלטה על-ידי מי שהוקנתה לו סמכות על-פי חוק מן הראוי שיהיה מורכב, בדרך כלל, ממספר שלבים בסיסיים חיוניים, אשר הם הביטוי המוחשי להפעלת הסמכות המשפטית תוך התייחסות לנושא מוגדר, ואלו הם: איסוף וסיכום הנתונים (לרבות חוות הדעת המקצועיות הנוגדות, אם ישנן כאלה), בדיקת המשמעויות של הנתונים (דבר הכולל, במקרה של תיזות חלופות, גם את בדיקת מעלותיהן ומגרעותיהן של התיזות הנוגדות) ולבסוף, סיכום ההחלטה המנומקת. תהליך כגון זה מבטיח, כי כל השיקולים הענייניים יובאו בחשבון, כי תיעשה בחינה הוגנת של כל טענה, וכי תגובש החלטה, אותה ניתן להעביר בשבט הביקורת המשפטית והציבורית".²³⁸

377. בפרשת **אלוני נ' שר המשפטים**²³⁹, ביטל בית המשפט החלטת המשיב, בין היתר,

בגלל שהיא לא נשענה על תשתית מלאה ונתונים בדוקים :

"החלטתה של רשות סטטוטורית... חייבת להישען על נתונים בדוקים, היכולים לשמש תשתית סבירה להחלטתה ומבססים אותה... במקרה שלפנינו לא נערכה בדיקה עניינית נאותה שיכול היה להיות בה כדי לגבש מסקנה מבוססת כנדרש כאן".²⁴⁰

378. ועדת חקירה ממלכתית הינה גוף מעין שיפוטי שממצאיו ומסקנותיו עלולות

לפגוע באינטרסים מוגנים של מאן דהוא, ועל כן, כגוף כזה חובה לגבש את מסקנותיו על בסיס תשתית עובדתית ראויה. ההלכה הפסוקה שנקבעה בענין גופים מעין שיפוטיים כגון ועדות הכנסת, חלה מקל וחומר על ועדת חקירה ממלכתית. השוו גם עם דעתו של פרופסור אמנון רובינשטיין :

"מהותה הכעין-שיפוטי...מכתיבה שלושה עקרונות עיקריים, שעל-פיהם נדרשת הכנסת לפעול: ראשית, על הכנסת לקבל החלטתה על

²³⁶ בג"צ 987/94 יורונט קווי זהב (1992) בע"מ ואח' נ' שרת התקשורת ואח', פ"ד מח (5), 412, 424-425.

(להלן: "עניין קווי זהב").

²³⁷ בג"צ 297/82 **ברגר נ' שר הפנים**, פ"ד לז (3), 29. (להלן: עניין "ברגר").

²³⁸ שם, עמ' 49.

²³⁹ בג"צ 852/86 **אלוני נ' שר המשפטים**, פ"ד מא (2), 1.

²⁴⁰ שם, בעמ' 49.

סמך תשתית עובדתית ראויה; שנית, הליך נטילת החסינות צריך להיות "הליך ראוי", תוך שמירת כללי הצדק הטבעי; ושלישית, השיקולים שמפעילה הכנסת בהחליטה אם להסיר את החסינות חייבים להיות בדל"ת אמותיו של חוק החסינות.²⁴¹

379. כב' השופט ברק, כתוארו אז, קובע בפרשת פנחסי²⁴² את אופיו ומהותו של הליך מעין שיפוטי לאמור:

"... הדיבור "כעין-שיפוטי" הנו תווית שמאחוריה עומדות נורמות התנהגות המוטלות על כל מי שמבצע תפקיד כעין – שיפוטי. נורמות אלה משפיעות על תוכנם של שלושת המרכיבים העיקריים של כל הכרעה שלטונית: ראשית, הן משפיעות על גיבושה של התשתית העובדתית הדרושה. עניין לנו בפגיעה בזכות (יתר) [משום שמדובר בפסק-דין זה על חסינות דיונית ולא מהותית- ח'. ג'] של אדם (חבר-כנסת). התשתית העובדתית צריכה לקיים את מבחני "הראייה המינהלית", כלומר 'עדות כזאת, אשר כל אדם סביר היה רואה אותה כבעלת ערך הוכחתי והיה סומך עליה במידה זו או אחרת' זאת ועוד: ראייתו של חבר הכנסת הסביר מושפעת, מטבע הדברים, מחשיבותם היחסית של הערכים, אשר התשתית העובדתית באה להסדירם. יגודל הזכות כך גם גדולתה ועצמתה של הראיה, המשמשת יסוד להחלטה בדבר הפחתתה של הזכות... שנית, השיקולים הנשקלים צריכים להיות בדל"ת אמות חוק החסינות, והם צריכים לשקף את האיזון הראוי בין התכליות השונות המונחות ביסוד נטילת החסינות הדיונית תוך התחשבות בכך שתוצאת ההחלטה היא פגיעה בזכות (יתר) של חבר-כנסת; שלישית, קביעת העובדות והפעלת שיקול הדעת צריכות להיעשות בהליך ראוי, המשקף (בהיבטו הדיוני) את החומרה שבפגיעה בזכותו של חבר-הכנסת. צריך כמובן לקיים את כללי הצדק הטבעי.²⁴³

380. בפרשת מיעארי התייחס כב' השופט ש' לויך לסוגיית התשתית העובדתית הראויה, לאמור:

"אך בית-משפט זה עשוי להתערב בהחלטת המליאה, מקום בו לא עמדה לפני מליאת הכנסת כל תשתית עובדתית, שבגדרה קיבלה החלטה, או מקום שמליאת הכנסת לא נתנה את דעתה על המטרות, שלשמן היה מקום להסיר את החסינויות... כבר אמרנו, שההליך של הסרת החסינות הוא הליך מעין שיפוטי; חייבים להתקבל לגביו, בהקשר שלפנינו, תנאי מינימום לקיום של הליך כזה.²⁴⁴

381. דברי כב' הנשיא שמגר בפרשת מיעארי:

"נטילת זכויות בהליך שכזה (מעין שיפוטי- ח'. ג') חייבת להיעשות על בסיס של שיקולים ענייניים, הנבחנים באופן סביר תוך שהם מתייחסים לגופו של העניין הנדון. הדבר גם נובע מדברי בית משפט זה בבג"צ 325/85 שעה שקבע, כי אופייה של ההנמקה מחייב פריסתה של תשתית עובדתית הולמת לפני הוועדה, כדי שזו תשמש בסיס להחלטתה, תשתית עובדתית כזאת צריך שתעמוד גם נוכח

²⁴¹ אמנון רובינשטיין, המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל, מהדורה חמישית, 1996 בעמ' 486 (להלן: "רובינשטיין")

²⁴² בג"צ 1843/93 רפאל פנחסי נ' כנסת ישראל ואח', פ"ד מט (1), 661. (להלן: "פרשת פנחסי")

²⁴³ שם, בעמ' 695.

²⁴⁴ בג"צ 620/85 מיעארי נ' יו"ר הכנסת, פ"ד מא (4) 169 עמ' 283.

עיני המליאה, שעה שהיא דנה אם לקבל את המלצת הוועדה אם לאו...כוונת דברים אלה היא לכך, שחומר הראיות נבדק לפני ועדת הכנסת ומליאתה, ועל בסיסו בלבד תתקבל ההחלטה בדבר הסרת החסינות. כך גם כאן: שעה שהכנסת באה ליטול חסינותו של חבר-הכנסת או זכות מזכויותיו...שומה עליה לשקול שיקולים לגופו של עניין על בסיסו של חומר הראיות.²⁴⁵

ראו גם:

בג"צ 953/87 פורז נ' ראש עיריית תל-אביב-יפו, פ"ד מב (2), 390; בג"צ 52/91 עתידות - קופת פנסיה בע"מ נ' שר האוצר, פ"ד מה (3), 519; בג"צ 7074/93 סויסא נ' היועץ המשפטי לממשלה פ"ד מח (2), 748.

382. הנה כי כן, אימוץ תוכן הודעת האזהרה במסקנותיה וממצאיה העובדתיים של ועדת החקירה יעמוד בניגוד להלכה הפסוקה ולעקרונות המשפט המינהלי.

3.ג.4. אירועים שלא נחקרו – חסר בתשתית העובדתית

383. ועדת החקירה לא השלימה בחקירתה את הנושאים שח"כ בשארה התייחס אליהם בתשובותיו לשאלות שהופנו אליו. ח"כ בשארה נחקר אודות כותרת של מאמר אחד שהתייחס לאירועי אל רוחה שבו השתמש במונח "אינתיפאדת אלרוחה"; הוא נחקר אודות ציטוטים שהתייחסו לאירועי לוד שבהם נהרס בית ערבי שם וח"כ בשארה נפצע כתוצאה מהשימוש בכוח של המשטרה; הוא התייחס ליחסה של המשטרה ולניסיון שריפת ביתו בנצרת עילית שהמשטרה לא חקרה את נסיבותיו; הוא הביא את פניות הרבות לשר ביטחון הפנים שבהן הוא מתלונן על תופעת האלימות והגזענות במשטרת ישראל. בתשובותיו הוא התייחס לאפקט של אירועי אל רוחה על כתיבתו השבועית, הוא תיאר את מה שראה, את הכוח המופרז שהשתמשה בו המשטרה, את השימוש בירי לעבר הילדים והמפגינים. הוא התייחס לאירועי לוד ותיאר את הכוח הברוטאלי שהשתמשה בו המשטרה. כמו כן הוא התייחס לסוגיית הריסת הבתים ומדיניות משרד הפנים והשפעתה על האוכלוסייה הערבית.

384. עם זאת, ועל אף שועדת החקירה הציגה שאלות לח"כ בשארה אודות עמדותיו הפוליטיות בעניין אירועים האלה, היא לא עשתה דבר בכדי להשלים ולחקור את הצדדים העובדתיים שהוא התייחס אליהם. ועדת החקירה לא חקרה את אירועי אל רוחה, לא חקרה את אירועי אום סחאלה, לא חקרה את אירועי לוד, לא חקרה את ניסיון שריפת ביתו של ח"כ בשארה, לא חקרה את תופעת הגזענות והאלימות של המשטרה כלפי האזרחים הערבים.

385. אירועים אלה הינם נושאים רלבנטיים לביסוס התשתית העובדתית מהנימוקים: ראשית, בגלל שהועדה התייחסה לעמדות פוליטיות של ח"כ בשארה שהתייחסו לאירועים

²⁴⁵ פרשת מיעארי בעמ' 215.

אלה; שנית, בגלל שהם רלוונטים לצורך בדיקת השימוש בכוח של המשטרה כלפי המפגינים הערבים; שלישית, לצורך בדיקת עמדתו של ח"כ בשארה שחזר עליה והדגיש אותה ולפיה, המשטרה היא זו הגורם המתייחס בעוינות כלפי האזרחים הערבים, ועל כן, לדבריו, לא היא שצריכה הגנה אלא המפגינים; רביעית, לצורך בדיקת עמדותיו של ח"כ בשארה בנושא מדיניות הריסת הבתים אשר חזר והדגיש אותה בתור מדיניות המשפיעה על עמדותיו ומסריו הפוליטיים.

386. ודוק. ועדת החקירה הציגה שאלות רבות בחקירתה לח"כ עזמי בשארה אודות סוגיית שיתוף הפעולה עם המשטרה והסיוע למשטרה עת האירועים מצד המנהיגות הערבית, בתגובתו התייחס ח"כ בשארה לאלימות והגזענות של המשטרה, לפניותיו לשר לביטחון הפנים וליחס המשטרה לציבור הערבי. ח"כ בשארה מסר לועדת החקירה עותקים מהמכתבים הרבים שהפנה במהלך השנים 1999-2000 אל השר לביטחון פנים, פרופסור שלמה בן עמי, ובהם הוא התייחס למקרים ספציפים המעידים על אלימות המשטרה כלפי אזרחים ערבים והוא דרש שנושא האלימות והגזענות בתוך המשטרה יזכה לטיפול הולם ולסדר עדיפות גבוה. אולם, על אף חשיבות הנושאים שהועלו במכתבים אלה, השר או מי מטעמו לא מצאו לנכון לענות לח"כ בשארה ו/או לטפל בתלונות אלו. כך למשל ח"כ בשארה כותב, בין היתר, לשר בן עמי ביום 7/8/2000²⁴⁶:

"שלמה היקר, פנייתי זאת מצטרפת לשורה ארוכה של פניות אליך, בתקופת כהונתך כשר לביטחון פנים. שוב ושוב אני מבקש את טיפולך במקרים של שוטרים תוקפים אזרחים חפים מפשע. שוב ושוב אני תובע להעמיד לדין את האחראים, ולמגר מגמות כאלה הפושטות במשטרה. א כנראה שמה שקורה הוא ההפך בדיוק. כמות הפניות שמגיעה למשרד, וחומרן מלמדות כי רמת האלימות של השוטרים עלתה בתקופה האחרונה. איני יודע אם מדובר באוירה, בהנחיות של דרגי ביניים או במדיניות כוללת. כך או כך, מדובר באלימות פסולה ובלתי חוקית שיש לשרשה. שוב אבקש את טיפולך המהיר במקרה חמור זה...בתחילת כהונתך הבטחת לשנות את היחס בין המשטרה לאזרחים. צר לי לגלות שבכל מה שנוגע לאזרחים הערבים היחס אכן השתנה, אך השתנה לרעה. אשמח לתאם פגישה בינינו כדי לדון שאוכל להציג לך שורה של מקרים מהתקופה האחרונה. בהזדמנות זאת, אשמח לדון בתוצאות החקירה של מח"ש בענין הירי בלוד."

387. הנה כי כן, ועדת החקירה לא יכולה להתעלם מהסבריו של ח"כ בשארה אודות אלימות המשטרה כלפי האזרחים הערבים, כמו כן, אין לדחות את תגובתו כתגובה סבירה ומקובלת בכל הקשור ליחסים בין משטרה ומנהיגות ערבית כל עוד שועדת החקירה לא עשתה בכדי לחקור את הסוגיות האלה שהיו כה רלוונטיות ובסיסיות בתגובתו ואשר נשענו על תיעוד רלוונטי.

²⁴⁶ ראו עוד מכתבים מחבר כנסת עזמי בשארה לשר לביטחון פנים שלמה בן עמי בעניין אלימות שוטרים בתאריכים 22/2/2000; 6/3/2000; 2/9/2000; 6/5/2000; 6/4/2000.

4.ג.4. הציטוטים - תשתית עובדתית מפוקפקת

388. המקור היחיד שהיה בפני ועדת החקירה והיתה התייחסות אליו בחקירה, הוא ציטוטים אחדים ממקורות משניים ושלישיים שפורסמו בעיתונות – להבדיל מהמקורות הראשיים והישירים שאוזכרו לעיל. ההגנה תטען כי, אין במספר המצומצם של הציטוטים הללו בכדי להוביל למסקנה שהגיעה אליה הודעת האזהרה בעניינו. יהיה תוכנם של ציטוטים אלה אשר יהיה, הרי אין בהם בכדי לבסס את התשתית העובדתית הרלוונטית אשר תתייחס לתקופה של 1998-2000.

389. מספרם הקטן של ציטוטים אלה – שלא ממלאים יחדיו שני עמודים – אינו גובר על המסרים הרבים והעיקריים שהופיעו במצע המפלגה, נאומיו בכנסת, נאומיו בפני הציבור, ספריו, מאמריו האקדמאיים, ומאמריו השבועיים וראיונותיו הרבים אשר לא נחקרו על ידי הוועדה, וחלק ניכר מהם לא היה בפניה.

390. מלבד העובדה החשובה שאין בציטוטים אלה בכדי לאשר את הטענה כי, ח"כ בשארה העביר מסרים המעודדים את השימוש באלמות, הרי ברור לחלוטין כי, קליטת המסרים הפוליטיים על ידי הציבור תהיה מושפעת מהשפע הרב של המקורות הישירים, ולא - אם בכלל - ממספר מצומצם של ציטוטים פזורים בעיתונות לא נפוצה שלא מגיעה לקהל הרחב. ובכל מקרה, מספר מצומצם של ציטוטים כאלה אינו מצליח לבסס בתודעה הפוליטית אצל הקהל הרחב מסרים שיגברו על המסרים הישירים השוללים את דרך השימוש באלמות.

391. בנוסף לחולשתם הראייתית של ציטוטים אלה, הם לא מהווים כשלעצמם בסיס כלשהו משום שח"כ בשארה שלל את אמיתות תכנם, אינם משקפים במדויק את דבריו, ואינם משקפים נאמנה את הניסוחים המקוריים, ועל כן, אין בהם בכדי להוות בסיס עובדתי לאימוץ תוכן הודעת האזהרה²⁴⁷:

"עזמי בשארה: ... לדעתי בדרך כלל כשאני משקף את הרוח שלי, לא משקף רוח הדברים באמת. יכול להיות שאלה מילים נכונים, תורגמו לא נכון, הוצאו מכל הקשר, שמו אותם בהקשר של זה ואז הנזק..."

392. בתשובה לשאלת עו"ד ג'בארין באם ציטוטים אלה משקפים במדויק את עמדותיו, ח"כ בשארה השיב באופן ההחלטי ביותר²⁴⁸:

"עזמי בשארה: לא... התשובה היא לא."

²⁴⁷ עמ' 15246 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁴⁸ עמ' 15252 לפרוטוקול ועדת החקירה.

393. ח"כ בשארה התייחס בפרוטרוט לתופעת הציטוטים והוא הביא דוגמאות מניסיונו האישי כפוליטיקאי רבות שבהן עיתונאים עשו שימוש בדרך ובאופן שלא שיקפו נאמנה את דבריו²⁴⁹:

"עזמי בשארה: ... זה בדיחה של עיתונאים שמספרים על פוליטיקאים אבל בדרך כלל זו בדיחה מאוד שימושית כי היא מפחידה פוליטיקאים. אה, עכשיו אתה תגיד הוציאו אותך מהקשר. כשבדרך כלל אני אומר הוציאו אותי (מקוטע) ציטטות בדרך (מקוטע) ציטטות פר הגדרה זה הוצאה מהקשר, מה לעשות זה ציטטה, מה אתה (מקוטע) אז הם מספרים את הבדיחה הזאת בשביל שתפחד להגיד, אה עכשיו תאשים את התקשורת (מקוטע) העיתונאים והפוליטיקאים זה פרזיטים שחיים אחד על השני. אנחנו מכירים את הבדיחות אחד על השני (מקוטע) בדרך כלל מי שמצטט הוא עושה זאת בצורה מגמתית כי הוא צריך להוכיח משהו בציטטה והוא לא חוקר שמצטט בשביל להוכיח (מקוטע) אפילו חוקר עושה זאת מגמתית בשביל לעשות איזה תיזה. אבל תאר לעצמך עיתונאי שהוא חושב שאתה מסוכן, מה הוא יעשה? כל הזמן יחשפו ציטטות שיוכיחו את האמירה הזאת וייקח אותם בצורה הכי סלקטיבית שיש ואם אפשר להגיד אני אמרתי השטחים הכבושים כפי שכל איש שמאל אומר ה"שטחים הכבושים", כשעזמי בשארה עושה את זה יתרגמו את זה האדמה הכבושה (מקוטע) אדמה הכבושה זה כבר אחרת, אדמה הכבושה זה כבר יכול להיות כל פלסטין, השטחים זה סיפור (מקוטע) אז אתה יכול לתרגם גם ככה כל הזמן ולבנות תדמית לאיש שממול וזה קורה כל הזמן, זה קורא כל הזמן (מקוטע) לא רק שהוצאה מהקונטקסט (מקוטע) נגיד אתה עשית אסיפה לרגל החמישי ליוני, באום אל פחם נגיד, כפר מסוים וחמישי ביוני (מקוטע) אצלנו חמישי ביוני זה לא סיבה למסיבה, זה לא פסטיבל. אז הוא אומר: "חגיגה בחמישי ביוני", כן זה הופך ככה, "ובה שרו שירי הילל לחיזבללה", אף אחד לא שר שום שיר וכו' ואתה יכול לבנות תדמית כזאת ואתה יכול להפוך הרצאה שלי לנאום עם המון משולהב. אתה שמעת פעם על המון יהודי משולהב, וגם אין המון יהודי משולהב אף פעם... תמיד המון ערבי משולהב. אני לא שמעתי, אין אף פעם בעיתונות המון יהודי משולהב בשום פנים ואופן. אז אתה בונה תדמית ככה... טוב אנחנו עכשיו בשלב מאוד קריטי בתעשיית תדמיות במדינת ישראל. שאין לך בכלל זכות תגובה (מקוטע) מי יקרא תיקון. מי יקרא תיקון. חלאס, הכותרת נעשתה, אחר כך אולי כמה אנשים שרוצים לחקור אותך, אתה יכול להסב את תשומת ליבם שהיה תיקון, אבל הציבור קורא תיקונים? הנזק קרה, אז מה הם עושים? היום אנחנו לא יכולים לעשות."

394. ח"כ עזמי בשארה העיד בפני ועדת החקירה אודות המקורות שבאמצעותם הוא מעביר את מסריו הפוליטיים ואשר לא היוו הבסיס העובדתי להודעת האזהרה וחלקן הגדול מהם לא נחקר על ידי ועדת החקירה, לאמור²⁵⁰:

"עזמי בשארה: ... המסרים שלי למגזר הערבי לא מועברים דרך ציטטות, אלא דרך דברים שלמים, הרצאות שלמות, מאמרים שלמים, אגב אני אחד הפוליטיקאים היחידים במדינת ישראל, אולי היחיד שיש לו מאמר שבועי. איך אתה יכול לטעות בי, לצטט אותי, הלוואי שכל פוליטיקאי בישראל היה כותב מאמר שבועי. אין פה סיפורים. אני כותב פעם בשבוע מאמר, מי שרוצה אותי יראה את

²⁴⁹ עמ' 7-15243 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁵⁰ עמ' 6-15245 לפרוטוקול ועדת החקירה.

הניתוחים השבועיים שלי (לא ברור) בים (מקוטע) במפרץ ובאותו (מקוטע) חמישה עיתונים מפרסמים את המאמר השבועי שלי, אין לטעות בי, אין לטעות בי. אין מה לצטט פה, הוא אמר (מקוטע) וזה אתה עושה תדמית מצטברת יש קומולציה של הדברים שאני אומר שבוע אחרי שבוע, אחרי שבועיים, שנה שלמה. מי כותב מאמר כל שבוע שש שנים? מעט מאוד עיתונאים. ופוליטיקאי אחד במדינת ישראל. אז מה זה ציטטות, אז אמר שם באסיפה, וחוף מזה הוא כותב ספרים, וחוף מזה יש לו הרצאות ואפילו לפעמים קורסים באוניברסיטאות מתארח וכו' (מקוטע) איך אפשר לטעות במה שאני אומר..."

395. ההגנה תטען כי, בכל מקרה אין מקום להסתמך על הציטוטים כמקור מהימן שוהם מהווים למעשה עובדות שאינן לעניין. כדברי כב' השופט זמיר, חובה היא על הרשות:

"לדחות מעל פניה את כל העובדות והנתונים שאינם נוגעים לענין, שכן אם תתחשב בהם, יהיה בכך משום פגם שעלול לפסול את ההחלטה."²⁵¹

396. הציטוטים הנ"ל הם בבחינת עדות שמיעה העומדת בפני רשות מינהלית, אך משקלן אמור להיות זניח ביותר במיוחד שהם הוכחו על ידי ח"כ בשארה, ועל כן הם לא יכולים להוות תשתית סבירה ואמינה, כדברי כב' השופט אגרנט בבג"צ **לנסקי נ' שר הפנים**²⁵²:

"קיימא לן, שלא כל עדות שמיעה יהיה לה משקל בעיני הרשות המינהלית, כגון עדות שאין בה יותר מאשר שמועות בעלמא. שאלת המשקל של העדות ואמינותה היא ענין בשביל הרשות המינהלית לענות בו, ואין לקבוע מראש כללים לפיהם עליה לנהוג לענין זה, זולת הכלל שהעדות צריכה להיות - בשים לב לנושא, התוכן והאדם שמסר אותה - עדות כזאת, אשר כל אדם סביר היה רואה אותה כבעלת ערך הוכחתי והיה סומך עליה במידה זו או אחרת."²⁵³

397. הנה כי כן, אין מקום כלל ועיקר לבסס את אמיתות תוכן הודעת האזהרה על הציטוטים אשר מהווים תשתית עובדתית לא רלוונטית, לא מהימנה, לא אמינה, וגם לא נכונה. ההתייחסות לציטוטים האחדים המקוטעים והעדר התייחסות למקורות הראשוניים שבהם ח"כ בשארה העביר את מסריו הפוליטיים מוכיחים כי תוכן הודעת האזהרה מתבסס על ראיות חסרות כל בסיס. ובנוסף לכך, ויהיה תוכן הציטוטים אשר יהיה הרי הם לא יכולים לפגוע במשקלם המכריע והחשוב של המסרים היומיומיים הברורים והחדים שח"כ בשארה מעביר באמצעות המקורות הראשיים ובראשם מאמרו השבועי המתפרסם, כפי שציין "מדי שבוע, שבוע אחר שבוע, שבוע אחר שבוע, ובמשך השנה".

²⁵¹ עניין קווי זהב, עמ' 425.

²⁵² בג"צ 442/71 לנסקי נ' שר הפנים, פ"ד כו (2), 337.

²⁵³ שם, עמ' 357.

5.ג.4. אי אבחנה בין ניתוח לבין קריאה לפעול – טעות בקביעת התשתית

העובדתית

398. הודעת האזהרה התבססה, בין היתר, על הניתוח האנליטי של ח"כ בשארה לסוגיות פוליטיות מובהקות מבלי לעשות אבחנה בין ניתוח אנליטי לבין קריאה לביצוע מסקנות אופרטיביות. כך מתברר מקריאת השאלות שהופנו לח"כ בשארה בעדותו הראשונה ולפני הוצאת הודעת האזהרה. ההגנה תטען כי, ח"כ בשארה בתור אקדמאי ואינטלקטואל בולט הוא עוסק בניתוח אנליטי לסוגיות חברתיות ופוליטיות מורכבות, אך אין בין ניתוח זה לבין הקריאה לשימוש באלימות לצורך אימוץ מסקנות קשות ולא כלום.

399. ההתייחסות לסוגיית הניתוח האנליטי, העיוני, האינטלקטואלי והאקדמאי בתור תשתית עובדתית רלוונטית לאישור קיומה של הסתה לאלימות הינה עומדת בניגוד להלכה הפסוקה ועקרונות היסוד בדבר ההגנה על חופש הביטוי האקדמאי והעיוני, חופש החשיבה והיצירתיות.

400. אוספי החומר וועדת החקירה הציגו שאלות רבות בעדותו הראשונה של ח"כ בשארה אשר ביקשו את עמדתו בנושאים מורכבים. ד"ר בשארה השיב בפרוטרוט, הסביר וניתח התופעות והקושיות שהוצגו לו. אולם, מקריאת הפרוטוקולים ומהעדויות בפני אוספי החומר ובפני ועדת החקירה עולה רושם מוצק לפיו, הודעת האזהרה ביססה שוב את מסקנותיה על בסיס אי ההבחנה בין ניתוח אקדמאי לבין הקריאה לעשות מעשים. כך למשל כאשר ח"כ בשארה נשאל רבות לגבי עמדתו בדבר זריקת אבנים שבה עשה הבחנה בין מקרים שהדמוקרטיה חייבת לסבול ולבין מקרים אסורים והתקבל הרושם שהוא קורא לפעילות זו. אך, מעולם הוא לא כתב מאמר או נאם נאום או קרא בראיון לאמץ זריקת אבנים הנופלים בתחום האפור.

401. בעדותו כמוזרה הובהרה ההבחנה בין ניתוח סוגייה זו ולבין הקריאה לאמץ שיטות פעולה מסוימות, כמו כן, הובהר כי, הפעם הראשונה שהוא מתייחס לתחום האפור היתה בפני אוספי החומר וועדת החקירה אך לא לפני כן²⁵⁴:

"עו"ד ג'בארין: רק בנושא (מקוטע) רק לחדד אותה בנושא של התחום האפור שהתייחסת להפרה (מקוטע) לחוקים כאשר (מקוטע) כדי לחדד, זו הפעם הראשונה שאתה אומר את זה, אף פעם לא כתבת את זה ואף פעם לא אמרת את זה בנאום שיש תחום אפור, תנצלו אותו, נכון?
עזמי בשארה: נכון.

עו"ד ג'בארין: ולגבי האבן, גם היו התייחסויות כאן שהתייחסת מתי באמת אפשר לסבול את זריקת האבן ומתי זריקת האבן היא בתי נסבלת. גם אני אומר, זו פעם ראשונה שאתה מנת את זה בגלל שאני שאלתי...
עזמי בשארה: ...אני גם לא קורא לזרוק אבן נסבלת...לא נסבלת, ולא נסבלת, זה ניתוח בדיעבד."

²⁵⁴ עמ' 15242 לפרוטוקול ועדת החקירה.

402. דוגמה נוספת לכך, היא כשועדת החקירה התייחסה בעדותו הראשונה של ח"כ בשארה לניתוח שלו בעניין האופציות העומדות בפני העם הפלסטיני וסוגיית המשך האינתיפאדה כאופציה יחידה (בהעדר מלחמה ובהעדר הליך מדיני), אז הדבר הוצג על ידי ועדת החקירה בתור קריאה לאמץ שיטות לצורך המשך האינתיפאדה. אולם, בעדותו כמוזרר הובהרו הדברים לאמור²⁵⁵:

"השופט תיאודור אור: אני אבקש למקד את זה. אני מבין שהשאלה של מר ג'בארין התייחסה לדברים שאמרת בעצרת מדינית של בל"ד ב- 23/6/2000, ששם אתה מדבר על אופציה בשטחים. אופציה של הסלמה, של מאבק לתקופה ארוכה, לא מלחמה ולא שלום, אלא מצב מתמשך של מאבק. אתה נחקרת על כך, ואז הסברת שאתה לא מדבר על המלצה שלך, או עצה שלך, וכו' וכו'... עזמי בשארה: אלא זה מה שקיים.

השופט תיאודור אור: ...אלא ניתוח. ניתוח. לזה אדוני מתכוון. עזמי בשארה: כן. כן...באוקטובר התברר שהניתוח שלי נכון. אני אמרתי לראש הממשלה בשתי ישיבות לפני קמפ דיוויד, היו ישיבות כאלה, והוא הופתע מאוד ממה שאמרתי, שקמפ דיוויד ייכשל. מאוד הופתע."

403. ההגנה תטען כי ח"כ בשארה הסביר את מודעותו ואבחנתו הברורה בין ניתוח אנליטי לבין קריאה לנקוט פעולה ודבריו בעדותו כמוזררר חידדו תופעה זו לאמור²⁵⁶:

"עזמי בשארה: ... לפעמים כנראה השומע, וזה אחד התסביכים של מישהו שמתחום המחקר בא לפוליטיקה, כשאתה מנתח תופעה הוא חושב שאתה קורא (מקוטע) נגיד כל הדבר שעניין את שופט אור: 'אתה אמרת לתחקירנים שישנו שטח אפור כזה שדמוקרטיה צריכות לסבול' זה הסבירות הפוליטית שאיננה הסבירות החוקית. זה ניתוח. אני לא קורא לזה. אם אני אומר שישנו תחום אפור וזה ניתוח בדיעבד וזה חשוב לכל דמוקרטיה שתלמד לספוג את התחום הזה בו מיעוטים לאומיים ואנשים מקופחים מוצאים כל מיני דרכי ביטוי כשהם לא קרובים לדרכי ביטוי של השלטון המרכזי, אין להם את הטלוויזיה, אין להם שליטה בטלוויזיה או בעיתונות או בפרלמנט, בממשלה והם לא תורמים גדולים של ראשי ממשלות ושל שרים וכו' וכו' ויש להם שיטות אחרות להביע את עצמם לפעמים בהתפרצויות. אני לא קורא להתפרצויות, אני מנתח למה זה קורא אבל אני לא אומר שזה מה שצריך לעשות, אני ממליץ לעשות (זו טעות בפרוטוקול, ח"כ בשארה אמר לפרוטוקול 'לא ממליץ לעשות', ח"ג.) זה קורא לי כל הזמן. כשאנחנו מנתחים תופעה ויש כל הזמן בלבול במיוחד בתקשורת שמחפשת מסרים חדים, בכלל מחפשת מסרים ולא ניתוחים, מחפשת תדמית, מחפשת תמונה, מחפשת מטאפורה, לא מחפשת ניתוח. בין להבין תופעה מסוימת בדיעבד, בין להצדיק אותה זה אחד, זה חשוב מאוד ובין להבין תופעה ולבין לקרוא לעשות דברים. זה שני דברים שונים לגמרי. אף פעם אנחנו לא עשינו אפילו לנצל את התחום האפור הזה, לא קראנו לנצל את התחום האפור. אפילו את התחום האפור. אין לנו קריאה בואו אנחנו מיעוט לאומי מסכן, בואו נפר את החוק כי אין לנו דרכים אחרים. לא הייתה לנו קריאה כזאת, שיהיה ברור גם בעבר, לא רק עכשיו, לא היתה לנו קריאה כזאת...זה מסביר אולי

²⁵⁵ עמ' 15265-15264 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁵⁶ עמ' 15239-15242 לפרוטוקול ועדת החקירה.

חלק מהתופעה שאני היום מוזהר שלפעמים כשמישהו שיש לו כושר ניתוח יעמוד וינתח אנשים נוטים לערבב בין הניתוח של מה יש לבין מה שצריך להיות שזה שני דברים שונים...בו אני אשים את המקום בצורה אפילו יותר חדה איך שלדעתי שופט שעולם הפלילים זה עולמו ושאוני חושב גם נכון ככה. אנחנו נגיד איפה שהפריע לך הכי הרבה לאורך כל התחקירים קראתי אותך לא יודע כמה פעמים. היציאה לקראת השוטרים, היציאה לחסום החוצה, היוזמה הזאת שזה הדבר שהכי בולט...בו נגיד את זה. השופט תיאודור אור : אוקי. זה חלקית

...

עזמי בשארה: את זה אף אחד לא שיבח. אף אחד לא שיבח. לא שיבחו את הדבר הזה. אף אחד לא שיבח זאת. אף אחד לא שיבח זאת, אף אחד לא שיבח את הדבר הזה. אבל נגיד איפה שאנחנו משבחים חוסר פחד, שאתה לא מפחד להגן על אדמתך ועל ביתך, ועשיתי ניתוח שלם של חמישים שנות הפחדה ופוליטיקה של הפחדה וחשיבות שאתה תאבק על גאוותך ועל זכויותך למרות פוליטיקה של ממשל צבאי ויורשיו ופוליטיקה של הפחדה כולל הפחדה פיזית. זה כן, בזה אני מודה ופה אין מה לעשות, זה נבנה. זה לא חשיבה אידיאולוגית, זה בעיה של הפוליטיקה הערבית במדינת ישראל כל עוד מתייחסים אליה היא אל מחוץ למדינת ישראל, מחוץ לתכנון. אתה מתכנן ואתה רואה באוכלוסייה הערבית מכשול לתכנון. כל עוד זה כך הפעילות תקבל גם אופי כזה של התפרצויות, אין מה לעשות. זה ככה זה נבנה."

404. הנה כי כן, תוכן הודעת האזהרה התבסס, בין היתר, על תשתית לא רלוונטית הנשענת על קונספציה מוטעית שלא הבחינה בין ניתוח אנליטי ואקדמאי של אינטלקטואל הנופל בגדר הלגיטימיות וזוכה בהגנת עקרונות היסוד, לבין קריאות לאימוץ מסקנות הניתוח על ידי פעולות ומעשים.

6.ג.4. הסוגיות שועדת החקירה התייחסה אליהן כמסרים בתקופה 1998-2000

405. ייאמר מייד כי, וכפי שצוין בפרקים הקודמים, ועדת החקירה לא הוסמכה מפורשות במנדט שלה לחקור את התקופה שלפני אירועי אוקטובר, עם זאת היא בחרה להתייחס לתקופה זו, 1998-2000 אך ורק כלפי שלושת המוזהרים הערבים. על אף שאירועי אל רוחה, אום אל סחאלה, ולוד אירעו בתקופה זו ולהם זיקה ישירה לאירועי אוקטובר, ולמרות שהועדה ראתה לנכון לחקור את עמדות ח"כ בשארה ככל שאלו התייחסו לאירועים אלה, היא לא חקרה את נסיבות האירועים.

406. כאמור, הודעת האזהרה נגד ח"כ בשארה התייחסה למסריו בתקופה זו מבלי לחקור חומר שהוא חיבר או ניסח בתקופה 1998-2000 כגון: מאמריו האקדמאיים והעיתונאים, ספריו, החלטות בל"ד, נאומיו בכנסת ומחוצה לה, החלטות הועידה של בל"ד וכו',²⁵⁷:

"עו"ד גיבארין: כן. עכשיו נעבור לתקופה של בין 98 עד האירועים...השאלה הראשונה שלי היא, אוספי החומר שאלו אותך על המאמרים והטורים השבועיים שכתבת? אתה זוכר?

²⁵⁷ עמ' 15252-15253 לפרוטוקול ועדת החקירה.

עזמי בשארה : מאמר אחד.
עו"ד ג'בארין : מאמר אחד, על אלרוחא
עזמי בשארה : כן, המאמר שיש בו השימוש במילה
"אינתיפאדה"... אז הייתי באל-רוחא וכתבתי מאמר אחרי
שחזרתי."

407. אמנם ועדת החקירה התייחסה לכרוזים של בל"ד שיצאו בתקופה זו, אולם, היא לא הבחינה בין כרוזים ארציים לבין כרוזים מקומיים; לא היה בפניה כל הכרוזים הרלוונטים, ובמקום זאת היא התייחסה לאיזכורם בתור ידיעות עיתונאיות; לא היתה התייחסות כלשהי לכרוזים שח"כ בשארה הוא המנסח שלהם; ובנוסף לכך, בידי ועדת החקירה היו תרגומי כרוזים מטעים ולא נכונים.

408. ד"ר ג'מאל זחאלקה עמד על ההבחנה החשובה בין שני סוגי הכרוזים לאמור²⁵⁸ :

"ד"ר ג'מאל זחאלקה : יש שני סוגים. יש כרוזים ארציים, שמוצאים בדרך כלל בלשכה הפוליטית או על ידי המרכז של המפלגה, ויש כרוזים שהסניפים המקומיים מוציאים.
עו"ד ג'בארין : כן, מה, מה המשקל של המקומי לעומת הארצי?
ד"ר ג'מאל זחאלקה : ברור מאליו שהארצי הרבה יותר חשוב. כלומר, מקומי זה לכפר עצמו, זה חברי הסניף, זה לא קובעי המדיניות של המפלגה. ארצי, זה הרבה יותר חשוב. כלומר אין מה להשוות מבחינת חשיבות והמשקל של הכרוזים. גם התפוצה."

409. ועדת החקירה התייחסה לכרוז של בל"ד בעניין "כביש חוצה ישראל" מבלי שיהיה בפניה הכרוז המקורי, ובמקום זאת היא הסתמכה על דיווח עיתונאי המאזכר באופן חלקי ביותר תוכן לא מדויק למקור ובתרגום לא נכון. לפיכך, מוצג זה לא יכול להוות ראיה קבילה נגד המוזהר. ד"ר ג'מאל זחאלקה התייחס לכך לאמור²⁵⁹ :

"עו"ד ג'בארין : כתוב (בכרוז מיום 9/2/2000 - ח.ג.) שלגבי חוצה ישראל, "להתנגד לתוכנית פיזית", מה הכוונה פה? אתה רואה את זה כאן?
ד"ר ג'מאל זחאלקה : קודם כל, אני לא רואה את הכרוז עצמו, אני רואה את הכתבה בעיתון. אני כתבתי את הכרוז הזה, בעצמי. ולא זוכר אם הציטטות כאן נכונות, אבל לגופו של עניין, למה שאתה שואל, התנגדות פיזית היא התנגדות על ידי נוכחות פיזית. זו התנגדות פיזית. מה נוכחות פיזית במקום, לא הוצאת כרוז בנצרת על זה ואתה יושב במשרדך. אלא להימצא שם. ואנחנו כל הזמן קראנו לאנשים לבוא ולהיות נוכחים בצורה פיזית באוהל המחאה בכפר ברה."

410. ועדת החקירה התייחסה לכרוזים מסוימים שתרגומם הינו מטעה, ולא תואם את הקונטקסט התרבותי-הפוליטי שבו הם נקלטים, ועל כן מוצגים אלה לא מהווים ראיה

²⁵⁸ עמ' 15190 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁵⁹ עמ' 15189 לפרוטוקול ועדת החקירה.

אמינה נגד המוזהר. כך למשל היא ההתייחסות ל-מ/4111 כרוז ממרס 2000 שד"ר ג'מאל זחאלקה הסביר את הטעיות שבו²⁶⁰:

"עו"ד ג'בארין: כתוב "בשם חללי יום האדמה" וכי "ובשם מלחמות העמידה האיתנה." אם אתה יכול להסביר את המשמעות של הפיסקה האחרונה.
ד"ר ג'מאל זחאלקה: קודם כל, "מלחמות עמידה איתנה" זה ברור בהחלט, שזה תרגום לא נכון. כלומר, אין, אין דבר כזה 'מלחמות'. אנחנו לא משתמשים 'חורב אל סומוד'. אני באמת מתאר לעצמי שכאן הכוונה למערכות. 'מעאריכ אל סומוד'. אני באמת מתאר לעצמי שכאן הכוונה למערכות: "מעאריכ אל סומוד"...אגב, בז'רגון הפוליטי שלנו, אני לא זוכר שאנחנו משתמשים במילה 'מלחמה' בקונטקסט של 'מאבק פוליטי', למעט אולי מלחמה באבטלה. שזה גם תרגום...ממה שמשמשים בעברית...אבל אני רואה פה קריאה למלחמות עמידה איתנה, 'מעאריכ אלסומוד', 'סומוד' זה עמידה איתנה, זה פעולה או התנגדות פאסיבית לפעולה שהשלטון רוצה לבצע נגדך. כלומר אתה, כשאתה 'סאמד' בערבית, אתה לא יכול לפעול, אתה לא עושה כלום. אתה לא בעל משהו, אתה לא מזיז את היד. אתה נשאר במקום ככה. זה העניין."

411. בהקשר הזה יצוין כי, בל"ד תמכה במאבק מסוג "אל-סומוד" גם בעניין הריסת בית באום אל פחם שאין בו קריאה לשימוש באלימות או עימותים, כדברי ד"ר זחאלקה בהתייחסותו לכרוז שיצא בעניין זה²⁶¹:

"ד"ר ג'מאל זחאלקה: באחד הבתים, נדמה לי בדרום אום אל פחם, קיבל צו הריסה ואנחנו חשבנו (מקוטע) שצריך להקים אוהל, הוקם אוהל...על ידי כולם אגב, לא רק על ידינו, אבל זו היתה עמדתנו שצריך להקים אוהל מחאה ובסופו של דבר ההריסה לא התבצעה."

412. ההגנה תטען כי, בכל המקרים שעמדות ח"כ בשארה או בל"ד התייחסו לאירועי אלרוחה, ניסיון הריסת הבית באום אל פחם, לוד, וכביש חוצה ישראל, לא היתה בהם דרישה מהציבור לנקוט במאבק אלים, אלא התייחסות למאבק מסוג "אל-סומוד" כפי שהוסבר על ידי ד"ר זחאלקה²⁶²:

"עו"ד ג'בארין: עכשיו, דיברנו על אל-רוחה, דיברנו על כביש חוצה ישראל, דיברנו על הריסת הבית באום אל פחם ודיברת על צורת המאבק של הסומוד... (תסכם) את זה בקצרה?
ד"ר ג'מאל זחאלקה: בקצרה רק, בקיצור רב. בשלושת המקרים שצינת האוכלוסיה הערבית בחרה בהתנגדות פאסיבית, בסומוד, בעמידה האיתנה. בכמה מהמקרים שצינת, או בשניים, באחד מהם לפחות, באלרוחה, המשטרה נקטה ביוזמה, לא הציבור הערבי, הציבור הערבי אמר "אנחנו הקמנו אוהל". באה המשטרה, הרסה את האוהל והיה מה שהיה...ולוא שבאה המשטרה והרסה את האוהל ולוא היא החליטה שאחרי הריסת האוהל, זה ההנבואות שמגשימות את עצמם, המשטרה החליטה, חשבה ככה, שאחרי הריסת אוהל תהיה מחאה באום אל פחם, אז שלחו כוחות לאום אל פחם בשביל לדכא את המהומות שעלולות לפרוץ. ואיפה עלולות לפרוץ המהומות? הן עלולות לפרוץ איפה יש מקום, זה בית ספר תיכון, זה קרוב לכביש הראשי, אז שלחו אותם דווקא לבית ספר

²⁶⁰ עמ' 15189-92 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁶¹ עמ' 15189 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁶² עמ' 15192-4 לפרוטוקול ועדת החקירה.

תיכון. והתחילו פרובוקציות בבית ספר תיכון וככה התגלגל העניין... אבל מבחינת הבחירה שלנו כאוכלוסייה, במקרים שצינת, היתה בחירה של סומוד, של התנגדות פאסיבית. עו"ד ג'בארין: האם העמדות שלכם בהקשר הזה, בשלושת המקרים האלה, סטו מהקונצנזוס של הערבים בישראל... ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא. עו"ד ג'בארין: האם ידוע לך שמישהו מטעמכם, חבר הכנסת בשארה, כתב מאמר או נאם או אתה שהתייחסו לעימותים, קראו לאנשים להתעמת בנושאים האלה עם המשטרה. ד"ר ג'מאל זחאלקה: אנחנו כמפלגה פוליטית, מעולם לא במישרין ולא בעקיפין, לא ברמז ולא בקריצת עין קראנו לאוכלוסייה הערבית להשתמש באלימות. לא היה דבר כזה."

413. עדותו של ד"ר זחאלקה נתמכה בעדותו של ח"כ עזמי בשארה אשר העיד על ההבחנה הברורה בין קריאה לעימות לבין עמידה איתנה, "סומוד", בעניינים הנוגעים לבית, קרקע ותכנון אשר התייחסו אליהם הכרוזים.

414. המאמר היחיד שהתייחסה אליו ועדת החקירה הוא מ-4153 שנכתב מייד לאחר אירוע אל-רוחה והועדה התעניינה בשימוש במילה "אינתיפאדה" שח"כ בשארה כינה, במאמר זה, את אירועי אל-רוחה. יודגש תחילה כי, המאמר נכתב לפני תחילת "אינתיפאדת אל אקצא" שבו המונח אינתיפאדה מתייחס לאינתיפאדה הראשונה שמאפייניה היו עממיים - להבדיל מהאינתיפאדה השנייה. כמו כן, ח"כ בשארה הסביר את המניעים של השימוש במונח זה במאמר זה, וכי רק במאמר זה נעשה שימוש ב"אינתיפאדת אל רוחה". ובכל מקרה, והחשוב מהכל אין במאמר זה קריאה כלשהי לשימוש באלימות²⁶³:

"עזמי בשארה: המאמר היה בדיוק כמה ימים אחרי שהייתי שם. ואני הייתי באירועי אל-רוחה יומיים. והייתי ממש בצומת, איפה מה שנקרא העימותים היו. וזה השאיר צלקות נפשיות וגופניות. כי גם ממש חציתי לגופי כמה פעמים. הייתי צריך פעם להגן על צעירים, וכל מיני בדיוק בזמן שלא היו מצלמות. כשיש מצלמות זה לא בעיה. כשיש מצלמות לא נוגעים בך... התחקירנים הביאו ציטוטים שאני לא זכרתי. שאני אומר 'מתקרב יום אדמה חדש במגזר הערבי' בתקופה הזאת לפני אירועי אוקטובר, מבחינת כמות האלימות המשטרית שנצפתה. כמות האלימות שנצפתה. במיוחד אחרי אל רוחה. אל רוחה היתה התחלה של משהו, והיה אסרטיביות שאנשים אולי לא אוהבים את המילה הזאת, אסרטיביות, את הביטחון העצמי, את הביטחון העצמי שאנשים הפגינו כאשר זה נגע להגנה על אדמותיהם ועל מה שהם תפסו כזכויותיהם באדמה. וזה תופעה חדשה שאני הערכתי אותה בצורה חיובית במאמר הזה. כמשהו חדש, שאין התקפות אחרי תקופה של התקפות. ושיש רצון שאדמה שנעשתה, מה שהערבים קיבלו בשנות החמישים שליד בתיהם חיילים יעשו אימוני אש, זה לא יקרה יותר. ולדעתי הם השיגו הישגים. הלוואי היה, הנה עכשיו, זה המסר שלי, אפשר היה להשיג את ההישגים האלה בלי זה. אם היתה פתיחות שאחר כך התגלתה. עכשיו אנחנו שומעים מאחראי מדינת ישראל, שהיה אפשר לעשות כל זה בלי כל האירועים האלה שהיו בלאוהו. הייתי מקווה, בלי האסרטיביות ובלי השיבוטים שלי

²⁶³ עמ' 62 – 15259 לפרוטוקול ועדת החקירה.

שזה היה קורה והיינו מגיעים להסכם לגבי אדמות אל-רוחה בלי כל זה...אני חושב שהמילה שדקרה את העין, בוא נגיד, של התחקירן המצוי, זה המילה "אינתיפאדה". לא היתה שם אז אינתיפאדה בשטחים, שאני בוא נגיד אדמה אותה לזה. אז האינתיפאדה היתה שנים, שנים קודם לכן. והיתה אינתיפאדה ראשונה, שדפוסיה אזרחיים יותר מהדפוסים של האינתיפאדה הזאת. ובכל זאת זה היה שימוש מוטעה. לא בגלל שיש הבדל מהותי בין המילה 'האינתיפאדה' לבין 'הבה' זה uprising זה 'התקוממות'. רק בגלל הקונוטציות שהמילה 'אינתיפאדה' עושה...המילה 'אינתיפאדה' מעוררת קונטציות ולא צריך להשתמש בה לגבי האוכלוסייה הערבית. בערבית, אין לה משמעות שונה בערבית מ- 'התקוממות' ו- 'הבה'. והאינתיפאדה הראשונה, ולפני האינתיפאדה השנייה, והכנסתי למאמר את המילה הזאת, היום לא הייתי משתמש במילה הזאת בגלל הקונוטציה."

415. הנה כי כן, הנושאים שהתייחסה אליהם ועדת החקירה בעדותו של ח"כ בשארה בעדותו הראשונה ואשר היו הבסיס להודעת האזהרה, לא כללו אלמנטים כלשהם המעידים כי ח"כ בשארה בתקופה 1998-2000 העביר מסרים בנאומיו, בכתביו, בדבריו בכנסת ובכרוזים שהוא ניסח, שיש בהם בכדי לעודד את השימוש באלימות לצורך מטרת פוליטיות. צורת המאבק של "אל-סומוד" שהתגלתה בחלק מהכרוזים נגעה בסוגיית הקרקע והתכנון בלבד. כמו כן, וכפי שעולה מנוסח כרוזים אלה, שהם בודדים במספרם, וכפי שהוכח, הם נופלים במתחם הקונסנסוס הערבי במדינת ישראל, ועל כן אינם מעידים על מגמה רדיקאלית וחריגה, והם מעולם לא כללו קריאות כלשהן להפר את החוק.

7.ג.4. המסרים העיקריים של ח"כ בשארה ובל"ד בתקופה 1998-2000

416. על אף, וכפי שצוין לעיל, שלא הוכח שמעט הכרוזים שיצאו מטעם בל"ד כללו קריאות ומסרים שיש בהם עידוד להפר את החוק, ועדת החקירה נתנה להם משקל על יתר המידה והזניחה את המסרים העיקריים שהיה להם משקל כבד והשפעה רצינית, עמוקה, ואידיאולוגית על תומכי וחברי בל"ד בתקופה 1998-2000. ובכך היא לא איזנה כראוי בין משקל המסרים השונים, והתעלמה מהעיקר אשר משפיע באופן ישיר על תומכי המפלגה.

417. בתקופה זו היו שני אירועים מרכזיים שהעסיקו רבות את כלל חברי מפלגת בל"ד שבהם הם נחשפו לתקופה ממושכת למסרים הפוליטיים של המפלגה. מסרים אלה סייעו בגיבוש בל"ד כרשימה פרלמנטרית ותרמו רבות בקביעת המדיניות והתפיסה הפוליטית שלה. שני האירועים האלה הם: הבחירות לכנסת במאי 1999 שבהם ח"כ בשארה היה מועמד לכנסת ולראשות הממשלה, והשני הוא כינוס הוועדה של בל"ד למשך יומיים בנובמבר 1999. כינוס הוועדה היה לאחר דיונים ממושכים והכנות ממושכות שעסקו בהם רוב חברי המפלגה, ובה נקבעו קווי היסוד הפוליטיים של המפלגה שנוסחו בכתב לכלל הציבור לרבות לנוער.

418. על המסרים העיקריים בתקופת הבחירות ועל חשיבות תקופה זו בהעברת מסרים

פוליטיים עמד ד"ר ג'מאל זחאלקה בעדותו לאמור²⁶⁴:

"עו"ד ג'בארין: כן, בתקופה הזו בין 98 עד לאירועים, מה הם האירועים המרכזיים שהיו בבל"ד שדרכם אתם העברתם את המסרים?

ד"ר ג'מאל זחאלקה: אנחנו תמיד מקיימים פעילות, יעני באופן מתמיד אסיפות, כרוזים, כתיבה בעיתונות, ראיונות באמצעי התקשורת, אבל יכול להיות ששני אירועים או שתי תקופות, הייתי אומר, יותר נכון מאירועים, שבהן היה לנו מגע אינטנסיבי אחת – עם הציבור הרחב ואחר כך עם חברי ואוהדי בל"ד באופן ספציפי. התקופה (מקוטע) התקופה הראשונה שבה היה לנו מגע אינטנסיבי, יומיומי עם הציבור הרחב, היה מערכת הבחירות ב-99. שלושה – ארבעה חודשים של אסיפות יומיומיות, הרבה חומר כתוב ומגעים, לפעמים מבית לבית, באים אנשים וגם עצרות פוליטיות, חוגי בית, המגע הכי אינטנסיבי והחשיפה הכי גדולה שלנו לציבור היתה בתקופת הבחירות לכנסת ועם חברי בל"ד, הייתי אומר שועידת המפלגה ב-1999, גם לקראת סוף 1999, היה דיונים פוליטיים וארגוניים, חברתיים, אינטנסיביים בין כל חברי בל"ד ובוועדה הזאת היו (מקוטע) היה המגע הכי אינטנסיבי, הייתי אומר, עם חברי בל"ד.

עו"ד ג'בארין: אתה יכול להתייחס למסרים שלכם בתקופת הבחירות, כי היה לכם מועמד לראשות הממשלה?

ד"ר ג'מאל זחאלקה: קודם כל זה שהיה לנו מועמד לראשות הממשלה, זה נתן חשיפה הרבה יותר גדולה, מעבר למספר הקולות שקיבלנו וזו אחת המטרות הסמויות של העמדתו של חבר כנסת עזמי בשארה, שהוא יעביר את מסריו הפוליטיים דרך עצם המועמדות שלו לכנסת, בזה שהוא סימן חזון שבמסגרתו יום אחד יכול להיות שערבי (מקוטע) ..יכול להיות ראש ממשלה, שאין זה פסול לשעצמו ודבר שני זה להעביר את המסרים הפוליטיים שלנו. שוב, המסר הפוליטי העיקרי במערכת הבחירות היה זהות לאומית ואזרחות מלאה, זה הופיע בכל מקום, בכל עניין, אנחנו הדגשנו את זה עד שחלק מהיריבים הפוליטיים שלנו אמרו ש- "אתם מזניחים את עניין השלום", גם דרך מועמדת של חבר כנסת בשארה אומרים ש "כל ה- agenda שלכם, היא מתמקדת בבעיות של הערבים בישראל ואתם מזניחים את שאלת השלום"...שוב, המסר חשוב מאוד ומרכזי בפעילות ההסברה שלנו במערכת הבחירות, היה שצריך לקחת את האזרחות ברצינות, אנחנו דיברנו הרבה על פתיחת שערים בפני האוכלוסייה הערבית, על ייצוג (מקוטע) ואכן יישמנו את זה, ייצוג (מקוטע) יש לנו את זה כחוק בכנסת, ייצוג הערבים בהנהלת חברות ממשלתיות, פתיחת שערים של עבודה בחברת החשמל, ב- "בזק", בכל מיני מקומות כאלה, כשהמסר העיקרי, זה נכנס בקונטקסט של האזרחות המלאה ואנחנו הסברנו כל הזמן ל (מקוטע) חוזרים ומסבירים עד עכשיו – אזרחות מלאה והישגים אזרחיים, אין פירושים שאתה צריך לוותר על זכותך הלאומית."

419. על חשיבות הוועידה ומיקומה הפוליטי והשפעת מסריה על חברי ותומכי המפלגה

עמד ד"ר זחאלקה על כך לאמור²⁶⁵:

"ד"ר ג'מאל זחאלקה: בוא נבהיר שועידה של מפלגה, זה האירוע החשוב ביותר, היא קובעת את מדיניות המפלגה, את מצעה, בוחרת

²⁶⁴ עמ' 15178-15180 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁶⁵ עמ' 15181-15180 לפרוטוקול ועדת החקירה.

את מוסדותיה וקובעת את (מקוטע) אפילו את פרוגרמת העבודה שלה לשנים הבאות. זה ועידה של מפלגה, זה המוסד העליון של מפלגה, מעליו אין שום (מקוטע) זה המוסד של המפלגה. המסרים הפוליטיים (מקוטע) אני יכול לתאר את הוועידה לא כמצב שבו אנחנו מעבירים מסרים פוליטיים – אנחנו דנים במסרים הפוליטיים שאנחנו צריכים להעביר לציבור, ככה זה מתנהל במסגרת של ועידת מפלגה והוועידה אחרונה אנחנו עדכנו את המצע הפוליטי שלנו, מצע של המפלגה ודנו בשאלות פוליטיות, במגוון שאלות... לא היתה התמקדות בשאלה ספציפית, כי חברים בתוך הוועידה, כל אחד העלה את הנושאים הבווערים לו, אבל שוב, מתוך הוועידה, בשורה התחתונה, יצאה הפרוגרמה הפוליטית של בל"ד."

420. ח"כ עזמי בשארה עמד בעדותו כמוזהר על חשיבות הוועידה והדיונים שלה

בגיבוש וחיידוד המסרים הפוליטיים של בל"ד²⁶⁶ :

"המפלגה עושה את הוועידה פעם בשנתיים לפי התקנון, ובעצם חודשים לפני מתכוננים ודנים במסרים, ולכן אתה יכול להגיד שהחברת הזאת נקראה ועוררה דיון בסניפים. כי ישנם שני תהליכים לפני הוועידה. אנחנו, חברי המפלגה, דנים בחומר ובחרים צירים לוועידה. מהבחינה הזאת, המפלגה הזאת היא קלאסית כמעט של המאה ה-19, כן, יש ישיבות סניפים ובסניפים בוחרים צירים והצירים באים לוועידה...ודנים בחומר ובאים מוכנים לוועידה מבחינה תיאורטית והגותית."

421. ועוד. הודעת האזהרה המופנית כלפי ח"כ בשארה מוכיחה שלא ניתן משקל

מכריע למסמך החשוב ביותר שנידון בוועידה ואשר השפיע על קביעת קווי היסוד שלה – המניפסט הלאומי הדמוקרטי מ/3752. מסמך זה סותר מכל וכל את תוכן הודעת האזהרה ומוכיח שמלבד העובדה שהמסרים העיקריים של ח"כ בשארה, מחבר מסמך זה, רחוקים מאוד מלעודד שימוש באלימות, הרי מדובר במסרים המדגישים את סוגיית האזרחות השווה במדינת ישראל.

422. עיון במניפסט שהשפיע על התפיסה הפוליטית של כל חברי בל"ד מפריך את

טיעוני המשטרה שהתגלו במסמכיה ולפיהם בל"ד הינה מפלגה בדלנית. מניפסט זה מסייע להבנת תפיסת בל"ד לסוגיית האזרחות שבה משלבים זכויות אזרחיות וזכויות קולקטיביות. כך למשל כתב ח"כ בשארה לחברי בל"ד במניפסט -שנקרא גם "הברית הלאומית הדמוקרטית"- לגבי סוגיות אלה²⁶⁷ :

"בתחילת הפרק הזה הראנו כי האופציה הבדלנית איננה באה בחשבון לגבי הערבים בישראל. לא גיאוגרפית, לא כלכלית ולא פוליטית. הערבים בישראל אינם חיים על יחידה גיאוגרפית או שתיים כמו בגדה המערבית ורצועת עזה והם אינם מהווים יחידה כלכלית המייצרת את עצמה מחדש, גם באופן יחסי, תוך עצמאות מהכלכלה הישראלית. פעילותם הפוליטית נעשית במסגרת גבולות וזכויות האזרחות הישראלית ובכלל זה הקמת מפלגות. הם שואפים לשוויון בישראל ולפיכך האופציה של בדלנות הנה אשליה משוללת

²⁶⁶ עמ' 15255 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁶⁷ ראו מ/ 3752, עמ' 69-70.

משמעות. היא קיימת בתעמולה הציונית הימנית בלבד המנסה להפחיד את דעת הקהל הישראלית מהערבים, בדיוק כמו שאופציית ההשתלבות התקיימה בתעמולת השמאל הציוני במטרה לשלול את הזהות הלאומית של הערבים מבלי לקבל את שוויונם המלא. שוויון לערבים בארץ איננו מילה נרדפת להשתלבות וזכויות לאומיות אינן מילה נרדפת לבדלנות. סתירה בין שוויון וזכויות לאומיות הנה סתירת דמי שקרית. יתרה מכך, הברית הלאומית הדמוקרטית מוסיפה וטוענת כי שוויון במצבם של הערבים בישראל הוא בלתי אפשרי ללא הכרה בזכויותיהם הקולקטיביות וכי אסור שהזכויות הקולקטיביות יבואו על חשבון השוויון. לפיכך, מציעה הברית שוויון מלא במדינת כל אזרחיה והכרה בערבים בישראל כמיעוט לאומי שיזכה בזכויות קולקטיביות הנובעות מהכרה זו ובראשן הזכות לאוטונומיה תרבותית. הערבים בישראל כפרטים הנם אזרחים במדינה. אולם הם מהווים קבוצה שיש להניח כי התהוותה קודם לקום המדינה כעם המורכב מתושביה המקוריים של הארץ. התואר של קבוצה לאומית לאזרחים הערבים הוא תקדים ואין מדינה יכולה להתכחש להיותם חלק מן האומה הערבית והעם הפלסטיני ולכך שהם המקוריים שנותרו על אדמתם. זה תואר קולקטיבי ולא של פרטים והוא מהווה תקדים היסטורי."

423. מלבד זאת. נוסח הודעת האזהרה אשר מתייחס לסוגם של המסרים שמעביר ח"כ בשארה אינו מתיישב כלל ועיקר עם המסרים הכתובים והמופצים בקרב הנוער ואשר אושרו בוועידה. מסרים כתובים אלה הם המקור האידיאולוגי לגיבוש תפיסתו של הנוער של בל"ד, ומשקלם הינו כבד וחשוב ביותר כאשר דנים במסרים שמועברים לנוער. למרות חשיבותם של מסרים אלה הם לא נידונו בפני ועדת החקירה, ובכל מקרה הם שותרים את האמור בהודעת האזהרה.

424. במסמך מ/ 3515 שכותרתו "האיחוד הלאומי הדמוקרטי, מהו כיצד נוצר ומדוע – פניה לנוער, נובמבר 1999" אשר משתרע על 18 עמודים אין מסר עקיף או ישיר, לא במרומז ולא במשתמע המעודד את השימוש באלימות. נהפוך הוא, בפרק המסכם שכותרתו "תמצית עקרונותיו של "האיחוד הלאומי" ותביעותיו הבסיסיות" עולים סוגיות שעניינן בעיקר האזרחות השווה. כך הופיעו בכתב המסרים האופרטיביים של פרק זה -כפי שהופיעו בתרגום של ועדת החקירה²⁶⁸:

"האיחוד מציע פתרון לא רק לערבים הפלסטינים אלא גם ליהודים בארץ, משום שהוא נושא את סיסמת הפיכת ישראל למדינת כל אזרחיה, מדינה שבה השוויון, בין ערבים ויהודים, יהיה מלא, זאת באמצעות שיתוף פעולה עם הכוחות היהודים הדמוקרטים...האיחוד פועל כדי לבטל את הצביון היהודי של מדינת ישראל אשר מגדירה את עצמה מדינה יהודית ולא מדינה ערבית-יהודית. משמעות הדבר ביטול כל החוקים הגזעניים אשר מעניקים פריביליגות ליהודים, פריביליגיות שנמנעות מהאזרחים הערבים. בתחום החינוך והתרבות האיחוד דורש וחותר להקמתו של שלטון עצמי תרבותי. משמעות הדבר שתהיה לנו אוניברסיטה ערבית,

²⁶⁸ ראו מ/3515 עמ' 15-17.

שאנו ננהל את בתי הספר הערביים בעצמנו, נחבר את תוכניות הלימודים ונמנה את המורים...דרישות ועקרונות נוספים הקשורים בפתרון הסוגיה הפלסטינית הם: הקמת מדינה פלסטינית עצמאית בשטחים הכבושים משנת 1967 שבירתה ירושלים וחזרתם של הפליטים הפלסטינים למולדתם...בתחום החברתי האיחוד מציע את העקרונות הבאים: הגנה על ערכי הדמוקרטיה, כבוד לחירות הפרט וזכות האישה לעבודה ושוויון עם הגבר כתנאי לשחרור החברה מכבלי העבר ולזינוק כלפי העתיד שבו יהיו כל פרטי החברה, גברים ונשים, פועלים למען תהליך הפיתוח, הבניה והקידמה. הערכים הללו מהווים נדבך ראשי וחשוב של עקרונות וזהות "האיחוד הלאומי הדמוקרטי" ושל החברים בו."

425. תשובותיו של ח"כ עזמי בשארה על השאלות הנוגעות למאפייני המסרים הפוליטיים שלו בתקופה בין 1998 עד 2000 לא נסתרו על ידי אף ראייה שהובאה בפני ועדת החקירה, לאמור²⁶⁹:

"עו"ד ג'בארין: כן. עכשיו לסיכום הסוגר של 98 עד 2000, אני מתייחס למאמרים ולנאומים שלך. האם במאמרים האלה אתה קראת לשימוש באלימות כדי להשיג זכויות? יש מאמר כזה? עזמי בשארה: לא, אף פעם. עו"ד ג'בארין: ... (האם) יש טרמינולוגיה מיליטנטית בכלל על צורות העימות עם המשטרה בכלל? עזמי בשארה: לא. עו"ד ג'בארין: האם התייחסת במאמרים שלך לצורות או לדרכים איך להשיג מטרות שהם לא במישור הפוליטי? כלומר, שימוש באלימות וכו'? עזמי בשארה: לא."

426. הנה כי כן, אין מקום לאמץ במסקנותיה של ועדת החקירה את תוכנה של הודעת האזהרה כי, היא לא נותנת משקל עיקרי ומכריע למסרים הפוליטיים של בל"ד וח"כ עזמי בשארה ואשר התגלו בכתובים, בנאומים של ח"כ בשארה ובמסמכי בל"ד המופצים לציבור הרחב - ובעיקר מסמכי הוועידה אשר מגבשים את קווי היסוד של המפלגה - במסרים של תקופת הבחירות שהתגלו בתעמולת המפלגה שהבליטו את סוגיית האזרחות השווה-, ובמאמריו השבועיים של ח"כ בשארה אשר דנים באופן קבוע בענייני השעה.

8.ג.4. "במהלך אירועי אוקטובר"

427. הודעת האזהרה קובעת גם כי ח"כ בשארה היה אחראי "... ובמהלך אירועי אוקטובר, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל, ובכך תרם תרומה ממשית לשלהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000."

²⁶⁹ עמ' 15266 לפרוטוקול ועדת החקירה.

428. הודעת האזהרה בהקשר זה הינה משוללת כל יסוד שכן, לא הובאה אף ראיה בפני ועדת החקירה המעידיה כי, ח"כ בשארה פנה אישית אל הציבור והעביר אליו מסרים המעודדים את השימוש באלימות במהלך אירועי אוקטובר. אין בפני ועדת החקירה מאמר או חלק ממנו, נאום או חלק ממנו, ראיון בעיתון ו/או ברדיו ו/או בטלוויזיה, ואף ציטוט ממקור שני או שלישי המאמתים ולו לכאורה את תוכן קביעה זו המצוינת בהודעת האזהרה.

429. יצוין כי, ועדת החקירה התייחסה לדבריו של ח"כ בשארה בדיון הפנימי בוועדת המעקב-ששם לפי הטענה הוא כינה את אירועי אל-אקסא "מדבחה מודברה", לראשונה רק לאחר הוצאת הודעת האזהרה ובהיותו מוזהר. לפיכך, ומאחר ועובדה זו לא נחקרה בעדותו לפני האזהרה היא לא יכולה להוות ראיה כלשהי המאמתת את תוכן הודעת האזהרה. אך החשוב מהכל הוא, כי מלבד העובדה שפרוטוקול הדיון שבפני ועדת החקירה אינו רשמי ו/או ממצה, ויהיו האמרות בו אשר יהיו, הרי מדובר בדיון פנימי בפני פורום מצומצם, ולא בהצהרות פומביות המופנות לכלל הציבור ו/או לחלק גדול ממנו שניתן להתייחס אליהם בתור "מסרים לציבור".

430. הודעת האזהרה הוצאה נגד ח"כ בשארה מבלי שתהיה בפני ועדת החקירה התשתית העובדתית הרלוונטית ביותר ובמיוחד זו שהתייחסה לביקורו של מר אריאל שרון למסגד אל-אקסא ולאירועי אוקטובר אשר באמצעות המאמרים השבועיים של בשארה שפורסמו לכלל הציבור במהלך חודש אוקטובר 2000.

431. תוכן הודעת האזהרה התעלם לחלוטין ממאמרו השבועי של ח"כ בשארה שהתפרסם ערב האירועים אשר מהווה מקור חשוב ביותר לצורך קביעת מסריו של ח"כ בשארה במהלך האירועים. מדובר במאמרו השבועי שהתפרסם בעיתון "פסל-אלמקאל" ביום שישי, ה- 29/9/2000 יום לאחר ביקורו של ראש האופוזיציה דאז מר אריאל שרון למסגד אל-אקסא, וערב ההכרזה על השביתה הכללית. הודעת האזהרה יצאה מבלי שמאמר שבועי זה היה בפניה ו/או נבדק ו/או נחקר על ידיה. מאמר זה התפרסם והופץ ברבים והתייחס באופן ישיר לביקורו של שרון למסגד אל-אקסא. כך הדברים התגלו בעדותו של ח"כ בשארה כמוזהר²⁷⁰:

"עו"ד ג'בארין: אז היית ב- 28 לספטמבר באל-אקסא. 29 לספטמבר זה יום שישי, יום עיקרי באירועים. אפשר ללמוד על הצפי ממנו, אפשר ללמוד על הרבה דברים ממנו. מתפרסם מאמר שלך, שמתייחס לאירועים. האם אוספי החומר שאלו אותך על המאמר הזה?
עזמי בשארה: לא."

²⁷⁰ עמ' 15269 לפרוטוקול ועדת החקירה.

432. מאמר שבועי זה שכותרתו "ביקור לא ידודתי" וסומן כ- מ/4262 מנתח את הביקור של מר שרון במישור המדיני והשפעתו בעיקר על יחסי הכוחות ברק-שרון. החשוב מהכל הוא שאין במאמר זה רמז כלשהו שמנסה "לשלהב את הרוחות", אין בו סימן ספרותי המשתמש במונחים או בטרמינולוגיה מיליטנטית, ואין בו רמז כלשהו המעיד שח"כ בשארה צפה את המשך האירועים. כדברי ח"כ בשארה²⁷¹:

"עזמי בשארה: ביום שישי, ה-29, הופיע מאמר שלי על מה שקורה באל אקצא, כלומר, ממש יומיים לפני האירועים. מי שרוצה לדעת באיזה מזג הייתי, שיקרא את המאמר הזה. אני תיארתי כמעט בצורה אירונית את מה שהיה באל אקצא. כמעט באירוניה שקטה. אם מישהו יקרא את המאמר שלי, יום חמישי הייתי שם, יום שישי, איך תיארתי את המצב שם, בעיקר הסב את תשומת לבי, מבחינת האילוסטרציה, הסב את תשומת לבי מספר חברי כנסת נבוכים סביב שרון, שמחים שהם אנונומיים, שאף אחד לא מכיר אותם. פעם ראשונה שהם אנונומיים, בגלל המבוכה שהיתה שם. הסב תשומת לבי מידת הציניות בפוליטיקה הישראלית, שתחרות בין שרון לברק לגבי הריבונות בירושלים, מי שומר יותר את ירושלים, מי שומר יותר על הריבונות בירושלים, מי מדגיש אותה יותר, שרון שרצה ללכת להדגיש אותה במין הפגנה פוליטית, או ברק שהצליח במבחן ונתן לו את האפשרות בשביל להגיד שגם הוא לא ויתר על אקצא, היו מוכנים להקריב בסך הכל אינטרסים של מדינת ישראל. את זה כתבתי במאמר. כתבתי במאמר שציניות פוליטית מפלגתית (מקוטע)."

433. ועוד. ועדת החקירה לא בדקה גם דבריו של מנהיג בולט אחר בבל"ד, ד"ר ג'מאל זחאלקה, אשר גם הוא פרסם מאמר ביום שישי ה-29/9 בעיתון "פסל אלמקאל" היוצא לאור בנצרת. מאמרו השבועי יחד עם מאמרו השבועי של ח"כ בשארה יכולים להעיד על התייחסותה של הנהגת בל"ד ערב האירועים לסוגיית הצפי, אם קראה לציבור שלה לנקוט במעשים כלשהם, אם ביקשה לשלהב את הרוחות ואם שאפה לעימותים כלשהם. אולם עיון במאמרו השבועי של ד"ר זחאלקה כמנהיג בולט בבל"ד מעיד לחלוטין כי, תכנה של הודעת האזהרה רחוק מאוד מהמציאות הפוליטית ששררה בקרב מנהיגות בל"ד, שכן מאמרו של זחאלקה שהתפרסם לאחר ביקור שרון וערב ההכרזה על השביתה תחת כותרת "התאיידה" התייחס לאפקט האזרחי של מועמדותו של בשארה בבחירות 1999 לראשות הממשלה²⁷².

434. לא זו בלבד. הודעת האזהרה אשר מתייחסת למסרים הפוליטיים של ח"כ בשארה במהלך אירועי אוקטובר יצאה מבלי שיהיה בפני ועדת החקירה מאמרו השבועיים של ח"כ בשארה שהתפרסמו בעיתונות הערבית, לרבות עיתון "פסל אלמקאל" בימים ה-13.10.2000 ו-20.10.2000 שבהם הוא התייחס לניתוח הימים הראשוניים של הפגנות המחאה, אלימות המשטרה, סוגיית ההרג והשפעתה על אזרחותם של הערבים במדינת ישראל. מלבד העובדה שמאמרים שבועיים אלה מפריכים לחלוטין את תוכן הודעת האזהרה שכן אין בהם, לא ברמז ולא במפורש, קריאה או עידוד כלשהם להשתמש

²⁷¹ עמ' 15268-15269 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁷² ראו מ/4257.

באלימות לצורך השגת זכויות, אלא הם ניתוח אנליטי לימים הראשוניים של אירועי אוקטובר והשפעתם על המעמד האזרחי של הערבים בישראל. לא למותר לציין כי, מאמרים אלה שנכתבו גם לאחר שביתו של ח"כ בשארה בנצרת עילית הותקף והמשטרה לא חקרה את האירוע, הם לא כלל בתוכם נימה כלשהי של התלהמות, אלא הקפדה על סגנונו הקבוע של בשארה בניתוח סוגיות פוליטיות מורכבות.

רצ"ב מאמרי חבר כנסת בשארה מיום 6.10.2000 ומיום 13.10.2000 כנספח שסימנו ע/9.

435. כמו כן, תוכן הודעת האזהרה מתעלם מהחלטות בל"ד במהלך האירועים, והוא לא תואם את המציאות הפוליטית ששררה במהלך האירועים בכל הקשור ליחס בל"ד-ועדת המעקב העליונה לענייני הערבים. ד"ר ג'מאל זחאלקה וח"כ עזמי בשארה העידו בפני ועדת החקירה כי, מייד עם תחילת האירועים קיבלה בל"ד החלטה אסטרטגית לפיה בל"ד תהיה כפופה באופן מוחלט לוועדת המעקב העליונה לענייני הערבים, והיא לא תנקוט כלל ועיקר בצעדים עצמאיים. בנוסף, בל"ד לא ערכה עצרות ו/או הפגנות ו/או בפעילות חריגה ו/או נפרדת כלשהי במהלך האירועים. כך העיד ד"ר זחאלקה²⁷³:

"ד"ר ג'מאל זחאלקה: עם תחילת האירועים, אנחנו קיבלנו החלטה חד-משמעית וברורה, שתנועת בל"ד פועלת אך ורק במסגרת ועדת המעקב, במסגרת משותפת עם הכוחות הפוליטיים האחרים ברחוב הערבי. וזה מתוך אחריות, שאנחנו לא רצינו, קודם כל רצינו ששיקול הדעת המשותף הוא שיכריע, ולא רצינו בכלל שכל אחד יעשה מה שהוא רוצה, כשאנחנו נמצאים כמעט במצב חירום. זה לא טבעי. ולכן, החלטנו שפועלים אך ורק באחדות.

עו"ד ג'בארין: לגבי השימוש, איך אתם מתייחסים לנושא של האירועים, כאילו באיזה מונח אתם משתמשים כמפלגה? ד"ר ג'מאל זחאלקה: אנחנו קוראים לזה "הבה". "הבה" זה אירוע שמתחיל ומסתיים, זה גל כזה, לא משהו מתמשך. עו"ד ג'בארין: ...האם בתקופת מהלך האירועים, אירועי אוקטובר, האם בל"ד סטתה מהחלטות ועדת המעקב או יישמה את כל החלטות ועדת המעקב?

ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא. אנחנו לא סטינו מהחלטות ועדת המעקב. זה היתה החלטה מודעת. אנחנו בדרך כלל גם לא כאילו מתייחסים. אבל לפעמים יש ויכוחים, זה, אבל בתקופה הזאת, עוד יותר הקפדנו על כך שההנהגה הערבית תהיה מאוחדת.

עו"ד ג'בארין: האם ערכתם הפגנות, עצרות נפרדות בתקופה הזו ממה ששייך לוועדת המעקב?

א. ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא.

ב. עו"ד ג'בארין: האם היה נאום בפני הציבור של חבר הכנסת עזמי בשארה או הצהרות בפני הציבור בתקופה הזו? ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא.

עו"ד ג'בארין: האם אתם, כבל"ד, נקטתם באמצעות כרוזים או בכל דרך אחרת בפעולה שהיא חורגת ושונה במהותה משאר המפלגות הערביות בתקופה הזו?

ג. ד"ר ג'מאל זחאלקה: לא."

²⁷³ עמ' 15200-15203 לפרוטוקול ועדת החקירה.

436. כך עולה גם מעדותו של חבר כנסת בשארה בפני ועדת החקירה²⁷⁴:
 "עו"ד ג'בארין: ...האם בל"ד ערכה הפגנה נפרדת מפעילות של ועדת המעקב, האם נאמת בפני ציבור מסוים בתקופה הזו? עזמי בשארה: אחרי האירועים, כן. עו"ד ג'בארין: לא, בתקופה של האירועים. עזמי בשארה: לא, לא עשינו אירועים (מקוטע) פעילויות נפרדות מפעילויות ועדת המעקב... עו"ד ג'בארין: האם הכרוזים שאתם הוצאתם בתקופה הזו חרגו מהקונצנזוס הפוליטי בקרב האוכלוסייה הערבית? עזמי בשארה: לא, אבל היו שני כרוזים שאני השבתי עליהם, שאני לא ראיתי אותם, שיצאו (מקוטע) על ידי הסניפים, שאני לא יודע איך הם יצאו ומה (מקוטע) אני לא הסכמתי עם חלק מהדברים שכתובים בהם ואמרתי – אני לא אחראי להם פשוט. היו דברים כאלה ובשני מקומות מקומיים מאוד של צעירים שהוציאו (מקוטע) אני אפילו לא בטוח אם כל הסניף ישב והחליט עליהם ואמרתי על אחריות... עו"ד ג'בארין: לגבי החלטות ועדת המעקב, האם אתם סטיתם מההחלטות או מילאתם אחרי ההחלטות של ועדת המעקב בתקופה הזו? עזמי בשארה: מילאנו אחרי החלטה בצורה משותפת ועזרנו, לדעתי, להצליח אותן אחר כך, בכל התקופה."

437. מהאמור לעיל עולה בבירור כי, במהלך אירועי אוקטובר לא פנה ח"כ בשארה אישית וישירות אל הציבור ערבי באמצעות נאום כלשהו, הצהרות כלשהן, השתתפות בהפגנות ו/או בעצרות ו/או כרוזים ו/או מודעות חתומות על ידו ו/או קריאות באמצעות התקשורת האלקטרונית.

438. ח"כ בשארה פנה ישירות אל הציבור הערבי, ובשפה הערבית, במהלך הפגנות המחאה באוקטובר 2000 היו באמצעות מאמריו השבועיים שהתפרסמו בתקופה הרלוונטית של האירועים. מאמרים המפריכים מכל וכל את אמיתות תוכן הודעת האזהרה, ואשר לא נחקרו על ידי ועדת החקירה.

439. תוכן הודעת האזהרה המתעלם מקיומה של תשתית עובדתית רלוונטית שלא נחקרה ולא היתה בפני ועדת החקירה מצביע על פגם מהותי היורד לשורשו של ענין. כדברי כב' השופט אור בבג"צ עיריית רמלה נ' שר הפנים:

"הלכה היא, שעל מנת שרשות ציבורית תמלא תפקידה כהלכה, עליה לדאוג תחילה שכל העובדות והנתונים הנוגעים לענין יהיו לפניה"²⁷⁵.

440. וכדברי כב' השופט ברק כתוארו אז:

"המבחן הוא, אם כל החומר הרלוואנטי יש בו כדי להביא את הרשות המינהלית, שעה שהיא פועלת כרשות מינהלית סבירה, לידי קביעתו של המימצא, אותו קבעה הלכה למעשה. אם התשובה על

²⁷⁴ עמ' 15282 – 15281 לפרוטוקול ועדת החקירה.

²⁷⁵ בג"צ 2013/91 עיריית רמלה נ' שר הפנים, פ"ד מו (1), 271, 279.

שאלה זו היא בחיוב, לא יתערב בית המשפט, חרף העובדה שהוא עצמו היה מגיע לממצא אחר".²⁷⁶

441. הנה כי כן, תוכן הודעת האזהרה המתייחס למסריו הפוליטיים של ח"כ בשארה במהלך אירועי אוקטובר כמסיתים, אין לו על מה לסמוך, והוא לא מתבסס על תשתית עובדתית רלוונטית. שכן, המקורות היחידים שפנה בשארה אל הציבור היו מאמריו השבועיים אשר לא היו בפני ועדת החקירה, לא נחקרו, ולא נבדקו על ידיה, ובכל מקרה מקורות אלה מעידים בבירור מוחלט שאינו משתמע לשתי פנים כי, אין הצדקה כלשהי לאמץ את תוכן הודעת האזהרה במסקנות ועדת החקירה.

9.ג.4. "כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל"

442. הודעת האזהרה מציינת, בין היתר, כי ח"כ בשארה היה אחראי "...להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל..."

443. ההגנה תטען כי, מעולם לא נטענה טענה לפיה המנהיגות הערבית מעבירה מסרים מסיתים לצורך השגת זכויות. אין אף ראיה או מחקר כלשהו המעידים כי, מי מבין המנהיגות הערבית בישראל תמך בדרך כלשהי בשימוש באלימות לצרכים תועלתניים מידיים או ארוכי טווח. לא זו בלבד, גם עד כה לא היתה פעילות אלימה שמטרתה להשיג זכויות מאת הרשויות במדינת ישראל. הרי כל האירועים שבהם אירעו עימותים בין האזרחים הערבים וכוחות המשטרה התייחסו בעיקר לעניינים שביקשו האזרחים לשמור על סטטוס קוו שסב סביב נושאי הקרקע והתכנון – למנוע הריסת בית, למנוע הפקעת קרקע- אך מעולם לא היתה קריאה לשימוש באלימות, במרומז או במשתמע, לקיים מחאה אלימה למען השגת "שוויון זכויות" בתחום מסוים.

444. ד"ר ג'מאל זחאלקה חידד זאת בעדותו כאשר התייחס למאבק מסוג "סומוד" למען ההגנה על הקיים אך לא בכדי להשיג זכות אזרחית כלשהי. ח"כ בשארה הבהיר סוגיה זו בבהירות ובצורה החדה והמפורשת ביותר לאמור²⁷⁷:

"כן. אדוני קודם כל בנוגע לאזהרה והעניין של השימוש באלימות. האזהרה, איך שאני תופש אותה שהאוכלוסייה הערבית עודדה על ידי המוזהרים להשתמש באלימות, משהו כזה? להשתמש באלימות למען השגת זכויות ואינטרסים. זה אני אומר קטגורית, קטגורית פשוט מאוד זה לא היה, קטגורית אני אומר לא היה וגם לא יהיה כל עוד אני פועל בפוליטיקה הישראלית במסגרת החוק. אז כדרך להשגת מטרות, אי מה זה להשגת מטרות, יש פה אלימות שהיא פרגמטית כדרך להשגת מטרות. כן, אתה משתמש בה ככלי, אתה שם מטרה ואתה אומר אלימות כדרך להשגת מטרות, לא ולא. לא. אסור. הדרך להשגת מטרות פוליטיות באוכלוסייה הערבית זה הדרך החוקית. קטגורית אני אומר, לא ולא. וזה ההבדל בין זה לבין מה שאני קורא לו הגנה. שאתה לא שם לעצמך למטרה להשיג

²⁷⁶ עניין ברגר, עמ' 37.

²⁷⁷ עמ' 15287-15289 לפרוטוקול ועדת החקירה.

(מקוטע) שם לעצמך מטרה אחר כך אתה אומר אני עכשיו אקבל את הכלי והכלי הזה נגיד לערער את הסדר הציבורי. נגיד ללחוץ על השוטרים פיזית. נגיד לחסום את הכביש. נגיד ללחוץ על החברה הישראלית בצורה כזאת שאני אשתמש בדרכים לא חוקיים למען השגת מטרות. לא. אני אומר מקרים שהם בדרך כלל, בדרך כלל מקרים של (מקוטע) אני אפילו קראתי לה בארבעת (מקוטע) אל רוחה קראתי לה מן "פאזעה". "פאזעה" כשאנשים נקראים, אף אחד לא קורא להם, נקראים לצאת החוצה להגן על הבית. השתמשתי במילה הזאת כשתארתי את אל רוחה. אמרתי שום דבר לא היה שם מאורגן... שהכל היה ספונטני, הייתה "פאזעה", נכונות של אנשים לצאת ולהגן על האדמה. על זה אנחנו מדברים. ואנחנו מדברים על זה אדוני, על רקע חמישים שנות intemidation הפחדה, שאתה בא, הורס את הבית... כי אתה מוצא הבולדוזר זה הפתרון היחיד לבעיית הבניה במגזר הערבי במקום להציע פתרון קונסטרוקטיבי, על זה אני מדבר. זה הבולדוזר הוא הלא חוקי לדעתי כאן. הוא המוצא הכי קל של מדינת ישראל מוצאת לעצמה לבעיית התכנון כשהאוכלוסייה הערבית היא לא מושא התכנון, היא לא מושא התכנון. האוכלוסייה הערבית היא המכשול בפני התכנון... אנחנו מוצאים את עצמנו במצב של הגנה על הבית וזה הבעיה. וזה הבעיה."

445. האירועים שהתייחסה אליהם ועדת החקירה בחקירת ח"כ בשארה לא נופלים במאבק "לצורך השגת מטרות" או "השגת זכויות". באל-רוחה הוקם אוהל על הקרקע שהיתה מיועדת להפקעה; במשולש הדרומי האנשים ישבו על הקרקע על מנת למנוע הפקעה לצורך "כביש חוצה ישראל"; ובאום אל פחם הוקם אוהל ליד הבית המיועד להריסה. המשטרה השתמשה בכוח נגד המוחים, כך למשל, היא שהפתיעה וללא התראה מוקדמת, את יושבי האוהל באל-רוחה ועשתה הכל בכדי לפזר אותם בכוח משם. במקרים אלה האנשים לא יצאו לעימות על מנת להשיג זכויות אזרחיות כלשהן, ולא היתה החלטה מוקדמת מטעם המנהיגות להתעמת, אלא כאן האנשים ביקשו "לשמור על הקיים" או "לשמור על הזכויות" או "למנוע פגיעה בהם" אך בוודאי לא היה כאן מאבק בכדי "להשיג זכויות" או "להשיג פריביליגות" או "להשיג שוויון".

446. ועוד. מאחר והעדות של ח"כ בשארה התייחסה לאירועים אלו, למאפייניהם, למניעיהם וסיבותיהם, וועדת החקירה ראתה לנכון לראות בהתייחסויות אלו בתור מאבק אלים "לצורך השגת מטרות", הרי אין לאמץ האמור בתוכן הודעת האזהרה מבלי לערוך בדיקה וחקירה מקיפה לאירועים אלה וזאת על מנת לעמוד על נכונות/ אי נכונות תשובותיו של ח"כ בשארה. אולם, ועדת החקירה לא חקרה נושאים אלה ולא עמדה על נסיבותיהם, ולפיכך אין לאמץ חלק זה במסקנות ועדת החקירה כל עוד שכל הנתונים הרלוונטים לעניין לא היו בפניה.

447. הנה כי כן, לא הובאה עדות ו/או ראייה המאשרות את הקביעה שמנהיגים ערבים קראו קריאות לשימוש באלימות לצרכים תועלתניים; וגם לא הובא ו/או לא הוצג מקרה עובדתי אחד המוכיח שהמנהיגות הערבית עודדה שימוש באלימות לצרכים פרגמטיים, וכל המוזהרים הערבים דחו גם הם את הקביעה זו.

10.ג.4. הקשר הסיבתי

448. הודעת האזהרה מתייחסת לקשר הסיבתי בין המסרים הפוליטיים של ח"כ בשארה מאז 1998 עד אירועי אוקטובר והיא קובעת כי בגלל מסריו אלה הוא "...תום תרומה ממשית לשלהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000"

449. מבלי לפגוע באמור לעיל, ההגנה תטען כי, לא הובאה ראייה כלשהי בפני ועדת החקירה אשר מצביעה על הקשר הסיבתי בין מסריו הפוליטיים של ח"כ בשארה לבין אירועי אוקטובר; לא הושמעה עדות כלשהי המצביעה על כך; לא נבחנה סוגיית הקשר הסיבתי באף עדות מהעדויות שהובאו בפני ועדת החקירה; לא נחקרה סוגיית התרבות הפוליטית בקרב האוכלוסייה הערבית בישראל בכדי שתעיד על תרומת המסרים לתרבות ההסתה; ולא הובאו מומחים שיעידו על כך ויתמכו בגרסה המופיעה בהודעת האזהרה.

450. כמו כן, ועדת החקירה לא עשתה הבחנה בין התחום הפוליטי, שעיסוקו של פוליטיקאי מתבטא בהתבטאויותיו הפוליטיות הנהנות מחסינות מהותית ונופלות בגדר חופש הביטוי הפוליטי הלגיטימי, לבין התחום הביצועי הבודק את אחריותם של פוליטיקאים במילוי תפקידיהם הביצועיים. ח"כ בשארה הדגיש בעדותו את תפקידו כפוליטיקאי שאינו ממלא תפקיד ביצועי²⁷⁸:

"עזמי בשארה: "... אם לא היה לי מידע של ועדת חקירה ממלכתית לגבי איך מתקבלים החלטות ב—level המדיני, אסור לי לעשות שום התבטאות פוליטית מאשימה לפוליטיקאים? לא ככה פועלים בפוליטיקה.
השופט תיאודור אור: אדוני מצטער היום על ההתבטאות הזאת?
עזמי בשארה: על איזה התבטאות?
השופט תיאודור אור: שהיה טבח מתוכנן. פשוט, שפנה אל הציבור ואמר 'היה טבח מתוכנן'.
עזמי בשארה: איך פניתי לציבור ואמרתי זאת? לא פניתי לציבור ואמרתי זאת. אני מדבר על דיון בתוך ועדת המעקב, אדוני...הכרוז לא אני כתבתי, אדוני, אני לא כתבתי כרוז באום אל פחם, שום כרוז. לא אני אמרתי, היו שני כרוזים...שאלו אותי עליהם התחקירנים. לא כתבתי, לא ניסחתי, לא ראיתי אותם...אני אגיד לך למה. אני לא בקיא בפרטים שאתה בקיא בהם. אתה יודע מה? אני אגיד לך את זה בצורה יותר זהירה. אין לי מידע שזה היה מתוכנן ברמה הזאת, שה level המדיני ישב ותכנן זאת...אנשים הם חפים מפשע עד שמוכחת אשמתם. ממשלות לא בדיוק כך כשהן בשלטון ומחזיקים בנשק ונמצאים במסגד, ויש לנו כמה הרוגים כבר שם. הם לא חפים מפשע עד שמושגת אשמתם. מותר לי כפוליטיקאי כבר להאשים, והם צריכים להוכיח את חפותם. בפוליטיקה זה קצת שונה מאשר בבית המשפט."

²⁷⁸ עמ' 15300-15302 לפרוטוקול ועדת החקירה.

451. בהעדר ראיות כלשהן המצביעות על הקשר הסיבתי, קביעתה של הודעת האזהרה תמשיך להיות ערטילאית, עמומה, ולא ממשית. אי לכך, אין אפשרות להצביע עליה באופן ממש, ובגלל סיבה זו גם אין אפשרות להתגונן מפניה כל עוד היא בגדר העמימות והספיקולציות. ועל כן, אין מקום לאמץ סוגיה זו במסקנות ועדת החקירה. ובכל מקרה, אין סימנים ראייתיים המעידים על התרומה השלילית של המסרים הפוליטיים של ח"כ בשארה לאירועי אוקטובר.

11.ג.4. סיכום

452. בחקירה לא הוצגה שאלה ו/או לא נשמעה עדות כלשהי בפני ועדת החקירה המעידות במפורש או במרומז כי ח"כ בשארה ביצע מעשים בניגוד לדין השורר. הרוב הגדול של שאלות החקירה התייחסו לעמדות פוליטיות מובהקות שהוצגו ממקורות משניים ושלישיים – ציטוטים ואזכורים מקטעי עיתונים הלוקים בחוסר דיוק והעדר מהימנות ואמינות. ולכן, מימצאים ומסקנות שיתייחסו לעמדותיו הפוליטיות של ח"כ בשארה, כחבר כנסת וכראש מפלגה שאינו חלק ממערך הרשות המבצעת או ממקבלי החלטות, יהוו התערבות בוטה מצדה של ועדת חקירה ממלכתית ביחסי הכוחות הפוליטיים-המפלגתיים במדינת ישראל.

453. הודעת האזהרה לא נשענה על תשתית עובדתית רלוונטית: היא התעלמה מהאמצעים הישירים שדרכם ח"כ בשארה העביר את מסריו הפוליטיים- לא היתה חקירה ו/או בדיקה למאמריו הפוליטיים השבועיים שדנו בענייני השעה; לא היתה בדיקה ו/או חקירה לנאומיו של ח"כ בשארה; לא היתה בדיקה לדברי הכנסת; לא נעשה בירור אודות המצע הפוליטי של בלי"ד; לא נבדקו ראיונותיו הרבים של ח"כ בשארה שנעשו באמצעי התקשורת השונים ואשר התייחסו לאירועי אוקטובר; החומר שנידון בוועדת בלי"ד בנובמבר 1999 לא נחקר ו/או לא נבדק; לא נבדקו מאמריו האקדמאיים של בשארה; לא נחקרו ספריו של בשארה העוסקים בפוליטיקה וחברה; לא נבדק חומר התעמולה של בלי"ד בשנת הבחירות 1999; מוצגים רלוונטים שונים לא היו בפני ועדת החקירה אשר משלימים חלק מהמוצגים הקיימים; לא היו ראיות כלשהן המעידות כי, מי מבין תומכי בלי"ד היה מעורב במעשים בלתי חוקיים ו/או נעצר ו/או הוגש נגדו כתב אישום ו/או הורשע בגין חשד לפעילות פוליטית בלתי חוקית; והחשוב מהכל הוא שבפני ועדת החקירה לא היו המאמרים השבועיים של ח"כ בשארה אשר התייחסו באופן ישיר לאירועי אוקטובר ונכתבו במהלך האירועים.

454. ועדת החקירה לא חקרה את האירועים שלגביהם היא ביקשה את עמדת ח"כ בשארה כגון: אירועי אל-רוחה, אירועי לוד, אירועי אום אל סחאלי, כביש חוצה ישראל וכו'. כמו כן, היא לא חקרה את נושא הקרקע והתכנון שעלו בחקירתו של ח"כ בשארה. ולפיכך, היא מנועה מלהתייחס בשלילה לעמדותיו של בשארה בנושאים אלה כל עוד לא הושלמה חקירת המסכת העובדתית השייכת לאירועים אלה.

455. מלבד העובדה שהודעת האזהרה לא נשענת על תשתית עובדתי רלוונטית, הרי היא קבעה קשר סיבתי בין מסריו הפוליטיים של ח"כ בשארה לבין אירועי אוקטובר מבלי שיהיה בפניה ראיות כלשהן המעידות על קשר זה.

456. תוכן הודעת האזהרה לא מוצא איזון שקול וראוי בין המסות העשירות שדרך ח"כ בשארה מעביר את מסריו הפוליטיים לבין קטעי דברים מזעריים שהופיעו פה ושם במקורות משניים ושלישיים.

457. הנה כי כן, אימוץ הודעת האזהרה דן במסקנות ועדת החקירה ו/או במימצאי ובהעדר תשתית עובדתית מוצקה ורלוונטית, יפגע בעקרונות היסוד הבסיסיים כגון חופש הביטוי הפוליטי, חופש החשיבה, והניטרליות המתבקשת מצד ועדת החקירה הממלכתית בשוק הדעות הפוליטי ובמערך הפוליטי. הלכה פסוקה היא, שאין פוגעים בזכויות יסוד אלא על בסיס ראיות משכנעות, חד משמעויות וברורות ביותר שאינן משתמעות לכאן ולכאן. במקרה דנן, אין בנמצא סוג כלשהו מן הראיות האלה שישכנעו בדבר אימוץ הודעת האזהרה במסקנות ו/או בממצאי ועדת החקירה. יפים לעניין זה דברי הנשיא דאז כב' השופט שמגר בפרשת **ניימן נ' יו"ר ועדת הבחירות המרכזית**²⁷⁹:-

"...לצורך החלטתה צריכות להיות לפני הרשות ראיות משכנעות, שאינן מותרות מקום לספק... לגבי שלילתן של זכויות יסוד, לא די בראיות המתפרשות לכאן ולכאן. הנני סבור, כי הראיות, הדרושות כדי לשכנע רשות סטטוטורית בקיום הצדק לשלילתה של זכות יסוד, צריכות להיות ברורות, חד-משמעויות ומשכנעות... כגודל הזכות כך גם גודלה ועוצמתה של הראיה, המשמשת יסוד להחלטה בדבר הפחתתה של הזכות".

458. על יסוד האמור לעיל מתבקשת ועדת החקירה לדחות את הודעת האזהרה שהוצאה נגד ח"כ עזמי בשארה ולהימנע מלאמץ את תוכנה ו/או חלק ממנו בממצאי ובמסקנות ועדת החקירה.

²⁷⁹ בג"צ 620/85 ניימן נ' יו"ר ועדת הכנסת, פ"ד לח (3) 85, עמ' 249-250; ראו גם רע"א 2316/96 איזקסון נ' רשם המפלגות ואחי, פ"ד (ג) (2) 529, עמ' 547; רע"א 6708/98 היועץ המשפטי לממשלה נגד רשימת מולדת-גשר-צומת, פ"ד נג(1) 351.

סוף דבר

חברי הכנסת דהאמשה, בשארה, ושייח' סלאח נהגו באופן ראוי ביותר במהלך הפגנות המחאה באוקטובר 2000. לא זו בלבד שלא נעברה עבירה כלשהי על ידם, אלא הם נהגו באופן ראוי גם במרחב הציבורי, כפי שמנהיג פוליטי באותה סיטואציה צריך לנהוג. יתרה מכך, אזהרתם על ידי ועדת החקירה היתה בניגוד לדין, וזכויותיהם הדיוניות בפניה הופרו לא אחת. ועדת החקירה ביצעה מחדלים בחקירתה שלושת המוזהרים, ואף לא איזנה כנדרש בעת שקילת ראיות בפניה, כמבואר לעיל.

הדרג המדיני והמבצעי התכוונו באופן לוחמתי להפגנות הציבור הערבי. הם ידעו כי הפגנות בשטחים הכבושים ידוכאו ביד קשה, ויגרמו לאבידות כבדות בנפש. הם צפו כי מדיניות היד הקשה בשטחים הכבושים תיצור הפגנות מחאה מקרב האוכלוסייה הערבית בישראל. הדרך להתמודדות עם הפגנות אלה היתה, על פי תרגולים לפני ההפגנות, ולפי פקודות והנחיות שבוצעו בעת הפגנות המחאה, חדה ומהירה עד כדי קטלניות. ירי באש חיה ובכדורי גומי קטלניים נעשה ללא סיבה מוצדקת, ועל מנת להרתיע ואף ללמד לקח, ולא על מנת להגן על חיי אדם. הדרג המדיני והמבצעי פעלו בניגוד לדין. עד היום לא הועמד לדין מי מהאחראים להרג ולפציעות הרבים במהלך אוקטובר 2000. אף לא נערכו תחקירים במקומות שבהם היה הרג. לעומת זאת, המשטרה שיבחה את עצמה על שימוש יעיל בצלפים, שירו באש חיה, כשימוש מרתיע. צלפים אלו ירו לעיתים בנפרד, ולעיתים שלושה לכיוון אדם אחד, ובכדורים בקוטר קטלני במיוחד.

השר לביטחון פנים אז, שלמה בן עמי, שיבח את עבודת המשטרה במהלך חודש אוקטובר 2000, יותר מחודש לאחר הפגנות המחאה. זה היה בכנס מפקדים שבו הפיקה המשטרה לקח חיובי מהשימוש בצלפים. ראש הממשלה אז, אהוד ברק, לא הצליח להסביר עד היום, מדוע דווקא לשיבה בביתו מיום 1.10.2000 אין תיעוד כלשהו. וממילא לא הצליח ברק לספק הסבר לסתירות של עוזריו בדבר סיבת העדר התיעוד. יחד עם זאת, מהמידע שנמצא בפני ועדת החקירה, ברור כי עמדתו של ברק בעניין פתיחת צירים חסומים היתה לחומרא ולא לקולא. עמדתו זו בוטאה על ידו הן בראיון רדיו עמו בבוקר יום 2.10.2000 והן במהלך ישיבת הממשלה מאותו בוקר. במילותיו של ראש הממשלה אז, הוא נתן למשטרה "אור ירוק לכל פעולה שתידרש". נשאלת השאלה, מדוע צריכה המשטרה לאור ירוק מראש הממשלה, אם היא ממילא מוסמכת על פי דין לאכוף את החוק?

במהלך ראיון הרדיו ראש הממשלה מצא לנכון לשבח המשטרה על איפוקה מול הפגנות המחאה. זאת, למרות שברק ידע, כפי שידע בערב הקודם במהלך הישיבה בביתו, על הרוג אחד לפחות ופצועים רבים באזור אום אלפחם. הדרג המדיני לא ביצע את חובתו למנוע את הרג ופציעת אנשים רבים מקרב הציבור הערבי על ידי המשטרה, אלא בחר לתמוך ולגבות את האחרונה. הדרג המדיני, כמוהו כמו הדרג המבצעי, נושאים, אפוא, באחריות ישירה להרג 13 ערבים ופציעת מאות בישראל בתחילת אוקטובר 2000.

חסן ג'בארין, עו"ד

מרואן דלאל, עו"ד

נספחים

החלטת ועדת החקירה הממלכתית בעניין הודעות האזהרה

החלטה

סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968, מטיל על ועדת חקירה חובה להודיע למי שעלול להיפגע מן החקירה, במה הוא עלול להיפגע. וזה נוסח הסעיף:

"(א) ראתה ועדת חקירה שפלוני עלול להיפגע מן החקירה או מתוצאותיה, יודיע לו יושב ראש הוועדה במה הוא עלול להיפגע ויעמיד לרשותו, בדרך שימצא נכון, את חומר הראיות הנוגע לאותה פגיעה והנמצא בידי הוועדה או בידי מי שהוטל עליו לאסוף חומר לפי סעיף 13. נפטר אותו אדם או שמחמת סיבה אחרת לא ניתן למסור לו את ההודעה, רשאית ועדת החקירה, אם ראתה שהדבר דרוש לעשיית צדק, להחליט כי ההודעה תימסר לקרוב משפחתו כפי שתקבע הוועדה, ויושב ראש הוועדה יעמיד לרשותו את חומר הראיות כאמור.

(ב) אדם שהודע לו כאמור בסעיף קטן (א) רשאי להתייצב לפני הוועדה, אם בעצמו ואם על ידי עורך דין, להשמיע דברו ולחקור עדים, אף אם כבר העידו לפני הוועדה, ורשאית הוועדה להתיר לו להביא ראיות, והכל בעניין הפגיעה כאמור.

(ג) מי שהועמד לרשותו חומר ראיות כאמור בסעיף קטן (א) לא יפרסם דבר מתוך החומר, אלא באישור מוקדם מאת הוועדה.

(ד) על אף האמור בסעיף קטן (א) רשאית ועדת חקירה שלא להודיע לפלוני כאמור שם, ובלבד ששוכנעה שאין במהלך החקירה כדי לפגוע בו ושבדין וחשבון שלה לא תקבע לגביו ממצאים או מסקנות ולא תמליץ לגביו והמלצות"

במסגרת עבודת הוועדה, ניגבו עד כה כ-530 הודעות, והוגשו לה אלפי מוצגים. הוועדה עצמה שמעה עד עתה עדויות של 349 עדים. במסגרת כתב המינוי של הוועדה נכללים נושאים לא מעטים בעלי חשיבות. נושאים אלה כרוכים באירועים רבים, ובפעילותם ומעשיהם של אנשים רבים. הוועדה לא תוכל להתייחס לכל הפעולות ולכל האנשים שיש להם נגיעה לנושאים הנתונים לחקירתה. זאת, בפרט נוכח החובה שהיא רואה לעצמה להביא בפני הממשלה את מסקנותיה תוך זמן סביר. לפיכך, מבין האנשים הרבים הקשורים לאירועי אוקטובר 2000 או לגורמים להם, בחרה הוועדה לעסוק באנשים הבולטים ביותר באחריותם ובמעורבותם, באותם נושאים אליהם בכוונתה להתייחס.

יצויין עוד, כי בחלק מן העניינים לא היה ניתן, על פי חומר החקירה שבפני הוועדה, להטיל אחריות, אף לא לכאורה, על אדם מסויים. לפיכך, בקשר לעניינים אלה לא נשלחות הודעות לפי סעיף 15 לחוק. עם זאת, בשל חשיבותם, עניינים אלה ימצאו ביטוי בדין וחשבון הסופי של הוועדה.

על יסוד האמור לעיל, ועל פי חומר החקירה שנאסף על ידי הוועדה במסגרת כתב המינוי שלה, הגיעה הוועדה למסקנה כי האנשים הבאים עלולים להיפגע מן החקירה או תוצאותיה, כמפורט להלן.

1. **מר אהוד ברק**, ראש הממשלה לשעבר, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו ראש ממשלת ישראל, לא היה ער במידה הנדרשת לתהליכים המתרחשים בחברה הערבית בישראל, אשר יצרו בתקופת כהונתו חשש ממשי לפריצת מהומות בקנה מידה נרחב. מחדל זה התבטא בין היתר בכך שלא שעה לפניות והמלצות לקיים דיון כלל מערכתי בנושא, ובפועל לא קיים דיון כזה. כתוצאה מכך, גם לא נתן דעתו בצורה מספקת לצורך בהערכות הולמת של משטרת ישראל להתפרצות מהומות כאמור. בכך נמנע מלתת את דעתו במידה הנדרשת לנושא שהוא בעל חשיבות אסטרטגית למדינת ישראל, ולשלום אזרחיה.

ב. בהיותו ראש ממשלת ישראל, במהלך אירועי אוקטובר 2000, הנחה לקראת יום 2.10.00 את המשטרה להבטיח בכל האמצעים את פתיחת הצירים, תוך התייחסות מפורשת לכביש 65 (כביש ואדי עארה'), כשהוא מתעלם מן הנפגעים הרבים ואף ההרוגים אשר היה צפוי, או היה צריך להיות צפוי, כי יהיו בנסיבות העניין כתוצאה מהוראה זו, ומכך שהדבר עלול להביא לידי ליבוי המהומות. בכך אף לא איזן כראוי בין הצורך להבטיח את החוק והסדר, לבין הצורך להימנע מפגיעה בחיי אזרחים ובשלמות גופם, ואף לא נתן משקל ראוי לצורך להביא להרגעת הרוחות ולמניעת המשך האירועים.

ג. בהיותו ראש ממשלת ישראל, במהלך אירועי אוקטובר 2000, לא נתן דעתו במידה מספקת, בימים 1.10.00 ו-2.10.00, לאירועים המתרחשים בתחומי המדינה, גם לאחר שידע על חומרתם של האירועים ביום 1.10.00, על הרוג באותו יום, ועל הסלמה צפויה ביום המחרת בעקבות זאת. באותם ימים, גם לא נקט בפעולות מספיקות למניעת או הגבלת שימוש באמצעים קטלניים על ידי המשטרה, ולא עשה די להביא להרגעת הרוחות והאירועים תוך כדי התרחשותם. בכלל זה נמנע מלהיפגש עם מנהיגות ערביי ישראל עד ליום 3.10.00, חרף הערכת גורמי מודיעין שנמסרה לו לבקשתו, כי פגישה כזו, אם תתקיים בדחיפות, עשויה להביא להרגעה משמעותית באירועים.

ד. בהיותו ראש ממשלת ישראל במהלך אירועי אוקטובר 2000, נמנע מלדרוש מן המשטרה או מן הממונים על פעולתה דיווח קונקרטי, מלא ומפורט, בכל ההקדם, על אופן פעולתה של המשטרה באירועים ספציפיים בהם נהרגו אזרחים או נפגעו קשה, ועל הסיבות, בכל אירוע כזה, לתוצאה של פגיעה בחיים או בגוף. בכך לא קיים את חובתו לעשות, בכל ההקדם, להשגת מידע הדרוש לשם קבלת החלטות ומתן הנחיות מושכלות בנושא הטיפול באירועי אוקטובר 2000 ובהשלכותיהם.

ה. בהיותו ראש ממשלת ישראל, במהלך אירועי אוקטובר 2000, לא דאג לתיעוד מספיק של הערכות מצב שנערכו בראשותו בימים 30.9.00 ו-1.10.00, לרבות תיעוד מסודר, ברור ומחייב של הנחיותיו שניתנו בסיכום הערכות מצב אלה.

2. פרופ' שלמה בן עמי, חבר כנסת, השר לביטחון פנים לשעבר, עלול להיפגע אם תגיע הוועדה לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו השר לביטחון פנים, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, לא פעל במידה מספקת על מנת להבטיח שהמשטרה תהיה מוכנה למהומות בקנה מידה נרחב במגזר הערבי, אף שהיה ער לתהליכים שהתפתחו באותה תקופה במגזר הערבי, ואשר הגבירו את הסיכון לפריצתן של מהומות כאלה. במסגרת זו, לא גילה מעורבות מספקת בהכנות שביצעה המשטרה לאירועים מסוג זה, לא נקט ביזמה מספקת על מנת לקבל מידע על ההכנות שביצעה המשטרה לאירועים מסוג זה, ולא גילה עירנות מספקת לצורך בהכשרה מתאימה של כוחות המשטרה להתמודדות עם אירועים מסוג זה.

ב. בהיותו השר לביטחון פנים, הן בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, והן ביומים הראשונים של אירועי אוקטובר 2000, לא גילה עירנות מספקת לסיכונים הכרוכים בשימוש בכדורים מצופים גומי בפיזור הפרות סדר, ולא נקט בפעולות הנדרשות למניעת או להגבלת השימוש בתחמושת זו בסוג זה של אירועים. זאת, אף שידע, או היה צריך לדעת, את הסיכון הרב הטמון בתחמושת מסוג זה, ואת התוצאות הקשות להן עלול לגרום, ואף גרם, השימוש בה, הן בפגיעה בנפש והן בפגיעה בגוף.

ג. בהיותו השר לביטחון פנים, לא נתן דעתו במידה הנדרשת מתפקידו, בימים 1.10.00 ו-2.10.00, להיערכות המשטרה באזורים שלגביהם היה צפי לאפשרות של אירועים אלימים, ולא וידא קיומה של היערכות נאותה של המשטרה באזורים אלה.

ד. בהיותו השר לביטחון פנים, היה שותף להנחיה, שניתנה למשטרה לקראת יום 2.10.00, לפתוח את צירי התנועה בכל האמצעים, תוך התייחסות מפורשת לכביש 65 ('כביש ואדי עארה'), כשהוא מתעלם מן הנפגעים הרבים ואף ההרוגים אשר היה צפוי, או היה צריך להיות צפוי, כי יהיו בנסיבות העניין כתוצאה מהוראה זו, ומכך שהדבר עלול להביא לידי ליבוי המהומות. בכך אף לא איזן כראוי בין הצורך להבטיח את החוק והסדר, לבין הצורך להימנע מפגיעה בחיי אזרחים ובשלמות גופם, ואף לא נתן משקל ראוי לצורך להביא להרגעת הרוחות ולמניעת המשך האירועים.

ה. בהיותו השר לביטחון הפנים בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא פעל בתקיפות ונחרצות מספיקים בפיקוח על פעולת המשטרה, כמתחייב מתפקידו ומחומרת האירועים. בכלל זה, נמנע מלדרוש מן המשטרה או מן הממונים על פעולתה דיווח קונקרטי, מלא ומפורט, בכל ההקדם, על אופן פעולתה של המשטרה באירועים ספציפיים בהם נהרגו אזרחים או נפגעו קשה, ועל הסיבות, בכל אירוע כזה, לתוצאה של פגיעה בחיים או בגוף. בכך לא קיים את חובתו לעשות, בכל ההקדם,

להשגת המידע הדרוש לשם קבלת החלטות ומתן הנחיות מושכלות בנושא הטיפול באירועי אוקטובר 2000 ובהשלכותיהם.

3. **שיח' ראיד סלאח**, ראש העיר אום אל-פחם לשעבר, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האיסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, לרבות בשנים 1998 – 2000, להעברת מסרים חוזרים ונשנים של עידוד השימוש באלימות ואיום באלימות כדרך להשגת מטרות של המיגזר הערבי במדינת ישראל. מסרים אלה התייחסו גם למטרה אשר הוגדרה כשחרור מסגד אל אקצא. בנוסף, ערך אסיפות המוניות והפעיל שיטות תעמולה מתלהמות לעורר אווירה ציבורית משולהבת סביב נושא רגיש זה. בכל האמור לעיל, תרם תרומה ממשית לשילהוב הרוחות ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000.

ב. בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האיסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה לפני אירועי אוקטובר 2000, לרבות בשנים 1998 – 2000, להעברת מסרים השוללים את עצם הלגיטימיות של קיומה של מדינת ישראל ומציגים את המדינה כאוייב. בכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בחודש אוקטובר 2000.

ג. בהיותו ראש הפלג הצפוני של התנועה האיסלאמית, ראש עיריית אום אל-פחם ואיש ציבור, היה אחראי, עובר לאירועי אוקטובר 2000, להעברת מסרים בדבר קיומו של טבח מתוכנן, כביכול, במסגד אל אקצא ביום 29.9.00. בכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהתפרצות האלימה ורחבת ההיקף שהתרחשה במגזר הערבי בחודש אוקטובר 2000. כן היה אחראי לדברים אשר שיבחו את התפרצות האלימות הקשה והנרחבת שאירעה במגזר הערבי בתחילת חודש אוקטובר 2000, עוד בטרם הסתיימו האירועים.

4. **ד"ר עזמי בשארה**, חבר כנסת, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

בהיותו ראש מפלגת בל"ד, חבר כנסת ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, ובעיקר בשנים 1998 – 2000, ובמהלך אירועי אוקטובר 2000, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל, ובכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000.

5. **מר עבדל מאלכ דהאמשה**, חבר כנסת, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

בהיותו חבר כנסת, ראש מפלגת רע"מ ואיש ציבור, היה אחראי, בתקופה שלפני אירועי אוקטובר 2000, ובעיקר בשנים 1998 – 2000, ובמהלך אירועי אוקטובר, להעברת מסרים של תמיכה באלימות כדרך להשגת מטרות של המגזר הערבי בישראל, ובכך תרם תרומה ממשית לשילהוב האווירה ולהחרפת האלימות שהתרחשה במגזר הערבי בתחילת אוקטובר 2000.

6. מר יהודה וילק, לשעבר המפקח הכללי של משטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא דאג לפני אירועי אוקטובר 2000 לצייד את המשטרה באמצעים מן הסוג ובכמות הנדרשים לצורך התמודדות עם אירועים של הפרות סדר חמורות, בכלל זה, כמות מספיקה של גז מדמיע המשמש לפיזור הפגנות. בכך גרם שכדורים מצופים בגומי, על הסיכון הרב הכרוך בשימוש בהם, היו האמצעי הזמין העיקרי שבידי המשטרה לצורך פיזור הפרות סדר. כמו כן לא דאג לוויסות נכון בין חלקי המדינה השונים של אמצעים לפיזור הפרות סדר שהיו בידי המשטרה, בין היתר בכך שלא היקצה אמצעים בכמות מספקת למחוז הצפוני של המשטרה, לצורך התמודדות עם אירועים חמורים צפויים. בנוסף, לא דאג באותה תקופה להכנה מספקת של המשטרה, באימונים מתאימים, לאירועים של הפרות סדר חמורות, אף שצפה, או היה עליו לצפות, אירועים כאלה במגזר הערבי.

ב. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא פעל כהלכה לקראת יום 1.10.00 ובמהלכו בכך שחרף אירועים קשים על הר הבית ביום 29.9.00, בהם היו הרוגים, וחרף אירועי אלימות קשים שאירעו בשטחי יהודה ושומרון ורצועת עזה בימים 29.9.00 ו-30.9.00, ואף שצפה אפשרות של אירועים אלימים בקרב ערביי ישראל ביום 1.10.00, לא הורה על היערכות מתאימה של המשטרה ביום 1.10.00 בהתאם לאפשרות זו, בעיקר בצפון המדינה.

ג. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, בתקופה שקדמה לאירועי אוקטובר 2000, לא יזם בדיקה של השלכות ותוצאות השימוש בכדורים מצופים גומי, ושל ההנחיות לשימוש בכדורים אלה, אף שידע על תוצאות חמורות, לרבות קטלניות, של השימוש בכדורים מצופים גומי. באותה תקופה, לא פעל די הצורך במסגרת תפקידו בפיתוח של אמצעים לא קטלניים לפיזור הפרות סדר, ובהכנסת אמצעים כאלה לשימוש המשטרה.

ד. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא קיים ולא דאג לקיום פיקוח ובקרה נאותים על השימוש בכדורים מצופים גומי, ואיפשר שימוש רחב-היקף בכדורים כאלה באירועים. זאת, בניגוד להנחיית הדרג המדיני שניתנה ביום 21.9.00 שלא להשתמש בתחמושת זו באירועים שבהם משתתפים ערביי ישראל, ועל אף שהיה מודע לסכנות החמורות ולעתים הקטלניות הטמונות בשימוש בכדורים מצופים גומי. בנוסף לכך, לא הינחה את כוחות המשטרה במידה מספקת לעשות שימוש באמצעים לא קטלניים שברשותה לפיזור הפרות סדר.

ה. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל בתקופה הרלוונטית, לא יישם ולא דאג ליישם את הלקחים שהופקו מאירועים שהתרחשו בספטמבר 1998 באום אל-פחם, לעניין שימוש יתר בכדורים מצופים גומי, לעניין שליטה על כוחות בהפרות סדר, ולעניין הכשרה מתאימה של כוחות המטפלים בהפרות סדר.

ו. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא פעל כהלכה לקראת יום 2.10.00 ובמהלך אותו יום, בכך שאף כי צפה בפועל, או שהיה עליו לצפות, הסלמה נוספת באירועים הקשים אשר אירעו

במגזר הערבי ביום 1.10.00, לא הורה על היערכות מספקת של המשטרה לקדם את פני האירועים, ובפרט במחוז הצפוני של המשטרה. בתוך כך, לא הורה על הזרמה מספקת, בכמות ובאיכות, של כוחות משטרה לאותו מחוז.

ז. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, הורה על שימוש בכל האמצעים לצורך פתיחת צירי תנועה לקראת יום 2.10.00 ובמהלכו, ובמיוחד כביש מספר 65 (כביש ואדי עארה'), בלא שנתן דעתו במידה מספקת לאיזון הנדרש בין הצורך בהחזרת הסדר על כנו לבין הצורך למנוע נפגעים בגוף ובנפש עקב פעילות המשטרה, ובלא שנתן משקל ראוי לצורך להביא להרגעת הרוחות ולמניעת המשך האירועים.

ח. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא הגיב על המקרים הראשונים שבהם נהרגו אזרחים באירועי אוקטובר 2000, ביעילות ובתקיפות הדרושות על מנת למנוע פגיעות נוספות בנפש ובגוף, ובכלל זה לא נתן הנחיות מתאימות שמטרתן למנוע פגיעות כאמור, ובכך אף להביא להרגעת הרוחות.

ט. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא דאג, בהקדם האפשרי, לקיומם של תחקירים מסודרים של אירועי אוקטובר 2000, לרבות לקיום הוראה שלו לקיים תחקירים כאלה, ובדגש על אירועים בהם היו עימותים שגררו שימוש בירי חי או בירי כדורים מצופים בגומי, וכן אירועים שבהם היו נפגעים.

י. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, לא דאג לתיעוד מספק של פעילות המשטרה ואנשיה באירועים השונים בהם נטלו חלק באירועי אוקטובר 2000. בכלל זה לא הינחה ולא וידא שכל אחד מאנשי המשטרה שהשתתפו באירועים יערוך, במועד המוקדם ביותר האפשרי, דו"ח מפורט על פעולותיו, ועל פעולות כוחות המשטרה בהן נטל חלק. גם במחדל זה נמנע מיישום אחד מלקחי אירועי ספטמבר 1998 באום אל-פחם.

יא. בהיותו המפקח הכללי של משטרת ישראל, היה מודע, לכל המאוחר ביום 10.10.00, לירי של אש חיה על ידי צלפים באירועי אוקטובר 2000, ולא פעל כהלכה במסגרת תפקידו כמפורט להלן: (א) לא גילה את העובדות הנוגעות לכך לדרג המדיני; (ב) לא נקט בכל פעולה על מנת להבטיח כי יוסקו המסקנות הנורמטיביות והפרסונליות הנדרשות מן השימוש בצלפים באירועים; (ג) במסגרת תהליך הפקת לקחים שנערך לאחר אירועי אוקטובר 2000, הביע, בהתנהגותו, הסכמה בדיעבד לשימוש בצלפים כאמצעי הרתעה.

7. **מר אלכסנדר (אליק) רון**, ניצב במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, בתקופה שלפני פרוץ אירועי אוקטובר 2000, תרם, בדברים ובמעשים, ליחסים עכורים, ואף לנתק, בינו לבין מנהיגות הציבור הערבי במחוז הצפון. בכך היקשה על מילוי תפקידיו ותפקידי כוח המשטרה הנתון לפיקודו במחוז רגיש זה.

במהלך אירועי אוקטובר 2000, אף היקשה הדבר על יכולתו לקיים הידברות עם מנהיגים אלה, על מנת להביא לרגיעה באירועים.

ב. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, בתקופה שלפני פרוץ אירועי אוקטובר 2000, לא הכין כראוי את משטרת המחוז הנתונה לפיקודו למהומות בקנה מידה נרחב אשר עלולות לפרוץ בתחום המחוז. בכלל זה לא ביצע הנחיות להכין תכנית מגרה אשר תקדם פני אפשרות כזו, ולא דאג ליישום לקחי מהומות שהיו באום אל-פחם בספטמבר 1998, לרבות לעניין שימוש יתר בכדורים מצופים גומי ולעניין שליטה על כוחות בהפרות סדר.

ג. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, לא דאג להיערכות מספקת של כוחות משטרה בתחומי המחוז לקראת יום 1.10.00 ובמהלכו, אף שצפה, או היה צריך לצפות, אפשרות לאירועים של הפרות סדר ביום 1.10.00.

ד. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, בימים 1.10.00 ו-2.10.00 לא נתן דעתו במידה מספקת לצורך לקבל מידע עדכני, מלא ומפורט ככל הניתן בנסיבות העניין, על הקורה במחוז הנתון לאחריותו. בגדר זה, נמנע מהפעלת חפ"ק נייד בצמוד אליו, כמתחייב מן הנוהל משטרתי המחייב זאת. כתוצאה מכל אלה, נפגעה יכולתו לנהל את פעילות המשטרה באירועים הרבים שהתרחשו בתחומי המחוז.

ה. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, לא הגיב על המקרים הראשונים שבהם נהרגו אזרחים באירועי אוקטובר 2000, ביעילות ובתקיפות הדרושות על מנת למנוע פגיעות נוספות בנפש ובגוף, ובכלל זה לא נתן הנחיות מתאימות שמטרתן למנוע פגיעות כאמור, ובכך אף להביא להרגעת הרוחות.

ו. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, לא נתן דעתו במידה מספקת, ביום 2.10.00, לצורך להזרים כוחות משטרה בהיקף ובאיכות מספיקים לגזרת משגב, אף שבעבר הקרוב והרחוק היו אירועים קשים בתחום גזרה זו, ואף שהיה מודע, או היה צריך להיות מודע, לאפשרות, בסבירות גבוהה, כי אירועים כאלה עלולים להתרחש באותה גזרה.

ז. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, היה אחראי להפעלה של ירי צלפים באש חיה במסגרת העימותים הקשים בין כוחות המשטרה עליהם פיקד, לבין מתפרעים, ביום 2.10.00 באום אל-פחם. ירי זה בוצע בלא שהייתה לכך הצדקה, תוך פגיעה בשבעה אנשים לפחות, ובאחד המקרים אף נגרם מותו של אדם. בגדר זה, הורה ופיקד אישית על ירי צלפים לעבר מידי אבנים, ללא הצדקה, ובניגוד להוראות המחייבות במשטרה בנוגע לשימוש בירי באש חיה. לבד מכך שעצם הירי נעשה ללא הצדקה, ראויים להדגשה המעשים והמחדלים הבאים: (א) לא היה צידוק למתכונת הירי, בו ירו שלושה צלפים בעת ובעונה אחת, בכל ירי לעבר מיידה אבנים; (ב) הירי נעשה תוך שימוש בכדורים בקוטר גדול; (ג) מנסיבות העניין בכללותן עולה כי ירי הצלפים בוצע למטרות הרתעה ופיזור הפרות הסדר, בניגוד להוראות המשטרה; (ד) לפני ביצוע ירי הצלפים, לא ניתנה אזהרה לאזרחים שהשתתפו במהומות על הכוונה לעשות שימוש בירי חי, בניגוד לנהלי המשטרה ובניגוד למתחייב מן הצורך להימנע ככל האפשר מיצירת סיכון מיותר לחיים ולבריאות;

ה) לאחר ביצוע ירי הצלפים נמנע מלדאוג לתיעוד כלשהו של ירי הצלפים או של תוצאותיו, אף שתיעוד כאמור התבקש מנסיבות העניין ומנוהלי המשטרה; (ו) לאחר ביצוע ירי הצלפים לא דיווח עליו, למפקח הכללי של משטרת ישראל לשר לבטחון פנים ובהערכת מצב בראשות ראש הממשלה ביום 2.10.00 בערב, וזאת אף שדיווח כאמור התבקש מנסיבות העניין ומנוהלי המשטרה.

ח. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, הורה על שימוש בצלפים, או התיר את השימוש בהם, כנגד מידיי אבנים בנצרת ביום 2.10.00, ללא הצדקה, ובניגוד להוראות המחייבות במשטרה בנוגע לשימוש בירי באש חיה. כתוצאה מירי זה, נפגעו שלושה אנשים. הוא לא דאג לברר, לאחר מעשה, את תוצאות הנחייתו לשימוש בירי כזה, ולאחר מכן אף נמנע מלדאוג לתיעוד כלשהו של הוראתו על שימוש בצלפים בנצרת.

ט. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא הורה ולא דאג כי בפיזור הפרות הסדר תינתן עדיפות לשימוש באמצעים שפגיעתם בגוף ובנפש פחותה. כמו כן, לא קיים, בתקופת אירועי אוקטובר 2000, פיקוח ובקרה נאותים על השימוש בכדורים מצופים גומי באירועים בתחום המחוז, ואיפשר שימוש רחב היקף בכדורים מצופים גומי באירועים, בלא שהייתה לכך הצדקה. זאת, אף שהיה מודע, או היה צריך להיות מודע, לסכנות החמורות, לרבות הסכנות לגרימת מוות, הטמונות בכדורים המצופים גומי.

י. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא דאג לביצועם, בהקדם האפשרי, של תחקירים מסודרים של האירועים בתחומי המחוז, בעיקר של אירועים שבהם היו עימותים שגררו שימוש בירי באש חיה או בירי כדורים מצופים בגומי, וכן אירועים שבהם היו נפגעים. בתוך כך, לא מילא הנחיה של המפקח ל"דאוג לקיום תחקירים כאמור.

יא. בהיותו מפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא דאג לתיעוד מספק של פעילות המשטרה ואנשיה באירועים השונים שבהם נטלו חלק במהלך אירועי אוקטובר 2000. בכלל זה לא הינחה ולא וידא שכל אחד מן השוטרים שהשתתפו באירועים יערוך, במועד המוקדם ביותר האפשרי, דו"ח מפורט על פעולותיו ועל פעולות כוחות המשטרה בהן נטל חלק. במחדל זה אף נמנע מיישום אחד מלקחי אירועי ספטמבר 1998 באום אל-פחם.

8. **מר משה ולדמן**, תת ניצב במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל, היה אחראי, במסגרת עימותים בנצרת ביום 2.10.00, להפעלה של ירי צלפים באש חיה, ללא הצדקה ובניגוד לנהלים ולהנחיות המשטרה. בגדר זה: (א) נתן לצלפים הנחיות לפתיחה באש חיה בלא שהייתה לכך הצדקה, ובניגוד להנחיות ולהוראות המחייבות במשטרה; (ב) הורה ואישר פרטנית, בשלושה מקרים, ירי הצלפים באש חיה, לעבר מידיי אבנים, בלא הצדקה; (ג) לא קיים פיקוח מספיק על הירי ועל ביצועו; (ד) היה אחראי לירי צלפים באש חיה, אשר מנסיבות העניין בכללותן עולה כי בוצע למטרות הרתעה ופיזור הפרות סדר; (ה) נמנע מלדאוג לתיעוד כלשהו של ירי הצלפים או של תוצאותיו, או מדיווח על ירי

הצלפים, לרבות למפקד המחוז הצפוני של משטרת ישראל, וזאת אף שתיעוד ודיווח כאמור התבקשו מנסיבות העניין ומנוהלי המשטרה.

ב. בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא קיים פיקוח ובקרה נאותים על השימוש בכדורים מצופים גומי באירועים בתחום המרחב, ואיפשר שימוש רחב היקף בכדורים מצופים גומי באירועים, בלא שהייתה לכך הצדקה. זאת, אף שהיה מודע לסכנות החמורות, לרבות הסכנה לגרימת מוות, הצפויות משימוש בהם.

ג. בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא הורה ולא דאג כי בפיזור הפרות הסדר תינתן עדיפות לשימוש באמצעים שפגיעתם בגוף ובנפש פחותה.

ד. בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל, ביום 8.10.00, פיקד על כוח המשטרה באירוע באזור צומת הקניון בנצרת, בו נורו למוות שני אזרחים ונפצעו רבים, חמישה מהם מאש חיה, ככל הנראה כתוצאה מירי המשטרה. באירוע זה, נתן פקודת אש לכוח, או התיר ירי כאמור, ללא הצדקה, ובניגוד להוראות ולנהלים המחייבים במשטרה. לאחר האירוע, נמנע מעריכת תחקיר מסודר של האירוע, בניגוד להוראות ולנהלים המחייבים במשטרה, ובניגוד למתחייב בנסיבות העניין. בהמשך לכך, ליווה באופן צמוד את חקירתו של האירוע שהתרחש בצומת הקניון ביום 8.10.00, ואף הינחה את החוקרים, הכפופים לו פיקודית, וזאת תוך ניגוד עניינים אישי, בהיותו מעורב אישית באירוע האמור כמפקד כוחות המשטרה במקום.

ה. בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא דאג, בהקדם האפשרי, לקיומם של תחקירים מסודרים של האירועים בתחומי המרחב, ובמיוחד של אירועים בהם היה שימוש בירי חי או בירי כדורים מצופים בגומי, וכן אירועים שבהם היו נפגעים. בתוך כך, לא מילא הנחיה שקיבל ממפקד המחוז, ביום 8.10.00 לערוך תחקירים כאמור.

ו. בהיותו מפקד מרחב עמקים של משטרת ישראל בתקופת אירועי אוקטובר 2000, לא דאג לתיעוד מספק, לרבות תיעוד בכתב, של פעילות המשטרה ואנשיה באירועים השונים שבהם נטלו חלק. בכלל זה לא הינחה ולא וידא שכל אחד מן השוטרים שהשתתפו באירועים יערוך, במועד המוקדם ביותר האפשרי, דו"ח מפורט על פעולותיו, ועל פעולות כוחות המשטרה בהן נטל חלק.

9. **מר בני צ'סאו**, תת ניצב במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי:

א. בהיותו מפקד מג"ב צפון במשטרת ישראל, ובהיותו מפקד גזרת ואדי עארה בעת אירועי אוקטובר 2000, ניהל ביום 1.10.00 בצומת אום אל-פחם שעל כביש 65 ('כביש ואדי עארה') עימות ממושך, שארך שעות, מול אזרחים שהשתתפו במהומות. זאת ללא שהייתה לכך הצדקה בנסיבות המקרה, ובניגוד למדיניות המחוז כפי שגובשה באותו בוקר, לסגור צירים שבהם יהיו מהומות. בעימות שנוצר כתוצאה מן הפעילות שעליה הורה ופיקד, נהרגו שני אזרחים, ונפצעו רבים.

ב. בהיותו מפקד מג"ב צפון במשטרת ישראל, ובהיותו מפקד גזרת ואדי עארה בעת אירועי אוקטובר 2000, ביום 1.10.00, פעל ללא הצדקה, ובניגוד למדיניות והנחיות פיקוד המחוז שלא

להיכנס ליישובים ערביים בעת ההפגנות, ושלח כוח שוטרים לתוך אום אל-פחם כדי לתפוס בניין המכונה "הבית האדום". שוטרי הכוח ניהלו סביב הבית עימות שארך מספר שעות עם אזרחים שהשתתפו במהומות. במהלך אותו עימות נורו כמויות גדולות של כדורים מצופים גומי, ואף אש חיה. כתוצאה מכך, נהרגו שני אזרחים, ונפצעו רבים.

ג. בהיותו מפקד מג"ב צפון במשטרת ישראל, ובהיותו מפקד גיזרת ואדי עארה בעת אירועי אוקטובר 2000, ביום 2.10.00, בשעות הצהריים, היה אחראי, או שותף לאחריות, להפעלה בלתי מוצדקת של ירי צלפים באש חיה כלפי מידיי אבנים בצומת אום אל-פחם. לבד מכך שעצם הירי נעשה ללא הצדקה, וגרם לפגיעה בגוף למספר בני אדם, ראויים להדגשה המעשים והמחדלים הבאים: (א) לא היה צידוק למתכונת הירי, בו ירו שלושה צלפים בעת ובעונה אחת לעבר כל מיידה אבנים; (ב) הירי נעשה תוך שימוש בכדורים בקוטר גדול; (ג) מנסיבות העניין בכללותן עולה כי ירי הצלפים בוצע למטרות הרתעה ופיזור הפרות סדר, בניגוד להוראות המשטרה וללא הצדקה; (ד) לפני ביצוע ירי הצלפים, לא ניתנה אזהרה לאזרחים שהשתתפו במהומות על הכוונה לעשות שימוש בירי חי, בניגוד לנוהלי המשטרה, ובניגוד למתחייב מן הצורך להימנע ככל האפשר מיצירת סיכון מיותר לחיים ולבריאות.

10. **מר ירון מאיר**, סגן ניצב במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע למסקנה, כי:

בהיותו קצין אג"מ של מרחב גליל במשטרת ישראל, וכן מפקד גיזרת משגב ביום 2.10.00, לא מילא את תפקידו כנדרש בהיבטים הבאים:

לא דאג, ביום 2.10.00, לכך שכוח משטרת יוצב באזור התעשייה תירודיון, וזאת בניגוד לפקודות ולהוראות החלות לעניין זה, ובניגוד לנדרש בנסיבות העניין. בתוך כך, גם לא עשה שימוש נכון בכוחות המשטרה אשר עמדו לרשותו באותו יום, ונמנע מלהקצות כוחות אלה בהתאם לנדרש בנסיבות העניין. במחדלים אלה, יצר סיכון להסלמה באירועים באזור התעשייה תירודיון עקב העדרו של כוח משטרת, סיכון אשר התממש כאשר באירוע שהתרחש במקום באותו יום, נהרגו שני אזרחים ונפצעו אזרחים נוספים.

11. **מר שמואל מרמלשטיין**, סגן ניצב במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע למסקנה, כי:

בהיותו מפקד בפועל של תחנת נצרת של משטרת ישראל, ביום 3.10.00, היה אחראי להצבת ולירי צלפים בנצרת בניגוד להוראות ולנהלים, בהיבטים אלה: (א) היה אחראי, בהיותו מפקד תחנה, להחלטה על הצבת הצלפים ותדרוכם, אף שעל פי הנהלים וההוראות הדרג המוסמך לעשות כן הוא דרג של מפקד מרחב לפחות. (ב) נתן לצלפים אישור מראש לירות על פי הנחיות כלליות שנתן להם, בלא שדאג להנחותם כי כל ירי וירי יאושר מראש על ידו. בפועל, בוצע הירי ללא אישור

מראש כזה. (ג) נתן לצלפים הנחיות לירות אש חיה גם במצבים שאינם מצבים של סכנת חיים, בניגוד לנהלים ולהוראות של המשטרה בנוגע לפתיחה באש חיה. (ד) לא דאג לקבל דיווח מסודר בזמן אמת על כל ירי וירי, ואף לא עם סיום הירי באותו יום, ורק בדיעבד קיבל דיווח על ירי הצלפים באותו יום.

12. **מר גיא רייף**, רב פקד במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי :

בהיותו מפקד תחנת משגב של משטרת ישראל, בעת אירועי אוקטובר 2000, לא פעל כפי שניתן לצפות שיפעל מפקד בדרגתו ובתפקידו. בגדר זה : (א) נהג, באורח חוזר ונשנה, להגיע לזירות של אירועי הפרות סדר לבדו או בלוויית שוטר בודד, בלא שיש עימו אמצעים הולמים, בין בכוח אדם ובין באמצעים לפיזור הפגנות, לצורך התמודדות עם האירועים הנדונים. הדברים אמורים ביום 1.10.00 באירוע שהיה בצומת מסלחית, וביום 2.10.00 באירועים שהיו באזור צומת לוטם ובסמוך לאזור התעשייה תירודיון. בכך, לא הפעיל את שיקול הדעת המצופה ממפקד בתפקידו ובדרגתו, ויצר סיכון בלתי סביר להסלמה באירועים אלה, סיכון אשר התממש בכך שבכל אחד מן האירועים עשה שימוש בירי של אש חיה. (ב) ביום 2.10.00, באזור התעשייה תירודיון, נקלע למצב אותו היה יכול למנוע, בו הוא מתעמת עם עשרות צעירים הזורקים אבנים. באותו אירוע, עשה שימוש, בין היתר, באש חיה לכיוון אותם צעירים, ללא הצדקה, ובכך גרם למותם של שני אזרחים ולפציעתם של אזרחים נוספים. (ג) ביום 3.10.00, במהלך הפרת סדר שהתרחשה בכפר מנדא, עשה ללא הצדקה שימוש בירי של אש חיה, בניגוד להוראות ולנוהלי המשטרה.

13. **מר נ.י.**, רס"ר במשטרת ישראל, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי :

בהיותו שוטר ביחידה משטרתית מיוחדת (ימ"מ), בשעות הערב ביום 2.10.00 בנצרת, עמד בראש צוות של שוטרים של היחידה, אשר עשה שימוש בירי חי ללא הצדקה, ובניגוד להוראות המחייבות הנוגעות לכך, כמפורט להלן : (א) ביצע בעצמו ירי חי, ללא הצדקה, לכיוון אדם לאחר שזה זרק בקבוק תבערה, אף שהלה לא סיכן אותו, או שוטרים אחרים בכוח שפעל באותו ערב ובאותו מקום. (ב) בשלב מאוחר יותר של הפעילות באותו ערב, לא דאג לכך שהכוח שעמד בראשו יהיה מזוהה בבירור ככוח משטרה, ובכך יצר סיכון, שהתממש, לכך שהכוח לא יזוהה ככזה על ידי אזרחים העוברים במקום. בהמשך לכך, היה הראשון לירות, ללא הצדקה, באירוע בו ירו שלושה מאנשי הימ"מ אש חיה לעבר מכונית שנסעה ברחוב המכונה רחוב הבנקים בנצרת. כתוצאה מן הירי נפגעה קשות אשה, אשר נסעה במכונית.

14. **מר מורשד ראשד**, עלול להיפגע אם הוועדה תגיע לכלל מסקנה כי :

בהיותו שוטר משמר הגבול, בעת מילוי תפקידו באירוע שהתרחש בכפר ג'ת ביום 1.10.00, ירה כדורים מצופים גומי מטווח קצר של כ-15 מטר, לכיוון פלג גופם העליון של התושבים אליהם כיוון, וזאת ללא הצדקה ובניגוד להוראות המחייבות בדבר טווחי הביטחון לירי כדורים מצופים גומי, ובדבר החובה לירות

כדורי גומי לכיוון הרגליים בלבד, ותוך יצירת סיכון לפגיעה חמורה ואף קטלנית. ירי זה גרם לפגיעה בראשו של אזרח, ולמותו יום לאחר מכן.

ניתנה היום, ט"ו אדר תשס"ב,

ה-27 לחודש פברואר, שנת 2002.

יו"ר הוועדה חבר בר

19 בנובמבר 2000

בדואר
ובאמצעות פקס

לכבוד
השופט תיאודור אור
יו"ר ועדת חקירה ממלכתית
בית המשפט העליון
קרית בן גוריון

שלום רב,

- הנדון: הבעייתיות המשפטית בקביעת מנדט ועדת החקירה הממלכתית מיום 8.11.2000**
- בעקבות החלטת הממשלה מיום 8.11.2000 למנות ועדת חקירה ממלכתית לביורר ההתנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים, וזאת לפי חוק ועדות חקירה, התשכ"ט – 1968, ובהתאם לסעיף 2(ב) לאותו חוק, הריני לפנות אליך כדלקמן:
1. ביום 11.11.2000, בטרם מינוי חברי ועדת החקירה הממלכתית שבנדון, פנינו אל ראש הממשלה ואל נשיא בית המשפט העליון בעניין הבעייתיות המשפטית בקביעת מנדט ועדת החקירה הממלכתית.
 2. באותה פנייה ביקשנו מראש הממשלה ליזום החלטת ממשלה אשר מתקנת את מנדט ועדת החקירה הממלכתית באופן שלא תהיה לקויה מבחינה משפטית. כן ביקשנו מכבי נשיא בית המשפט העליון להנחות את חברי הוועדה לעשות שימוש בסמכותם על פי סעיף 2(ב) לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968 ולבקש מהממשלה לצמצם את מנדט ועדת החקירה.
 3. בהחלטת הממשלה בדבר הקמת ועדת החקירה הממלכתית מצויין, בין היתר, כי, "הוועדה תחקור השתלשלות האירועים ותקבע ממצאים ומסקנות לגבי מה שהתרחש בהם ולגבי הגורמים שהובילו להתרחשותם באותו מועד, ובכלל זה התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים, וכוחות הבטחון."

4. נקדים ונאמר, כי ראוי היה שמנדט ועדת החקירה הממלכתית, כאמור בהחלטת הממשלה, יכלול במפורש חקירת הריגתם של 13 אזרחים ערבים פלסטינים ופציעת מאות במהלך הפגנות המחאה האחרונות של ציבור זה.

5. אנו בדעה כי נפלו פגמים משפטיים בהגדרת חלקים מסוימים של מנדט הוועדה, אשר מן הראוי לתקנה בטרם ינוסח כתב המינוי הרשמי ותחל ועדת החקירה בעבודתה. הכוונה להענקת מנדט לוועדה לחקור "...התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים...".

6. כידוע, הסתה הינה עבירה פלילית על פי חוק העונשין, תשל"ז – 1977. בית המשפט העליון קבע כי "במקרים לא מעטים הוקמו ועדות חקירה לשם בדיקת האשמות בעלות אופי פלילי, ובכך לא נמצא פגם. יחד עם זה ברור, שאין להקים ועדת חקירה, אם תפקידה הוא למלא תפקיד שמסור לבית-משפט, היינו, לקבוע את אשמתו או חפותו של אדם, שלגביו קיים חשד, שביצע עבירה." ראו בג"צ 152/82 דניאל אלון נ' ממשלת ישראל, פ"ד לו(4) 449, 456.

7. הקמת ועדת חקירה ממלכתית על מנת לקבוע את אשמת ההסתה, לאחר שקיומה של זו נקבע כעובדה בהגדרת מנדט הוועדה, נוגד את פסיקת בית המשפט העליון, וכן את התכלית העומדת מאחורי פסיקה זו: כיבוד עיקרון הפרדת הרשויות. הקניית מנדט כאמור לוועדת החקירה יש בה, אפוא, משום חדירה לתחום סמכותו של היועץ המשפטי לממשלה להעמיד חשודים לדין פלילי, ולתחום סמכותה של הרשות השופטת לקבוע את האשמה הפלילית. ראו אביגדור קלגסבלד, ועדות חקירה ממלכתיות בישראל (לפי חוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968)(חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת ת"א, 1987), 162.

8. זאת ועוד. קביעת קיומה של הסתה כעובדה מוגמרת, עוד בטרם החלה ועדת החקירה את עבודתה, יש בה משום שיבוש לסמכותה של הוועדה, אשר ככל גוף מוסמך המפעיל שיקול דעת מינהלי, חייבת היא להיות נטולת דעה קדומה באשר לנושא בדיקתה. כמו כן, שומה עליה להפעיל שיקול דעת עצמאי, ולממש זכות טיעון בפניה בלב פתוח ונפש חפצה.

9. כמו כן, תמוהה בעינינו הרחבת מנדט ועדת החקירה הממלכתית באופן לקוי מבחינה משפטית (הכללת חקירת עבירת ההסתה), בעוד שכתב מינוי ועדת הבדיקה הציבורית מיום 22 באוקטובר 2000 לא כלל את הבעייתיות האמורה. שם נאמר לחברי הוועדה כי "אתם מתבקשים לבדוק את שהתרחש באירועים האמורים ואת הגורמים שהובילו להתרחשותו

באותו מועד. "השוו, למשל, עם כתב המינוי של ועדת החקירה הממלכתית בעקבות רצח ראש הממשלה לשעבר יצחק רבין, אשר לא נתבקשה לחקור קיומה של עבירה פלילית כלשהי, לרבות קיומה או העדרה של הסתה.

10. ראוי לציין עוד כי על פי דין ועל פי נסיון, ייעודן של ועדות חקירה ממלכתיות בישראל הוא לחקור את רשויות המדינה במידה והתנהגותן של אלה גרמו ליצירת חוסר אמון בהן מצד הציבור. זאת, להבדיל מחקירת התנהגות אזרחים הכפופה לבחינת רשויות המדינה השונות. זוהי גם דעתו של פרופסור סגל אשר גורס כי "עובדת קיומו של ענין בעל חשיבות ציבורית חיונית, המצדיק בירורו באמצעות ועדת חקירה, נובעת מקיומה של מועקה ציבורית רחבה שבסיסה במשבר אמון כלפי מערכת הממשל בגין מעשה או מחדל מטעמה." פרופ' סגל מוסיף כי "מוסד ועדת החקירה צריך להיות שמור, ביסודו של דבר, לחקירתם של עניינים הנוגעים לאחריותה של הממשלה בפני הכנסת, ואל לו להיות מופעל לשם בירורם של עניינים אחרים." ראו זאב סגל, "ועדת חקירה מכוח חוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968: מעמדה הקונסטיטוציוני ומתחם הלגיטימיות לפעולתה", מחקרי משפט ג (1984), 199, 218, 245.

על יסוד האמור לעיל, אם כן, נבקש את כב' יו"ר ועדת החקירה הממלכתית לעשות שימוש בסמכות על פי סעיף 2(ב) לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968, המוענקת לחברי ועדת חקירה ממלכתית, ולבקש מהממשלה לצמצם את מנדט הוועדה באופן שלא תערב הוועדה בין הרשויות בדרך של הטלת אשמה פלילית, ובצורה שתמקד אותה בחקירת פעולות הממשלה, על זרועותיה השונות, אשר יצרו משבר אמון כלפי מערכת הממשל בגין מעשה או מחדל מטעמה.

אודה לתגובתכם בהקדם.

בכבוד רב,

חסן ג'בארין, עו"ד

מנכ"ל עדאלה

העתק (אצל לשכת השופט אור):

השופט סהל ג'ראח.

פרופסור שמעון שמיר.

28 בנובמבר 2001

לכבוד
השופט תיאודור אור
יו"ר ועדת החקירה הממלכתית
בית המשפט העליון
ירושלים

שלום רב,

הנדון: חקירת נבחרי ציבור ערבים בוועדת החקירה הממלכתית

לקראת עדותם של נבחרי ציבור ערבים בפני ועדת החקירה, הריני לפנות אליכם בנושא שבנדון,
כדלקמן:

1. אבקש להסב את תשומת לב ועדת החקירה למכתבנו אליה מיום 19.11.2000 בנושא " הבעייתיות המשפטית בקביעת מנדט ועדת החקירה הממלכתית מיום 8.11.2000".

רצ"ב מכתבנו מיום 19.11.2000 לוועדת החקירה הממלכתית.

2. כבר אז הדגשנו כי ישנה בעייתיות משפטית בהכללת נושא ההסתה במנדט של ועדת החקירה. דומה כי על פי התנהלות ועדת החקירה עד כה, נושא ההסתה נכלל במסגרת חקירתם של נבחרי ציבור ערבים בלבד. מגמה זו לא רק שאינה ממצה, אלא מצביעה על חוסר עקביות בכל האמור לבחינת האירועים של תחילת אוקטובר 2000. זאת מעבר להנחה המצויה כבר בכתב המנדט כי אכן היתה הסתה, ושכל מה שנתר זה למצוא מי היו המסיתים.

3. נזכיר עוד, כפי שהדגשנו במכתבנו מיום 19.11.2001, כי מעבר לבעייתיות המשפטית שבכתב מנדט הוועדה הנוכחית, מנדט ועדת הבירור, שהקמתה קדמה להקמת ועדת החקירה הממלכתית, לא כלל את סוגיית ההסתה.

4. זאת ועוד. אנו חוזרים ומפנים לכתב המינוי של ועדת החקירה לעניין רצח ראש הממשלה מר יצחק רבין ז"ל מיום 8.11.1995. שם לא היתה מחלוקת בדבר קיומה של הסתה פרועה שקדמה לרצח. יחד עם זאת, כתב המינוי בחר להתמקד במעשים ובמחדלים של הרשויות הרלבנטיות שיצרו חוסר אמון מטעם הציבור באותן רשויות "הועדה תחקור ותקבע ממצאים ומסקנות בכל הקשור להיערכות הביטחונית והמודיעינית ובכל הקשור לאבטחת האישים בכלל ובעצרת בה אירע הרצח, בפרט."

רצ"ב כתב מינוי ועדת שמגר מיום 8.11.2001.

5. על יסוד האמור לעיל, ובהסתמך על מכתבנו לועדה מיום 19.11.2000, הרינו לבקש את ועדת החקירה לעשות שימוש בסמכותה על פי סעיף 2(ב) לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968, באופן שמנדט הועדה יכוון כלפי זרועות השלטון אשר יצרו משבר אמון בקרב אזרחים כלפיהן בגין מעשה או מחדל מטעמן.

אודה לתגובתכם בהקדם.

בכבוד רב,

חסן ג'בארין, עו"ד

1. ועד הורי הרוגי אוקטובר, באמצעות יו"ר הועד מר חסן עאסלה
2. עדאלה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל

באמצעות עו"הד מרואן דלאל ו/או חסן ג'בארין ו/או ריאד אניס
ו/או עזמי עודה ו/או מחמוד שאהין ו/או ג'מיל דקואר
ו/או ארנה כהן ו/או סוהאד בשארה ו/או מוראד אל-סאנע
טל': 9501610 – 02; פקס: 9503140 – 02.
ת.ד. 510 שפרעם 20200

העותרים

נ ג ד

1. ועדת החקירה הממלכתית לחקר התנגשויות
בין כוחות הביטחון ואזרחים יהודים וערבים
בית המשפט העליון
ירושלים

המשיבה

עתירה למתן צו על תנאי וצו ביניים

בית המשפט הנכבד מתבקש בזאת להוציא מלפניו צו על תנאי המופנה אל המשיבה, המורה לה לבוא וליתן טעם מדוע:
לא לקבוע כי ישיבות ועדת החקירה הממלכתית לחקר התנגשויות בין כוחות הביטחון ואזרחים יהודים וערבים (להלן: ועדת החקירה) הקבועות ליום 31.1.2002 וליום 6.2.2002 תתקיימנה בדלתיים פתוחות, ובהתאם לעיקרון החוקתי בדבר פומביות הדין;

בקשה למתן צו ביניים

בית המשפט הנכבד מתבקש להוציא מלפניו צו ביניים המורה למשיבים להימנע מקיום דיון ועדת החקירה הקבוע ליום 31.1.2002 וליום 6.2.2002, עד להכרעה בעתירה הנוכחית. הדיונים

האמורים קבועים להתקיים בדלתיים סגורות. בכך, מופר העיקרון החוקתי בדבר חובת קיום דיוני ועדת חקירה ממלכתית בפומבי, וכן מופרת זכות הציבור, ובייחוד זכות משפחות ההרוגים (העותר מס' 1) בהפגנות המחאה של אוקטובר 2000, לדעת ולהתרשם ממקור ראשון אודות העדויות בפני ועדת החקירה. כמו כן, מקיום דיון ועדת החקירה בדלתיים סגורות, מתעורר חשש ממשי באשר ליכולת ועדת החקירה לממש את החובה לעשות צדק, והן חשש ממשי לפגיעה במראית פני הצדק. יוצא, שועדת החקירה חוטאת לתכלית קיומה כועדת חקירה ממלכתית, שהיא חתירה כלפי האמת, בפומבי, מבלי להפסיד את אמון הציבור בעבודתה ובמסקנותיה.

אי מתן צו הביניים ייתר את שמיעת העתירה דן, ויגרום נזק לעותרים המשליך, כאמור, על עבודת ועדת החקירה עצמה. לעומת זאת, לא ייגרם כל נזק לעבודתה של המשיבה במידה ובית המשפט הנכבד ייעתר לבקשה זו.

בקשה לקיום דיון דחוף

בית המשפט הנכבד מתבקש לקיים דיון דחוף בעתירה דן. הדיון הדחוף מתבקש לאור העובדה שהדיון הראשון מושא העתירה דן אמור להתקיים ביום 31.1.2002. אי קיום דיון דחוף בעתירה דן עלול לרוקן אותה מתוכן, ולכרסם באופן מהותי בזכויות העותרים החוקתיות בדבר פומביות הדיון וזכות הציבור לדעת.

מבוא

1. נושא עתירה זו הוא זכותם של משפחות ההרוגים באירועי אוקטובר 2000, ושל כלל הציבור, להתרשם ממקור ראשון מאחת העדויות החשובות ביותר בפני ועדת החקירה. מדובר בעדות אנשי השב"כ שהוחלט על ידי ועדת החקירה לקיימה בדלתיים סגורות דווקא. החלטה זו של ועדת החקירה לא נומקה, ולא הצביעה על ודאות קרובה או חשש ממשי, או חשש סביר או לפגיעה כלשהי באילו מן האינטרסים של השב"כ. העדויות, הקבועות ליום 31.1.2002 וליום 6.2.2002, חשובות ביותר משום מרכזיותו של השב"כ הן לפני הפגנות המחאה באוקטובר 2000 והן במהלכן. מעבר לזכות המשפחות, מופרת גם זכותו של כלל הציבור לדעת ולהתרשם מעדות הגוף שתואר על ידי ראש אגף המודיעין במשטרה כגוף המרכזי העובד מול האזרחים הערבים, גם בכל האמור להפגנות אוקטובר 2000.

2. יצויין כי תכליתן של ועדות חקירה ממלכתיות, על פי החוק והניסיון בישראל, היא בחינת תפקוד הרשות המבצעת בעקבות סערה ציבורית שגרמה לחוסר אמון באותה רשות על רקע פוליטי. כפי שמציין ד"ר אביגדור קלגסבלד בספרו **ועדות חקירה ממלכתיות** (2001):

"ועדות חקירה ממלכתיות מוקמות על מנת לברר סוגיה בעלת חשיבות ציבורית מיוחדת, המערבת את אחריות הרשות המבצעת ומתאפיינת בסערה ציבורית ובמשבר אמון פוליטי." (עמ' 22)

3. לכן, מוסיף ד"ר קלגסבלד, יש חשיבות מיוחדת לקיום דיוני ועדת החקירה בפומבי: "ככלל, ועדות חקירה ממלכתיות מקיימות את דיוניהן בפומבי ומפרסמות את הדוח שלהן באופן גלוי. פומביות הפעולה של הוועדות נועדה להשיג את אמון הציבור בדרך ניהול החקירה על מנת להבטיח כי תוצאות החקירה יתקבלו בציבור ללא עוררין ויהוו "סוף פסוק" לפרשה הציבורית שעמדה במוקד החקירה." (עמ' 23)

ראו גם:

זאב סגל, "ועדת חקירה מכוח חוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968: מעמדה הקונסטיטוציוני ומתחם הלגטימיות לפעולתה", מחקרי משפט ג (1984), 199, 218, 245.
אמנון רובינשטיין המשפט הקונסטיטוציוני של מדינת ישראל (תל-אביב: הוצ' שוקן, 1996) 849 – 848.

4. החלטת ועדת החקירה לשמוע את עדות השב"כ בדלתיים סגורות סותרת, אפוא, את תכלית עבודתה של אותה ועדה, שצריכה לעמול כדי שהצדק יראה, לא פחות מאשר הוא נעשה. ממה נפשך, אם לשב"כ יש עדויות שהעותרים אינם חולקים עליהם, אזי לא ברור מדוע יש להסתירם. מאידך, אם לשב"כ יש עדויות שאינן מניחות את דעת העותרים, אזי נשללת מהם באופן אפריורי כל אפשרות לסתור את אותן עדויות, או לאתגרן.

5. עדויות שב"כ נשמעות באופו רגיל בבתי משפט. בקשתם להטיל חסיון על ראיותיהם נשללת לא אחת על ידי בתי המשפט בגלל הפרת זכויות הנאשם. כאן הפגיעה בזכות לדעת היא קשה אפילו יותר. חובת הוועדה היא לחתור לאמת. זוהי תכלית עבודת ועדת חקירה ממלכתית, וזהו מקור אמון הציבור בה, שהוא, בסופו של יום, מקור הלגטימציה לתפקודה. שמיעת צד אחד בלבד, ובדלתיים סגורות, מכרסמת באמון הציבור בוועדה, וממילא מציבה סימני שאלה נוקבים אודות פעולותיה ומסקנותיה.

6. החלטת ועדת החקירה לקיים דיום בדלתיים סגורות במהלך עדויות השב"כ הינה גם גורפת ביותר, מעבר למידה הנדרשת, ואינה נותנת את המשקל הראוי לזכות היסוד של העותר מס' 1 ושל שאר הציבור לדעת.

7. בעתירה זו נראה את מרכזיות השב"כ בחיי האזרחים הערבים בכלל, ובמהלך הפגנות המחאה של אוקטובר 2000 בפרט, וזאת מתוך עדויות שהצטברו בפני ועדת החקירה עצמה. כמו כן, נדגיש את קיומו של חשש ממשי לפגיעה באמון הציבור הן בהליכים שהיו ונותרו בפני ועדת החקירה, והן במסקנותיה, לאור שמיעתו של צד אחד ממשלתי ובדלתיים סגורות, ללא שמיעת הדעה האחרת באותו נושא. לבסוף, נצביע על הסיכון שבשמיעת השב"כ בדלתיים סגורות לאור התנסות ועדות חקירה קודמות עם עדויות אותו גוף

העובדות והמשפט

העותרים

8. העותר מס' 1 הינו ועד הורי שלושה עשר הרוגי אוקטובר שנהרגו מאש המשטרה וכוחות ביטחון אחרים במהלך אירועי אוקטובר 2000. העותרת מס' 2 הינה עמותה רשומה כדין בישראל הפועלת לקידום זכויות המיעוט הערבי בישראל במישור המשפטי.

הקמת ועדת החקירה

9. ביום 8.11.2000 הודיעה הממשלה על הקמת ועדת חקירה ממלכתית, בעקבות לחץ ציבורי שנוצר כתוצאה מהריגת שלושה עשר ערבים ופציעת מאות אחרים במדינת ישראל. הממשלה קבעה את מנדט ועדת החקירה כדלקמן:

"הוועדה תחקור השתלשלות האירועים ותקבע ממצאים ומסקנות לגבי מה שהתרחש בהם ולגבי הגורמים שהובילו להתרחשותם באותו מועד, ובכלל זה התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים, וכוחות הביטחון."

רצ"ב החלטת הממשלה על הקמת ועדת חקירה ממלכתית מיום 8.11.2000 כנספח לעתירה שסימנו ע/1.

10. הדיונים בפני ועדת החקירה החלו ביום 19.2.2001. עד ליום 28.1.2002 קיימה הועדה 64 ישיבות פומביות. הדיון הקבוע ליום 31.1.2002 יהיה הראשון, למיטב ידיעת העותרים, שיתקיים בדלתיים סגורות. במקרים אחדים העידו עדים שלא בשם, ומאחורי פרגוד, אך במהלך דיון פומבי. בעיקר היה מדובר בעדויותיהם של צלפי הימ"מ שהיו מעורבים בירי אש חיה כלפי מפגינים.

החלטת ועדת החקירה לקיים דיונים בדלתיים סגורות

11. ביום 24.1.2001 הגיש העותר מס' 1 בקשה לוועדת החקירה לערוך את דיוניה בפומבי, זאת לאחר שנודע לעותר מס' 1 על הכוונה לערוך את הדיון הקבוע ליום 31.1.2002 בדלתיים סגורות.

רצ"ב בקשת העותר מיום 24.1.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/2.

רצ"ב רשימת העדים של ועדת החקירה ליום 31.1.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/3.

12. ביום 27.1.2002 נתנה ועדת החקירה את החלטתה לקיים את דיוניה בדלתיים סגורים ביום 31.1.2002 וביום 6.2.2002. הועדה החליטה כי:

"על פי סמכותנו בסעיף 18 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט – 1968, ומטעמים הקשורים בביטחון המדינה, לרבות הצורך בשמירה על דרכי הפעולה החסויות של שרות הבטחון הכללי (להלן: **השב"כ**), אנו מחליטים ששמיעת עדויות אנשי השב"כ אשר נועדו ליום 31.1.2002 ו- 6.2.2002 תהיה בדלתיים סגורות."

על הטעמים אשר מצדיקים שמיעת העדויות בדלתיים סגורות, יכולנו לעמוד מתוך עיון בדברי העדים בפני אוספי החומר מטעם הוועדה.

עם זאת, לאחר שמיעת עדויותיהם של העדים הנ"ל, וככל שנמצא שניתן לפרסם חלקים מהן, נחליט על כך."

רצ"ב החלטת ועדת החקירה מיום 27.1.2002 כנספח לעתירה שסימנו ע/4.

13. סעיף 18 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968 קובע את עיקרון פומביות דיוני ועדת חקירה ממלכתית. עיקרון פומביות הדיון בערכאות שיפוטיות הינו עיקרון חוקתי המעוגן בסעיף 3 לחוק יסוד: השפיטה. חוקתיות זו השתכללה באופן סופי לאחר חקיקת חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו.

ראו:

בש"פ 2794/00 ארבל אלוני נ' מ"י פ"ד נד (3) 363, 369.

רע"א 3614/97 דן אבי יצחק נ' חברת החדשות הישראלית בע"מ פ"ד נג (1) 26, 47 – 45.

14. ד"ר קלגסבלד מסביר בספרו הנ"ל את חשיבות עיקרון פומביות הדיון בועדות חקירה ממלכתיות:

"הסעיף קובע את עיקרון פומביות הדיון בפני ועדת חקירה ממלכתית. הסיבה לקביעה זו ברורה מאליה: מטרתה של הוועדה היא לברר עניין "בעל חשיבות ציבורית חיונית אותה שעה"; לציבור עניין בדיונים בפני הוועדה. אחת ממטרותיה של ועדת חקירה ממלכתית היא שחקירתה ותוצאותיה ייהנו מאמון הציבור ויוליכו להשקטת סערה ציבורית המתאפיינת באבדן אמון ברשות המבצעת. הפומביות מפרה חשש להטיה פוליטית בפעולת הוועדה ותורמת תרומה מכרעת לגיבוש האמון בפעולתה ובתוצאות פעולתה. לכן לאינטרס של פומביות יש משקל מיוחד בפעולת ועדות חקירה ממלכתיות. מסיבה זו הועדף האינטרס של פומביות דיוני הוועדה גם על אינטרסים חיוניים אחרים כגון פגיעה בפרטיות ואפילו סיכון לא ממשי לחיים ולביטחון אישי." (עמ' 213).

15. העותרים יטענו כי, החלטת ועדת החקירה הנ"ל אינה מנומקת, גורפת, ואינה פרופורציונאלית. ועדת החקירה אינה מפרידה בין שום חלק מעדויות השב"כ. חשיפת כולן, לשיטת הוועדה, מהווה סכנה לביטחון המדינה. ועדת החקירה גם אינה מציינת מהו המבחן לפיו בחנה את קיומו של אותו סיכון לאינטרס של השב"כ. האם מדובר בחשש גרידא, חשש סביר, חשש ממשי, או שמא ודאות קרובה להתממשות אותו סיכון אם העדויות תישמענה בפומבי.

16. העותרים יטענו כי החלטת ועדת החקירה לקיים את עדויות השב"כ בימים 31.1.2002 ו – 6.2.2002 בדלתיים סגורות מפרה באופן בוטה את העיקרון החוקתי בדבר פומביות דיוני הוועדה, ואת צדו השני של עיקרון חוקתי זה, שהיא זכות הציבור לדעת.

17. העותרים יטענו כי הואיל ומדובר בפגיעה בעיקרון החוקתי בדבר פומביות הדיון ובזכות היסוד של העותר מס' 1 ושאר הציבור לדעת, הרי מן הראוי לאמץ את מבחן הוודאות הקרובה להתממשותו של נזק על מנת להצדיק את הפגיעה בעיקרון החוקתי ובזכות היסוד. גם אז, יש להדגיש, צריך לבחור את האמצעי הפוגע הכי פחות בפומביות הדיון ובזכות הציבור לדעת. אמצעי שהוא פרופורציונאלי.

לעניין פרשנות חוקתית לפגיעה מידתית בזכות החוקתית ראו :
אהרן ברק, **פרשנות במשפט** (חלק שלישי)(ירושלים: נבו הוצ' לאור, 1994) 545 – 535.

לעניין חשיבות הנמקת החלטות רשויות מינהליות במשטר דמוקרטי ראו :
יצחק זמיר, **הסמכות המינהלית** (חלק שני)(ירושלים: נבו הוצ' לאור, 1996) 898 – 897.

18. אמנם סעיף 18 לחוק ועדות חקירה קובע חריג לכלל פומביות דיוני הוועדה, אך חריג זה יש לפרשו באופן מצומצם ביותר. חריג זה יהי מוצדק רק בהתקיים חשש ברמה של קרוב לוודאי, לפחות, בדבר פגיעה באחד האינטרסים המוזכרים בסיפא של סעיף 18. ד"ר קלגסבלד מדגיש בצדק כי:

"הניסיון מלמד כי החלטה מוקדמת בדבר שימוש סיטוני בסמכות זו ("כולו") פוגעת פגיעה חריפה מדי בעיקרון הפומביות ויש להעדיף גישה הבוחנת את ההצדקה לפגיעה בפומביות לגבי כל עדות." (עמ' 215)

19. לא זו אף זו. ועדת החקירה עצמה העלתה על נס את חשיבות עיקרון פומביות דיוני בהחלטתה מיום 11.3.2001. החלטה זו דנה בבקשה של איש מג"ב להעיד תוך הסתרת זהותו. כלומר, דובר בפגיעה בעקרון פומביות הדיון שהיא פחותה מעריכתו בדלתיים סגורות. הבקשה נדחתה. שם ציין יו"ר ועדת החקירה הממלכתית כי בין השיקולים התומכים בעקרון החוקתי בדבר פומביות דיוני ועדת החקירה נמצא גם השיקול בדבר הצורך לשמור על אמון הציבור בהליכי ועדת החקירה. שכן התרת עדות בסתר:

"...מונע מן הציבור התרשמות בלתי אמצעית מן העד, וכפועל יוצא מכך, מקשה על התרשמות בדבר מהימנותו של העד. לכך עלול להיות אפקט שלילי על אמון הציבור בהליכי ועדת החקירה. זאת ועוד, מסירת עדות בתנאים כאלה עלולה ליצור, כמעט באופן בלתי נמנע, תחושה של הסתרת מידע מן הציבור. תחושה כזו אינה עולה בקנה אחד עם אמון הציבור בהליכי ועדת החקירה, ובכך עלול לחתור תחת אחת המטרות העיקריות שלשמן הוקמה הוועדה." (עמ' 4 להחלטה)

20. לעניין עדותו של איש כוחות הביטחון בפני ועדת החקירה, יו"ר ועדת החקירה הדגיש דווקא את חשיבות שמיעתה בפומבי, הואיל ו"אין מדובר במי שנקלע לאירוע באקראי. המדובר במי שמילא תפקיד ציבורי, ממנו נגזרת חובה מוגברת להעיד על שאירע במסגרת תפקיד זה. חלק בלתי נפרד מאמינותה של עדות כזו בעיני הציבור, טמון בפומביותה המלאה של העדות." (עמ' 5 להחלטה)

21. עוד הוסיף יו"ר ועדת החקירה, כי לעקרונות פומביות דיוני והעדה חשיבות גם מנקודת מבט מעשית, שכן "עצם הפומביות של זהות העדים לא רק מהווה גורם המרתיע מפני מסירת עדויות שאינן אמת, אלא גם עשוי להביא להתייצבותם של עדים נוספים, אשר יכולים להתייחס לעדות שנשמעה כשלעיתים בפייהם גירסה שונה של הדברים." (עמ' 6 להחלטה).

22. יתרה מזו. בהחלטת יו"ר ועדת החקירה הוא התייחס לזכותם לדעת של הורי האזרחים שנהרגו במהלך אירועי אוקטובר 2000, וקבע כי "לבני המשפחות של האזרחים שנהרגו יש עניין טבעי ולגטימי לדעת את כל הפרטים על נסיבות האירועים בהם נהרגו קרוביהם." (עמ' 5 להחלטה).

רצ"ב החלטת ועדת החקירה מיום 11.3.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/5.

23. זאת ועוד. חוקרי שב"כ מתייצבים ברגיל בבתי משפט כעדים. הם גם כפופים לחקירה נגדית מטעם הסניגוריה. אכן, מדי פעם הם מבקשים חסיון לראיותיהם, אך גם זה כפוף לביקורת שיפוטית. כך, למשל, בע"פ 5114/97 סעיד סולימאני נ' מדינת ישראל פ"ד נד(4) 721. המערער הואשם והורשע בבית המשפט המחוזי כמי שהיה לו חשד שאדם שאותו הבריח במשאיתו, התכוון לבצע פיגוע בתל-אביב. הוא ביקש הסרת החסיון שהוטל על ראיות בחומר החקירה נגדו. בקשת המערער התקבלה באופן חלקי. כב' השופט זמיר קבע באותו עניין כי:

"ההכרעה תלויה במשקל היחסי של שיקול הצדק מזה ושיקול הביטחון מזה. אם בית המשפט מעריך כי ראייה חסויה היא חיונית להגנת הנאשם, הצדק מחייב לצוות על גילוי הראייה, אפילו אם הגילוי עלול לפגוע בביטחון." (עמ' 724)

24. כב' השופט זמיר מבחין בפסק דינו בין המידע החסוי העיקרי למידע החסוי הנלווה, כמו שיטות הפעולה או מקורות המידע של השב"כ. השופט זמיר מצדיק את החסיון על המידע הנלווה, אך לא על המידע העיקרי הנוגע להגנת הנאשם. בכל מקרה, הבדיקה היא ספציפית אינדבדואלית, לגבי כל ראייה וראייה. (עמ' 726)

25. בבש"פ 1924/93 משה גרינברג נ' מ"י פ"ד מז(4) 766 הואשם המבקש באשמת יבוא, סחר והחזקה של סמים מסוכנים. יבוא הסמים נערך דרך גדר המערכת שבין לבנון לישראל. הסניגוריה ביקשה לשאול לגבי סדרי עבודת מוצב צה"ל במקום. שר הביטחון הטיל חסיון. בית המשפט קיבל את הבקשה להסיר את החסיון. כב' השופט (כתוארו אז) ברק קבע כי:

"בקביעת 'הצורך לגלותה לשם עשיית צדק' יש לבחון את נסיבותיו של כל משפט ומשפט. הבחינה הינה מטבעה אינדוודואלית וספציפית. יש לבחון את שדה המחלוקת שבין התביעה לבין הנאשם, וכן את מיקומה של הראייה וחשיבותה היחסית בשדה זה" (עמ' 771)

26. יחד עם זאת, במקרה של דיוני ועדת חקירה הכללים הנ"ל תקפים ביתר שאת הואיל ומדובר בגוף ציבורי שמטרתו, כאמור, לחתור כלפי האמת. ועדת החקירה איננה גוף אדמיניסטרטיבי גרידא. ללא המימד הציבורי של עבודת הועדה, ספק אם תהיה לה תוחלת או לגטימציה כלשהן. ד"ר קלגסבלד ממחיש בספרו הנ"ל את חשיבות קיום דיוני ועדת החקירה בפומבי, גם אם יש סכנה לביטחון:

"במקרה שבו מדובר בפגיעה קשה באינטרס מוגן, מקנה הסעיף [18] לוועדה את הסמכות לקבוע חריג לכלל של פומביות הדיון... גם במקרים כאלה אין הכרח לפגוע בפומביות בדרך הדרסטית של קיום הדיון בדלתיים סגורות, אלא יש להעדיף פתרונות שיפגעו באינטרס הפומביות פגיעה קטנה ככל האפשר. גם במקרים שבהם הפומביות מסכנת אינטרס חיוני – לרבות הצלחת עבודתה של ועדת החקירה עצמה – יש להעדיף פתרונות אחרים ולהותיר את קיום הדיון בדלתיים סגורות כמוצא אחרון בלבד." (עמ' 214)

27. החלטת ועדת החקירה מיום 27.1.2002 בדבר סגירת דלתות דיון הועדה הקבוע ליום 31.1.2002 וליום 6.2.2002 מציינת, כאמור לעיל, כי הסיבה לכך היא "מטעמים הקשורים בבטחון המדינה, לרבות הצורך בשמירה על דרכי הפעולה החסויות של שירות הביטחון הכללי...". אין זה ברור במה נבדל השב"כ מהמשטרה, אשר רבים מאנשי המודיעין מטעמה העידו בפני ועדת החקירה, לרבות על דרכי עבודת המשטרה, בפומבי, כפי שיובהר להלן.

עדויות אנשי מודיעין בפומבי בפני ועדת החקירה

28. עדים רבים מקהיליית המודיעין הישראלית העידו בפומבי בפני ועדת החקירה. עדים אלה התייחסו במהלך עדויותיהם לסקירות מודיעיניות אודות הציבור הערבי מבלי לחשוף מידע שלשיטתם אין לחושפו. ועדת החקירה עצמה דאגה גם היא לשמור על האינטרסים של קהילייה זו. היא גם התירה הגשת עדות בכתב במהלך הדיון בפומבי, או קיימה עדות מאחורי פרגוד של צלפי ימ"מ כאמור לעיל.

29. העדות הקבועה לשב"כ בפני ועדת חקירה ביום 31.1.2002 וביום 6.2.2002 איננה, אם כן, הפעם הראשונה שבה ועדת חקירה שומעת אנשי מודיעין וכן קצינים האחראים על דרכי פעילותה של המשטרה. עדויותיהם של אלה נשמעו בפומבי, כשאר העדויות. להלן טבלה של אנשי מודיעין שהעידו בפומבי בפני ועדת חקירה:

תאריך עדות	תואר	שם	
12.9.2001	ראש אגף המודיעין במשטרת ישראל	ניצב חיים קליין	1.
10.10.2001	ראש אגף מבצעים במשטרה	ניצב יהודה בכר	2.

12.9.2001	סגן ראש אגף מבצעים במשטרה	תנ"צ מרדכי נחמני	.3
11.9.2001	ראש מחלקת מבצעים	נצ"מ עזרא אהרן	.4
10.10.2001	סגן ראש המטה המבצעי במשרד לביטחון פנים	שלמה תורג'מן	.5
11.10.2001	יועץ לענייני בטחון של השר לביטחון פנים	יוסף מלמד	.6
12.9.2001	יועץ המפקד לענייני ערבים	תנ"צ ראובן לוי	.7
27.8.2001	קצין אגף מודיעין צפון	סני"צ ניסים עידן	.8
27.8.2001	יועץ מפקד מחוז צפון לענייני ערבים	רפ"ק משה תמיר	.9
21.8.2001	קצין אג"מ עמקים	סני"צ אלכס דן	.10
16.10.2001	מפקד מפקדה משימתית במחוז הצפוני	משה כראדי	.11
17.10.2001	ראש מדור חימוש במשטרה	דוד רביב	.12
18.10.2001	ראש ענף תחמושת – צה"ל	ארז מלמד	.13

רצ"ב מועדי עדויות בפני ועדת חקירה לימים 12.9.2001, 10.10.2001, 11.10.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/6.

רצ"ב מועדי עדויות בפני ועדת חקירה לימים 28.8.2001 – 20.8.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/7.
 רצ"ב מועדי עדויות בפני ועדת חקירה לימים 18.10.2001 – 16.10.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/8.

30. ניצב חיים קליין, ראש אגף המודיעין במשטרת ישראל, העיד בפומבי בפני ועדת החקירה, בין השאר, לגבי הערכות הגוף שהוא עומד בראשו לגבי סיכויי התרחשות הפגנות המחאה של אוקטובר 2000. ועדת החקירה נזהרה מעצמה לא להיכנס לדברים שהם חסויים לשיטת העד, ושמרה על האינטרסים שלו:

"השופט תאודור אור: אדוני מסר פה הודעה מפורטת, אנחנו לא נחקור את כל הדברים שמסרת, כי כמה מדברים האלה חסויים, השאלה הראשונה היא לגבי מחלקת המחקר שהוקמה באמ"ן, היא פועלת כמה זמן בערך? ניצב חיים קליין: היא הוקמה... היה אורגן מסוים כשאגף המודיעין הייתה מחלקת מודיעין היה... הייתה התעסקות מדור סו"ב ומדור סמים. לכשהוקם

אגף המודיעין, אני חושב שזה היה ב- 97', לא אני הייתי מקימו, במסגרת הדיונים האסטרטגיים הוחלט להקים את אגף המודיעין ואז בין היתר גם להקים מחלקת מחקר שתהיה לה יכולת ותשתית ללמוד, לנתח ולהעריך דברים. אני חייב לציין שקמה מחלקת מחקר, היא עובדת, היא מפיקה לא מעט מוצרים אבל יש עוד מה לעשות בתחום הזה.

השופט תאודור אור: כן, אני רוצה להתייחס לכמה הערכות שלך ובכך לתמצת את הדברים. אתה התבטאת שעל פי התשתית והסקירות שהיו לכם, הרי בגדול אתם לא הופתעתם באמ"ן ממה שקרה בגאות ושפל ולמעשה משטרת ישראל לא הופתעה?

ניצב חיים קליין: נכון.

השופט תאודור אור: נכון גם שהועלו תרחישים, תרחישים שהועלו בהתייעצות אתכם בין היתר במשחק מלחמה רוח סערה לגבי מה שעשוי להיות או עלול לקרות ואתם בכוונה הצעתם תרחישים של דברים שעשויים לקרות לפי הערכתכם, האם נכון?

ניצב חיים קליין: כן, אנחנו הצגנו תרחישים שאני חושב שהם היו תוצאה של התעסקות של אנשים שנמשכת שנתיים- שלוש, כולל אנשי ואני חושב שבתרחישים האלה, בסיכומו של דבר הבאנו לידי ביטוי את הערכתנו עד לאן דברים יכולים להגיע ולהתגלגל, כלומר בתרחישים היה ביטוי לחשיבה הזאת.

השופט תאודור אור: עכשיו, אתם... אתה גם ציינת שאתם ראיתם מגמה של הסלמה בביטויים ומעשים מאז 1998 שבעצם הם שהובילו לאירוע אוקטובר? ניצב חיים קליין: כן, אנחנו ב- 98' חזינו מצב מסוים שחייב למקד יותר את תשומת הלב ואני חושב שהשלב השני של התמקדנו בו זה בסביבות אפריל- מאי 2000 עם האירועים יותר (לא ברור) שהיו במגזר הערבי סביב אירועי הסטודנטים ואירועי יום עצמאות- שירנסקי בשפרעם ועוד אירועים נוספים שהיו לפני ולקראת התקופה הזאת אבל איפה שהוא בשלב הזה אני ראיתי איזה שהיא נקודת החמרה ואז גם ביקשתי ממחלקת המחקר שלמקד יותר את תשומת הלב עד כמה שהדבר ניתן ובין השאר, וזה גם בא לידי ביטוי בבקשה להוציא סקירה דו- שבועית שכמובן אמורה לנתח את הדברים, לדון בהם ולהציג אותה בפני וזה מה שהתחיל להתגבר איפה שהוא מאפריל- מאי.

השופט תאודור אור: טוב, אני רוצה להזכיר לך דברים שאתה אמרת וזה לגבי ההתייחסות למה שקורה במגזר הערבי עוד לפני קרות האירועים, אירועי אוקטובר ואתה בדיונים מקדימים לקראת הדיון, אתם ציינתם את זה כמה שקורה, כמיני אינתיפאדה ואת גאות ושפל אתה תיארת כאינתיפאדה והסברת שהיו מהומות חמורות, המוניות, זריקות אבנים, אירועים קשים בהרבה מקומות, חסימת כבישים, דיבורים בטונים גבוהים וכל אלה סממנים של מה שקרה גם באינתיפאדה, את זה אתה זוכר?

ניצב חיים קליין: כן.

השופט תאודור אור: אתה מאשר את הדברים?

ניצב חיים קליין: כן.

השופט תאודור אור : אם זאת אתה ציינת שהאירועים היו... רק נמשכו פרק זמן קצר להבדיל מהאינתיפאדה, כיומיים שלושה ולא יותר?
ניצב חיים קליין : כן.
השופט תאודור אור : זאת הייתה הערכה שלכם. תרחיש 'קסם המנגינה' נעשה בתיאום אתכם?
ניצב חיים קליין : תרחיש 'קסם המנגינה'? כן. " (עמ' 6602 – 6599 לפרוטוקול ועדת החקירה) (הדגשה לא במקור)

רצ"ב עדותו של ניצב קליין בפני ועדת החקירה מיום 12.9.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/9.

31. עדות נוספת בפני ועדת החקירה של איש מודיעין מובהק, שניתנה אף היא בפומבי, היא עדותו של קצין אגף מודיעין צפון סני"צ ניסים עידן מיום 27.8.2001. נקל להבחין בעדות זו את הקפדת ועדת החקירה על שמירת האינטרסים של העד. כמו כן, אין חולק על חשיבות נושא החקירה שאיש המודיעין נחקר עליו, ועל זכות הציבור לדעת אודותיו :

"השופט תאודור אור : היו... היו גם הערכות בכתובים וגם דיונים בעקבות והתמונה המתקבלת, אני קראתי את כל התכתובת הזאת כולל הדיונים ותמליל שלהם והתמונה המצטיירת היא שאז, שלא היה עוד אירועי הר הבית וכל ההסלמה במישור הדתי בחודשים האחרונים, כבר אז הייתה הערכה שהולך, כאחת האופציות, הולך לקרות משהו. **אני מקריא לך, למשל במסמך משמיני לאפריל, אנחנו לא נציג עכשיו את המסמכים כי חלקם חסויים ואנחנו בבוא העת נציג אותם אבל אותם דברים שאני יכול לשאול עליהם :** "אז בכל זאת הייתה הערכה שבתוך כך בולטת פעילותם של גורמים שונים המנסים להתסיס את האוכלוסייה הערבית ולהניעה לקיים פעילות מחאה, מרדנות ואף פעילות אלימה כלפי השלטונות וכו' וכו'... במוקדים נספחים". כלומר זה... זה לא דבר שירד עלינו בראשון לאוקטובר?
סני"צ ניסים עידן : נכון.

השופט תאודור אור : זה מרביעי לאפריל, יש מסמכים דומים מ...אותו מסמך, זה אחראי... יועץ לענייני ערבים של המפכ"ל, אתה מכיר את המסמך, אמר : "בין היתר בהתפתחויות אחרונות במגזר הערבי קיים פוטנציאל הידרדרות ביחסים בין השלטונות לאוכלוסייה עד כדי עימותים אלימים מקומיים שהביאו לגל מחאות בכלל המגזר הערבי בארץ". אני מדבר על אפריל והנה בא ניצוץ כזה של הר הבית ואנשים נהרגים ויש החלטה כזאת של ועדת המעקב, האם... אני שואל שוב פעם, לא כנביא שאני יודע בדיוק מה הולך לקרות מחר, שוב פעם האם לא היה צריך להיערך כאחת האופציות שתהיה דליקה כללית במגזר הערבי?

סני"צ ניסים עידן : הייתה הערכה שוב שיהיו פעולות מחאה, יהיו הפגנות, יהיו עימותים, אני לא... אני מדגיש ואומר לא הייתה אווירה פסטורלית...
השופט תאודור אור : השאלה שלי עכשיו היא למה? למה זאת הייתה הערכה? קיבלתי את דבריך שככה אתה הערכת וככה העריכו חבריך אחרים

בפיקוד. אני שואל אותך האם לאור העובדות שאני מציג לך שכולן היו ידועות בראשון לאוקטובר, אני לא דבר על אף עובדה נסתרת, כל זה היה בפניכם, האם אתה לא חושב במחשבה לאחור שיתכן הייתם שאננים קצת?
סני"צ ניסים עידן: אני לא חושב שהיינו שאננים אדוני. " (עמ' 5685 – 5685 לפרוטוקול ועדת החקירה)(ההדגשה לא במקור)

רצ"ב עדותו של סני"צ עידן בפני ועדת החקירה מיום 27.8.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/10.

32. העותרים יטענו כי, עדויות השב"כ אינן העדויות המודיעיניות היחידות העומדות בפני ועדת החקירה. ועדת החקירה הצליחה עד כה לשמור על האינטרסים של עדים מודיעיניים, והבחינה מיוזמתה בין הדברים שניתן לשאול עליהם לבין הדברים החסויים, לשיטת אותם עדים והועדה עצמה. אין סיבה שועדת החקירה תנהג באופן שונה עם עדי השב"כ. יתרה מכך, הואיל ועל פי עדויות בפני ועדת החקירה, לרבות עדויות אנשי מודיעין (ראו להלן), השב"כ לא רק מילא תפקיד מרכזי לפני ובמהלך הפגנות המחאה באוקטובר 2000, אלא גם סיפק מידע ושירותים אחרים לרשויות אחרות, חובה לקיים את העדות בפומבי כדי שהעותר מס' 1 ושאר הציבור ידעו על כך ממקור בלתי אמצעי.

מעורבות השב"כ הישירה באירועי אוקטובר 2000

33. השב"כ היה גורם מרכזי במהלך הפגנות המחאה של אוקטובר 2000. הוא הגורם השלטוני בעל המעורבות הגבוהה ביותר בחיי הציבור הערבי. גם לפני אוקטובר 2000, השב"כ מילא תפקיד מרכזי אצל הרשות המבצעת בכל האמור לתיאור החברה הערבית בישראל וכן המלצות בדבר דרכי הפעולה כלפיו. שמיעת עדויות השב"כ תחת מעטה של חשאיות תשלול מן העותר מס' 1 ומן הציבור את האפשרות לדעת הערכותיו של ארגון זה, פעילותו במהלך אוקטובר 2000: חובותיו ומחדליו.

34. מעדויות שבפני ועדת החקירה, והידועות לעותרים, עולה כי לשב"כ היתה מעורבות פעילה במהלך הפגנות המחאה של אוקטובר 2000. כך, למשל, העיד סגן ראש עיריית נצרת מר עלי סלאם בפני הועדה ביום 26.6.2001 כי ברגע מסויים השב"כ תפס פיקוד באזור נצרת והחל מיישם שיטות לא שגרתיות מול המפגינים:

"השופט תאודור אור: ב- 2.10 הייתה לך איזו שיחה עם מאיר מהשב"כ?
עלי סלאם: אדוני אם מרשה לי שאני אתחיל...
השופט תאודור אור: לא, לא להיכנס, לא שאלתי אותך על תוכן השיחה.

.
.
.

השופט תאודור אור: ומה עשו... ומה עשו הצעירים?

עלי סלאם : בטח, יש כמה צעירים קטנים שלא שומעים לי ולא שומעים לאף אחד, אז זורקים אבנים פה ושמה, זה ידוע, אז ברגע שהמתחילים לזרוק אבנים מתחילים להתאסף שוטרים, אז התקשרתי עם דני ואמרתי לו: "המצב הולך ומחמיר", אז הוא הזמין אותי לתחנה, אז אני הלכתי לתחנה, היה דני וסמי והביאו בחור בשם מאיר – אמר לי "תכיר את מאיר, עכשיו הקשר שלך לא איתנו", הוא היה עם בחור שהוא הכיר לי שהוא מאיר שהוא מייצג את השב"כ ו-"מה שאתה רוצה – תתקשר למאיר", אז מאיר בפגישה אמר לי: "תשמע, עכשיו השיטה תשתנה, גם יהיה מסתערבים ויהיה הרבה דברים שלא ראית". אמרתי לו: "אבל כך אתם מחמירים את המצב וזה לא... לא נותן לנו להיעזר אחד לשני". אומר לי: "אדוני, זה מה שיש, תשתדל לשלוט באנשים שלך". אמרתי: "בסדר". כשחזרתי אני מהפגישה, אז זה כבר היה הרבה חברה והרבה שוטרים וכבר יש גז מדמיע ויש כדורי גומי והתחיל בלגאן וכבר יש מסתערבים, אוטו שראיתי אני אישית, זה מיניבוס היה, אני לא יודע מאיזה פירמה של מיניבוס, אני לא יודע אם זה 'מזדה', אם זה 'פולצוואגן', לוקח נוסעים – שבעה-שמונה נוסעים שהיו בחורים, לבשו מדים רגילים ועטפו את עצמם ב... השופט תאודור אור: כאפייה...

עלי סלאם: כאפייה, כן, וחטפו שני בחורים משכונה המזרחית וחטפו בחור מבית על יד המעיין. אז אחר כך, כששאלתי, אמרו לי: "זה המסתערבים" והתקשרתי למאיר, אמרתי לו... " (עמ' 2564, 69 – 2568 לפרוטוקול ועדת חקירה)

רצ"ב עדותו של מר עלי סלאם מיום 26.6.2001 בפני ועדת החקירה כנספח לעתירה שסימנו ע/11.

35. עדות נוספת בועדת החקירה, שניתנה בפומבי אף היא, ואשר מתייחסת למעורבותו הישירה של השב"כ במהלך הפגנות המחאה של ראשית אוקטובר 2000, היא עדותו של ראש אגף המודיעין במשטרת ישראל, ניצב חיים קליין. עדות זו ניתנה בפני ועדת חקירה, כאמור, ביום 12.9.2001. ניצב קליין העיד, בין השאר, בדבר מרכזיותו של השב"כ בעבודה מול הציבור הערבי:

"השופט האשם חטיב: אני מבין יש לכם גם מחלקת מחקר?
ניצב חיים קליין: אני חייב לומר שמחלקת המחקר שלנו יש לה קושי בביצוע עבודות תשתיות כי היא קטנה ומצומצמת. אנחנו גם לא אמונים על המחקר במגזר הערבי. מי שבעיקר אמון על המחקר במגזר הערבי זה השב"כ. אנחנו לגבי המגזר הערבי מקבלים מהשב"כ בדרך כלל מוצרים מוגמרים שאנחנו מעבדים אותם בעיבודים נוספים ומביאים את זה לידי ביטוי במערכת שלנו. אם לזה אתה מתכוון. עכשיו מה שכן קרה אצלנו שקיבלנו חומרים מכמה גופים, שב"כ בעיקר אבל גם נוספים בקהילה, קיבלנו חומר מודיעיני שמתנקז אצלנו ואז בעיבוד שנעשה אצלנו הגענו למסקנה שיש חרפה במגזר שבאה לידי ביטוי איפה שהוא במאי 2000 בשני אירועים, אבל גם לפני זה היו אירועים קשים מאוד כמו רוחה, כמו הריסת הבתים בשפרעם. היו כמה אירועי התפרעות, כמה

אירועים קשים בהחלט (לא ברור) מגמה כזו. " (עמ' 6622 – 6621) (הדגשה לא במקור).

36. עוד ציין ניצב קליין במהלך עדותו הפומבית כי :

"אבל מה שאני מנסה לכוון לכך שאנחנו כגוף מודיעין לא שחקן יחידי בעניין הזה אנחנו שחקן משני וגם בהגדרות העבודה שלנו בפירוש נאמר איסוף מודיעין בסד"צ לאומני אחריות עיקרית של השב"כ אחריות משנית שלנו. " (עמ' 6625)

37. ניצב קליין הוסיף גם כי :

"השופט תאודור אור : אתה התייחסת גם למשקל שהיה להחלטת ועדת המעקב, אתה ייחסת לו משקל מינורי.

ניצב חיים קליין : כן.

השופט תאודור אור : ומה הסיבה?

ניצב חיים קליין : תראה, אני רוצה בעניין אולי קצת להרחיב. היו כמה דברים שהצטברו אצלי באותה שבת. אני ביום שישי חזרתי מחו"ל... ביום שישי חזרתי מחו"ל, אחרי האירועים בהר הבית, התעדכנתי וביום שבת התחלנו להתעסק בעניין ומה שידענו שהולך לקרות ביום שבת זה שני דברים, זה א' החלטות ועדת המעקב שיש משמעות לדברים שהיא מעלה והדבר השני שאולי אני אגע בזה בנפרד, הערכת מצב בשבת אחר הצהריים, אינני זוכר בדיוק את השעה שהתקיימה אצל ראש השב"כ בראשות כל ראשי אגפי השב"כ שגם אליה אני הלכתי באופן לא שגרתי כלומר בדרך כלל לדיונים האלה הולך אחד מנציגי מחלקת המחקר שלנו, בדרך כלל זה ראש מדור סו"ב או מישהו מהקצינים, הפעם הייתה לי תחושה של ספק, לא ספק, מן תחושה של פרפורי בטן והחלטתי שאני הולך לאותה ישיבה ואני שומע באופן בלתי אמצעי את מה שהולך להיות שם כדי להבין באופן בלתי אמצעי מה יכול להתפתח או להבין את התמונה באופן מלא יותר. " (עמ' 6603 – 6604) (הדגשה לא במקור).

ראו ע/ 9.

38. באותו יום, 12.9.2001, העיד בפומבי בפני ועדת חקירה תנ"צ מרדכי נחמני, סגן ראש אג"מ. הוא התייחס, בין השאר, למידת מעורבותו של השב"כ במהלך הפגנות אוקטובר 2000 :

"השופט תאודור אור : מתי לראשונה דיברו איתך על צורך בהעברת כוחות או הצטיידות למחוז הצפוני?

תנ"צ מרדכי נחמני : לראשונה, דומני שזה היה ב- 1.10...

השופט תאודור אור : כן.

תנ"צ מרדכי נחמני : הייתה הערכת מצב בבוקר עם המפכ"ל בהר הבית, השתתפתי בה אני והשתתפו בה קצינים מירושלים. בהערכת המצב הזו נאמר

שמתחילה להיות איזה היא תזוזה בקרב ערביי ישראל, לא ברור מה זה, אמר:
"צריכים להיות מוכנים ל העביר כוחות גם מירושלים".
השופט תאודור אור: כן, באותו זמן, אני מבין ראש אג"ם היה עוד
בחופשה?
תנ"צ מרדכי נחמני: ראש אג"ם היה עוד בחופשה, באותה הערכת מצב,
אני זוכר גם שהנציג שב"כ אמר שיש קריאה לערביי ירושלים... לערביי ישראל
להגיע לתפילה בהר הבית." (עמ' 6633) (הדגשה לא במקור)

רצ"ב עדותו של תנ"צ מרדכי נחמני בפני ועדת חקירה מיום 12.9.2001 כנספח לעתירה שסימנו
12/ע.

39. ביום 10.10.2001 העיד בפומבי בפני ועדת חקירה מר שלמה תורגימן, סגן ראש המטה המבצעי
במשרד לביטחון פנים באותה תקופה. לענין מעורבות השב"כ במהלך הפגנות המחאה של
אוקטובר 2000 הוא ציין כי:

"השופט תאודור אור: היו מקרים שנתקלת בפרקטיקה שלך שהיה חסר
באינפורמציה שהובררה לכם רק לאחר מעשה?
שלמה תורגימן: בדרכך כלל האינפורמציה היא כמעט חופפת. מה שקורה, אנחנו
מקבלים דו"ח מאמ"ן משטרת ישראל שהוא מכסה כמעט הכול. את שב"כ, דו"ח
שב"כ. אנחנו מוסיפים, מקבלים גם דוחות ממטה לוט"ר ומעוד גורמים. אנחנו
מצליבים את המידעים האלה. יש לפעמים איחור... " (עמ' 6785)

רצ"ב עדותו של שלמה תורגימן בפני ועדת חקירה מיום 10.10.2001 כנספח לעתירה שסימנו ע/ 13.

40. הנה כי כן, השב"כ מהווה גורם מרכזי, אם לא הראשי, מקרב השלטון במהלך הפגנות המחאה
של אוקטובר 2000, ובטח גם לפניו. הגוף הזה "משקיף" על הציבור הערבי בישראל, מדווח עליו
לגופים ממשלתיים שונים, ואפילו ממליץ אודותיו לזרוע הביצועית. אין ספק כי לשב"כ יש דעות
מוצקות בכל האמור לציבור הערבי. מדוע, אם כן, החשש מחשיפת דעות אלו? ומדוע לא ישותף
הציבור במעשיו ובמחדליו של השב"כ בכל האמור לנושא חקירת ועדת חקירה? ומדוע לא יעמיד
השב"כ את עדותו למבחן הציבור, ולמבחן הדעה האחרת. מה בין השב"כ לשאר הבריות, לרבות
גופי מודיעין אחרים, המאפשר הענקת פרבליגיית המסתורין לגוף הזה?

השוו עם בג"ץ 680/88 שניצר נ' הצנזור הצבאי הראשי פ"ד מב (4) 617, 644 – 642.

ניסיון רשויות חוקרות אחרות עם עדויות אנשי שב"כ

41. חשיבות עריכת דיון ועדת חקירה בפומבי במהלך עדויותיהם של אנשי שב"כ בפניה, מתחזקת
לאור ניסיון ועדות חקירה קודמות עם עדויות שמקורן אנשי שב"כ. לא אחת עדויות מטעם גוף זה
שהוגשו לגופים חוקרים רשמיים, לרבות גופי חקירה של השב"כ עצמו, לא תאמו את האמת.
תופעה זו בוקרה ותועדה ביותר מדו"ח בדיקה אחד. נזכיר כאן את דו"ח ועדת החקירה

הממלכתית לעניין שיטות החקירה של שירות הביטחון הכללי בנושא פעילות חבלנית עוינת (ועדת לנדוי, 1987), ואת תמצית מדו"ח מבקר המדינה בנושא מערך החקירות בשירות הביטחון הכללי (שב"כ) לשנים 1988-1992 (2000). בתמצית זו לדו"ח הסודי של מבקר המדינה נקבע בפירוש כי נורמות השקר שאיפיינו את עדויות אנשי השב"כ בפני גופים חוקרים רשמיים, לרבות ועדות חקירה ממלכתיות, לא נשתנו:

"הדוח מקפיד במיוחד להדגיש את הצורך לקיים ככתבם וכרוחם את שלושת הכללים הבאים:

א. החקירה היא, ביסודו של דבר, תהליך של התמודדות אינטלקטואלית. אמצעי לחץ, אם הם נדרשים בחקירה, יופעלו אך לפי כללים שנקבעו כדין ורק באישור הנדרש.

ב. הדיווח על פעולות החקירה ותיעודו חייבים להיות מלאים.

ג. אין בשב"כ מקום לדיווח שקר, לא בתוכו ולא כלפי מי שממונה עליו וכלפי רשויות המשפט ורשויות חקירה ובדיקה אחרות.

.

.

.

גם אחרי פרסום דוח ועדת לנדוי לא נעקרה התופעה של אמירת שקר מקרב החוקרים: היו ביניהם ששיקרו בעת מתן עדות בפני ערכאות שיפוטיות או רשויות חקירה ובדיקה אחרות, והיו ששיקרו בדיווחים לממונים ולאחרים בתוך השב"כ עצמו. קביעת בכירי השב"כ בפני ועדת לנדוי כאילו בתוך כותלי השב"כ הייתה הקפדה נוקשה ביותר על אמירת אמת, בבחינת "ייהרג ובל יעבור", נבדקה על ידי משרד מבקר המדינה ונמצאה חסרת בסיס במציאות."

רצ"ב תמצית מדוח הביקורת של מבקר המדינה בנושא מערך החקירות בשירות הביטחון הכללי (שב"כ) לשנים 1988-1992 (2000) כנספח לעתירה שסימנו ע/14.

והשוו עם (פרשת אהוד יתום):

בג"ץ 4668/01 ח"כ יוסי שריד ואח' נ' ראש הממשלה, אריאל שרון (ניתן ביום 27.12.2001).

42. ישנה חשיבות יתרה, אפוא, לפומביות עדויות השב"כ בפני ועדת חקירה לאור ניסיון העבר של גוף זה, אשר לא בחל באמצעים על מנת להערים על רשויות חוקרות קשיים רבים בפני החתירה להגיע אל האמת. אין ספק כי עדות בפומבי של השב"כ בפני ועדת החקירה תכרסם ביכולתו של אותו גוף לחזור על טעויות מהעבר, בנוסף להבטחת זכות העותרים ושאר הציבור לדעת.

הניסיון של צפון אירלנד

43. צפון אירלנד חוותה ניסיון דומה להפגנות המחאה של אוקטובר 2000. זה היה בראשית שנות השבעים. גם שם נהרגו שלושה עשר מפגינים מירי של כוחות הביטחון הבריטיים. גם שם הוקמה

ועדת חקירה. גם שם הוגש תסקיר ביטחוני לוועדת החקירה. דו"ח ועדת החקירה לא הניח את דעת משפחות המפגינים ההרוגים. דו"ח הוועדה הסתמך על התסקיר הביטחוני בתארו את המפגינים כמי שיצרו סכנה לחיים לכוחות הביטחון הבריטיים. המשפחות פתחו במאבק עיקש, שהצליח לבסוף להניב הקמתה של ועדת חקירה נוספת, 26 שנה לאחר מכן.

44. ביום ראשון, 30.1.1972, צעדו מפגינים בעיר הצפון אירית דרי (Derry) במחאה נגד השלטון הבריטי. במהלך הפגנות אלה השתמשו הכוחות הבריטיים בנשקם והרגו 13 מפגינים ופצעו מספר דומה של אנשים. בעקבות אירוע זה, שזכה לכינוי Bloody Sunday, הוקמה ועדת חקירה שבה היה חבר אחד בלבד, נשיא בית המשפט העליון הבריטי דאז Lord Widgery (להלן: הוועדה הראשונה). לאחר 11 שבועות סיימה ועדת החקירה את עבודתה, וקבעה בין ממצאיה, כי יריות נורו לעבר הכוחות הבריטיים שנאלצו להשתמש בנשקם, וכי היה קיים חשש שחלק מההרוגים הכינו מטעני חבלה בעת ההפגנה, למרות שלא הוגש שום ממצא בעניין זה. דו"ח זה ספג ביקורת נוקבת, בעיקר מצד משפחות ההרוגים. אלו פתחו במאבק למען טיהור שמות יקיריהם וחשיפת הצדק. 26 שנה לאחר ההרג בעיר דרי, הממשל הבריטי הורה על הקמת ועדת חקירה נוספת לאותו עניין (להלן: הוועדה השנייה).

ראו את אתר האינטרנט הרשמי של ועדת החקירה השנייה:

<http://www.bloody-sunday-inquiry.org.uk/index.htm>

45. פרופסור Dermot P.J. Walsh חיבר את אחד הספרים הבולטים המנתחים את עבודת, ממצאי, ומסקנות ועדת החקירה הראשונה: **Bloody Sunday and the Rule of Law in Northern Ireland** (Palgrave, 2000). פרופסור וולש הצביע על תסקיר בטחוני מוטה שהוגש לוועדת החקירה הראשונה, כאחד היסודות הרעועים שהסתמכה עליהם הוועדה. התסקיר הביטחוני ייצג את התושבים האירים באופן מעוות כך שקורא דו"ח הוועדה מתרשם כי השימוש בכוח של הכוחות הבריטיים היה מוצדק. כמו כן, חרגה הוועדה הראשונה מהמנדט שלה בקבלה תסקיר זה אשר התייחס לתקופה מעבר לתקופת בדיקתה. לעומת זאת, הוועדה לא שמעה בעניין זה את גירסת התושבים ולא את ארגוני זכויות האדם שביקשו להישמע (עמ' 90 – 88). פרופסור וולש מגיע למסקנה כי מוטב היה לוועדה הראשונה אילו לא התנהגה באופן מוטה, וויתרה על התסקיר הביטחוני האמור:

“There was no need for this bias in the background presentation.

Indeed there was no need for the background presentation at all... The report would have been no worse for its omission... It is submitted that a Tribunal of Inquiry which goes beyond its own interpretation of its terms of reference to indulge in a very one sided presentation of material that impacts substantially on important sections of its report,

is guilty of a bias which renders it impossible for it to achieve the fundamental objects for which it was appointed.” (p. 90)

46. פרופסור וולש מדגיש עוד כי נדבך יסוד בעבודת ועדת החקירה, ככלל, הוא ההגינות במימוש סמכויותיה. לא פחות חשוב, הוא ממשיד, היא מראית פני הגינות זו. לשיטתו, ואנו מסכימים לה, על ועדת החקירה לעשות כל מאמץ כדי שלא ידבק בה ולו החשש של הטייה בפעולותיה. במקרה כזה קובע וולש בצדק כי במידה וישנה פעולה מוטית של הועדה, או שישנו חשש שהיא מוטית, אזי חובה להכריז על פעולה זו כלא חוקית:

“It is a fundamental principle of fairness that a body must not be affected by bias when discharging a judicial function. Not only does this mean that the body must be free from actual bias in the discharge of its function, but also that it must not convey the appearance of bias in the discharge of that function. In this context the mere appearance of bias is just as fatal as actual bias. Indeed a decision taken by a body in the exercise of a judicial function will normally be declared unlawful if it can be shown that the decision was affected by actual bias or the appearance of bias.” (p. 61)

סיכום

47. הנה כי כן, ועדת החקירה עומדת לשמוע את אחת העדויות הקרדינאליות ביותר לאירועים נושא בדיקתה. ועדת החקירה החליטה למנוע מן הציבור, ומהעותר מס' 1, את הידע שמקורו באותה עדות מרכזית. לשיטתה של ועדת החקירה מדובר בנושא הכרוך בפגיעה בביטחון המדינה. אך היא לא נימקה זאת. ועדת החקירה גם לא הצביעה בהחלטתה לסגור את דלתותיה על מבחן כלשהו שפעלה על פיו. היא גם בחרה את האמצעי הקל והמוחלט ביותר. עו"ד ידוע תיאר סודיות זו כ"כמסיבת החסיון". כולם מוזמנים, כולם אוכלים, שותים, ורוקדים. אך הצד המעוניין ביותר, זה שמתדפק על הדלתות הסגורות, נשאר בחוץ, ותוהה כבר, מה לי ולמסיבה הזאת.

על יסוד האמור לעיל, מתבקש בית המשפט הנכבד להוציא מלפניו את הצווים המבוקשים בראשית העתירה, ולאחר שמיעת המשיבה, להפוך את הצו על תנאי למוחלט. כמו כן, מתבקש בית המשפט הנכבד לחייב את המשיבה בהוצאות משפט ושכר טרחת עו"ד כדין.

מרואן דלאל, עו"ד
ב"כ העותרים

בבית המשפט העליון
בשמות בית משפט נבחר לצדק

950/02 ז"צ
קבוע: 4.2.02

1. ועד חרדי הרוגי אוקטובר, באמצעות יו"ר הוועד מר חסן עסאלח
 2. עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי
- ע"י ב"כ עוה"ד מרואן דלאל ואח'
ת.ד. 510 שפרעם

הצותרים

- 2 2 -

ועדת החקירה הממלכתית לחקר התנגשויות בין פוחות הבטחון
ואזרחים יחידים וערבים
על ידי פרקליטות המדינה,
משרד המשפטים, ירושלים

המשיבה

הודעה מטעם פרקליטות המדינה

1. עניינה של העתירה בבקשת העותרים, כי ייקבע שמיטות המשיבה (לחקן - ועדת החקירה), שקבעות ליום 31.1.01 וליום 6.2.02 תתקיימנה בדלתיים פתוחות ובחתיאם לעקרון החוקתי בדבר פומביות הדיון.
2. לאור העובדה שבית המשפט הנכבד דחה את בקשת העותרים ליתן צו ביניים שימנע את קיום דיון ועדת החקירה שנקבע ליום 31.1.02, חרי שביום זה נשמעה עדות נציג שבי"כ בדלתיים סגורות. אשר על כן מן העתירה נותרה עדיין חבקשה לקיום דיון בדלתיים פתוחות במשיבת ועדת החקירה שתתקיים ביום 6.2.02.

העובדות

3. כעולה מן העתירה ועדת החקירה פועלת זה קרוב לשנה, וקיימה עד היום למעלה מ-60 ישיבות פומביות. במקרים מסויימים עדים העידו ללא זיהוי שמם ומאחורי פרגוד. משמעות הדברים היא, כי ועדת החקירה מדריכה עצמה בפעולתה השוטפת בחתיאם לעקרון הבטיח בדבר השיבות קיומו של דיון פומבי בכל הנוגע לחקירת דן.

4. ביום 24.1.02, לאחר שנודע לעותר מסי 1 כי ביום 31.1.02 תקיים ועדת החקירה דיון בדלתיים סגורות, הוגשה בשמו בקשה לקיים את הדיון בדלתיים פתוחות (תבקשה צורפת בנספח 2/ע לעתירה).

5. ביום 27.1.02 החליטה ועדת החקירה, פח אחד, כדלקמן:

"על פי סמכותנו בסעיף 18 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968, ומטעמים הקשורים בבטחון המדינה, לרבות הצורך בשמירה על דרכי המעלה והחזקת של שירות הבטחון הכללי (לחקן - השבי"כ), אנו מחליטים שמינית עדויות אנשי השבי"כ אשר נעמדו ליום 31.1.02 ו-4.2.02 תחיד בדלתיים סגורות.

על הטעמים אשר מצדיקים שמינת העדויות בדלתיים סגורות, יכולנו לעמוד מתוך עיון בדברי העדים בפני אוספי החומר מטעם הוועדה.

עם זאת, לאחר שמיעת עדויותיהם של העדים הנ"ל, וככל שנמצא שניתן לפרסם חלקים מהן, נחליט על כך "

(החלטתה צורפת בנספח 4/ע לעתירה).

6. נגד החלטה זו הוגשה העתירה דנן. מן הטעמים שחולקו יתבקש בית המשפט הסבד לדורות את העתירה על הסף ולעיצומה.

המשכרת המשפטית

7. סעיף 18 לחוק ועדות חקירה קובע כדלקמן:

"(א) ועדת חקירה תדון בפומבי, ואולם רשאית היא לקיים דיון, כולו או מקצתו, בדלתיים סגורות אם שוכנעת שחבר דרוש לשם שמירה על בטחון המדינה, על יחסי החוץ של המדינה, על ענין כלכלי חיוני של המדינה, או על דרכי הפעלה תחסיית של משטרת ישראל, או לשם הגנה על המוסר או על שלומו של אדם."

8. מנוסחו של סעיף זה עולה בבירור, כי עקרון הפומביות של הדיונים הינו הכללי, אך לעקרון זה יכול שיהיו חריגים מטעמים שונים, לרבות הטעם של בטחון המדינה. מכאן שאין חולק על כך שהחלטה בדבר קיום דיון בדלתיים סגורות מטעמי בטחון המדינה - היא החלטה הניתנת בסמכות. בניגוד אלה כל שנתון לבחון הוא האם נפל פגם כלשהו בהפעלת הסמכות האמורה.

עדות המשיבה

9. המשיבה פועלת בדרך של איסוף חומר וגביית עדויות מעדים על ידי אוספי חומר מסעם חוועדה, וזאת עד בטרם מוזמנים העדים להופיע בפני חברי הועדה החקירה. חברי הועדה קוראים ולומדים את חומר העדויות שטאסף על ידי אוספי החומר, ומחזלים את הדיונים בהתבסס על מכלול החומר שטאסף על ידם.
10. כפי שעולה מהחלטות ועדת החקירה, לאחר עיון בעדויות שטאספו על ידי אוספי החומר, למדו חברי הועדה לדעת, כי בנוגע לעדויות של אנשי השב"כ שאותם מבקשת חוועדה לשמור, הרי שפרטים הנוגעים לדרך מעלה הסוקת של שירות הבטחון הכללי, חיונו - פרטים הנוגעים לבטחון המדינה, שוורים ופרושתים במדינות אלה לאורך ולרוחבו.
11. משמעות הדברים היא, כי באם לא ייסגרו הדלתות במהלך עדותם של אנשי השב"כ הרי שתשלל מוועדת החקירה האפשרות לקיים דיון מחותי בנוגע לעדויות שטאספו בענין. שכן נושאים סודיים הנוגעים לבטחון המדינה יחייג כל העת את הפסקות החקירה המומבית לצורך קיום דיון בדלתיים סגורות.

בגישה דומה נקטה גם ועדת החקירה לענין רצח ראש הממשלה מר יצחק רבין ז"ל.

מש"1 צילום עמוד 14 מדו"ח ועדה זו מצ"ב ומסומן מש"1.

12. בגסיבות אלה סברה הועדה, כי הדרך הראויה יותר לקיים את הדיון הינה לחזרות על סגירת הדלתים לגבי אותם עדים שעדותם שזורה בנושאים הסויים מטעמי בטחון המדינה, ולאחר מכן לבחון אם ניתן להשוף לדעת הציבור את אותם חלקים בעדויות שישמעו בדלתיים סגורות, באם יהיה הדבר ניתן.
13. גישה זו של הועדה היא גישה המאוננת בין עקרון פומביות הדיון, האינטרס של בטחון המדינה, והיכולת לקיים דיון יעיל של וועדת החקירה. בגישה זו לא דבק כל גם.
14. מן המסמכים שצורפו לעתירה עלה, כי וועדת החקירה זחירה עד מאוד בהפעלת סמכויותיה לסגור את הדלתיים או לחסיל מגבלות על זוחתם של עדים המופיעים בפניה. כך למשל, דחתה הוועדה, בהחלטות מנומקות המדגישות את השיבות עקרון פומביות הדיונים, שהי בקשות של עדים המשרתים במשטרת ישראל למנוע הויפה שלהם בפומבי, וקבעה כי לא הונחה בפניה תשתית עובדתית המצדיקה זאת (החלטות צורפו בנספח ע/5 לעתירה).
15. עוד ייאמר, כי גם ועדות חקירה ממלכתיות אחרות שפעלו בעבר, עשו לעיתים שימוש בסמכותן לפי סעיף 18(א) לחוק וועדות חקירה וחזרו על סגירת הדלתיים, ובארבעה מקרים נעשה הדבר לשם "שמירה על בטחון המדינה" (ראו: דר" א. קלגסבלד, "ועדות חקירה ממלכתיות", בעמ' 215 - דו"ח ועדת כחן, דו"ח ועדת ויתקון, דו"ח ועדת החקירה לענין

הטבח במערת המכפלה בחברון דו"ח ועדת החקירה לענין רצח ראש הממשלה יצחק רבין ז"ל.

לשענת ששעזרת

16. בעתירה נטען, כי חוקרי שבי"כ פתחו במידע בתי משפט בחליפת מלליות, וחקרים בחקירה נגדית על ידי הסניגוריה. לענין זה יאמר, כי בדרך כלל כאשר חוקר שבי"כ מעידים על שיטות עבודתם או על עמיתים אחרים חנומים לבטחון המדינה, הדבר נעשה בדלתיים סגורות. גם במשפט המללי נתן לבית המשפט חזן בענין, והמכיר את עבודת המקרה, שיקול הדעת להורות על סגירת הדלתיים במקרים המתאימים.

17. בעתירה נטען, כי אנשי מודיעין רבים העידו בפני הוועדה בדיון פומבי, והשתרש מבקשים להסיק מכך שגם אנשי השבי"כ צריכים להעיד באותה הדרך. לענין זה יאמר, כי ועדת החקירה, המודעת היטב לחומר הראיות שנאסף עבורה, סברה במקרים קודמים כי אין מניעה לקיים את הדיון באופן פומבי, אך מהיכרותה את העדויות שיבואו בפניה - סברה כי לא ניתן יהיה לנהל את שני הדיונים נשוא העתירה באותו אופן. החלטת זו מוגשת במידע קונקרטי מצווי בדיעת הוועדה ובהערכתה את היכולת לקיים דיון פומבי בענין, ואינו מצוי בדיעת או בהערכת העותרים, ולכן אין בה גם.

18. עוד נטען בעתירה, כי שמיעת עדויות השבי"כ תחת מעטה השאגות תשולל מן העותרים את האפשרות לזעזע את הערכותיו של ארגון זה, פעילותו במהלך אוקטובר 2000, חובותיו ומחדליו. בטענה זו אין ממש, שכן ועדת החקירה החליטה, כי לאחר העדויות היא תבחן אם ניתן לחשוף לדיעת הציבור את אותם חלקים בעדויות שאין בהם משום פגיעה בבטחון המדינה. בכך תבוא לידי ביטוי זכות הציבור לדעת, אותה יש כמובן לאון מול צרכי הבטחון.

19. בעתירה נטען, כי יש חשיבות מיוחדת לקיום דיון פומבי בעדויות של אנשי השבי"כ לאור ניסיון העבר במספר מקרים קודמים שבחס העידו אנשי שבי"כ. המקרים אותם מציגים העותרים הינם מקרים ידועים שניתן להם פרסום, ואין באיזכורם במסגרת העתירה, בכדי לגרוע מכך שפרטי החומר שנאסף מעדויות אנשי השבי"כ עוסקים בשיטות פעולה חסויות של השבי"כ, אשר להערכת הוועדה לא ניתן לדון בהן בפומבי.

20. טענתם האחרונה של העותרים מבקשת ללמוד מן הניסיון של ועדת חקירה שפעלה בצפון אירלנד בשנת 1972. דומה, כי לטענה זו לא היה כל מקום בעתירה דגן, שכן אין כל דימוין בין החקירה הראשונה שהתקיימה באירלנד בשנת 1972, על ידו חוקר יחיד, שפעל במשך 11 שבועות בלבד. בענייננו המדובר בוועדה רחבה יותר, בחקירה הנמשכת זמן קרוב לשנה, בסיועם של אוספי חומר, ובקיום עשרות דיונים פומביים בהם נדונים חשואים חנומים לענין בפירוט רב ביותר, ותוך מסירה של חומר רב ככל הניתן לידי העותרים, וזאת תוך כדי דיוני הוועדה.

21. בשולי הדברים אמר, כי העותרים ראו לצטט בסעיפים שונים בעתירתם מהנזכר ספרו של דר' קלגסבלד שצויין לעיל, אך ציטוטים אלה היו חלקיים ומטושים, ולא כללו את כל הדברים האחרים שנכתבו בספר והמסבירים את הצורך, במקרים מסויימים, בהחלטה על קיום דיון בדלתיים סגורות. כך למשל -

א. בסעיף 3 לעתירה צוטט קטע בנוגע לחשיבות קיום הדיונים בפומבי, אולם לא הובא המשכו של הקטע בו נאמר - "... מטבע הדברים, ועדות הקירה חוקרות לעיתים בנושאים הנוגעים לביטחון המדינה או לאינטרס ציבורי אחר המחייב סודיות. במקרים כאלה חוועזות ותרשות המבצעת מוסמכות להחליט על חריג לכלל הפרוביזות, הן לענין הדיונים בוועדה והן לענין דו"ח הוועדה, כולם או מקצתם." (עמ' 23 לספר);

ב. בסעיף 14 לעתירה צוטט קטע נוסף מן הספר המסביר את חשיבות עקרון פומביות הדיון והעדפתו על פני אינטרסים אחרים, אך הושמטו המשך הדברים שנכתבו באותו מקום - "עם זאת, הקירה ממלכתית עוסקת בעניינים שבמחוזתם הם השאיים, ובעיקר עניינים הנוגעים לביטחון המדינה. השיפה ציבורית מלאה של כלל עובדותיו של עניין כזה עלולה לפגוע באינטרס ציבורי חיוני. הסעיף מקנה לוועדה סמכות לאזן בין האינטרס הציבורי של פומביות הדיון לבין אינטרסים אחרים חמניים בחוק, העלולים לחיפגע מאותה פומביות. במקרה שבו מדובר בפגיעה קשה באינטרס מוגן, מקנה הסעיף לוועדה את הסמכות לקבוע חריג לכלל של פומביות הדיון." (עמ' 213 לספר).

22. לאור כל האמור לעיל יתבקש בית המשפט הנכבד לדחות את העתירה ולחייב את העותרים בחוצאות.

חיוס: כ"א שבט, תשס"ב
3 פברואר, 2002

מלכיאל בלש

ממחה על ענייני חב"צים במרקליטות המדינה

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 950/02

כבוד המשנה לנשיא ש' לוי כבוד השופט ט' שטרסברג-כהן כבוד השופט ד' דורנר	בפני:
1. ועד הורי הרוגי אוקטובר באמצעות יו"ר ועד מר חסן עאס 2. עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל	העותרים:
נ ג ד	
ועדת החקירה הממלכתית לחקר התנגשויות בין כוחות הביטחון ואזרחים יהודים וערבים	המשיב:
עתירה למתן צו על תנאי וצו ביניים	
כ"ב שבט תשס"ב (4.2.2002)	תאריך הישיבה:
עו"ד דלאל מרואן	בשם העותרים:
עו"ד מלכיאל בלס	בשם המשיבה:

פסק-דין

1. העותרים משיגים לפנינו על החלטת המשיבה - ועדת החקירה הממלכתית לחקר התנגשויות בין כוחות הביטחון ואזרחים יהודים וערבים (להלן - הועדה) מיום 27.1.02 שלא לחשוף את עדויותיהם של אנשי השב"כ לפניו לדיון פומבי.

בהחלטתה קבעה הועדה כי מתוך עיון בדברי העדים שהובאו בפני אוספי החומר שהיא מינתה עולים טעמים המצדיקים שמיעת עדויות בדלתיים סגורות. עם זאת קבעה הועדה "כי לאחר שמיעת עדויותיהם של העדים הנ"ל, וככל שנמצא שניתן לפרסם חלקים מהם, נחליט על כך".

2. הכלל שנקבע בסעיף 18 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט 1969 - (להלן - החוק) הוא של דיון פומבי; עם זאת ניתן לוועדת חקירה שיקול דעת לקיים את דיוניה, כולם או מקצתם בדלתיים סגורות. העותרים לא הניחו את דעתנו שקיימת עילה להתערב בשיקול זה. מתוכן ההחלטה אך ברור הוא שהועדה נתנה את דעתה לשאלה

אם יש מקום לשמוע את עדי השב"כ בדלתיים פתוחות והשיבה על שאלה זו בשלילה לפי החומר שלפניה; היא הותירה לעצמה את האפשרות לפרסם חלקים מן העדויות אם בדיעבד יתברר שהדבר אפשרי; בכך איזנה הועדה כראוי בין השיקולים המחייבים גילוי העדויות לבין צרכי הבטחון כפי שהם נראו לה; והעותרים לא הצביעו לפנינו על כל נימוק המצדיק - בגדר החוק - להתערב בשיקול דעת זה.

אשר על כן אנו דוחים את העתירה.

ניתן היום כ"ב שבט תשס"ב (4.2.2002).

שׁוֹפֵט ת

שׁוֹפֵט ת

המשנה לנשיא

העתק מתאים למקור B02.02009500
 מסח זה כפוף לשינויי עריכה וניסוח.
 שמריהו כהן - מזכיר ראשי
 בבית המשפט העליון פועל מרכז מידע, טל' 6750444-02
 בית המשפט פתוח להערות והצעות: pniot@supreme.court.gov.il
 לבתי המשפט אתר באינטרנט: www.court.gov.il

19 ביוני 2002

לכבוד

חברי ועדת החקירה הממלכתית

בית המשפט העליון

ירושלים

באמצעות פקס : 6750585 - 02

שלום רב,

הנדון: ייצוג משפחות הרוגי אוקטובר 2000 בדיוני ועדת החקירה הממלכתית

בשם משפחות הרוגי אוקטובר 2000 (להלן: המשפחות השכולות), הריני פונה אליכם בעניין מתן מעמד וייצוג משפטי למשפחות בדיוני ועדת החקירה הממלכתית, כדלקמן:

1. למשפחות השכולות יש אינטרס ישיר ומובהק בהליכים המתנהלים בפני ועדת החקירה הממלכתית, ובייחוד, אך לא בלבד, בכל האמור להופעת האחראים באופן ישיר ועקיף למות בניהם בפני הועדה הנכבדה. על כן, החקירה כשלעצמה, ולפחות חלק ניכר ממנה, ותוצאותיה, ככל שאלו מתייחסות לחקר ההרג, נסיבותיו, ואי מניעתו נוגעות באופן ישיר ומובהק למשפחות.
2. לפיכך, מן הדין להעניק למשפחות מעמד וזכות ייצוג מכוח סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ט – 1968, הואיל והן עלולות להיפגע "מהחקירה או מתוצאותיה".
3. מבלי לפגוע באמור לעיל, זכות הייצוג של המשפחות נגזרת גם מתחולת כללי הצדק הטבעי. בהקשר של הועדה הנכבדה, משמעות מימוש כללי הצדק הטבעי היא מתן מעמד וייצוג משפטי למשפחות השכולות, המאפשרים להן להציג שאלות ולהביא ראיות במהלך הדיונים למען חשיפת האמת בפני הועדה הנכבדה.
4. העדר ייצוג למשפחות מאפשר רק למוזהרים בגין האחריות להריגת בניהם, באופן ישיר ועקיף, להופיע בפני הועדה הנכבדה, להזים את האזהרות בעניינם, מבלי שיתאפשר לבעלי האינטרס הישיר להופיע בפני הועדה ולהציג שאלות התורמות לחשיפת האמת.

5. לא למותר לציין, כי חוק ועדות החקירה אינו שולל את תחולת כללי הצדק הטבעי. נהפוך הוא, כללים אלה מהווים פרזומציה המחייבת את תחולתן, שכן כללים אלה הם בבחינת תכלית כללית המונחת ביסוד כל דבר חקיקה רלבנטי, אלא אם צוין אחרת, בחוק, ובאופן מפורש.

6. במקרה דנן, מאזני עשיית הצדק, לרבות חשיפת האמת, מחייבים מתן מעמד משפטי למשפחות במיוחד בשלב זה שבו הצד האחר מקבל את הכוח להציג את גרסתו, מחד; והחוק אינו שולל אפשרות זו מאידך.

7. יצוין כי, שתי ועדות חקירה בבריטניה, המקבילות במעמדן למעמד הועדה הנכבדה, העניקו למשפחות השכולות מעמד בדיונים שאפשר להן להציג שאלות ולחקור עדים. ועדת לורנס (The Lawrence Inquiry) שהוקמה בשנת 1999, ואשר חקרה את מקרה רצח Stephen Lawrence, העניקה להוריו יצוג משפטי שכלל חקירה נגדית לשוטרים, וגילוי מסמכים רגישים על מנת לאפשר חקירה נגדית נאותה. בדומה לכך, ועדת החקירה השניה בעניין ה- Bloody Sunday אפשרה, גם היא, יצוג משפטי בפני הועדה לבני משפחות ההרוגים והפצועים בהפגנות של שנת 1972, כאשר הנחת המוצא של אותה ועדה היא קיומו של אינטרס ישיר וברור לאותן משפחות בהליכים בפני הועדה.

8. יודגש, כי בשתי הועדות הנ"ל התאפשר מתן מעמד משפטי למשפחות על ידי החלת כללי הצדק הטבעי המעניקים זכות זו, גם בהעדר חקיקה מפורשת.

על יסוד האמור לעיל, הועדה הנכבדה מתבקשת לאפשר ייצוגם של המשפחות השכולות בהליכים שבפניה, לרבות התרת הצגת שאלות מטעמם, ועריכת חקירה נגדית.

בכבוד רב,

מרואן דלאל, עו"ד

ב"כ המשפחות השכולות

העתק:

עו"ד אילן סופר

עו"ד מאדי דאהר

עו"ד שמואל ברזאני

עו"ד טומי נדשי

עו"ד אלי זוהר

עו"ד יוסי אשכנזי

עו"ד רם שמגר

עו"ד דן כהן

עו"ד יעקב וינרוט

עו"ד אמנון זכרוני

עו"ד אביגדור קלגסבלד.

**ועדת החקירה הממלכתית לבירור התנגשויות
בין כוחות הבטחון לבין אזרחים ישראלים**

החלטה

בפנינו בקשה, אשר הוגשה ביום 19.6.02 על ידי עו"ד מרואן דלאל מארגון עדאלה, בשם המשפחות השכולות אשר בניהן מצאו את מותם באירועי אוקטובר 2000.

1. הבקשה נוגעת למעמדם של בני המשפחה של מי מקרב הציבור הערבי, אשר נהרגו באירועי אוקטובר 2000. על פי הנטען, למשפחות אינטרס ישיר ומובהק בדיוני הוועדה, ולפיכך יש לחן מעמד וזכות ייצוג בוועדה. לטענת המבקשים, זכות זו נובעת הן מסעיף 15 לחוק ועדות הקירה, תשכ"ט-1968, והן מכללי הצדק הטבעי. לפיכך, טוענים המבקשים כי יש לאפשר לבני המשפחות ייצוג ומעמד, שיאפשרו להם להציג שאלות ולהביא ראיות במהלך הדיונים.

דין הבקשה להידחות, מן הנימוקים שיפורטו להלן.

2. אין חולק, כי לקרובי המשפחה של מי שנפגעו באירועי אוקטובר, ולנפגעים עצמם, ערבים כיחודים, עניין בדיוני ועדת החקירה. עם זאת, אין בכך כדי להצמיח למבקשים זכות למעמד כמבוקש.

3. ככל שתדברים אמורים בסעיף 15 לחוק ועדות הקירה, חרי שאין בהוראה זו כדי לעגן את הזכות הנטענת על ידי המבקשים. עיון בהוראה זו מצביע בבירור על כך, כי היא חלה על מי שוועדת החקירה עלולה לקבוע ממצאים או מסקנות לחובתו. הדברים עולים הן מלשון ההוראה, והן מתכליתה, הנלמדת מתוך ראייתה כמכלול שלם. בהקשר זה ניתן להפנות במיוחד להוראת סעיף 15(ד) לחוק, המסייג את זכויותיו של אדם לפי סעיף 15 מקום בו הוועדה שוכנעה כי

"...בדין וחשבון שלח לא תקבע לגביו ממצאים או מסקנות ולא תמליץ לגביו המלצות". מסייג זה עולה בבחירות תכלית של חחוראה, היא להגן על פלוני מפני פגיעה אפשרית בממצאי הוועדה או ממסקנותיה. לשם כך ניתנו הזכויות האמורות בסעיף 15, ובחן הזכות לכך שחחוראה תעמיד לרשותו את חומר הראיות הנוגע לאותה פגיעה ונמצא בידה (סעיף 15(א) לחוק), ואף הזכות לחתייצב בפניי הוועדה, להשמיע טיעונים, ולחביא עדים וראיות (סעיף 15(ב)) (ראו גם, לעניין זה, בג"צ 381/85 בנק לאומי לישראל בע"מ נ' ועדה החקירה לעניין ויסות מניות הבנקים, פ"ד (לט) 4) 225, ראו גם בג"צ 4914/94 טרנר נ' מבקרת המדינה, פ"ד (מט) 3) 771, ע"פ 2910/94 יפת נ' מדינת ישראל, דינים עליון מב 857). החוצאה היא, כי אין בסעיף 15 כל עיגון לטענת המבקשים, כאילו נועדה חחוראה ליתן מעמד גם למי שטוען להיותו קרבן של המעשים הנבדקים בוועדת החקירה.

4. יש להעיר, כי אף בהיסטוריה החקיקתית של חחוראה זו אין כל עיגון לטענת המבקשים, כי אם החיפך הגמור מכך. מעיון בדברי הכנסת בקריאה השלישית של חוק ועדות הקירה, תשכ"ט-1968, עולה כי בפניי הכנסת עמדה הסתייגות, אשר נועדה להרחיב את מעגל בעלי הזכות לקבל את חומר הוועדה ולחביא בפניה טיעונים וראיות. החצעה הייתה, כי המבחן לזכות האמורה יתא מבחן אובייקטיבי, ולא כפי שנקבע בחוק, מבחן חנתון להכרעתה ושיקול דעתה של הוועדה. פירושה של הצעה זו היה להעניק זכות לפי סעיף 15 לכל אדם המעוניין בוועדה או בהוצאותיה. החצעה עוררה את החשש, כי פתיחת אפשרות הטיעון והחופעה בפני ועדת הקירה, לכל מי שרואה עצמו כבעל עניין, תסכל כל אפשרות מעשית לחביא את דיוני הוועדה לסיוס תוך פרק זמן סביר. על רקע חשש זה נדחתה החסתייגות, אשר נתפסה כסותרת את התכלית החשובה של יעילות דיוני הוועדה, וחבאת דיוניה לכלל סיוס "מחר ככל האפשר" (ראו דברי שר המשפטים יי שי שפירא, דברי הכנסת 53, עמוד 917).

5. יוער, כי מעמד מן חסוג המבוקש על ידי המבקשים אינו מוכר בדין גם במצבים אחרים, בהם עשוי להיות לקרבן עניין בהתדיינות אשר הוא אינו בעל

דין ישיר בה. כך, חוק זכויות נפגעי עבירה, התשס"א-2001, אשר נתקבל אך לאחרונה, קובע זכויות שונות לקרבן עבירה במסגרת החליך הפלילי. ברם, אין הוא מעניק לקרבן מעמד בדיון הנוגע לאחריותו של הנאשם, אינו מעניק לו זכות טיעון במסגרת אותו דיון, אינו מעניק לו זכות להביא ראיות במסגרת הדיון, ואינו מעניק לו זכות לקבל את מלוא חומר החקירה. זאת, בניגוד לשלבים שונים בחליך הנוגעים לעונש שיושת על מי שנידון, בניגוד לחוראות בחוק המאפשרות הפסקת החליך בשל פעולתם של מנגנונים חוץ שיפוטיים (חניכה, עיכוב הליכים).

החליך שבפני ועדת החקירה אינו חליך פלילי. חוק זכויות נפגעי עבירה אינו הל על חליך זה במישורין. הוא אינו מקנה זכויות לנפגעים בפני ועדת חקירה. ברם, ניתן ללמוד מחוק זה כי גם מקום בו מחוקק חכיר בזכותו של נפגע עבירה למעורבות מסויימת בחליך, לא ראה המחוקק לנכון לאפשר לנפגע עבירה להיות מעורב בשמיעת הראיות ובזעלאת הטיעונים בשלב קביעת האחריות. אני סבור, כי חסדר זה, אשר נקבע אך לאחרונה, מלמד כי אף היום, יותר מ-30 שנים אחרי חקיקת חוק ועדות חקירה, לא ניתן לחצביע על שינוי באקלים המשפטי אשר יכול היה לחצדיק פירוש של חוראת סעיף 15 האמורה באופן המוצע על ידי המבקשים, פירוש חחורג בעליל מתכליתת המקורית של חוראה זו.

זאת ועוד, נראה כי לצורך הבקשה שבפנינו קיים יחס של קל והומר בין החליך הפלילי לבין החליך שבפני ועדת חקירה. בכל הנוגע לחליך פלילי, אף שהצדדים לו הם המדינה והנאשם, חרי שפסק הדיון הפלילי הוא מנוף רב עוצמה לנקיטתו של חליך אזרחי על ידי הקרבן, בעקבות חחרשעה (אם וככל שהנאשם יורשע) (ראו סעיף 42 לפקודת הראיות (נוסח חדש), התשל"א-1971; ראו גם סעיף 77 לחוק בתי המשפט (נוסח משולב), התשמ"ד-1984. חרף זאת, לא ניתן לקרבן, או לקרוביו, מעמד בבירור האחריות במסגרת החליך הפלילי. דברים אלה יפים, לכאורה, מקל וחומר לדיונית של ועדת חקירה, אשר אין ביניהם (או תוצאתם) לבין הנפגע קשר ישיר, הדומה לזח הקיים בחליך הפלילי. אדרבא, לפי סעיף 22 לחוק ועדות חקירה, לא ניתן לעשות שימוש בחליך משפטי בדיון וחשבון

של ועדת החקירה. יוצא, כי מעמדו המשפטי של הדין וחשבון שונה לחלוטין, לעניין זה, ממעמדו המשפטי של פסק דין בהליך פלילי.

6. אשר לכללי הצדק הטבעי, הרי שאלה מאפשרים זכות טיעון למי שעלול להיפגע מהחלטת של רשות ציבורית, עובר לפגיעה האמורה. ברם, האינטרס של מי שטוען לפגיעה מכוח מעמדו כקרובן (או קרוב משפחה של קרובן), לא חובר כאינטרס בעל עוצמה מספקת, על מנת לחקיס לאותו אדם את הזכות המבוקשת במסגרת של חליכים פליליים. הדברים נכונים חן במסגרת של חוק זכויות נפגעי עבירה, וכן מחוצה לה.

אכן, דיוניה של ועדת חקירה אינם דיונים שבחם קיים עימות ישיר בין האינטרס של הנפגע, או בני משפחתו, לבין האינטרס של מי שחווה מציאה לנכון להודיע לו על אפשרות כי ייפגע ממסקנותיה או מממצאיה. במרכז דיוניה של ועדת החקירה מצוי "עניין שהוא בעל חשיבות ציבורית חיונית" (סעיף 1 לחוק ועדות חקירה; החדגשח חוספה). גם אם קיימים פרטים בציבור, אשר יש להם נגיעה לאותו עניין, אין בכך כדי לשנות את מהות הפקידה של ועדת החקירה או לחסיט את מרכז הכובד של פעילותה. זאת ועוד, הקירתו של עניין זה ובדיקת היבטיו השונים נתונים לוועדת החקירה, ולאורגנים הפועלים מטעמה. לשם כך, ניתנו לוועדה כלים ואמצעים שונים, אשר נועדו לאפשר לה להגיע לחקר האמת. פעולתה של הוועדה אינה פעולה של הכרעה בין טענות סותרות, כי אם פעולה של גוף חוקר ויוזם, אשר מטרתו היא קביעת ממצאים ומסקנות בנושא שתועמד לבחינתו.

מבחינה זו, אף כי ניתן לחבין את המניעים הסובייקטיביים שביסוד פניית המבקשים, אין בה כדי לסייע במידה משמעותית לעבודת הוועדה. ניתן לומר בזחירות, כי למבקשים אין יתרון כלשהו בחצגת שאלות לעדים שיופיעו בפני הוועדה. דומח, כי היעותרות למבוקש עלולה דווקא לחביא לחתמשכות בלתי רצויה בדיוניה, בניגוד לאחת מתכליותיו העיקריות של חוק ועדות חקירה, ובלא שכנגד זה עשויה לבוא תועלת ממשית בחשיפת האמת.

7. משיקולים אלה, החלטנו לדחות את הבקשה. נותר אך להעיר שלוש הערות, בשולי הדברים:

ראשית, פנייה מן הסוג שבפנינו כבר הועלתה בחודש מרץ 2001 על ידי ארגון עדאלה, תוך הנמקה דומה לזו שבפנינו. דא עקא, בסופו של דבר חזרה בח עדאלה מן הבקשה. איני סבור כי מאז התחולל שינוי כלשהו בנסיבות המצדיק בחינה נוספת של עניין זה.

שנית, לארגון עדאלה ניתנה, כלכל אזהרה או ארגון הפועל במדינה, אפשרות מלאה להביא בפני הוועדה ראיות שברשותו, ואשר הוא ראה אותן כנוגעות לעניין. במסגרת זו, מסר הארגון לוועדה ראיות רבות. ראיות אלה נבדקו על ידי הוועדה ומטעמה, וחלקן אף נתקבלו כמוצגים. מובן, כי אין בחלטה זו כדי למנוע מסירת ראיות נוספות לידי הוועדה על ידי המבקשים, ככל שנתרו בידם ראיות אשר נוגעות לעניין ולא נמסרו עדיין לוועדה.

שלישית, הוועדה ערה לכך שבמקרים מסוימים, החליטו ועדות הקירח באנגליה ליתן מעמד דומה לזה המבוקש כאן לקרובי משפחה של נפגעים, אף כי גם המבקשים אינם טוענים כי המדובר בנורמה מחייבת. יתכן, כי במקרים מתאימים ניתן לשקול מתן מעמד כזה או אחר לקרובי משפחה כאמור גם בפני ועדת הקירח המנוחלת לפי חוק ועדות הקירח. אכן, אף כי בחוק ועדות הקירח או בכללי הצדק הטבעי אין דבר המחייב מתן מעמד כזה, אין בהם גם דבר חמוגע, באורח גורף, היעדרות לבקשה כזו. בסופו של דבר, כל מקרה ומקרה ונסיבותיו, ואיננו רואים צורך לקבוע, במסגרת החלטה זו, קריטריונים ממצים להפעלת שיקול הדעת בעניין זה.

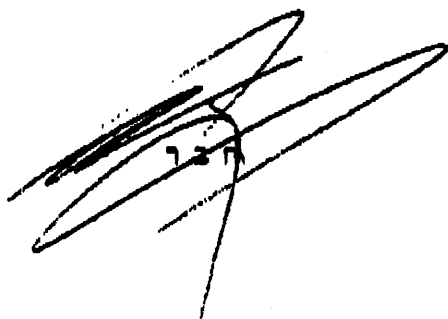
עם זאת, ניתן להצביע על הבדלים ברורים בין המקרים אליהם מפנים המבקשים, לבין עניינה של ועדה זו. מקרה אחד באנגליה, בו ניתן מעמד לקרובי משפחה, נגע לאירוע נקודתי (אם גם רב משתתפים), אשר אירע לפני

קרוב לשלושים שנים. שיקולי יעילות לא היו, בנסיבות אלה, בעלי משקל מכריע בחלטת הוועדה שם. לעומת זאת, על רקע חוסר אמון בו נתקלו ממצאיה של ועדת הקירה קודמת שחקרה את אותו אירוע, שיקולים של מראית פני דיוני הוועדה ותקינותה היו בעלי משקל רב באותו מקרה. המקרה האחר בו חכירה ועדת הקירה באנגליה בזכות ברוח הזכות המבוקשת בפנינו נוגע לאירוע של רצח של שר. אף כאן, המדובר באירוע נקודתי.

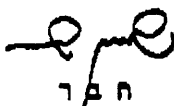
אין הדברים דומים כלל לוועדת החקירה שבכותרת. נושאי החקירה של ועדה זו מתאפיינים ברוחב יריעה וברבדים שונים ומורכבים. נוכח המנדט וכתב המינוי של הוועדה, מובאות בפניה, באורח טבעי, לא רק שאלות עובדתיות הנוגעות למקרים שאירעו באירועי אוקטובר, אלא גם שאלות הנוגעות לקביעת מדיניות בתחומים רגישים וסבוכים. כל אלה מצביעים על שונות מהותית בין ועדה זו לבין שתי הוועדות האנגליות, עליהן נשענת הבקשה שבפנינו. לצד זה, שיקול יעילות הדיון הוא שיקול חשוב בעבודתה של הוועדה, ובכוונתה לחבוא את דיוניה לטיוס במחירות האפשרית. במצב זה, איננו סבורים כי ניתן לחקש מן המקרים עליהן נסמכת הבקשה שבפנינו, או כי רצוי לאמץ, בחשך חנדון כאן, את סדרי הדיון שנתקבלו באותן פרשות.

סוף דבר, הבקשה נדחית.

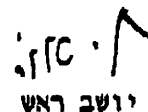
ניתנה היום, יב' בניסן תשס"ב (25.3.2002).

חבר

חבר

יושב ראש

ועדת החקירה הממלכתית לבירור התנגשויות
בין כוחות הבטחון לבין אזרחים ישראלים

ה ת ל ט ה

ברשימת העדים אותם מבקשים, תח"כ דהאמשה ובשארית ושיחי ראאד סלאח
לחעיד, נכללים מר אדיאל שרון ראש הממשלה וחרב עובדיה יוסף - מנהיג תנועת
שי"ס. בקשנו לברר את הנימוקים לבקשה להעדותם, ואלה נמסרו לנו על ידי בא
כוחם עורך דין חסן ג'ברין. על פי דבריו, ראש הממשלה מר שרון הוזמן לחעיד
בשל כך שעלה לחר הבית ביום 28/9/00, וחרב עובדיה יוסף הוזמן בשל, כלשון
דברי החסבר, "בחיותו איש דת ובשל אמרות החסתה נגד חמגור הערבי".

חננו סבורים שאין הצדקה להעדתם של מר שרון וחרב עובדיה יוסף כבר
מטעם שהעדתם אינה דרושה לעניין הפגיעה שמי משלושת המבקשים עלול להיפגע
במסגרת החודעות שנשלחו להם על פי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, התשכ"ט-1968
(ראו סעיף 15(ב) לחוק). אשר על כן, הבקשה להעדת שני האישים חני"ל נדחית.

ניתנה היום, טו' באב תשס"ב (24.7.02).

חבר

חבר

יושב ראש

חיים בתקלה
גריסן

בבית המשפט העליון בשבתו כבית משפט גבוה לצדק

בג"ץ 6342/02

כבוד המשנה לנשיא ש' לוין כבוד השופטת ד' דורנר כבוד השופט א' א' לוי	בפני:
1. ח"כ עבד אלמאלכ דהאמשה 2. ח"כ ד"ר עזמי בשארה 3. שייח' ראיד סלאח 4. ועד משפחות הרוגי אוקטובר - באמצעות יו"ר הוועד מר חסן עאסלה 5. ועדת המעקב העליונה לענייני האוכלוסיה הערבית בישראל - באמצעות היו"ר מר שאוקי ח'טיב 6. עדאלה - המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל	העותרים:
נ ג ד	
ועדת החקירה הממלכתית לביורור התנגשויות בין כוחות הבטחון לבין אזרחים ישראלים	המשיבה:

עתירה למתן צו על תנאי וצו ביניים

תאריך הישיבה: כ"ו אב תשס"ב (4.8.2002)

בשם העותרים: עו"ד דלאל מרואן
בשם המשיבה: עו"ד אסנת מנדל

פסק-דין

1. ביום 27.2.02 שלחה ועדת החקירה הממלכתית לביורור התנגשויות בין כוחות הביטחון לבין אזרחים ישראלים הודעות לשלושת העותרים הראשונים לפי סעיף 15 לחוק ועדות חקירה, תשכ"ו1968 - (להלן - החוק). בקשת העותרים לבטל הודעות אלה נדחתה על ידי הועדה ביום 14.3.02. רק ביום 21.7.02 עתרו שלושת העותרים האמורים, ועמם אחרים, למתן צו על תנאי כנגד הועדה ולו ארבעה ראשים:

- לבטל את הודעות האזהרה;
- לפרט את החומר הספציפי והישיר אשר היווה יסוד למתן ההודעות על פי סעיף 15 לחוק כנגד שלושת העותרים הראשונים;
- לספק לעותרים מסמכים רלבנטיים לעיונם הנמצאים בפני ועדת החקירה, ואשר ככל הנראה כלולים בגדר החומר החסוי שבפני הועדה;

- ד. למנוע מעדים אחרים שהופיעו לפניו ואשר קבלו הודעות לפי סעיף 15 לחוק לעשות שימוש במסמכים חסויים המתייחסים לשלושת העותרים הראשונים.
2. דין העתירה להידחות כבר מחמת השיהוי הכבד שבהגשתה, למעלה מארבעה חדשים לאחר משלוח ההודעות לשלושת העותרים הראשונים ולאחר שכבר נעשו הסידורים - על דעת העותרים - לגביית העדויות בעניינם. פרקליט העותרים בקש להצדיק את האיחור על יסוד מה שהוא הגדיר כ"הפרה המתגלגלת" שנעשתה לטענתו על ידי הועדה, תוך מה שהוא ראה כחריגה מסמכויותיה, אך לא מצאנו בטענות אלה הצדק לאיחור.
3. גם לגוף העתירה נראה לנו שהיא אינה מבוססת. הטענה המרכזית - המסד לכל טענות העותרים - הוא שהמנדט שניתן לוועדה היה רחב מדי משום שהוא כלל סמכות לבדוק את "התנהגות המסיתים והמארגנים משתתפי האירועים מכל המגזרים, לכוחות הבטחון". אך טרונותם של העותרים בענין זה צריכה היתה למצוא את ביטוייה בעתירה כנגד הממשלה וזו אינה העתירה שלפנינו (ובכך אין אנו מביעים דעה שעתירה זו מבוססת היא). אכן בהנחה, המתבקשת, שהוועדה אמורה לפעול לפי המנדט שניתן לה לא מצאנו יסוד לטענותיהם של העותרים.
4. יו"ר הועדה הצהיר שאין בכוונת הועדה לעשות שימוש בעניינם של העותרים מס' 1-3 אלא בחומר הגלוי שהיה לפני הועדה. לענין זה טענו העותרים שתי טענות: האחת - שלא ניתנו להם פרטים מספיקים לגבי החומר העשוי לפגוע בהם; ושנית שצריך היה לאפשר להם לעיין גם בחומר החסוי, העשוי לפגוע בהם, הן משום שהועדה עשויה אולי שלא מדעת לסמוך על חומר זה והן משום שאחרים, שהחומר נפרש לפניהם, עשויים לעשות בו שימוש כנגד העותרים.
- לא מצאנו ממש בטענות אלה; אנו סבורים שלפי הילכת בג"ץ 381/85 פ"ד טו(4) 205, שבניגוד לטענות העותרים ישימה גם במקרה שלפנינו, עמדה הועדה בחובת הפירוט שהיתה מוטלת עליה; ושנית, שהועדה הצהירה שתעשה שימוש בעניינם של העותרים אך בחומר הגלוי וחזקה עליה שתדע להתעלם מכל חומר שאינו כלול בהצהרה זו; יתר על כן: כמו שטענה גב' מנדל בהודעה בכתב שנמסרה לנו יש לאפשר לכל עד העשוי להיפגע ממסקנות הועדה לענין רק בחומר חסוי (או אחר) העשוי לפגוע בו ולפיכך אין החומר שיש למסור לכל נחקר פוטנציאלי זהה או דומה, בהכרח לחומר שיש למסור לעד אחר.
- קראנו את טענותיהם של העותרים ושמענו גם השלמת טיעון בעל-פה. נחה דעתנו שיש לדחות את העתירה הן מחמת השיהוי והן לגופו של הענין.

העתירה נדחית.

ניתן היום, כ"ו אב תשס"ב (4.8.2002).

שופט

שופטת

המשנה לנשיא

העתק מתאים למקור B02.02063420
נוסח זה כפוף לשינויי עריכה וניסוח - רשם.
בבית המשפט העליון פועל מרכז מידע, טל' 02-6750444
בית המשפט פתוח להערות והצעות: pniot@supreme.court.gov.il
לבתי המשפט אתר באינטרנט: www.court.gov.il